

Het Nederlandse ondernemingsklimaat in cijfers 2012

Verklaring van tekens

.	gegevens ontbreken
*	voorlopig cijfer
**	nader voorlopig cijfer
x	geheim
–	nihil
–	(indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2011–2012	2011 tot en met 2012
2011/2012	het gemiddelde over de jaren 2011 tot en met 2012
2011/'12	oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2011 en eindigend in 2012
2010/'11	oogstjaar, boekjaar enz., 2010/'11 tot en met 2011/'12
–2011/'12	oogstjaar, boekjaar enz., 2010/'11 tot en met 2011/'12

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312
2492 JP Den Haag

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek
Grafimedia

Druk

Drukkerij Tuijtel bv, Hardinxveld-Giessendam

Omslag

Osage, Utrecht

Inlichtingen

Tel. (088) 570 70 70
Fax (070) 337 59 94
Via contactformulier:
www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax (045) 570 62 68

Internet

www.cbs.nl

Prijs € 42,00 (exclusief verzendkosten)
ISBN: 978-90-357-2032-9
ISSN: 1872-325X
Oplage: 500

© Centraal Bureau voor de Statistiek,
Den Haag/Heerlen, 2012.
Verveelvoudiging is toegestaan,
mits het CBS als bron wordt vermeld.

Voorwoord

Het ondernemingsklimaat is in een groot aantal EU-landen een belangrijk onderwerp op de beleidsagenda. Dit hangt samen met het gegeven dat vooral grote bedrijven investeringsbeslissingen op mondiale schaal nemen. De uitkomst van deze beslissing betekent lang niet altijd meer een investering in het moederland, voor zover daar überhaupt nog sprake van kan zijn. De groeiende belangstelling voor het ondernemingsklimaat vloeit ook voort uit het feit dat de economische groeicijfers in sommige delen van de wereld beduidend beter zijn dan die van de meeste EU-landen.

Een gunstig ondernemingsklimaat is overigens niet uitsluitend van belang om buitenlandse bedrijvigheid aan te trekken. Het is ook cruciaal om zittende en potentieel nieuwe ondernemers in eigen land hun ambities te kunnen laten realiseren.

Landen zijn volop bezig met de vraag: Hoe concurrerend zijn we eigenlijk mondiaal gezien en binnen de ‘eigen regio’? Het is tegen deze achtergrond dat het Ministerie van Economische Zaken het CBS enige jaren geleden heeft verzocht een publicatie samen te stellen die inzicht geeft in de sterke en minder sterke punten van het ondernemingsklimaat in Nederland. Met deze publicatie doet het CBS dat nu voor de zevende keer.

Onderdeel van de publicatie is het zogeheten ‘benchmarken’. Hierbij wordt Nederland vergeleken met een vaste groep andere landen. Naast de positie van Nederland ten opzichte van deze referentielanden wordt ook gekeken naar de relatieve ontwikkeling van Nederland ten opzichte van diezelfde referentielanden. Het beeld dat hieruit naar voren komt, is dat Nederland zich qua macro-economische prestaties vaak tot de beste landen kan rekenen en deze positie ook weet te behouden. Daarnaast wordt ondernemerschap in Nederland in toenemende mate gezien als een manier om economisch actief te zijn. In 2011 was 14,8 procent van de werkzame beroepsbevolking werkzaam als zelfstandige. Dit is internationaal gezien hoog en ook hoger dan de in deze publicatie gehanteerde referentieperiode 2001–2005. Deze groep zelfstandigen bestaat voor ruim twee derde uit zelfstandigen zonder personeel (zzp’ers).

Naast deze publicatie is het achterliggende webdossier over het ondernemingsklimaat bijgewerkt. Dit webdossier bevat langere tijdreeksen van de in deze publicatie gepresenteerde indicatoren en soms meer detailleringen. Het webdossier is te vinden via www.cbs.nl/ondernemingsklimaat. Met de publicatie en het webdossier geeft het CBS een zo actueel mogelijk beeld over het ondernemingsklimaat.

Directeur-Generaal van de Statistiek

Drs. G. van der Veen

Samenvatting

Nederland kenmerkte zich in 2011 binnen de groep van referentielanden door een hoog *bruto binnenlands product (bbp)* per hoofd van de bevolking, een hoge arbeidsproductiviteit (bbp per gewerkt uur) en een ongeëvenaard hoge arbeidsparticipatie. Door het geringe aantal gewerkte uren per werkzame persoon steekt het bbp per werkzame persoon hierbij wat minder gunstig af. Hiermee zijn ook direct de determinanten van economische groei genoemd. Het bbp kan namelijk groeien door het verhogen van de arbeidsproductiviteit of door het vergroten van de arbeidsinzet. Aan de gemiddelde jaarlijkse groei van het bbp in Nederland in de periode 2006–2011 werd in min of meer gelijke mate bijgedragen door een toename van de arbeidsproductiviteit en een toename van de werkgelegenheid (het aantal werkzame personen). Het aantal gewerkte uren per werkzame persoon nam iets af. De gemiddelde jaarlijkse groei van het bbp lag tussen 2006 en 2011 in Nederland net onder de één procent, wat in vergelijking met de referentielanden gemiddeld was. Arbeidsproductiviteit en werkgelegenheid groeien niet vanzelf. Het is het resultaat van dynamiek op tal van terreinen, waarbij met name ondernemerschap en innovatie worden gezien als drijvende krachten voor economische groei. Hieronder zullen de stand van zaken en de ontwikkelingen op een aantal van deze terreinen worden samengevat. De stand van zaken betreft de positie die Nederland inneemt binnen de groep van referentielanden. De ontwikkelingen betreffen de vergelijking met de situatie in een basisperiode (veelal 2001–2005) of basisjaar en ten opzichte van de referentielanden.

Het hoge niveau van de hiervoor genoemde macro-economische grootheden gaat in Nederland gepaard met gemiddelde prestaties op het terrein van *ecologische duurzaamheid*. Het energieverbruik, de uitstoot van CO₂ en het elektriciteitsverbruik uit duurzame bronnen hebben zich weliswaar in gunstige zin ontwikkeld, maar dit heeft niet geleid tot een verbetering van de internationale positie op deze punten. De *levensverwachting* van mannen en vrouwen is toegenomen; voor mannen levert dit een bovengemiddelde positie op, voor vrouwen een gemiddelde. De hoge welvaart gaat in Nederland gepaard met een qua scheefheid gemiddelde *inkomensverdeling*. In 2010 was deze inkomensverdeling ook niet schever dan in 2005, toen er van een financiële crisis nog geen sprake was. De *arbeidsparticipatie* onder 15- tot 25-jarigen en 25- tot 55-jarigen is in Nederland zeer hoog. De arbeidsparticipatie van de 55- tot 65-jarigen is toegenomen, en vanuit internationaal perspectief inmiddels net iets hoger dan gemiddeld. De arbeidsparticipatie is in Nederland evenwichtiger verdeeld over mannen en vrouwen en over de verschillende leeftijds-categorieën dan in veel andere landen. Ten opzichte van 2010 is de arbeidsparticipatie van mannen en 25- tot 55-jarigen wel afgenomen, maar minder dan in andere landen.

Menselijk kapitaal en arbeidsaanbod

De arbeidsparticipatie heeft zich in vergelijking met de basisperiode 2001–2005 voor alle opleidingsniveaus gunstig ontwikkeld. Dit heeft de goede internationale positie die Nederland op dit punt inneemt versterkt. De arbeidsparticipatie van hoogopgeleiden is net als in alle andere landen, het hoogst. In vergelijking met andere landen blijft de arbeidsparticipatie van middelbaar en laagopgeleiden hier in Nederland minder ver bij achter. De mate waarin de arbeidsmarkt in Nederland een beroep doet op de verschillende opleidingsniveaus is niet onevenwichtiger geworden ten opzichte van de periode 2001–2005. De arbeidskosten per eenheid product, een maat voor de concurrentiekracht van de Nederlandse economie zijn weliswaar toegenomen, maar hebben zich in internationaal perspectief gunstig ontwikkeld.

Het beeld van wat de investeringen in het toekomstige arbeidsaanbod genoemd zouden kunnen worden is minder gunstig. Het aandeel hoogopgeleiden is in Nederland gemiddeld en heeft zich ongunstig ontwikkeld. Ook de ontwikkeling van de leerprestaties van 15-jarigen is onder het gemiddelde van de andere landen. De bovengemiddelde positie die Nederland op dit punt nog inneemt lijkt dan ook niet gegarandeerd. Het investeren in de zittende (potentiële) beroepsbevolking in de vorm van onderwijs en training aan volwassenen stagneerde in Nederland, ook al zijn deze investeringen nog bovengemiddeld. Het aantal afgestudeerden in een bètarichting is zowel qua ontwikkeling als positie onder het gemiddelde. In Nederland is het aantal afgestudeerden in een bètarichting één op de tien. Landen als Polen, Hongarije maar ook Duitsland zagen het aantal afgestudeerden in een bètarichting wel toenemen. Polen is Nederland op dit punt inmiddels ook voorbijgestreefd. Nederland laat alleen Japan nog achter zich.

Innovatie

Op het terrein van innovatie scoort Nederland al jarenlang hoog bij het aantal aangevraagde octrooien. Deze vooraanstaande positie is echter niet meer zo sterk als voorheen. De R&D-uitgaven van bedrijven in Nederland blijven meer en meer achter bij de andere landen. Dit kan overwegend op het conto van de industrie worden geschreven en minder op dat van de dienstensector. In 2010 nam Nederland zowel in de industrie als ook in de dienstensector een bovengemiddelde positie in op het punt van het aantal technologisch innovatieve bedrijven. Wat betreft de samenwerking tussen innoverende bedrijven met derden behoorde Nederland tot de middengroep van de referentielanden. Dit kwam niet door de publiek-private samenwerking want die was in internationaal perspectief laag. Het aandeel van de omzet behaald met innovatieve producten was in 2010 voor de dienstensector gemiddeld. Voor de industrie lag dit aandeel onder het gemiddelde van de groep referentielanden. De omvang van de medium- en hightechindustrie in Nederland was in 2011 zeer bescheiden.

Kapitaal

De investeringsquote van de bedrijvensector in Nederland heeft zich in internationaal perspectief verbeterd maar is nog steeds niet bijzonder hoog. Wat betreft het financieel

kapitaal is het geïnvesteerde durfkapitaal in Nederland afgenomen. Dit gold echter voor meer landen zodat de positie van Nederland niet echt is verslechterd. Het aandeel durfkapitaal, vroege fase is wel toegenomen. Op dit punt is de positie van Nederland dan ook verbeterd. De in- en uitgaande directe buitenlandse investeringen zijn voor Nederland bovengemiddeld. Door de jaren heen is de balans dat er vanuit Nederland meer in het buitenland is geïnvesteerd dan omgekeerd.

Ondernemerschap

Het aantal personen dat zelfstandig ondernemer is, is in Nederland toegenomen en wel zodanig dat ook de positie binnen de groep van referentielanden is verbeterd. Ook het aantal nieuw opgerichte bedrijven is toegenomen, maar dit ging tevens gepaard met een toename van het aantal opheffingen. De overlevingskansen van nieuwe bedrijven zijn in Nederland ook gedaald hoewel dit in andere landen in nog sterkere mate het geval was. Dit kan erop duiden dat nieuwe ondernemers wat meer risico durven te nemen dan voorheen. Maar ook het feit dat door stijgende werkloosheid ondernemerschap vaker als alternatief wordt gezien, zal een rol spelen. De toename van het aantal zelfstandigen in Nederland lijkt hierop te duiden. Die toename bestond namelijk voornamelijk uit de groei van het aantal zelfstandigen zonder personeel. Tot nu toe is dit geen groep die op grote schaal andere personen in dienst neemt of producten exporteert. Het zijn vooral zelfstandigen die hun diensten aanbieden aan 'echte' bedrijven en de overheid. Het aantal snel groeiende bedrijven is zowel ten opzichte van de basisperiode als ten opzichte van het voorgaande jaar, afgenomen.

Marktwerving

De mark-up – het quotiënt van het bbp en de arbeidskosten – van de Nederlandse economie was iets bovengemiddeld. Dit suggereert dat de markten in Nederland voldoende functioneren. Dit lijkt overigens meer te gelden voor de dienstensector dan voor de industrie. De Nederlandse publieke sector draagt slechts in geringe mate bij aan de marktwerving; het deel van de publieke inkopen dat openbaar wordt aanbesteed ligt in Nederland laag. De Nederlandse overheid verleende in 2010 meer staatssteun dan in lange tijd het geval was geweest. De internationale positie van Nederland op dit punt is dan ook verslechterd. Staatssteun verleend aan de financiële sector naar aanleiding van de financiële crisis in die zelfde sector, is overigens niet opgenomen in deze 'reguliere' staatsteun, maar wordt apart geregistreerd. De belemmeringen voor ondernemerschap zijn sterk teruggedrongen en in vergelijking met de andere referentielanden inmiddels laag te noemen.

Macro-economische condities

Op het terrein van de macro-economische condities behoort Nederland over de hele linie tot de beter presterende landen binnen de groep van referentielanden. Op punten als inflatie, langetermijnrente en werkloosheid behoorde Nederland al tot de best scorende landen en deze positie is geconsolideerd. De openheid van de economie is hoog in Nederland en dit wordt ondersteund door het betrekkelijke gemak, uitgedrukt in kosten

en tijd, waarmee in Nederland containers kunnen worden geëxporteerd dan wel geïmporteerd. Het saldo overheidsfinanciën en de staatsschuld hebben zich negatief ontwikkeld, maar voor de meeste andere landen was het beeld nog slechter. Als de ontwikkeling van Nederland op het punt van de overheidsfinanciën vergeleken wordt met de selecte groep van Noord-Europese landen (Zweden, Finland, Denemarken en Duitsland), dan scoort Nederland op alle daartoe behorende indicatoren als slechtste. Enige uitzondering is de ontwikkeling van de staatsschuld. Daar doet Nederland het beter dan Duitsland.

Functioneren van de overheid

Er was een geringe mate van bemoeienis door de Nederlandse overheid met het economische proces in de vorm van staatscontrole van bedrijven of het verlenen van ad hoc staatssteun. De in 2010 verleende ad hoc en sectorale staatssteun was lager dan in de basisperiode. Daar dit in een groot aantal andere landen ook het geval was, en in sommige in sterkere mate, is de internationale positie van Nederland wel verslechterd. De vennootschapsbelasting is internationaal gezien concurrerender geworden. Als aanbieder van online overheidsdiensten heeft Nederland de achterstand die het in de basisperiode 2001–2004 nog had, ingelopen. Zowel de hoeveelheid tijd als het aantal procedures benodigd voor het starten van een onderneming zijn sinds 2003–2005 in absolute zin verminderd, maar de daling was minder sterk dan elders. Het aantal te doorlopen procedures voor het opstarten van een nieuwe onderneming plaatst Nederland in 2012 in de middenmoot van de referentielanden.

Infrastructuur

De kwaliteit van de fysieke infrastructuur in Nederland is niet opvallend hoog in verhouding tot de overige referentielanden al nam Nederland in 2012 een bovengemiddelde positie in. Binnen Nederland mag Amsterdam een dure plek zijn om een bedrijf te huisvesten, afgaande op de gebruikskosten van kantoorruimte is Amsterdam in internationaal perspectief niet een 'toplocatie'. De Nederlandse kennisinfrastructuur vertoont een wisselend beeld. De publieke uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling (R&D) liggen weliswaar op een gemiddeld niveau, maar zijn niet gegroeid. De onderwijsuitgaven per leerling nemen over de gehele linie zichtbaar toe; dit heeft voor het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs inmiddels tot een bovengemiddelde positie voor Nederland geleid. De ICT-bestedingen groeien niet mee met het bbp en blijven achter bij de andere referentielanden. De verspreiding van vast breedbandinternet is in Nederland daarentegen wel bijzonder goed. De verspreiding van mobiel breedbandinternet blijft hier bij achter.

Maatschappij

Nederland scoort hoog qua parttime werkgelegenheid. De Nederlandse werknemers zijn ook mobieler geworden; 57 procent van de werkzame personen bekleedde in 2011 de huidige baan langer dan vijf jaar. Dit is minder dan in de basisperiode en ook dan in het voorafgaande jaar. Nederland kenmerkt zich verder als een gemiddeld sociale samenleving met een wettelijk minimumloon en sociale uitkeringen die zich qua omvang niet sterk

onderscheiden van die van andere landen. Net als praktisch alle andere referentielanden heeft Nederland een vergrijzende bevolking (meer ouderen) en daarbij een zekere ontgroening (minder jongeren). De (toekomstige) verhoudingen binnen de bevolkingspiramide lijken voor Nederland echter minder scheef te zullen worden dan voor de meeste andere landen.

Inhoud

	Voorwoord	3
	Samenvatting	5
1	Inleiding	15
	1.1 Doel van deze publicatie	16
	1.2 Theoretisch kader	18
	1.3 Selectie van indicatoren	28
	1.4 Selectie van referentielanden	30
	1.5 Weergave positie en ontwikkeling	32
2	Het Nederlandse ondernemingsklimaat	37
	2.1 Inleiding	38
	2.2 Prestaties van de Nederlandse economie	40
	2.3 Menselijk kapitaal en arbeidsaanbod	46
	2.4 Innovatie	52
	2.5 Kapitaal	57
	2.6 Ondernemerschap	62
	2.7 Marktwerking	66
	2.8 Macro-economische condities	70
	2.9 Functioneren van de overheid	76
	2.10 Infrastructuur	81
	2.11 Maatschappij	86
	Literatuur	91
	Statistische bijlage	95
	Verantwoording	165
	Medewerkers publicatie	193

Inleiding

1

Inleiding

1.1

Doel van deze publicatie

- Voorgeschiedenis

1.2

Theoretisch kader

- Belang ondernemingsklimaat
- Conceptueel model

1.3

Selectie van indicatoren

1.4

Selectie van referentielanden

- Opkomende economieën

1.5

Weergave positie en ontwikkeling

- Ontwikkeling indicator
- Ontwikkeling internationale positie
- Samenvattende weergave
- Website

Het ondernemingsklimaat in Nederland wordt aan de hand van ongeveer honderd indicatoren beschreven. Deze honderd indicatoren zijn verdeeld over tien thema's die samen het conceptuele model vormen. Aan de hand van dit model wordt de ontwikkeling van het ondernemingsklimaat beschreven. De ontwikkelingen in Nederland worden stelselmatig vergeleken met die in een vaste groep van 19 referentielanden.

1.1 Doel van deze publicatie

Het doel van deze publicatie is het geven van een adequate beschrijving van de ontwikkelingen van het Nederlandse ondernemingsklimaat. Het accent ligt op die factoren die volgens de economische theorie bijdragen aan economische groei, een gezond ondernemingsklimaat én die op enigerlei wijze te beïnvloeden zijn door de overheid. Deze factoren zijn cruciaal, niet alleen voor ondernemers, maar ook voor beleidsmakers en de samenleving. Bedrijven zijn immers de primaire drijvende kracht achter economische groei en de creatie van werkgelegenheid. Daarnaast is een goed ondernemingsklimaat van groot belang omdat ondernemers steeds makkelijker internationaal kunnen opereren. Bij het aantrekken van investeerders concurreert Nederland niet alleen met andere ontwikkelde landen, maar ook met opkomende economieën als India, Rusland en China. Een aantrekkelijk ondernemingsklimaat is gunstig naar binnen en naar buiten toe. Naar buiten toe om buitenlandse investeerders te werven, maar zeker ook om in eigen land ruimte te geven aan de ondernemersambities van bestaande en potentieel nieuwe ondernemers.

Voorgeschiedenis

Er zijn diverse publicaties die regelmatig aspecten van het ondernemingsklimaat in verschillende landen beschrijven. Bekende voorbeelden zijn *The Global Competitiveness Report* van het *World Economic Forum*, en het *IMD World Competitiveness Yearbook* van het *Institute of Management Development*. Ook de Europese Commissie (EC) en de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) brengen regelmatig studies uit waarin indicatoren worden samengebracht om landen op bepaalde terreinen te vergelijken. Iedere benchmarkstudie heeft hierbij zo zijn eigen focus en perspectief.

Het CBS is in 2006 gestart met de publicatiereeks *Het Nederlandse ondernemingsklimaat in cijfers*. Het doel is het geven van een systematische en transparante beschrijving van het Nederlandse ondernemingsklimaat. Een verschil met de hiervoor genoemde rapporten is dat in deze publicatie niet zozeer de positie van Nederland op een ranglijst wordt gepresenteerd, maar dat inzicht wordt gegeven in de sterke en zwakke punten van het

Nederlandse ondernemingsklimaat. In de eerder genoemde rapporten worden uitkomsten vaak gepresenteerd in de vorm van ranglijsten. Een verandering van de positie van Nederland op deze ranglijsten leidt regelmatig tot enige publiciteit in de nationale media. Het presenteren van ranglijsten heeft als nadeel dat niet altijd helder kan worden aangegeven wat nu precies de achterliggende oorzaken zijn van de veranderde internationale positie van Nederland.

In de publicatie *Het Nederlandse ondernemingsklimaat in cijfers* worden aan de hand van ongeveer honderd indicatoren de verschillende aspecten van het ondernemingsklimaat in kaart gebracht. Deze honderd indicatoren zijn verdeeld over tien thema's. Daarnaast wordt volledige transparantie betracht, zodat helder is op welke indicatoren de beschrijving en de bijbehorende conclusies zijn gebaseerd. Ten slotte worden de gegevens van Nederland stelselmatig vergeleken met die van een vaste groep van negentien referentielanden, zodat de ontwikkelingen in Nederland in internationaal perspectief kunnen worden geplaatst. Het voordeel van deze opzet is dat de gepresenteerde gegevens tevens kunnen bijdragen aan het interpreteren en nuanceren van scores in andere benchmarkstudies.

Bij de selectie van indicatoren is bij voorkeur gebruikgemaakt van officiële statistieken die door nationale statistische bureaus worden samengesteld en in internationaal verband op elkaar worden afgestemd. De OESO en het Europees bureau voor de statistiek (Eurostat) maken statistieken van verschillende landen vergelijkbaar en consistent over de tijd. Pas in tweede instantie is informatie ontleend aan andere bronnen.

Aandacht voor ondernemingsklimaat toegenomen

Niveau én ontwikkeling

In eerdere edities van deze publicatie lag de nadruk op het beschrijven van het *niveau* van de verschillende indicatoren en de daarbij behorende internationale positie van Nederland. Het accent lag op een structuurschets van het Nederlandse ondernemingsklimaat: wat zijn de sterke en minder sterke punten van Nederland in vergelijking met andere landen. Op een aantal terreinen heeft het ondernemingsklimaat in Nederland een aantal structurele kenmerken. De positie van Nederland zal daarom van het ene op het andere jaar niet plotsklaps sterk veranderen. Naast niveau en positie ten opzichte van de benchmarkgroep is daarom in latere edities meer nadruk gelegd op een systematische beschrijving van de *ontwikkeling* van de verschillende indicatoren. Op deze manier wordt inzichtelijk in hoeverre het lukt om op terreinen waar Nederland achterblijft de internationale positie te verbeteren, of om een ontwikkeling in de gewenste richting te realiseren.

Van de eerdere edities was die van 2010 beperkter van opzet. Het accent in die editie lag op het beschrijven van de eerste effecten van de financiële crisis op het ondernemingsklimaat in Nederland. Dit is gedaan aan de hand van een beperkt aantal indicatoren, namelijk die indicatoren waarvan verwacht kon worden dat de eerste gevolgen van de financiële crisis erin tot uiting zouden kunnen komen. Dit zijn bijvoorbeeld indicatoren op het terrein van de overheidsfinanciën en in mindere mate indicatoren als de leerprestaties van leerlingen, het aantal aangevraagde octrooien of de onderwijsuitgaven per leerling. Overigens is het denkbaar dat de financiële crisis – die inmiddels ook de vorm van een economische crisis heeft gekregen – op termijn ook deze indicatoren zal beïnvloeden.

1.2 Theoretisch kader

Belang ondernemingsklimaat

De internationale literatuur noemt de volgende factoren die van invloed zijn op het ondernemingsklimaat (*investment climate*) van een land: geografische ligging (klimaat, beschikbaarheid van natuurlijke hulpbronnen, omvang van de interne markt en afstand tot andere markten), de kwaliteit van de infrastructuur, het sociaaleconomische beleid (bijvoorbeeld met betrekking tot de arbeidsmarkt) en de kwaliteit van de instituties (bijvoorbeeld de financiële instellingen) (zie bijvoorbeeld Stern en Lankes, 1998). De betrouwbaarheid en transparantie van het overheidsapparaat en de maatschappelijke (on)rust spelen ook een belangrijke rol. Van recentere datum is dat er in de discussies over ondernemingsklimaat meer aandacht is voor R&D en innovatie, de menselijke factor (onder andere kennis) en ondernemerschap.

Een aantal factoren kan niet worden beïnvloed en is daarom voor beleidsmakers een gegeven, bijvoorbeeld de geografische ligging. De overheid kan wel andere factoren beïnvloeden en die factoren hebben dan ook de aandacht van overheid én bedrijfsleven, zoals R&D en innovatie.

Bedrijven zijn de primaire drijvende kracht achter economische groei en de creatie van werkgelegenheid. Bedrijven zijn ook het middel waardoor ondernemerschap tot uiting komt. De definitie van ondernemerschap in deze publicatie sluit aan bij de definitie die de Europese Commissie geeft: “Ondernemerschap is de mentaliteit en het proces waarbij in een nieuwe of een bestaande organisatie economische activiteit wordt gecreëerd en ontwikkeld door het nemen van risico’s, creativiteit en/of innovatie te combineren met gezond beheer” (EC, 2003).

Aan de ene kant is een goed ondernemingsklimaat per definitie niet 'vijandig' voor bedrijven. Aan de andere kant mag een ondernemingsklimaat niet uitsluitend worden beoordeeld aan de hand van wat het bedrijven oplevert, maar moet ook rekening worden gehouden met de welvaart die het alle ingezetenen van een land brengt, en met de consequenties voor de natuurlijke omgeving. Een breed welvaartsbegrip (Heertje, 2010) is de relevante maatstaf voor de beoordeling van het ondernemingsklimaat. Een uitdaging voor een overheid die een actief beleid voert ten aanzien van het ondernemingsklimaat is om zowel rechten als plichten voor bedrijven ten behoeve van het algemene belang te formuleren (Wereldbank, 2005).

Welvaart of groei

Een economie of samenleving kan beoordeeld worden naar het welvaartsniveau – bijvoorbeeld het bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking – maar ook naar de jaarlijkse groei hiervan. Dit zijn twee verschillende zaken die ook leiden tot verschillende 'rangorden' van landen. Nederland bijvoorbeeld kent mondiaal gezien, maar ook binnen de EU, een hoog welvaartsniveau (zie bijvoorbeeld staat 1.4.1). Ook de technologische geavanceerdheid waarmee goederen en diensten worden geproduceerd is hoog in Nederland. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in de hoge kapitaalsintensiteit van de economie en een hoge arbeidsproductiviteit (zie bijvoorbeeld paragraaf 2.2). Het is voor Nederland en vergelijkbare landen niet meer zo makkelijk om economische groei te realiseren door een verdere stijging van de arbeidsproductiviteit. Deze ligt immers al op een hoog niveau. In de wetenschappelijke literatuur wordt het ondernemingsklimaat in een land vooral beoordeeld op de mogelijkheden tot economische groei, en niet zozeer op basis van het reeds behaalde welvaartsniveau (Solow, 1956; Mankiw et al., 1992).

Imitatie of innovatie

Waar in Nederland de arbeidsproductiviteit op een hoog niveau ligt, zijn er landen waar de arbeidsproductiviteit lager ligt. Een lage arbeidsproductiviteit gaat vaak samen met lagere loonkosten. Voor deze landen leiden investeringen in technologische verbetering nog makkelijk tot stijging van de arbeidsproductiviteit. Investeren heeft veelal de vorm van het imiteren van bestaande productieprocessen. Dat ligt anders voor landen die technologisch gezien voorop lopen. Deze landen, waaronder Nederland, zien zich dus geconfronteerd met de opgave de technologische voorsprong te behouden, en uit te breiden om zo toch nog economische groei te kunnen realiseren. Dit verklaart de aandacht voor onderwerpen als R&D, innovatie en ondernemerschap in deze groep landen (OESO, 2003; Gelauff et al., 2004). De vraag is immers in hoeverre deze landen in staat zijn nieuwe producten en productieprocessen te blijven uitvinden, door kennis te mobiliseren en te clusteren in netwerken. Kan de arbeidsproductiviteit toch nog stijgen, of kan een land op markten van nieuwe producten nog (tijdelijk) marktleiderschap verwerven?

Internationalisering

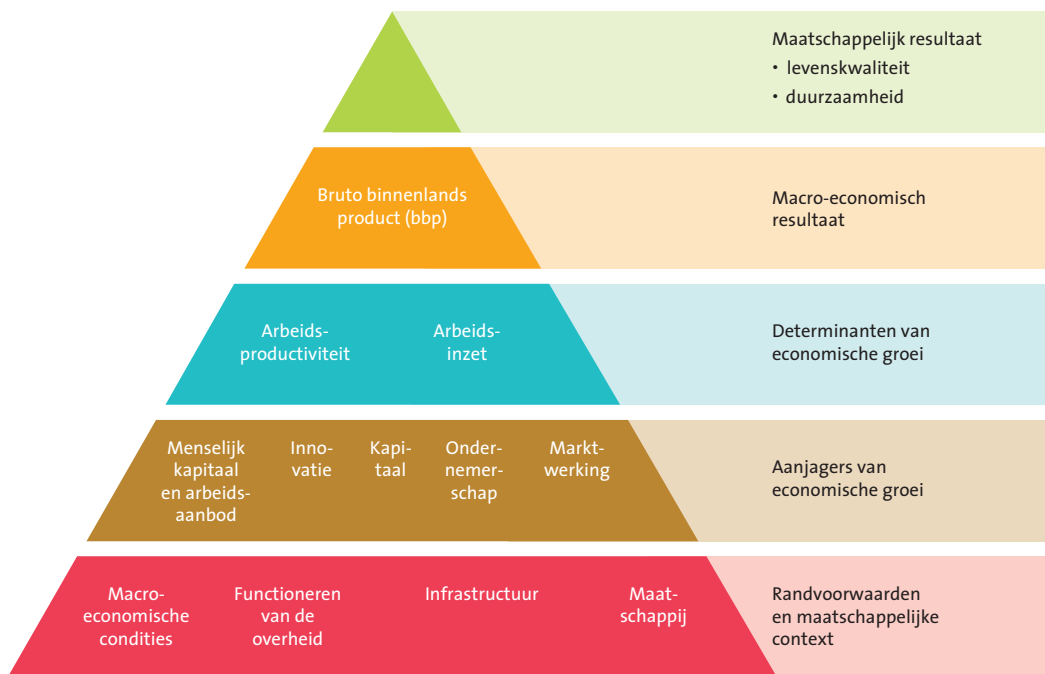
De aandacht voor het ondernemingsklimaat van overheden in verschillende landen is onder andere versterkt door de toenemende globalisering van de economie. Doordat afstanden steeds makkelijker overbrugbaar zijn door de inzet van technologie, kunnen bedrijven makkelijker dan vroeger bedrijfsonderdelen naar andere landen verplaatsen, of in andere landen nieuwe bedrijfsonderdelen oprichten. Ook worden bijvoorbeeld onder invloed van ICT makkelijker diensten vanuit het buitenland ingekocht, zoals het ontwikkelen of het beheer van software of de diensten van callcenters. Deze internationaal mobiele bedrijvigheid confronteert overheden met de beleidsvraag hoe aantrekkelijk het land nog is voor de zittende en potentiële nieuwe bedrijven. Deze mobiliteit is wereldwijd en loonkosten vormen een belangrijke concurrentiefactor.

Daarnaast speelt zich binnen de EU een soortgelijk proces af. Binnen de EU is er sprake van een transformatie naar een interne markt met een vrij verkeer van goederen, diensten en personen. Dit gaat ook gepaard met een harmonisatie in wet- en regelgeving. EU-landen zijn dus elkaars concurrenten voor 'interne' bedrijvigheid én voor het aantrekken van bedrijvigheid van buiten Europa. Binnen Europa is de ruimte om zich van elkaar te onderscheiden echter kleiner dan mondiaal. Dit ligt ten dele op het vlak van loonkosten maar ook op terreinen als specifieke kennis. Ook dit proces confronteert individuele EU-landen met de vraag: hoe concurrerend is mijn land binnen de EU-regio?

Conceptueel model

Het Ministerie van Economische Zaken heeft vier keer de publicatie "*Toets op het concurrentievermogen*" uitgebracht, voor het laatst in 2002. Deze publicatie kan gezien worden als een voorloper van *Het Nederlandse ondernemingsklimaat in cijfers*. In de toets op het concurrentievermogen werd al uitgebreid aandacht besteed aan beleidsterreinen als innovatie, marktordening en ondernemerschap als onderwerpen waarop moet worden ingezet om een hogere arbeidsproductiviteit en duurzame economische groei te bereiken. Voorliggende publicatie bouwt daarop voort en beschrijft het ondernemingsklimaat vanuit een geheel van samenhangende factoren, startend bij de randvoorwaarden waarbinnen bedrijven ondernemen en eindigend bij de macro-economische en maatschappelijke resultaten. De indicatoren die voor deze publicatie zijn geselecteerd worden gegroepeerd in hoofdstukken aan de hand van deze factoren. Figuur 1.2.1 geeft het conceptuele model weer.

1.2.1 Een conceptueel model van economische groei

Het model bevat een aantal lagen met factoren die van invloed zijn op het ondernemingsklimaat in een land. De onderste laag bevat factoren die samen de randvoorwaarden van de economische groei en de maatschappelijke context bepalen: de maatschappelijke situatie, de macro-economische condities, het functioneren van de overheid en de kwaliteit van de infrastructuur. De tweede laag bevat factoren die gelden als *aanjagers* van economische groei: innovatie, ondernemerschap, marktwerking, menselijk kapitaal, arbeidsaanbod en kapitaal.¹⁾ De derde laag besteedt expliciet aandacht aan de factoren die gelden als de *determinanten* van economische groei: arbeidsproductiviteit en arbeidsinzet. De vierde laag staat stil bij het uiteindelijke economische resultaat – het bruto binnenlands product (bbp) – de vijfde geeft het maatschappelijke resultaat: ecologische duurzaamheid en levenskwaliteit.

Elke bovenliggende laag wordt beïnvloed door de onderliggende laag. Maar ook binnen een laag zijn er relaties tussen de verschillende factoren. Zo beïnvloeden ondernemerschap en marktwerking elkaar wederzijds. Als bijvoorbeeld de barrières om een bedrijf te

¹⁾ Natuurlijke hulpbronnen zijn op de korte en middellange termijn beleidsmatig gezien een gegeven. Daarom zijn ze niet in deze laag als factor opgenomen.

starten of te beëindigen laag zijn, ondervinden bedrijven meer concurrentie van elkaar (er is meer marktwerking) en wordt ondernemerschap onder de beroepsbevolking gestimuleerd. Omgekeerd kan meer ondernemerschap in een sector ervoor zorgen dat de overheid belemmeringen wegneemt om bedrijven te starten en toeziet op voldoende mededinging. Naast samenhang binnen een laag zijn er ook invloeden van bovenliggende lagen op onderliggende. Als voorbeeld kan hier genoemd worden dat R&D en innovatie andere – hogere – eisen stellen aan de kennis en vaardigheden van het menselijk kapitaal en daarom kunnen leiden tot investeringen in verbetering van de kennisinfrastructuur.

Elk model is uiteraard een vereenvoudigde weergave van de werkelijkheid. Desondanks is het een zinvol hulpmiddel om de verschillende factoren die van invloed zijn op het ondernemingsklimaat in beeld te brengen. In deze publicatie gaat de aandacht voornamelijk uit naar de aanjagers van economische groei en de randvoorwaarden en maatschappelijke context omdat daarin de (beïnvloedbare) factoren van het ondernemingsklimaat te vinden zijn.

Ter afsluiting van deze paragraaf volgt een korte toelichting op de verschillende lagen en factoren die in het conceptuele model worden onderscheiden.

Laag 1: Randvoorwaarden en maatschappelijke context

Deze laag vertegenwoordigt – in brede zin – de sociaaleconomische omgeving van de onderneming en de ondernemer. De onderscheiden factoren kunnen tot op zekere hoogte beïnvloed of bepaald worden door de overheid.

Macro-economische condities: Deze condities bepalen het economische klimaat waarin ondernemers moeten opereren. Het betreft onder andere zaken als inflatie, het overheidstekort en de langetermijnrente. Dit zijn economische grootheden die niet altijd rechtstreeks invloed zullen hebben op individuele bedrijfsbeslissingen, maar wel de stabiliteit van een economisch klimaat weergeven. Een stabiele economische omgeving is wel degelijk van belang voor middellange termijnbeslissingen van individuele bedrijven. Hoe meer onzekere factoren, hoe moeilijker het is om investeringsbeslissingen te nemen. Daarnaast is een stabiel macro-economisch klimaat een indicatie van de mate waarin een overheid erin slaagt grote conjuncturele schommelingen te vermijden, bijvoorbeeld door een gedisciplineerd financieel beleid dat de kans op plotselinge of drastische bezuinigingen of belastingverhogingen verkleint.

Functioneren van de overheid: De overheid heeft twee gezichten die relevant zijn voor ondernemers. In de eerste plaats is de overheid wet- en regelgever die bedrijven rechten geeft, maar ook plichten oplegt. Ten tweede is de overheid dienstverlener om diezelfde bedrijven te helpen aan de opgelegde plichten te kunnen voldoen, bijvoorbeeld in het verstrekken van vergunningen en belastingheffing. De overheid is overigens ook nog gewoon afnemer van producten en diensten.

Hoe treedt de overheid de bedrijvensector tegemoet: met preventieve regelgeving, of komt de overheid pas in actie als zaken dreigen mis te gaan? En kan dit bijvoorbeeld door de komst van een nieuw kabinet opeens heel anders zijn? Ook hier geldt dat een zekere voorspelbaarheid van de overheid in haar optreden ten opzichte van bedrijven als gunstig wordt beoordeeld vanuit het perspectief van het ondernemingsklimaat.

De overheid is ook dienstverlener voor onder andere de bedrijvensector. Daarbij geldt dat hoe efficiënter en transparanter dit gebeurt – bijvoorbeeld bij het verstrekken van vergunningen – hoe beter het is voor de betreffende bedrijven en de samenleving. Indicatoren die hier de revue passeren liggen op het terrein van door overheden veroorzaakte regellast voor bedrijven en andere vormen van overheidsinterventie die de bewegingsruimte van ondernemingen beïnvloeden.

Infrastructuur: Infrastructuur dient hier begrepen te worden in de brede zin van het woord: niet alleen de fysieke infrastructuur (auto-, spoor-, water- en luchtvaartwegen), maar ook de ICT-infrastructuur (de verspreiding en het gebruik van ICT) en de kennisinfrastructuur (R&D en onderwijs). Dit zijn algemene voorzieningen van een samenleving, die overigens niet altijd door de overheid verzorgd behoeven te worden. De overheid is echter nooit ver weg, is het niet als financier, dan wel als planner van de ruimtelijke omgeving. Het gaat hier om voorzieningen die van invloed zijn op het rendement van individuele bedrijfsinvesteringen. Een bedrijfsruimte rendeert beter op een goed ontsloten locatie dan op een moeilijk bereikbare plek. Private ICT-investeringen renderen beter in een omgeving met een hoogwaardige ICT-infrastructuur dan in een omgeving met nog slechts elementaire voorzieningen. Van kwalitatief hoogwaardige infrastructuur gaat een zekere aantrekkingskracht uit en ze leveren een belangrijke bijdrage aan de mogelijkheden tot economische groei van een land.

Maatschappij: Dit betreft het maatschappelijk-institutionele domein waarbinnen de bedrijvensector functioneert. Hierbij gaat het om voorkeuren van werknemers tussen werk en vrije tijd, de gewenste inkomensverdeling maar ook het civiele, politieke en arbeidsklimaat. Een samenleving kan zichzelf eisen opleggen op een terrein als ecologische duurzaamheid. Dat is een voorbeeld van een maatschappelijke of politieke keuze die van invloed is op het ondernemingsklimaat. Strenge of minder strenge milieueisen raken direct individuele ondernemingen.

Naast politieke keuzes kunnen ook meer feitelijke kenmerken van een samenleving indirect van invloed zijn op het ondernemingsklimaat. Vergrijzing kan bijvoorbeeld leiden tot krapte op de arbeidsmarkt en is van invloed op de verhouding tussen werkenden en niet-werkenden. Dit laatste is op zijn beurt weer van invloed op de belastingen en sociale premies van de werkenden om ook de niet-werkenden een inkomen te kunnen bieden.

Laag 2: Aanjagers van economische groei

Met de studie van factoren uit deze laag worden de schijnwerpers gericht op het gedrag van ondernemingen en individuen. De onderscheiden factoren worden gezien als aanjagers van economische groei.

Menselijk kapitaal en arbeidsaanbod: Als het gaat om de kennis en vaardigheden van mensen wordt ook wel gesproken over het menselijk kapitaal. Voor wat betreft de kwaliteit van de beroepsbevolking is de scholingsgraad van belang, maar ook de mate waarin bestaande kennis wordt onderhouden, aangevuld en vernieuwd. Mobiliteit van kenniswerkers verhoogt de overdracht van kennis en levert op die manier een bijdrage aan een groeiende arbeidsproductiviteit.

Wil een land de nieuwste technologieën blijven toepassen dan stelt dit eisen aan de kennis en vaardigheden van de beroepsbevolking. Dit geldt in nog sterkere mate voor bijvoorbeeld R&D – het ontwikkelen van nieuwe kennis. Voor het ontwikkelen en toepassen van nieuwe kennis is een bepaalde omvang van de groep hoogopgeleiden nodig. Aan de andere kant geldt dat er ook vraag moet zijn naar hoogopgeleiden. Een economie moet dus ook in staat zijn kennisintensief werk te behouden of te ontwikkelen om hoogopgeleiden aan zich te binden. In dit verband wordt wel gerefereerd aan de ‘gevaaren’ van een *brain-drain*: per saldo verlaten hoogopgeleiden een land of regio omdat de ontplooiingsmogelijkheden elders als beter worden beoordeeld.

Innovatie: Door innovatie worden nieuwe processen en producten geïntroduceerd die de productiviteit van bedrijven en de welvaart kunnen vergroten. Onderzoek (R&D) is een belangrijke determinant voor technologische innovaties. Ook niet-technologische innovaties (bijvoorbeeld veranderingen in de bedrijfsorganisatie of marketingstrategieën) zijn belangrijk voor het (beter) presteren van bedrijven. Het realiseren van technologische innovaties kan bij bedrijven overigens ook geschieden zonder eigen R&D. Het gaat dan om bedrijven die kant-en-klare innovatieve oplossingen aankopen, aan derden opdracht geven om deze te ontwikkelen, of bestaande kennis toepassen om een innovatie door te voeren. De mate waarin een land nieuwe kennis kan ontwikkelen en daadwerkelijk innovaties realiseert, is een belangrijke indicatie voor het vermogen producten en processen te vernieuwen. Dit is van groot belang voor landen of regio's die toch al voorop lopen en alleen door innovatie deze voorsprong kunnen behouden. Daarnaast gaat er een zekere aantrekkingskracht vanuit op bijvoorbeeld bedrijven van buiten de regio. Toegang tot kennis of een netwerk dat kennis ontwikkelt, is van groot belang om economische groei of productiviteitswinst te kunnen blijven realiseren.

Kapitaal: Kapitaal is een belangrijke productiefactor. Hierbij dient onderscheid te worden gemaakt in fysiek kapitaal (gebouwen, machines, installaties en dergelijke) dat daadwerkelijk ingezet wordt in het productieproces van een economie en financieel kapitaal. De fysieke kapitaalvoorraad zegt iets over het technologische niveau waarop een economie zich bevindt en is direct van invloed op de arbeidsproductiviteit. Het financieel

kapitaal gaat over de financiering van bijvoorbeeld investeringen. Dit financieel kapitaal is internationaal zeer mobiel en vloeit naar die investeringsprojecten waar het verwachte rendement het hoogst is. Een bijzondere vorm van financieel kapitaal is het zogenaamde durfkapitaal. Durfkapitaal dient voor de financiering van risicovolle projecten, die ook relatief vaak innovatief zijn. De beschikbaarheid van kapitaal hangt ook samen met de mate waarin buitenlandse bedrijven in Nederland willen investeren en uiteraard de mate waarin Nederlandse bedrijven zelf mogelijkheden zien om in Nederland te investeren, dan wel uit te wijken naar het buitenland. De beschikbaarheid van vooral financieel kapitaal is van invloed op het ondernemingsklimaat, maar is daarnaast ook een directe aanwijzing voor de kwaliteit van het ondernemingsklimaat. Immers, investeringsplannen met naar verwachting een laag rendement of een hoog risico zullen moeilijker aan de benodigde financiële middelen komen dan investeringsplannen met een hoger rendement of een lager risico.

Ondernemerschap: Bedrijven zijn een primaire bron van economische groei. Hier vindt het proces van het creëren van toegevoegde waarde plaats. Dit vormt het eerste aangrijpingspunt van belastingheffing ten behoeve van de herverdeling van middelen en de financiering van de overheidsuitgaven. Ondernemerschap is daarom van belang voor een samenleving. De link tussen ondernemerschap en economische groei is indirect en verloopt via intermediaire factoren (Carree & Thurik, 2002). Ondernemingen worden bijvoorbeeld gestart om een innovatie te exploiteren. Deze innovatie zorgt voor efficiëntere processen en hogere productiviteit. Deze verhoogde productiviteit kan vervolgens weer bijdragen aan de economische groei. Meer ondernemingen kan ook leiden tot meer concurrentie, wat op zijn beurt weer kan leiden tot een efficiëntere markt en hogere groei.

De houding van de bevolking ten aanzien van ondernemerschap kan per land verschillen. Daarnaast kan ook de institutionele omgeving een rol spelen in de afweging tussen loondienst en ondernemerschap. De mate van comfort van het werknemer zijn wordt beïnvloed door rechtsbescherming, loonniveau en secundaire arbeidsvoorzieningen. Ondernemerschap leidt tot het oprichten van bedrijven. Indicatoren voor ondernemerschap liggen dan ook vooral op het terrein van de dynamiek van het aantal ondernemingen in een land.

Bedrijvensector primaire bron welvaart

Marktwerking: Marktwerking of concurrentie vormt het mechanisme dat bedrijven ertoe aanzet efficiënt te opereren, om economische waarde te creëren en deze waarde te delen met afnemers. Dit mechanisme moet ertoe leiden dat de meest efficiënte bedrijven overblijven. Marktwerking dient overigens wel ruimte te laten voor innovatie. Het moet voor bedrijven mogelijk zijn tijdelijk winsten te behalen die het investeren in nieuwe, betere producten mogelijk maakt. Dit is een afweging tussen tijdelijke bescherming met meer investeringen in innovatie en het belemmeren van de introductie van gelijksoortige of nog betere producten door derden. Regelgeving kan er al dan niet bewust aan bijdragen dat zittende bedrijven bevoordeeld worden ten aanzien van potentiële nieuwkomers, of binnenlandse bedrijven ten opzichte van buitenlandse bedrijven.

Laag 3: Determinanten van economische groei

Het groeivermogen van de economie wordt bepaald door twee factoren, namelijk de toename van de arbeidsinzet en de toename van de arbeidsproductiviteit. De combinatie van beide bepaalt de groei van het bbp (dit volgt uit de definitie van het bbp). Een land kan dus op twee manieren economische groei realiseren: door een toename van het aantal werkenden en door een toename van de productiviteit per werkende. Dit leidt tot verschillende diagnoses: een toename van het aantal mensen ingeschakeld bij het productieproces is 'meer van hetzelfde', terwijl een toename van de productiviteit betekent dat een werkzame persoon in staat is meer toegevoegde waarde te genereren. Dit laatste vergroot de concurrentiekracht van een economie.

Productiviteit: Productiviteit wordt in deze publicatie primair benaderd als arbeidsproductiviteit. Alle output wordt aan één productiefactor toegeschreven. Verschillen in de kapitaalsintensiteit, de kwaliteit van de factor arbeid, en de synergie tussen deze twee productiefactoren – deels factoren uit laag twee – worden volledig op het conto van de productiefactor arbeid geschreven. Innovatie is een middel om arbeidsproductiviteit te verhogen.

Arbeidsinzet: De ontwikkeling van nieuwe banen maakt een groeiende arbeidsinzet mogelijk. Dat heeft een directe relatie met het bbp. Zolang de potentiële beroepsbevolking niet volledig actief is, kan het bbp in potentie nog groeien door meer mensen in het arbeidsproces in te zetten. Een hoge arbeidsparticipatie is ook van invloed op de inkomens(her)verdeling tussen werkenden en niet-werkenden. Het verhogen van de productiviteit per werkende is in tijden van krapte op de arbeidsmarkt de enige manier om nog economische groei te realiseren. Het kan per land verschillen welke van de factoren arbeidsinzet en arbeidsproductiviteit nog het meeste groeipotentieel heeft.

Laag 4: Macro-economisch resultaat

De meest gebruikte maatstaf om de welvaart te meten – of de groei ervan – is het bruto binnenlands product.

Bruto binnenlands product (bbp): De economische prestaties zoals die uiteindelijk tot uitdrukking worden gebracht in het bruto binnenlands product geven de huidige economische stand van zaken weer. De omvang van het bbp reflecteert ook dat wat in het verleden tot stand is gekomen in de vorm van investeringen, innovaties en leerervaringen. De statistieken die de economie van nu in beeld brengen zijn niet per se indicatief voor het concurrentievermogen dat een land in de toekomst heeft.

Laag 5: Maatschappelijk resultaat

Met de groei van het bruto binnenlands product is niet alles gezegd. In samenlevingen als de Nederlandse wordt gestreefd naar duurzame groei. Er is geen sprake van economische groei ten koste van alles; op terreinen als milieu, inkomensverdeling, arbeidsvoorwaarden (leeftijd, arbeidsduur en dergelijke), verplichte sociale verzekeringen, legt de samenleving zichzelf eisen op. Met andere woorden: de manier waarop economische groei wordt gerealiseerd is ook van belang.

Levenskwaliteit: Levenskwaliteit is een subjectief gegeven en heeft te maken met gevoelens van mensen die ontleend worden aan de situatie waarin zij leven. Voor veel mensen geldt dat persoonlijke economische voorspoed de levenskwaliteit verhoogt. Andere zaken waar de levenskwaliteit in tot uiting komt is de levensverwachting van mensen en het gevoel van veiligheid. Ten aanzien van dit laatste is het echter niet eenvoudig voor alle landen een vergelijkbare indicator te vinden.

Ecologische duurzaamheid: Het streven naar een duurzame economische groei impliceert dat bij het benutten van de groeipotentie van vandaag de groeipotentie van toekomstige generaties niet uit het oog verloren wordt. Er is sprake van een integrale afweging tussen economische, ecologische en sociale belangen. Dit leidt tot wet- en regelgeving die de huidige economische groei kan belemmeren ten faveure van volgende generaties. Uitstoot van CO₂ en het gebruik van duurzame energie zijn – ondanks dat ze sterk worden beïnvloed door de soort economische bedrijvigheid in een land – indicaties voor de eisen die een samenleving zichzelf stelt op deze terreinen.

1.3 Selectie van indicatoren

Zelfs bij een zekere beperking van de terreinen die direct het ondernemingsklimaat lijken te raken, kan gemakkelijk een groslijst worden opgesteld die vele honderden indicatoren bevat (Dialogic, 2005). Om tot een keuze te kunnen komen zijn daarom aanvullende statistische criteria toegepast:

1. Validiteit: meet een indicator wat deze moet meten?
2. Objectiviteit: is een indicator gebaseerd op feiten?
3. Tijdigheid: hoe snel is een indicator beschikbaar na afloop van een meetperiode?
4. Beschikbaarheid van tijdreeksen: is een indicator jaarlijks sinds 1990 voorhanden?

In een eerste selectieronde zijn de indicatoren op de groslijst geconfronteerd met een aantal van de bovengenoemde criteria. Dat heeft geleid tot een eerste indikking van de indicatorenlijst. In een tweede selectieronde zijn deze indicatoren ondergebracht bij de verschillende factoren die in het conceptuele model zijn onderscheiden. In een aantal gevallen bleek dat voor een factor meer dan voldoende indicatoren beschikbaar waren, terwijl enkele andere factoren zo weinig indicatoren toegewezen kregen dat hier naar extra indicatoren is gezocht. Daarom is op een enkele plaats toch gebruikgemaakt van een samengestelde indicator of van een 'zachte' indicator. Ten slotte speelden bij de uiteindelijke keuze ook meer praktische overwegingen zoals:

1. de mate waarin voor de indicatoren sectorale en regionale gegevens beschikbaar zijn;
2. de beschikbaarheid van een flink aantal goed gedocumenteerde indicatoren voor alle landen van de EU-15, die met een relatief beperkte inspanning geschikt gemaakt kunnen worden voor deze monitor; en
3. de mate waarin de diverse in het conceptuele model onderscheiden factoren van economische groei voldoende evenwichtig zijn afgedekt.

In staat 1.3.1 is per onderscheiden factor uit het conceptuele model een overzicht gegeven van de geselecteerde indicatoren. Voor een nadere verklaring van de betekenis en de bronnen van de indicatoren wordt verwezen naar de *Verantwoording* achterin deze publicatie, waar voor alle indicatoren een korte toelichting is gegeven.

1.3.1 Overzicht geselecteerde indicatoren per onderscheiden factor

Macro-economische condities

- Inflatie
- Langetermijnrente
- Saldo overheidsfinanciën
- Staatsschuld
- Werkloosheid
- Openheid van de economie
- Kosten voor import en export van een container
- Benodigde dagen voor import en export van een container

Functioneren van de overheid

- Vennootschapsbelasting
- Staatscontrole
- Benodigde dagen voor het opstarten van een nieuwe onderneming
- Benodigde procedures voor het opstarten van een nieuwe onderneming
- Aanbod elementaire overheidsdiensten op internet
- Sectorale en ad hoc staatssteun
- Effectiviteit van de overheid

Infrastructuur

- Efficiëntie van de distributie-infrastructuur
- Gebruikskosten van kantoorruimte
- ICT-bestedingen
- Vaste breedbandaansluitingen
- Publieke uitgaven aan R&D
- Onderwijsuitgaven, basisonderwijs
- Onderwijsuitgaven, voortgezet onderwijs en mbo
- Onderwijsuitgaven, hoger onderwijs
- Onderwijsuitgaven, alle onderwijsniveaus

Maatschappij

- Parttime werkgelegenheid
- Baanmobiliteit
- Minimumloon
- Sociale uitkeringen
- Werkloosheidsuitkeringen
- Vergrijzing
- Ontgroening

Menselijk kapitaal en arbeidsaanbod

- HRST-kern; hoogopgeleiden werkzaam in wetenschap en technologie
- Hoogopgeleiden van 25 tot 65 jaar
- Afgestudeerden in een bètarichting
- Leerprestaties van 15-jarige scholieren
- Arbeidsparticipatie naar opleidingsniveau
- Werkloosheid naar opleidingsniveau
- Arbeidsparticipatie immigranten naar opleidingsniveau
- Volwassenen die deelnemen aan onderwijs en trainingen
- Arbeidskosten per eenheid product

Innovatie

- R&D-uitgaven van bedrijven
- R&D van bedrijven gefinancierd vanuit het buitenland
- Technologisch innovatieve bedrijven
- Werkgelegenheid in hightechsectoren
- Technologisch innovatieve bedrijven die hebben samengewerkt
- Aangevraagde octrooien bij het EPO
- Aangevraagde triadische octrooien
- Aangevraagde hightechoctrooien bij het EPO
- Omzetaandeel technologisch nieuwe en verbeterde producten
- Bedrijven die vormen van niet-technologische innovatie hebben doorgevoerd

Kapitaal

- Investeringsquote bedrijvensector
- Geïnvesteerd durfkapitaal
- Directe buitenlandse investeringen, stromen, inkomend
- Directe buitenlandse investeringen, stromen, uitgaand
- Directe buitenlandse investeringen, voorraad, inkomend
- Directe buitenlandse investeringen, voorraad, uitgaand

Ondernemerschap

- Ondernemersquote
- Zelfstandige ondernemers, vrouwelijk
- Zelfstandige ondernemers, mannelijk
- TEA-index; aankomend en jong ondernemerschap
- Bedrijfs grootte bij oprichting
- Oprichtingen van bedrijven
- Opheffingen van bedrijven
- Overlevingskansen van bedrijven
- Snel groeiende bedrijven
- Houding ten opzichte van ondernemerschap

Marktwerking

- Mark-up
- Openbare aanbesteding door de overheid
- Belemmeringen voor ondernemerschap
- Belemmeringen voor handel en investeringen
- Totale staatssteun

Arbeidsproductiviteit

- Bbp per gewerkt uur
- Bbp per werkzame persoon

Arbeidsinzet

- Gewerkte uren per werkzame persoon
- Arbeidsparticipatie
- Arbeidsparticipatie mannen
- Arbeidsparticipatie vrouwen
- Arbeidsparticipatie 15- tot 25-jarigen
- Arbeidsparticipatie 25- tot 55-jarigen
- Arbeidsparticipatie van 55- tot 65-jarigen

Macro-economische resultaten

- Bruto binnenlands product (bbp) per capita
- Bbp-groei

Levenskwaliteit

- Inkomenskwintilaandeelratio
- Levensverwachting bij geboorte, vrouwen
- Levensverwachting bij geboorte, mannen

Ecologische duurzaamheid

- Energieverbruik
- Uitstoot CO₂
- Elektriciteitsverbruik uit duurzame bronnen

1.4 Selectie van referentielanden

Het is evident dat Nederland zich het meest zinvol laat vergelijken met andere westerse economieën, met een overeenkomstig ontwikkelingsniveau. Mede vanwege de beschikbaarheid van data is vooral gekeken naar landen die lid zijn van de Europese Unie (EU) en de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO). Die verzameling landen is ingeperkt door twee aanvullende criteria:

- geografische nabijheid tot Nederland; en
- de mate van concurrentie op voor Nederland belangrijke exportbestemmingen.

Deze twee overwegingen leiden tot de selectie van 15 landen binnen Europa die alle behoren tot de EU-27. Deze 15 landen zijn aangevuld met vijf landen van buiten Europa: Australië, Canada, Japan, de Verenigde Staten en Zuid-Korea. In staat 1.4.1 is een overzicht met enkele kerngegevens van de geselecteerde landen gegeven.

De keuze van de referentielanden brengt met zich mee dat er geen grote of principiële verschillen bestaan tussen de verschillende factoren die samen het ondernemingsklimaat vormen, maar eerder graduele verschillen. Immers, de meeste landen hebben een vergelijkbaar economisch ontwikkelingsniveau, zijn overwegend markteconomieën en democratieën. Elementaire voorzieningen als rechtshandhaving, sociale voorzieningen, onderwijs en dergelijke hebben in de meeste landen een zeker minimumniveau.

De keerzijde van deze keuze van referentielanden is dat het landen betreft die min of meer in 'hetzelfde schuitje' zitten. Dit geldt voor het ontwikkelingsniveau van de economie. Die kan in vergelijking met de rest van de wereld grofweg worden gekenmerkt door een hoge productiviteit, hoge loonkosten en kennisintensieve producten. Het geldt tot op zekere hoogte ook voor de politieke beleidsruimte van deze landen. Zo hebben landen die opereren binnen de context van de Europese Unie maar beperkte mogelijkheden om zich van elkaar te onderscheiden, omdat ze op verschillende terreinen gehouden zijn aan op Europees niveau vastgestelde regels, bijvoorbeeld ten aanzien van de overheidsfinanciën.

Aandeel EU-27 in wereld-economie fors afgenomen

1.4.1 Kerngegevens referentielanden, 2011

	ISO-landcode	Lid van ¹⁾	Oppervlakte ²⁾	Inwoners	Bruto binnenlands product (bbp)	Bbp per inwoner
			1 000 km ²	miljoen	mld US-dollar (PPP)	1 000 US-dollar (PPP)
Oostenrijk	AT	EU-15	84	8,4	355	42,2
Australië	AU	OESO	7 741	22,6	892	39,4
België	BE	EU-15	31	11,0	425	38,6
Canada	CA	OESO	9 985	34,5	1 394	40,4
Tsjechië	CZ	EU-27	79	10,5	275	26,0
Duitsland	DE	EU-15	357	81,7	3 205	39,2
Denemarken	DK	EU-15	43	5,6	228	41,0
Spanje	ES	EU-15	505	46,2	1 499	32,4
Finland	FI	EU-15	338	5,4	205	38,1
Frankrijk	FR	EU-15	549	65,4	2 290	35,0
Verenigd Koninkrijk	GB	EU-15	244	62,6	2 223	35,5
Hongarije	HU	EU-27	93	10,0	215	21,6
Ierland	IE	EU-15	70	4,5	186	41,5
Italië	IT	EU-15	301	60,8	2 001	32,9
Japan	JP	OESO	378	127,8	4 383	34,3
Zuid-Korea	KR	OESO	100	49,8	1 506	30,3
Nederland	NL	EU-15	42	16,7	715	42,8
Polen	PL	EU-27	313	38,2	814	21,3
Zweden	SE	EU-15	450	9,5	390	41,3
Verenigde Staten	US	OESO	9 832	311,6	15 094	48,4

Bron: Wereldbank.

¹⁾ Alle landen in de lijst zijn lid van de OESO. Dit is alleen weergegeven bij de niet-EU-leden. De landen aangeduid met 'EU-27' zijn toegetreten tot de Europese Unie na 1 mei 2004.

²⁾ 2010 in plaats van 2011.

Opkomende economieën

Het zou ook interessant zijn om andere landen bij de vergelijking te betrekken. Bijvoorbeeld landen die in de afgelopen jaren een andere economische ontwikkeling hebben gekend dan de gevestigde economieën. Te denken valt aan het volgen van ontwikkelingen in de opkomende markten in Azië, Oost-Europa of Latijns-Amerika. Op welke punten onderscheidt het ondernemingsklimaat in deze landen zich van dat in de gevestigde economieën? Ook benchmarking met een Midden-Europees land als Zwitserland – geen lid van de EU-27 – zou interessante inzichten kunnen opleveren. Het is immers aanwijsbaar dat de economische verhoudingen in de wereldeconomie langzaam verschuiven. In 1980 omvatte het bruto binnenlands product van de EU-27 bijna een derde van het mondiale bbp. In 2009 was dit nog maar een vijfde deel. Het spiegelbeeld hiervan is de ontwikkeling

van het aandeel van de zogenoemde BRIC-landen.²⁾ Het aandeel van deze landen in de wereldeconomie nam tussen 1980 en 2009 toe van acht procent tot bijna vijftientig. Het aandeel van de Verenigde Staten in de wereldeconomie nam in deze periode iets af, van 22 procent in 1980 tot 20 procent in 2009. Het aandeel van het bbp van Japan in het mondiale bbp nam af van 8 procent naar 6 procent (CBS, 2010).

Het zijn vooral praktische redenen – zoals de beschikbaarheid van data – die uiteindelijk toch geleid hebben tot een keuze voor een groep van referentielanden die vergelijkbaar zijn met Nederland. Daarnaast dient opgemerkt dat in algemene zin landen als China en Rusland te ver van de Nederlandse samenleving afstaan om beleidsmatig als voorbeeld te kunnen dienen.

1.5 Weergave positie en ontwikkeling

In deze editie worden de scores van de geselecteerde indicatoren van het recentste jaar vergeleken met de scores in een basisperiode. De basisperiode is bijna altijd de periode 2001–2005. Waar er geen data beschikbaar zijn voor deze jaren is gekozen voor een referentieperiode die in deze periode lag. Dit is ook wat in de grafische weergave van de individuele indicatoren is opgenomen, zie de statistische bijlage. Daarnaast wordt in dezelfde statistische bijlage voorafgaand aan genoemde grafieken, per indicator samengevat hoe die zich voor Nederland heeft ontwikkeld ten opzichte van de basisperiode én ten opzichte van het voorgaande jaar. Tevens wordt hierbij per indicator aangegeven wat de genoemde ontwikkeling voor de internationale positie van Nederland heeft betekend.

Ontwikkeling indicator

Per indicator wordt voor Nederland bepaald of de waarde van de indicator zich in de gewenste of minder gewenste richting heeft ontwikkeld. Een afname van de werkloosheid wordt als gewenst beschouwd en leidt dus tot de kwalificatie *'verbeterd'*. Een afname van het aantal hoogopgeleiden wordt als niet gewenst beschouwd en leidt tot de kwalificatie *'verslechterd'*. Bij sommige indicatoren kan er een verschil van mening bestaan over 'gewenst' of 'ongewenst'. In die gevallen is gekozen voor de meest gangbare opvatting. Een voorbeeld is de indicator 'inkomenskwintielandaandeelratio' (een maat voor de ongelijkheid van inkomensverdeling), waar een meer gelijkmatige inkomensverdeling verkozen is boven een scheve verdeling.

²⁾ BRIC-landen: Brazilië, Rusland, India en China.

Ontwikkeling internationale positie

Voor elke indicator wordt voor het recentste jaar de rangorde van de landen bepaald. Ditzelfde wordt gedaan voor de basisperiode en het voorafgaande jaar. Vervolgens wordt de positie van Nederland binnen de groep referentielanden in het recentste jaar vergeleken met die in de basisperiode respectievelijk het voorafgaande jaar. Zo kan worden bepaald of de positie van Nederland binnen de groep van referentielanden is verbeterd, verslechterd of gelijkgebleven. Bij het bepalen van de ontwikkeling van de positie van Nederland worden alleen die landen meegenomen waarvoor in beide periodes een score beschikbaar is. De maximale score voor Nederland is een verbetering van de score op de indicator en een verbetering van de positie binnen de groep van referentielanden. Alle combinaties zijn echter mogelijk. Zo komt het voor dat een indicator zich voor Nederland positief heeft ontwikkeld, maar de internationale positie toch is verslechterd. Dit betekent dat de andere landen zich op dit punt nog beter ontwikkeld hebben dan Nederland.

Verbeteringen en verslechtingen zijn niet nader gekwantificeerd. Een verbetering van één positie binnen de groep referentielanden leidt tot dezelfde kwalificatie als een verbetering van bijvoorbeeld vijf plaatsen. Ook voor de score van de indicator geldt dat een marginale verandering tot dezelfde kwalificatie leidt als een meer substantiële verandering. Voor de kwantitatieve nuancering wordt verwezen naar de individuele figuren en staten van de verschillende indicatoren.

Samenvattende weergave

In hoofdstuk 2 van deze publicatie wordt per thema ook een samenvattende weergave van de positie en ontwikkeling van Nederland gepresenteerd. Met behulp van zogenoemde spinnenwebdiagrammen wordt per indicator de positie van Nederland in het recentste jaar afgezet tegen de referentielanden. Met behulp van ontwikkelingsdiagrammen wordt per thema de ontwikkeling van Nederland per indicator weergegeven in relatie tot die in de referentielanden. In hoofdstuk 2 wordt toegelicht hoe deze samenvattende figuren geïnterpreteerd dienen te worden.

Website

Een speciaal dossier *Ondernemingsklimaat* staat op de website van het CBS. Hier kunnen de achterliggende data tot in detail worden bekeken via snelkoppelingen naar de StatLine-database van het CBS. In een groot aantal gevallen zijn daar langere tijdreeksen voor de verschillende indicatoren beschikbaar. In enkele gevallen is er sprake van extra uitsplitsingen van een indicator naar bijvoorbeeld regio en bedrijfstak. Met de database wordt gezorgd voor maximale transparantie als cijfers uit deze publicatie worden gebruikt voor de onderbouwing van beleid. Ook biedt de database de mogelijkheid om mogelijke verbanden

nader te onderzoeken. Het webdossier is verder verrijkt met tal van links naar websites van organisaties die beschikken over aanvullende data of naar sites met andere relevante informatie. Het dossier is beschikbaar via de link: www.cbs.nl/ondernemingsklimaat.

Het Nederlandse ondernemings- klimaat

2

Het Nederlandse ondernemingsklimaat

- 2.1** Inleiding
- 2.2** Prestaties van de Nederlandse economie
- 2.3** Menselijk kapitaal en arbeidsaanbod
- 2.4** Innovatie
- 2.5** Kapitaal
- 2.6** Ondernemerschap
- 2.7** Marktwerking
- 2.8** Macro-economische condities
- 2.9** Functioneren van de overheid
- 2.10** Infrastructuur
- 2.11** Maatschappij

Bij de beschrijving van de ontwikkelingen van het ondernemingsklimaat in Nederland wordt gebruikgemaakt van samenvattende figuren. Deze geven een beeld van enerzijds de positie die Nederland internationaal inneemt en anderzijds de achterliggende ontwikkeling van Nederland. De scores van de individuele indicatoren en landen zijn in de statistische bijlage opgenomen. Nederland steekt internationaal gunstig af op het thema macro-economische condities en ontwikkelt zich gunstig op het thema ondernemerschap.

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de ontwikkelingen in het ondernemingsklimaat in Nederland per thema beschreven. Hierbij wordt per thema in een zogenaamd spinnenwebdiagram de positie van Nederland binnen de groep van referentielanden weergegeven. Het betreft hier het *niveau* van de indicatoren en de positie die Nederland hiermee inneemt binnen de groep van referentielanden. Deze gegevens hebben betrekking op het meest recente jaar waarvoor de gegevens beschikbaar zijn. Daarnaast wordt per thema in een zogenaamd ontwikkelingsdiagram de *ontwikkeling* van de verschillende indicatoren ten opzichte van een basisperiode of basisjaar weergegeven en gekoppeld aan de positie die Nederland binnen de groep van referentielanden inneemt.

De ontwikkeling ten opzichte van deze basisperiode en de ontwikkeling ten opzichte van het voorgaande jaar zijn per thema nogmaals samengevat in de eerste staat van de annex die per thema is samengesteld. In de tweede staat van elke annex is per indicator weergegeven wat de basisperiode of het basisjaar is waar de meest recente ontwikkelingen tegen worden afgezet. Tevens is vermeld voor hoeveel landen deze indicator beschikbaar was, dus in feite op hoeveel landen de internationale vergelijking is gebaseerd. Dit zijn er vaak 20 (inclusief Nederland), maar niet altijd. Ten slotte zijn voor praktisch alle individuele indicatoren de scores in de basisperiode en het meest recente jaar weergegeven in figuren en in een enkel geval een staat en opgenomen in de annex die voor elk thema is samengesteld. Dit biedt de mogelijkheid om meer gedetailleerd per indicator de ontwikkelingen te analyseren. In de tekst in dit hoofdstuk wordt overigens niet uitsluitend gerefereerd aan de scores van Nederland, maar ook aan vermeldenswaardige scores van andere landen. De in de annex bijgevoegde figuren en staten vormen de basis van deze beschouwingen. Deze annexen zijn in de statistische bijlage van deze publicatie opgenomen.

Spinnenwebdiagrammen

In dit hoofdstuk zijn de indicatoren weergegeven in zogenaamde 'spinnenwebdiagrammen'. Per thema zijn voor het meest recente beschikbare jaar de scores voor Nederland op de diverse indicatoren afgezet tegen de gemiddelde score van de referentielanden en de hoogste score onder de referentielanden (*best in class*). Voor sommige variabelen is een hogere score een minder gewenste uitkomst. Een voorbeeld is de indicator 'energieverbruik' in het hoofdstuk 'Prestaties van de Nederlandse economie'. Daar is Japan *best in class* hetgeen zich uit in de laagste waarde van deze indicator. Om het beoogde visuele effect van het spinnenwebdiagram niet te ondergraven wordt de score van de *best in class* in deze gevallen getekend alsof ook hier geldt hoe hoger de waarde van de indicator, hoe beter. Dit gebeurt simpelweg door het teken van de score te veranderen. De score komt daardoor niet onder het gemiddelde uit maar juist in dezelfde mate boven het gemiddelde. Dit laat het basisidee van het spinnenwebdiagram intact: hoe groter het spinnenweb voor Nederland, hoe beter Nederland het op het betreffende thema doet.

Positie Nederland

Bij de scores van de landen is nog een verdeling aangebracht. De buitenste gekleurde strook vertegenwoordigt de waarden van de indicator waarbinnen de 33 procent landen met de hoogste scores zich bevinden. De middelste strook vertegenwoordigt het gebied waarin de 33 procent landen met de meer gematigde scores zich bevinden. De binnenste strook omvat het gebied waarin de 33 procent van de landen met de laagste scores zich bevinden. In het 'witte hart' van de figuur bevinden zich geen scores.

Ontwikkelingsdiagrammen

In de zogenoemde ontwikkelingsdiagrammen is voor Nederland per thema de ontwikkeling van de verschillende indicatoren weergegeven ten opzichte van een basisperiode of basisjaar. Het betreft hier een relatieve ontwikkeling ten opzichte van de groep van referentielanden. Het is dus mogelijk dat de staatsschuld in Nederland is toegenomen ten opzichte van de basisperiode, wat ongewenst is. Doordat de staatsschuld in de referentielanden gemiddeld echter nog meer is toegenomen, komt de ontwikkeling van Nederland er op dit punt toch als relatief gunstig uit. Het omgekeerde kan zich uiteraard ook voordoen. Als de werkloosheid in Nederland afneemt, wat gewenst is, maar de werkloosheid in de andere landen nog meer afnam, dan wordt de ontwikkeling van Nederland als relatief ongunstig gekwalificeerd. Deze relatieve ontwikkeling van de verschillende indicatoren voor Nederland is in de ontwikkelingsdiagrammen uitgezet op de verticale as.

Op de horizontale as is de positie van Nederland in het recentste jaar weergegeven. Dit komt overeen met wat in de spinnenwebdiagrammen is afgebeeld op dit punt.

Bepalen scores

Voor elke indicator wordt de gemiddelde ontwikkeling voor de totale groep van landen uitgerekend. Het betreft hier de ontwikkeling in het meest recente jaar ten opzichte van een basisperiode of een basisjaar. Om het formaat van de data uniform te maken, is ook hier gekozen om de data te normaliseren. De score van Nederland op een bepaalde indicator wordt verminderd met de gemiddelde score van de totale groep van landen. Dit verschil wordt vervolgens gedeeld door de standaarddeviatie van de scores van alle landen. Zo ontstaat een getal dat aangeeft hoeveel maal de standaarddeviatie de ont-

Uit dit spinnenwebdiagram zijn aldus de volgende zaken af te lezen:

- Hoe de score van Nederland zich verhoudt tot het gemiddelde van de groep landen.
- Waar Nederland zich bevindt binnen de groep van landen. Als de score van Nederland bijvoorbeeld in de buitenste gekleurde strook ligt, behoort Nederland op de betreffende indicator tot de 33 procent landen met de hoogste scores.
- Hoever de score van Nederland is verwijderd van de score van de *best in class*.

Bij sommige indicatoren kan er een verschil van mening bestaan over wat 'gewenst' of 'ongewenst' is. In die gevallen is gekozen voor de meest gangbare opvatting. Een voorbeeld is de indicator 'inkomenskwintilaandeelratio' (een maat voor de ongelijkheid van de inkomensverdeling), waar een gelijkmatiger inkomensverdeling is verkozen boven een meer scheve verdeling.

Genormaliseerde weergave

Om het formaat van de data uniform te maken, is ervoor gekozen om de data te normaliseren. De score van Nederland op een bepaalde indicator wordt verminderd met de gemiddelde score van de totale groep van landen. Dit verschil wordt vervolgens gedeeld door de standaarddeviatie van de scores van alle landen. Zo ontstaat een getal dat aangeeft hoeveel maal de standaarddeviatie de score van Nederland boven of onder het gemiddelde ligt. Als gevolg van deze normalisatie is de gemiddelde score van elke indicator per definitie nul.

wikkeling van Nederland boven of onder het gemiddelde van de gehele groep van landen ligt.

Positie Nederland

Uit dit ontwikkelingsdiagram zijn aldus de volgende zaken af te lezen:

- Hoe de score van Nederland zich verhoudt tot het gemiddelde van de groep landen. Dit betreft de positie van Nederland in het meest recente jaar.
- Hoe Nederland zich in vergelijking met de basisperiode ten opzichte van de referentielanden, heeft ontwikkeld.

Deze benadering leidt per indicator tot vier mogelijke uitkomsten voor Nederland. Dit zijn dan ook de vier in de figuur onderscheiden vakken.

- De positie van Nederland is bovengemiddeld en de ontwikkeling van de indicator was dat ook (rechtsboven);
- De positie van Nederland is bovengemiddeld maar de ontwikkeling van de indicator bleef achter bij die van de andere landen (rechtsonder);
- De positie van Nederland is onder het gemiddelde, maar de ontwikkeling van de indicator was relatief gunstig (linksboven);
- De positie van Nederland is onder het gemiddelde en de ontwikkeling van de indicator was relatief ongunstig (linksonder).

Het snijpunt van de twee assen komt overeen met een gemiddelde score voor zowel de positie als de ontwikkeling. Dit gemiddelde is vanwege de normalisatie van de scores nul.

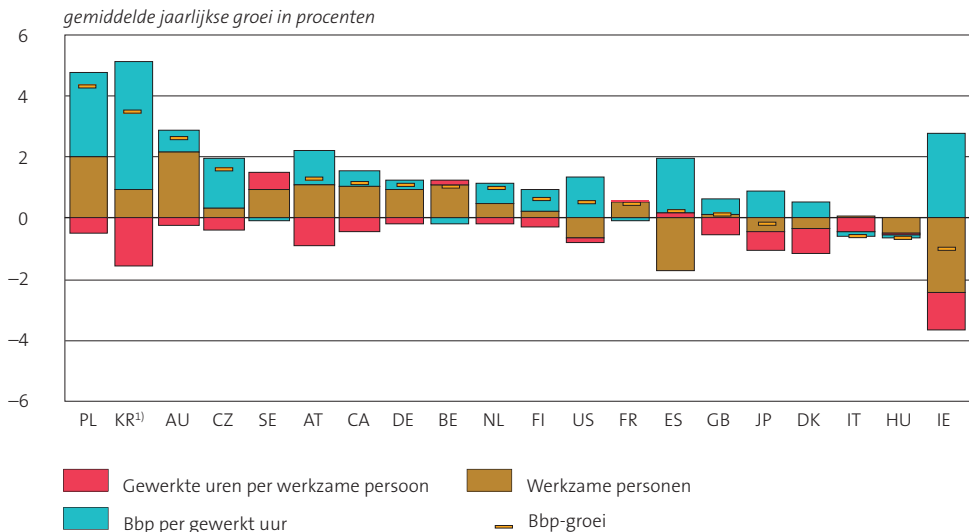
2.2 Prestaties van de Nederlandse economie

Prestaties van een economie worden gewoonlijk uitgedrukt in cijfers over productie, werkgelegenheid, bruto binnenlands product (bbp), productiviteit en investeringen. Waar het gaat om welvaart in enge (economische) zin is het bbp een algemeen geaccepteerde en daardoor veel gebruikte maatstaf.

De omvang en groei van dit bbp alléén geeft echter geen volledig beeld van de ontwikkeling van de welvaart. Voor welvaart in ruimere zin zijn ook zaken als gezondheid, milieu, veiligheid en een zekere economische solidariteit tussen verschillende groepen in de samenleving, van belang.

Het bbp wordt in deze paragraaf in beginsel wel als belangrijkste indicator gehanteerd om de prestaties van een economie mee weer te geven en internationaal te vergelijken. Om de welvaart in ruimere zin weer te geven is echter ook een aantal indicatoren op het terrein van arbeidsparticipatie, inkomensverdeling, milieu en levensverwachting opgenomen.

2.2.1 Decompositie gemiddelde jaarlijkse groei bbp, 2006-2011

Bron: OECD Economic Outlook No 91 en OECD Labour Force Statistics.

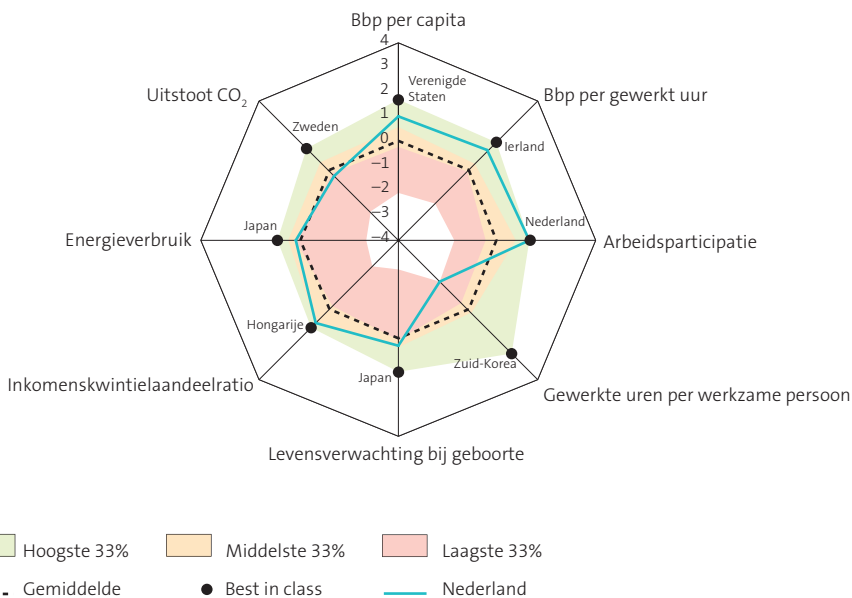
¹) Gewerkte uren in 2011 is een schatting.

Om te beginnen is in figuur 2.2.1 de gemiddelde jaarlijkse groei van het bbp in de periode 2006–2011 weergegeven van Nederland en de vaste groep van 19 referentielanden. Dit

geeft een beeld van het economische klimaat waarin de verschillende landen zich in deze periode bevonden. Hierbij is de groei van het bbp ontbonden in de bijdrage van de arbeidsinzet (werkzame personen, gewerkte uren per werkzame persoon) en de arbeidsproductiviteit. Immers, achteraf kan de groei van het bbp altijd teruggerekend worden naar de mutatie van deze twee determinanten van economische groei. In deze periode waren er maar drie landen die een gemiddelde jaarlijkse groei van meer dan twee procent realiseerden: Polen, Zuid-Korea en Australië. Deze groei werd in Zuid-Korea vooral generaliseerd door een toename van het bbp per gewerkt uur (de arbeidsproductiviteit) en in Australië vooral door een toename van het aantal werkzame personen.

Aan de andere kant van het spectrum bevinden zich landen als Ierland, Hongarije en Italië, landen die het bbp per saldo zagen afnemen in de periode 2006–2011. Met name in Ierland ging dit gepaard met een forse uitstoot van het aantal werkzame personen. Ook Spanje, waar de groei van het bbp min of meer tot stilstand kwam in de periode 2006–2011, zag de werkloosheid fors toenemen. De arbeidsproductiviteit van de mensen die hun werk behielden nam (daardoor) fors toe; met minder mensen werd eenzelfde bbp 'geproduceerd'. Nederland realiseerde in de genoemde periode een gemiddelde jaarlijkse groei van net iets minder dan één procent. Dit ging gepaard met een lichte toename van het aantal werkzame personen en de arbeidsproductiviteit. Het aantal gewerkte uren per werkzame persoon nam in Nederland in deze periode iets af. Dit laatste kwam overigens in de meeste andere landen ook voor met uitzondering van Zweden, Frankrijk, Spanje en België waar het aantal gewerkte uren per werkzame persoon (iets) toenam.

2.2.2 Prestaties Nederlandse economie; positie van Nederland binnen groep van referentielanden

Het bbp per hoofd van de bevolking (*bbp per capita*) geeft een goed beeld van de welvaartsverschillen tussen landen. In 2011 had Nederland na de Verenigde Staten het hoogste inkomen per hoofd van de bevolking binnen de groep van referentielanden. Ten opzichte van het gemiddelde in de periode 2001–2005 lag het bbp per capita in Nederland in 2011 ook hoger. Deze groei in Nederland was overigens niet voldoende om de kloof met de Verenigde Staten te dichten. Op het punt van welvaartsniveau kan de groep van referentielanden grofweg ingedeeld worden in drie groepen. Een eerste groep wordt gevormd door de Noord- en Midden-Europese landen aangevuld met de Verenigde Staten, Australië en Canada. Het welvaartsniveau in deze landen ligt boven het gemiddelde van de EU-15 en ruim boven het gemiddelde van de EU-27. De middengroep wordt gevormd door de landen Frankrijk, Italië, Spanje en Japan. De landen met het laagste welvaartsniveau zijn de nieuwere lidstaten van de EU en voormalige Oostbloklanden Polen, Tsjechië en Hongarije aangevuld met Zuid-Korea (zie figuur 1.3 in annex 1 van de statistische bijlage). Zoals reeds eerder gememoreerd wordt de economische theorie en de beoordeling van economische prestaties van landen echter gedomineerd door het kijken naar groei(mogelijkheden) en niet zozeer naar het reeds behaalde welvaartsniveau. De welvaartstoename in de laatstgenoemde landen bijvoorbeeld, is groter dan in de landen met een hoog welvaartsniveau (zie ook figuur 2.2.1).

Het *bbp per gewerkt uur* ligt hoog in Nederland. Na Nederland en de Verenigde Staten kende Nederland in 2011 het hoogste bbp per gewerkt uur. De hoge arbeidsproductiviteit in Nederland is echter gerealiseerd op een manier die niet per se wenselijk is, namelijk door een sterke afname van het aantal werkzame personen en een niet iets mindere daling van het bbp. Ten opzichte van de basisperiode 2001–2005 lag het bbp per gewerkt uur in Nederland in 2011 ook hoger. Het bbp per gewerkt uur in Tsjechië, Hongarije, Polen maar ook Zuid-Korea blijft qua niveau nog duidelijk achter bij de andere referentielanden, maar groeit sneller.

Het beeld voor Nederland is minder rooskleurig ten aanzien van het *bbp per werkzame persoon*, hoewel de positie die Nederland hier in 2011 innam nog bovengemiddeld was. Een oorzaak van het relatief lagere bbp per werkzame persoon in Nederland is het in vergelijking met de andere landen, geringe aantal *gewerkte uren per werkzame persoon*. Het aantal gewerkte uren per werkzame persoon was in Nederland in 2011 het laagste van alle referentielanden. In vergelijking met andere landen wordt een gegeven hoeveelheid werk in Nederland dus ‘verdeeld’ over een groot aantal werkzame personen. Dit komt tot uiting in genoemde minder hoge arbeidsproductiviteit per werkzame persoon, maar omgerekend naar de arbeidsproductiviteit per uur blijkt de arbeidsproductiviteit in Nederland wel degelijk zeer concurrerend. Wat Nederland daarnaast terugkrijgt voor deze ‘aanpak’ van veel mensen kort laten werken, is een in vergelijking met de andere landen zeer hoge arbeidsparticipatiegraad. Wat opvalt is de scherpe daling van het aantal gewerkte uren per persoon in Zuid-Korea zonder dat dit de arbeidsproductiviteit per werkzame persoon negatief beïnvloedt. Kennelijk zijn niet alle gewerkte uren even productief.

Een hoge arbeidsproductiviteit (bbp per gewerkt uur) betekent nog niet automatisch dat ook de totale welvaart hoog is. Ook de *arbeidsparticipatie* is hierbij van belang; hoeveel mensen werken er? De arbeidsparticipatiegraad in Nederland was in 2011 ongeëvenaard hoog; in 2011 werkte bijna 75 procent van de potentiële Nederlandse beroepsbevolking. In vergelijking met de basisperiode 2001–2005 is Nederland op dit punt Denemarken en Zweden ook voorbijgestoken. Als de arbeidsparticipatie nader wordt gedetailleerd naar bijvoorbeeld *mannen* en *vrouwen* dan was in 2011 de arbeidsparticipatie van mannen in Nederland, na Japan, het hoogste van alle landen. Bij de arbeidsparticipatie onder vrouwen moest Nederland in 2011 alleen Denemarken en Zweden voor zich dulden. Ook onder de leeftijdscategorieën *15-tot 25-jarigen* en *25-tot 55-jarigen* was de arbeidsparticipatie in 2011 in Nederland nog immer hoog. De arbeidsparticipatie van jongeren was in 2011 overigens wel lager dan in de basisperiode 2001–2005, maar niet zo extreem als in landen als Spanje en Ierland. De arbeidsparticipatie van *55-tot 65-jarigen* in Nederland is in de loop van de jaren sterk toegenomen en lag in 2011 net boven het gemiddelde van de OESO. In 2001–2005 was dit bij lange na nog niet het geval. Toch blijft dit de groep waar Nederland het meeste achterblijft bij de andere landen.

Arbeidsparticipatie in Nederland hoog

Uit het voorgaande komt naar voren dat het uiteindelijke bbp van een land het product is van het bbp per gewerkt uur, het aantal gewerkte uren per werkzame persoon en het aantal werkzame personen (zie figuur 2.2.1). De groeimogelijkheden van het bbp zijn hiermee ook aangegeven; de arbeidsproductiviteit verhogen of meer mensen (langer) laten werken. Nederland komt hierbij naar voren als een land waar de arbeidsproductiviteit en de participatiegraad hoog zijn. De groei van het bbp is in de afgelopen jaren in Nederland dan ook vooral gerealiseerd door een toename van de participatiegraad en de arbeidsproductiviteit. De 'lat' om verdere economische groei te realiseren ligt hiermee echter hoog. Ook voor een startende individuele onderneming geldt hierdoor, enigszins afhankelijk van de markt waarop de onderneming opereert, dat het 'instapniveau' hoog is.

Op de indicatoren voor levenskwaliteit scoort Nederland gemiddeld. Levenskwaliteit kent veel aspecten, zoals de 'toegestane' scheefheid van de inkomensverdeling en de verwachte levensduur van mensen. Het *inkomenskwietaandeelratio* is een indicator voor de inkomensverdeling onder de bevolking. Onder de referentielanden was de inkomensongelijkheid in 2010 het grootste in Spanje en het Verenigd Koninkrijk. Nederland bekleedde hier een middenpositie. Er is geen duidelijke samenhang waarneembaar tussen de hoogte van het bbp per capita of de economische groei en de mate van inkomensongelijkheid.

Polen kende weliswaar als een van de weinige landen nog substantiële economische groei in de periode 2006–2011. Dit ging gepaard met een afname van de inkomensongelijkheid. Ierland kende in diezelfde periode economische krimp wat gepaard ging met een (geringe) toename van de inkomensongelijkheid. Andere landen geven echter weer tegenovergestelde ontwikkelingen te zien op dit punt. De inkomensverdeling in Nederland was in 2010 iets gelijkmatiger in vergelijking met het basisjaar 2005.

In 2010 lag de *levensverwachting* voor *mannen* in Nederland op bijna 79 jaar en voor *vrouwen* op bijna 83 jaar. In alle referentielanden is de levensverwachting in 2010 gestegen ten opzichte van de basisperiode 2001–2005, zowel onder mannen als onder vrouwen. Binnen de groep referentielanden is de positie van Nederland op het punt van de levensverwachting van vrouwen gemiddeld te noemen, terwijl de levensverwachting van mannen bovengemiddeld is.

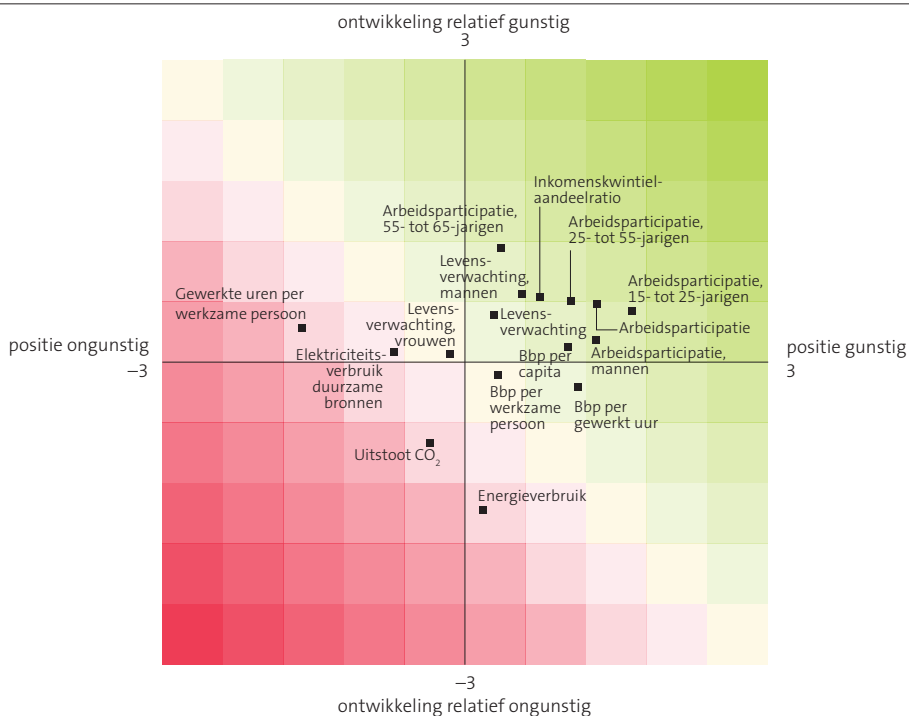
Economische groei heeft een schaduwkant als het gaat om de aantasting van schaarse natuurlijke bronnen of een hoog energieverbruik en de daarmee gepaard gaande milieuvervuiling. Op het gebied van duurzaamheid scoort Nederland gemiddeld tot laag. De energie-intensiteit (*energieverbruik per eenheid bbp*) was in 2010 weliswaar licht gedaald ten opzichte van de basisperiode, maar Nederland bleef hiermee behoren tot de middenmoot van de hier geselecteerde landen. In vergelijking met de andere landen was de ontwikkeling in Nederland ook ongunstig (zie figuur 2.2.3). Denemarken en Japan produceerden op het punt van energieverbruik het meest efficiënt. De energie-intensiteit wordt beïnvloed door de sectorstructuur van een economie. De weinig energie-intensieve dienstensector domineert in vrijwel alle referentielanden. De Oost-Europese landen met een (voorheen) sterk industrieel karakter kennen nog altijd een relatief hoog energieverbruik. De benutting van duurzame bronnen in het totale energieverbruik van Nederland ligt internationaal gezien laag. In 2010 bedroeg het aandeel van het *elektriciteitsverbruik uit duurzame bronnen* in het totale elektriciteitsverbruik in Nederland 9,3 procent. Hoewel het aandeel is toegenomen ten opzichte van het gemiddelde in de basisperiode 2001–2005, is de internationale positie van Nederland op dit punt nauwelijks verbeterd. Hierbij kan worden opgemerkt dat het voor bijvoorbeeld landen met veel reliëf en rivieren gemakkelijker is om groene stroom op te wekken dan voor een land als Nederland.

De *uitstoot van CO₂* per capita is niet laag in Nederland. Hoewel de uitstoot in 2009 lager was dan in de referentieperiode 2001–2005 behoort Nederland binnen de groep van Europese landen tot de ‘mindere’ landen. Van de geselecteerde Europese landen had Nederland in 2009 de hoogste uitstoot van CO₂ per hoofd van de bevolking. Zweden produceerde op dit punt het schoonste per hoofd van de bevolking. Het niveau van CO₂-uitstoot per hoofd van de bevolking in de Verenigde Staten, Australië en Canada ligt overigens aanmerkelijk hoger dan dat van Nederland en de andere Europese landen.

Conclusie

De prestaties van de Nederlandse economie steken gunstig af tegen de economische ontwikkeling in veel andere referentielanden. Nederland kenmerkt zich door een hoog bbp per capita, een bbp dat in de periode 2006–2011 per saldo is toegenomen, een hoge arbeidsproductiviteit (bbp per gewerkt uur) en een hoge arbeidsparticipatie. Ook is de arbeidsparticipatie evenwichtiger verdeeld over mannen en vrouwen en over de verschillende leeftijdscategorieën dan in veel andere landen. Wel blijft de arbeidsparticipatie onder 55- tot 65-jarigen in Nederland achter bij de andere twee onderscheiden leeftijdscategorieën en is de positie die Nederland hier inneemt internationaal iets minder gunstig. Het aantal gewerkte uren per werkzame persoon was in 2011 in Nederland het laagste van alle referentielanden. Dit ging echter wel gepaard met de hoogste arbeidsparticipatiegraad en het ging niet ten koste van de arbeidsproductiviteit per uur. Is de economische crisis dan nergens zichtbaar in deze macro-economische indicatoren? De arbeidsparticipatie van mannen en van 25- tot 55-jarigen – de groepen met de hoogste arbeidsparticipatiegraad – was in 2011 wel degelijk lager dan in 2010.

2.2.3 Prestaties Nederlandse economie; positie en ontwikkeling van Nederland binnen groep van referentielanden

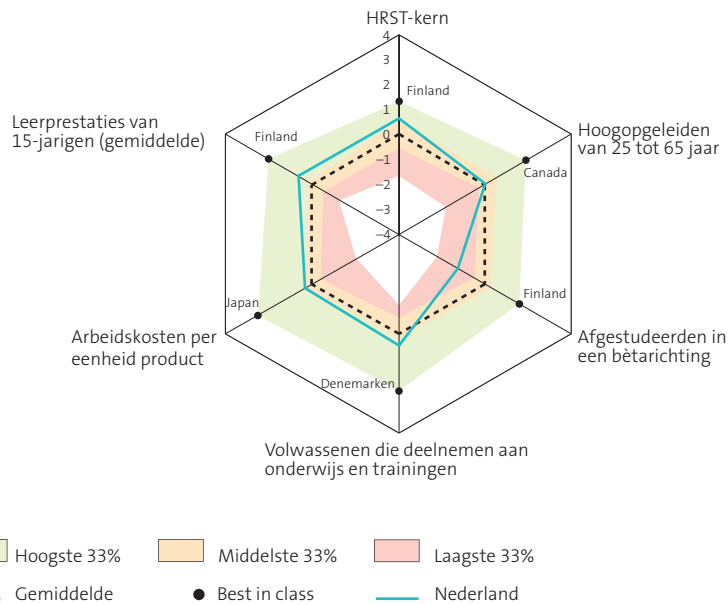
De hoge welvaart in Nederland gaat gepaard met een gemiddelde levensverwachting van de bevolking en een betrekkelijk gelijkmatige inkomensverdeling. Op het punt van duurzaamheid scoort Nederland echter gemiddeld tot laag; de indicatoren ontwikkelen zich wel in de gewenste richting maar in internationaal perspectief doet Nederland het per saldo niet beter dan de andere referentielanden.

2.3 Menselijk kapitaal en arbeidsaanbod

Naast het belang van fysieke kapitaalgoederen en de daarin geïncorporeerde technologie als productiemiddel, is het belang van de kennis als productiefactor onderkend. Kennis en vaardigheden ‘opgeslagen’ in de productiefactor arbeid zijn van belang voor de prestaties van een individuele onderneming en dus ook voor een bedrijfstak of economie als geheel. Het gaat hierbij deels om de praktische kennis en vaardigheden (*skills*) om het bestaande werk adequaat te kunnen doen, maar ook om creatieve vaardigheden die liggen op het terrein van het bedenken en succesvol ontwikkelen van nieuwe producten en processen. Indicatoren die aan aard en omvang van het menselijk kapitaal en het toekomstige arbeidsaanbod in een land raken, zijn onder andere de arbeidsparticipatie naar opleidingsniveau, de hoogopgeleiden in een samenleving, de arbeidskosten, de leerprestaties van leerlingen en ‘*life long learning*’.

De inzet en beschikbaarheid van hoogopgeleid personeel is van steeds groter belang voor het realiseren van economische groei. De indicator *hoogopgeleiden werkzaam in wetenschap en technologie (HRST-kern)* geeft de feitelijke inzet van hoogopgeleid personeel in het arbeidsproces weer. Het gaat hierbij niet over de inzet van alle hoogopgeleiden in het arbeidsproces. De ‘eis’ is dat de hoogopgeleiden ook daadwerkelijk werkzaam zijn in een beroep dat overeenkomt met hun opleiding en competenties. Een hoogopgeleide werkzaam in een bloemenwinkel telt hier dus niet mee. In 2011 behoorde één op de vier werkenden in Nederland tot deze HRST-kern. Nederland bleef met dit aandeel werkzame hoogopgeleiden niet ver achter bij de Scandinavische landen die de Europese kopgroep vormden. Figuur 2.3.1 laat ook zien dat Nederland op dit punt nog net behoort tot de 33 procent landen met de hoogste scores. Hoewel deze HRST-kern gegroeid is ten opzichte van het gemiddelde over de basisperiode 2001–2005, is de positie van Nederland binnen de groep referentielanden verslechterd. Voor alle landen geldt namelijk dat het aandeel hoogopgeleiden werkzaam in wetenschap en technologie is toegenomen. Wel zijn er grote verschillen tussen landen. In landen als Italië, Tsjechië, maar ook Oostenrijk was in 2011 minder dan een op de zes werkenden een hoogopgeleide werkzaam in een bijbehorend beroep (zie figuur 2.3 in annex 2 van de statistische bijlage).

2.3.1 Menselijke kapitaal en arbeidsaanbod; positie van Nederland binnen groep van referentielanden

Uitgesplitst naar dienstensector en industrie geldt in de eerste plaats dat voor alle referentielanden de *HRST-kern in de dienstensector* hoger is dan de *HRST-kern in de industrie*. De dienstensector afficheert zich hiermee, ondanks het meer technologische karakter van de industrie, als kennisintensiever. Zowel in de dienstensector als in de industrie is het belang van de HRST-kern toegenomen in Nederland. De HRST-kern in de dienstensector bedroeg in 2011 in Nederland ruim 30 procent. Voor de industrie was dit ruim 14 procent. Figuur 2.3.2 laat echter zien dat de ontwikkeling van de HRST-kern in Nederland ongunstig afsteekt bij die van de referentielanden.

Het aandeel *hoogopgeleiden onder de bevolking van 25 tot 65 jaar* geeft het potentiële aanbod van hooggekwalificeerde arbeid weer en daarmee op korte termijn ook de grens van dit aanbod. Ondanks een toename van het aandeel hoogopgeleiden in 2010 ten opzichte van het gemiddelde in de periode 2001–2005, blijft Nederland op dit punt tot de middengroep van de referentielanden behoren. In 2010 groeide het percentage hoogopgeleiden weliswaar in Nederland, maar niet meer dan in de andere landen. De kloof tussen Europa en koplopers Canada, Japan en de Verenigde Staten is onverminderd groot. Opvallend is de sterke toename van het aantal hoogopgeleiden in Zuid-Korea (zie figuur 2.6 in annex 2 van de statistische bijlage).

Het aandeel *afgestudeerden in een bètarichting* is in Nederland teruggelopen tot minder dan tien procent in 2010. Nederland blijft op dit gebied achter bij vrijwel alle referentielanden.

Het arbeidsaanbod van zogenaamde bèta's vanuit het Nederlandse hoger onderwijs is dus ook niet toegenomen. Zowel figuur 2.3.1 als 2.3.2 illustreert het afwijkend presteren van Nederland op deze indicator. Wiskunde- en natuurwetenschappelijke prestaties van leerlingen in het voortgezet onderwijs vormen een eerste indicatie voor het aantal afgestudeerde bèta's in de toekomst. De *leerprestaties van 15-jarige leerlingen* in Nederland op het gebied van natuurwetenschappen en wiskunde waren in 2009 internationaal gezien nog bovengemiddeld. Het lijkt dus niet zo te zijn dat wiskunde en natuurkunde 'te moeilijk' zijn voor Nederlandse leerlingen. De ontwikkeling van de leerprestaties van 15-jarige leerlingen in Nederland blijft echter wel achter bij die van de andere landen. De gemiddelde positie die Nederland in 2009 nog innam op dit punt, lijkt daarmee niet gegarandeerd.

Nederland neemt ook een bovengemiddelde positie in op het gebied van *volwassenen die deelnemen aan onderwijs en trainingen*. Programma's voor een leven lang leren zijn van belang om ook de kennis en vaardigheden van de (werkzame) beroepsbevolking op peil te houden. Een goed voorbeeld hiervan is de golf aan ICT-cursussen in het afgelopen decennium gevolgd door mensen die daar in hun reguliere opleiding niet of nauwelijks mee geconfronteerd waren. De drie Scandinavische landen lijken dit het meeste te onderkennen. Deze landen behoren namelijk reeds vanaf het begin van het huidige millennium tot de kopgroep. Na deze landen volgt Nederland dat op dit gebied overigens nauwelijks groei heeft getoond. Het aantal volwassenen dat in 2010 onderwijs genoot of aan trainingen deelnam lag in het Verenigd Koninkrijk opvallend veel lager dan in de basisperiode 2001–2005 (zie figuur 2.9 in annex 2 van de statistische bijlage).

De arbeidsparticipatie hangt sterk samen met het opleidingsniveau. Over het algemeen geldt: hoe hoger het opleidingsniveau, hoe groter de kans op werk. Binnen de groep referentielanden lijkt dit zelfs een ijzeren wet: in alle landen geldt dat de arbeidsparticipatie van hoogopgeleiden groter is dan die van middelbaar opgeleiden en deze laatste is weer altijd hoger dan die van de laagopgeleiden.

De deelname aan het arbeidsproces in Nederland was in 2011 het hoogste van alle referentielanden (zie ook paragraaf 2.2). Bij de *arbeidsparticipatie naar opleidingsniveau* komt dit beeld terug. In 2010 was Nederland samen met Zweden het land met de hoogste arbeidsparticipatie van *hoogopgeleiden*. De verschillen tussen de landen zijn overigens niet bijzonder groot. In 2010 liep de participatiegraad van hoogopgeleiden uiteen van 88 procent (Nederland en Zweden) tot 76 procent (Zuid-Korea). De mate waarin een beroep wordt gedaan op hoogopgeleiden zegt ook iets over het soort werk dat er in een samenleving gedaan moet worden. Dit geldt overigens eveneens voor de twee andere opleidingsniveaus. Op dit punt geldt dat de participatiegraad van middelbaar en laagopgeleiden in Nederland weliswaar lager ligt dan die van de hoogopgeleiden, maar dat de verhouding evenwichtiger is dan in de meeste andere landen. De arbeidsparticipatie naar opleidingsniveau liep in 2010 in Nederland uiteen van 61 procent (*laagopgeleiden*), via 80 procent (*middelbaar opgeleiden*) tot bijna 88 procent van de hoogopgeleiden. De grootste verschillen tussen landen zit hem overigens in de participatiegraad van de

laagopgeleiden. Dit liep in 2010 uiteen van ruim boven de 60 procent (Australië, Zuid-Korea, Nederland, Zweden, Denemarken) tot minder dan 50 procent (Tsjechië, Ierland, België) of zelfs minder dan 40 procent (Polen, Hongarije). Zowel qua niveau als ook qua ontwikkeling heeft Nederland zich op het punt van de arbeidsparticipatie ten opzichte van de basisperiode 2001–2005 in positieve zin onderscheiden. Ook hier geldt echter dat ten opzichte van het voorgaande jaar de arbeidsparticipatie in Nederland, voor alle onderscheiden opleidingsniveaus, is afgenomen.

Arbeidsparticipatie hoogopgeleiden het hoogste

Het spiegelbeeld van de arbeidsparticipatie naar opleidingsniveau is de *werkloosheid naar opleidingsniveau*. In paragraaf 8.2 wordt vastgesteld dat de totale werkloosheid in Nederland internationaal gezien nog laag is. In deze paragraaf wordt dit gedetailleerd naar opleidingsniveau. Voor laagopgeleiden en middelbaar opgeleiden was het percentage werklozen in 2010 in Nederland hoger dan in de periode 2001–2005. Voor de hoogopgeleiden lag dit in 2010 met 2,3 procent op hetzelfde niveau als in deze basisperiode. Het niveau van de werkloosheid onder de verschillende groepen lag in Nederland overigens beduidend lager dan in verreweg de meeste andere referentielanden. In Duitsland en Zweden bijvoorbeeld is de werkloosheid onder laagopgeleiden in 2010 meer dan tweemaal zo hoog als in Nederland. Nederland slaagt er in vergelijking met de meeste andere landen beter in laagopgeleiden die willen en kunnen werken, daadwerkelijk in het arbeidsproces op te nemen. Naast werk voor hoogopgeleiden, is er in Nederland dus ook vraag naar minder geschoold werk. In Hongarije, Tsjechië en Spanje lag de werkloosheid onder laagopgeleiden in 2010 boven de 20 procent. Voor Tsjechië was dit in de basisperiode 2001–2005 ook al zo. Voor Spanje en Hongarije betekende dit echter een verdubbeling van de werkloosheid onder laagopgeleiden. Polen, dat in de periode 2006–2011 de grootste economische groei kende van alle referentielanden (zie paragraaf 2.2), zag de werkloosheid voor alle opleidingsniveaus afnemen (zie staat 2.13 in annex 2 van de statistische bijlage).

Regelmatig is er debat of er in Nederland wel voldoende hoogopgeleiden voor handen zijn om in de (verwachte) vraag te voorzien, in het bijzonder met betrekking tot wetenschappelijk geschoolde bèta's. Dit uit zich bijvoorbeeld in de discussie over het al dan niet toepassen van een 'lichter' regime wat betreft het verlenen van een werkvergunning aan hoogopgeleiden van buiten de EU. Over de motieven van hoogopgeleiden om naar Nederland te komen is weinig bekend. In figuur 2.8 in annex 2 van de statistische bijlage zijn cijfers opgenomen over de participatiegraad van immigranten naar opleidingsniveau. Wat betreft de *arbeidsparticipatie naar opleidingsniveau onder de autochtone bevolking*

versus immigranten valt op dat in praktisch alle landen de participatiegraad van de middelbaar en hoogopgeleide autochtone bevolking iets hoger is dan van de immigranten met een vergelijkbaar opleidingsniveau. Voor landen als Nederland, Zweden, Denemarken en België geldt dit ook voor de laagopgeleide autochtonen en immigranten. Op grond hiervan is het moeilijk te zeggen of er nu juist speciaal hoogopgeleide immigranten naar Nederland komen om hier te werken of juist laagopgeleide immigranten. Voor andere landen is juist bij de laagopgeleiden de arbeidsparticipatie onder immigranten wel hoger dan die onder de autochtone bevolking. De meest extreme voorbeelden zijn hier de Verenigde Staten, Hongarije, Tsjechië en Italië. Dit suggereert dat minder geschoold werk in deze landen in grotere mate wordt 'uitbested' aan immigranten dan hoger geschoold werk.

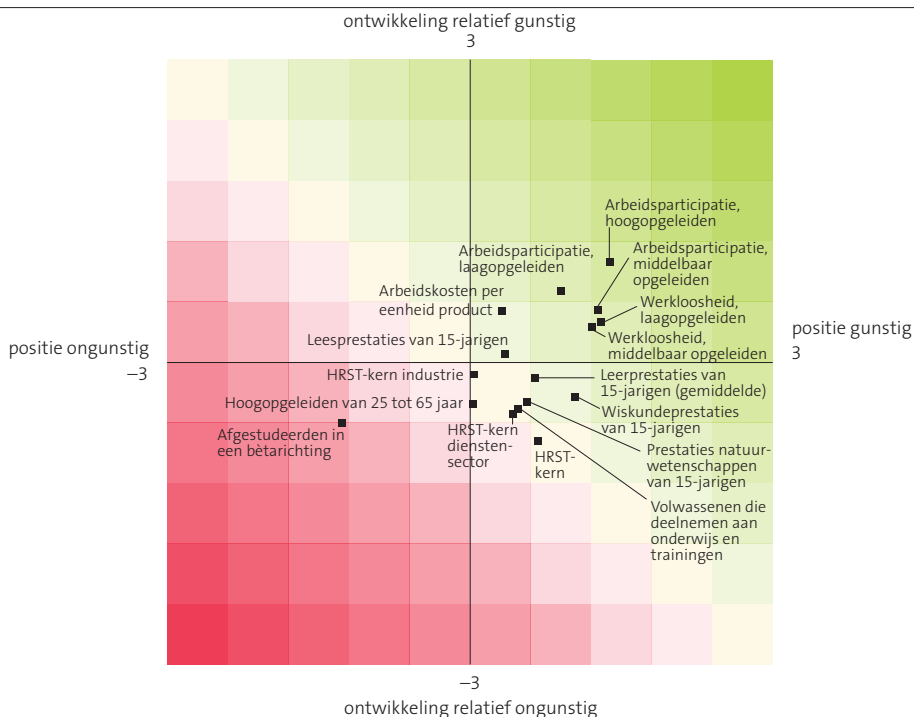
De ontwikkeling van de *arbeidskosten per eenheid product* is een veel gebruikte indicator om de concurrentiepositie van een land weer te geven. Zeker voor producten met een arbeidsintensief productieproces zijn verschillen in de arbeidskosten bepalend voor de mate waarin deze producten succesvol geëxporteerd kunnen worden. Hierbij moet bedacht worden dat hoge arbeidskosten per eenheid product niet per definitie hetzelfde is als hoge lonen. Er is een continue wisselwerking tussen de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit en de hoogte van de lonen in een bedrijfstak of land. Landen met een hoge arbeidsproductiviteit kunnen zich hoge lonen 'permitteren', zonder dat dit direct leidt tot (te) hoge arbeidskosten per eenheid product. Nederland nam in 2011 een gunstige positie in op deze indicator. Ondanks een stijging van de arbeidskosten per eenheid product heeft Nederland in 2011 zijn positie weten te verbeteren ten opzichte van de andere landen. Voor Japan gold als enige land dat de arbeidskosten per eenheid product in 2011 onder het niveau van die in 2001–2005 lagen. De andere landen hebben te maken met gestaag toenemende arbeidskosten per eenheid product. De toename van de arbeidskosten per eenheid product was het hoogste in Hongarije en Australië. Een grote economie als Duitsland zag de arbeidskosten per eenheid product maar zeer bescheiden toenemen en bleef dus zeer concurrerend ten opzichte van de andere economieën.

Conclusie

Wat betreft de arbeidsparticipatie geldt dat deze zich in Nederland voor alle opleidingsniveaus relatief gunstig heeft ontwikkeld. Dit versterkt de goede internationale positie die Nederland toch al innam op dit punt. De arbeidsparticipatie van hoogopgeleiden is in Nederland, net als in alle andere landen, het hoogste. De arbeidsparticipatie van middelbaar en laagopgeleiden blijft hier in Nederland echter lang niet zo ver bij achter als in de meeste andere landen. De mate waarin de arbeidsmarkt in Nederland een beroep doet op de verschillende opleidingsniveaus is ook nauwelijks onevenwichtiger geworden ten opzichte van de periode 2001–2005. De arbeidskosten per eenheid product, een maat voor de concurrentiekracht van de Nederlandse economie, hebben zich gunstig ontwikkeld.

Het beeld van wat de investeringen in het toekomstige arbeidsaanbod genoemd zouden kunnen worden is echter minder gunstig. Op het punt van het aantal hoogopgeleiden onder de bevolking is Nederland een gemiddeld land. De ontwikkeling van de leerprestaties van 15-jarigen in Nederland is in vergelijking met hun leeftijdsgenoten in andere landen, minder gunstig. De bovengemiddelde positie die Nederland op dit punt nog inneemt lijkt dan ook niet gegarandeerd. Ook het investeren in de zittende (potentiële) beroepsbevolking in de vorm van onderwijs en training aan volwassenen stagneerde in Nederland ook al zijn deze investeringen nog bovengemiddeld. Wat wel onder gemiddeld is voor Nederland, zowel qua niveau als qua ontwikkeling, is het aantal afgestudeerden in een bètarichting. Hierbij dient opgemerkt dat er méér landen zijn die dit aantal zien dalen, dan dat er landen zijn die dit aantal zien stijgen. Het is dus niet uniek voor Nederland. Het aandeel was in Nederland echter al laag. Landen als Polen, Hongarije maar ook Duitsland zagen het aantal afgestudeerden in een bètarichting echter wel toenemen. Van de referentielanden laat Nederland op dit punt alleen Japan nog achter zich en is de achterstand op landen als Finland en Duitsland, fors toegenomen.

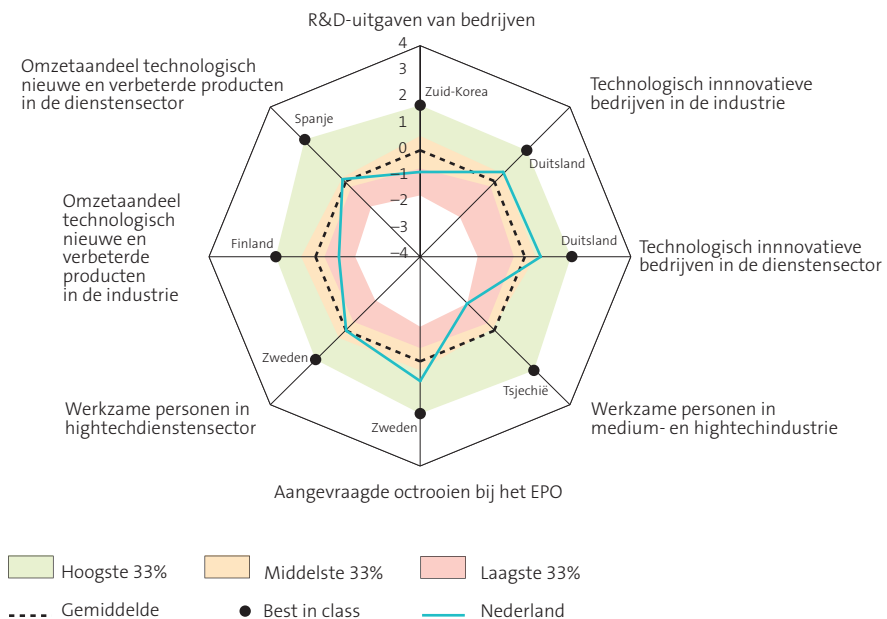
2.3.2 Menselijk kapitaal en arbeidsaanbod; positie en ontwikkeling van Nederland binnen groep van referentielanden

2.4 Innovatie

Voor ‘gevestigde’ economieën met een hoge arbeidsproductiviteit en (daardoor) een hoog niveau van welvaart is innovatie één van de middelen om economische groei te blijven realiseren. Op bestaande markten met bestaande productieprocessen markt-aandeel (terug)winnen door te concurreren op prijs is op tal van markten geen reële optie. Innovatie is een manier om nieuwe productieprocessen te ontwikkelen en daardoor bestaande verhoudingen (tijdelijk) in eigen voordeel te veranderen óf nieuwe producten te ontwikkelen om zo (tijdelijk) nieuwe markten te kunnen bedienen en marktvoordeel te behalen. Succesvol innoveren heeft een grotere kans van slagen in een goed functionerend netwerk van bedrijven, universiteiten en publieke researchinstellingen die in R&D investeren en bereid zijn samen te werken om daadwerkelijk innovaties te realiseren. Van een dergelijk netwerk met bewezen successen gaat ook een zekere aantrekkingskracht uit op buitenlandse bedrijven en (potentieel) nieuwe ondernemers. In deze paragraaf wordt de innovatie in Nederland gekarakteriseerd aan de hand van de R&D-uitgaven, innovaties, de mate van samenwerken bij innovatie, patenten, de omvang van zogenaamde hightechsectoren in de economie en de uiteindelijke omzet behaald met nieuwe producten.

2.4.1 Innovatie; positie van Nederland binnen groep van referentielanden

De *R&D-uitgaven van bedrijven* uitgedrukt als percentage van het bbp, waren in Nederland in 2010 lager dan in de referentieperiode 2001–2005. Deze ontwikkeling heeft ook geleid tot een verslechterde internationale positie van Nederland op dit punt. Er waren overigens wel meer landen waar de R&D-uitgaven van bedrijven in 2010 onder het niveau van 2001–2005 lagen. Dit gold bijvoorbeeld ook voor Zweden en Canada. Binnen de groep van referentielanden laat Nederland op dit punt echter steeds minder landen achter zich. Ook blijft het verschil met de landen waar de R&D-uitgaven van de bedrijven het hoogste zijn, onverminderd groot. Zuid-Korea was in 2010 het land met de hoogste R&D-uitgaven van bedrijven. Het heeft Zweden en Finland ingehaald. Deze laatste landen kenden echter een periode van mindere economische groei in 2010, dit in tegenstelling tot Zuid-Korea. De *R&D-uitgaven in de dienstensector* zijn vele malen lager dan de *R&D-uitgaven van de industrie*, maar ontwikkelen zich in Nederland een stuk minder slecht dan de R&D-uitgaven van de industrie (zie figuur 2.4.2). De positie van Nederland op het punt van de R&D-uitgaven in de dienstensector is dan ook niet verder verslechterd. Hierbij dient te worden aangetekend dat het hier wel een modale positie betreft. De landen met de hoogste R&D-uitgaven in de dienstensector (Oostenrijk, Finland en de Verenigde Staten) gaven tweemaal zoveel uit als Nederland. In de industrie lijkt het gat met de koplopers alleen maar groter te worden. In landen als Finland, Japan en de Verenigde Staten geeft de industrie meer dan 10 procent van de toegevoegde waarde uit aan R&D. Voor Nederland is dit 5 à 6 procent.

De *R&D-uitgaven van bedrijven gefinancierd vanuit het buitenland* zijn in Nederland hoog. Het gaat hier om R&D-opdrachten van bedrijven of instellingen uit het buitenland óf van dochter- dan wel moederbedrijven in het buitenland. Voor Nederland geldt dat deze grensoverschrijdende geldstromen gedomineerd worden door geldstromen van dochterondernemingen van grote multinationale ondernemingen waarvan het hoofdkantoor in Nederland is gevestigd. De verschillen tussen landen zijn op dit punt groot en kunnen inderdaad beïnvloed worden door de aanwezigheid van een groter of kleiner aantal multinationale ondernemingen. Vanuit het buitenland gefinancierde R&D van bedrijven komt in Japan bijvoorbeeld nauwelijks voor. In het Verenigd Koninkrijk en Oostenrijk daarentegen wordt meer dan 20 procent van de R&D van bedrijven gefinancierd vanuit het buitenland. In Nederland ligt dit aandeel al enige jaren rond de 15 procent.

In 2010 bedroeg het aantal *technologisch innovatie bedrijven in de industrie* in Nederland ruim 53 procent. Van de 14 referentielanden waarvoor deze indicator beschikbaar is, nam Nederland hiermee de vijfde plek in. Het aandeel *technologisch innovatieve bedrijven in de dienstensector* was in Nederland in 2010 ruim 43 procent. Hiermee nam Nederland in 2010 een vierde plek in. Het aantal technologisch innovatieve bedrijven in zowel de industrie als de dienstensector was hiermee in Nederland bovengemiddeld. Samenwerking van bedrijven met andere partners kan een belangrijke stimulans of hulp zijn voor innovatie. Het aandeel *technologisch innovatieve bedrijven die hebben samengewerkt* met één of meerdere partners lag in 2010 in de *industrie* op 36 procent. Voor de *dienstensector* was dit 31 procent. Deze partners kunnen afnemers zijn, leveranciers, universiteiten, onderzoeksinstellingen en ook partners in het buitenland. Nederland nam hiermee een gemiddelde positie in binnen de groep van referentielanden. Op het terrein van de publiek-private

samenwerking werd binnen de industrie meer samengewerkt met *universiteiten* (11 procent) en *publieke researchinstellingen* (8 procent) dan vanuit de dienstensector (universiteiten: 6 procent; publieke researchinstellingen: 5 procent). De samenwerking tussen het bedrijfsleven en de publieke sector in Nederland op het terrein van innovatie is hiermee in internationaal perspectief niet bijzonder hoog. De afstand tot de koploper op dit punt is wel groot. Samenwerking tussen innovatieve bedrijven in de industrie en de publieke sector komt in Finland meer dan drie maal zo vaak voor dan in Nederland. Ook in de dienstensector loopt Finland op het punt van samenwerking ver voor.

Het belang van niet-technologische innovaties zoals organisatorische veranderingen of andere marketingstrategieën worden inmiddels algemeen erkend als mogelijke middelen om de concurrentie voor te blijven of voorbij te streven. Het aantal bedrijven dat vormen van *niet-technologische innovaties* heeft doorgevoerd lag in Nederland in 2010 op ruim een derde van het aantal bedrijven. Dit is een substantieel aantal, maar internationaal gezien behoort Nederland hiermee niet tot de koplopers. In Duitsland lag dit aantal bijvoorbeeld beduidend hoger.

Het uiteindelijke commerciële succes aan het einde van het innovatieproces wordt afgemeten aan het *omzetaandeel behaald met technologisch nieuwe en verbeterde producten*. In 2010 bedroeg dit aandeel voor de Nederlandse *industrie* bijna 15 procent. Nederland behoort hiermee tot de staartgroep van de referentielanden. In de industrie waren Finland en Duitsland koplopers met een omzetaandeel van innovatie producten van meer dan 25 procent.

Voor de *dienstensector* in Nederland was de omzet behaald met innovatieve producten ruim 9 procent. Binnen de groep van landen waarvoor deze indicator beschikbaar is, nam Nederland hiermee een bovengemiddelde positie in. In de dienstensector behaalden Spanje, Italië, Tsjechië en België omzetaandelen van meer dan 10 procent.

Trendbreuk innovatie-enquête door elektronische vragenlijsten

Bij de innovatie-enquête heeft het CBS in de jaargang 2008–2010 voor het eerst gebruikgemaakt van elektronische vragenlijsten. Respondenten konden via internet de vragenlijst invullen en terugsturen. Daarnaast bleef – voor bedrijven die hier de voorkeur voor hebben – de mogelijkheid bestaan om via een papieren vragenlijst aan het onderzoek deel te nemen. Uiteindelijk hebben meer dan 10 duizend bedrijven meegewerkt aan het onderzoek, waarvan bijna 90 procent de elektronische vragenlijst heeft gebruikt. Voor enkele belangrijke indicatoren zijn de uitkomsten van de innovatie-enquête 2008–2010 flink hoger in vergelijking met voorgaande onderzoeken. Met name de cijfers over product- en procesinnovatoren komen hoger uit dan in eerdere verslagperiodes. Het CBS heeft diverse analyses uitgevoerd om de oorzaak van deze toename te verklaren. De conclusie van deze analyses is dat de stijging door twee oorzaken verklaard kan worden: een ‘werkelijke’ stijging en een effect van de andere manier van uitvragen. Het aantal innovatoren is gestegen, maar de overstap naar internetvragenlijsten speelt een grotere rol in de verklaring van de hogere uitkomsten. Bedrijven zijn eerder geneigd om zichzelf als innovatief te kwalificeren door de manier waarop de vragen zijn gepresenteerd op de internetvragenlijst. Op grond van de uitgevoerde analyses zijn er voldoende aanwijzingen

om te concluderen dat bij de oude methode sprake was van een onderschatting van het aantal innovatieve bedrijven in Nederland. De nieuwe waarnemingsmethode heeft daarmee geleid tot een verbetering van de meting van innovatie in Nederland. Om die reden is besloten om uitsluitend de elektronische vragenlijsten te gebruiken in de officiële uitkomsten van de innovatie-enquête 2008–2010.

In deze publicatie worden voor Nederland alleen de cijfers van 2010 gebruikt. Vanwege de onvergelykbaarheid over de tijd worden de cijfers van vóór 2010 niet gepresenteerd. Dit betekent dat voor Nederland in 2010 wel de vergelijking met de referentielanden gemaakt kan worden, maar niet de ontwikkeling over de tijd. Het gaat om de volgende indicatoren en bijbehorende figuren waarvoor gebruikgemaakt is van de resultaten van de innovatie-enquête:

- Technologisch innovatieve bedrijven in de industrie / dienstensector (figuren 3.7 en 3.8)
- Technologisch innovatieve bedrijven die hebben samengewerkt (staat 3.11)
- Omzetaandeel technologisch nieuwe en verbeterde producten in de industrie / dienstensector (figuren 3.15 en 3.16)
- Bedrijven die vormen van niet-technologische innovatie hebben doorgevoerd (figuur 3.17)

Het aantal vanuit Nederland aangevraagde octrooien bij het EPO (*European Patent Office*) en het aantal aangevraagde *triadische octrooien* is in internationaal perspectief bovengemiddeld. Er worden door Nederlandse bedrijven en instellingen dus wel uitvindingen gedaan die de moeite van het patenteren waard zijn. Vooral triadische octrooien – octrooien aangevraagd bij het Europees (EPO) en Japans (JPTO) patentbureau en toegekend door het Amerikaans patentbureau (USPTO) – suggereren een uitvinding met grote (commerciële) toepassingsmogelijkheden. Echter de ontwikkeling blijft achter bij een aantal andere landen waardoor Nederland de vooraanstaande positie langzaam kwijt lijkt te raken. Voor Nederland geldt overigens dat ook bij deze indicatoren de grote multinationale ondernemingen waarvan het hoofdkantoor in Nederland is gevestigd, een groot deel van deze octrooiaanvragen voor hun rekening nemen. Het aandeel aangevraagde *hightechoctrooien bij het EPO* was voor Nederland hoog, maar heeft zich minder gunstig ontwikkeld zodat de internationale positie van Nederland is verslechterd. Hightechoctrooien omvatten onder andere patenten op het gebied van communicatietechnologie, lasers en micro-organische en genetische techniek. Dit zijn technologiegebieden die nog volop in ontwikkeling zijn en octrooiaanvragen op deze gebieden zijn een indicatie voor de ‘aanwezigheid’ van Nederlandse bedrijven op deze technologiegebieden.

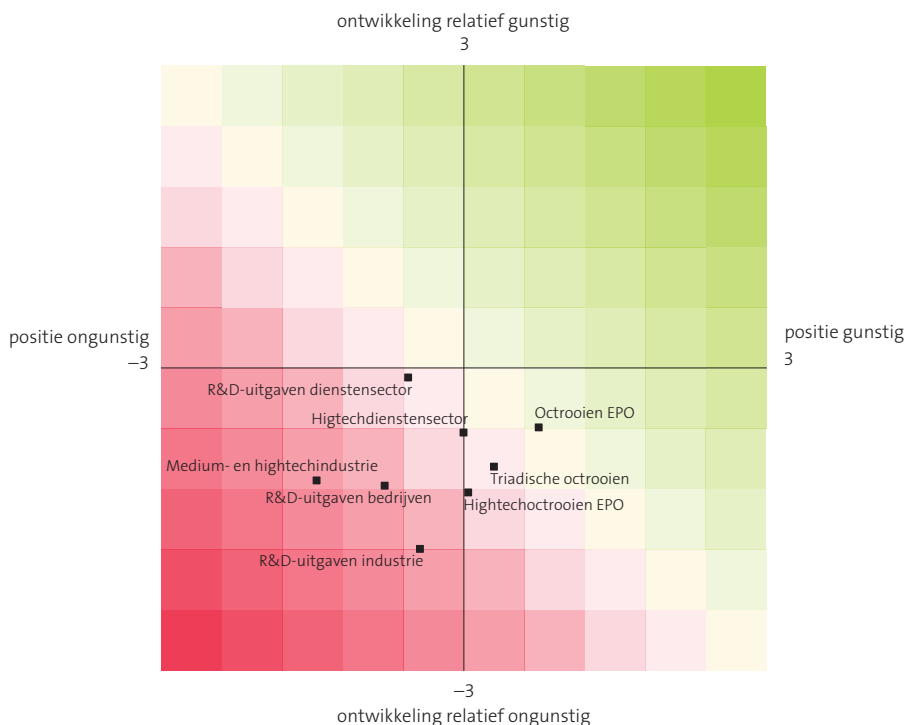
Aandeel medium- en hightech-industrie laag

Een vergelijkbare indicator is de *werkgelegenheid in de medium- en hightechindustrie* en de *werkgelegenheid in de hightechdienstensector*. De medium- en hightechindustrie omvat sectoren als de farmaceutische en medische industrie. De hightechdienstensector omvat bijvoorbeeld de telecommunicatiesector. Het betreft hier kennisintensieve sectoren waar met hoogwaardige technologieën wordt gewerkt en waar nieuwe technologieën en toepassingsmogelijkheden elkaar in snel tempo opvolgen. Het aandeel van deze sectoren in een economie geeft aan in hoeverre een economie zich staande weet te houden op deze markt van hoogwaardige producten. Het aandeel van de medium- en hightechindustrie in de werkgelegenheid in Nederland is het laagste van alle referentielanden. En in 2011 was dit aandeel (2,5 procent) lager dan in de referentieperiode 2001–2005. Deze sector is het grootste in Tsjechië en Duitsland. Het waren vooral de nieuwe EU-lidstaten Tsjechië en Hongarije waar de omvang van deze sector toenam. Net als in Nederland nam het belang van deze sector ook af in landen als het Verenigd Koninkrijk en Denemarken. In de dienstensector is het beeld iets anders. Het aandeel van de hightechdienstensector in de Nederlandse economie was in de basisperiode 2001–2005 bovengemiddeld hoog maar was in 2011 afgenomen tot net iets meer dan drie procent. De positie van Nederland is dan ook verslechterd. Hier blijven Tsjechië en Hongarije wel achter bij de andere Europese landen.

Conclusie

Op het terrein van innovatie scoort Nederland hoog bij het aantal aangevraagde octrooien hoewel deze vooraanstaande positie langzaam achteruit lijkt te gaan. De R&D-uitgaven van bedrijven in Nederland blijven meer en meer achter bij de andere landen. Dit kan overwegend op het conto van de industrie in Nederland worden geschreven en minder op dat van de dienstensector. In 2010 nam Nederland zowel in de industrie als ook in de dienstensector een bovengemiddelde positie in op het punt van het aantal technologisch innovatieve bedrijven. Wat betreft de samenwerking tussen innoverende bedrijven met derden behoorde Nederland tot de middengroep van de referentielanden. Dit kwam niet door de publiek-private samenwerking want die was in internationaal perspectief laag. Het aandeel van de omzet behaald met innovatieve producten was in 2010 voor de dienstensector gemiddeld. Voor de industrie lag dit aandeel onder het gemiddelde van de groep referentielanden. De omvang van de medium- en hightechindustrie in Nederland was in 2011 zeer bescheiden.

2.4.2 Innovatie; positie en ontwikkeling van Nederland binnen groep van referentielanden¹⁾

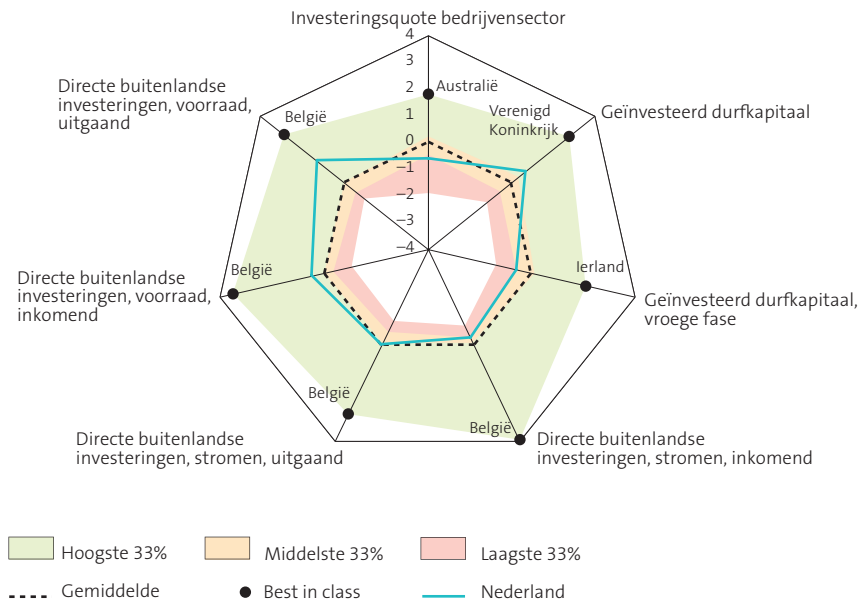

¹⁾ Voor Nederland zijn de cijfers van de Innovatie-enquête 2010 niet vergelijkbaar met die uit voorgaande edities. De ontwikkeling van Nederland ten opzichte van voorgaande jaren en ten opzichte van de referentielanden is voor deze indicatoren dan ook achterwege gelaten. Zie voor meer uitleg de box in paragraaf 2.4.

2.5 Kapitaal

Kapitaal kent twee verschijningsvormen. In de eerste plaats is er het fysieke kapitaal in de vorm van productiemiddelen zoals machines, gebouwen maar bijvoorbeeld ook computers en software. Investeren in fysiek kapitaal betekent het vervangen van economisch afgeschreven kapitaalgoederen of het uitbreiden van de kapitaalgoederenvoorraad, vaak betekent dit laatste het vergroten van de productiecapaciteit. Beide zijn goed voor een onderneming, bedrijfstak of land. Vervanging van economisch afgeschreven kapitaalgoederen gaat niet zelden gepaard met een zekere mate van technologische vooruitgang. De in het nieuwe kapitaalgoed geïncorporeerde technologie is vaak verbeterd in vergelijking met de voorgaande versie. Computers zijn hier een sprekend voorbeeld van. Uitbreidingsinvesteringen duiden op een toename van de productie of een veranderende verhouding in het productieproces tussen de productiefactoren arbeid en kapitaal. De tweede verschijningsvorm van kapitaal is het financieel kapitaal. Investeringsprojecten moeten gefinancierd worden. Het financiële kapitaal is zeer mobiel geworden en vloeit in principe naar die investeringsprojecten die het meeste rendement beloven. Het kan hier klassieke financiering van 'normale' investeringen betreffen, maar ook kapitaalsstromen ten behoeve van meer risicovolle projecten of bedrijfsovernames. Beide aspecten van kapitaal zullen in deze paragraaf aan de orde komen.

2.5.1 Kapitaal; positie van Nederland binnen groep van referentielanden

De *investeringsquote van de bedrijvensector* was in 2011 in Nederland niet bijzonder hoog. Ook lag de investeringsquote in dat jaar lager dan in de basisperiode 2001–2005. Nederland blijft op dit punt dan ook behoren tot de staartgroep van de referentielanden. In 2011 was de investeringsquote van de bedrijvensector in Australië, Zuid-Korea en Hongarije bijna tweemaal zo hoog als die van Nederland, maar ook bijna tweemaal zo hoog als die van onder andere de Verenigde Staten en Finland. Dit verschil kan te maken hebben met de structuur van de economie. Een kleinere industriële sector of, anders gezegd, een grotere dienstensector is van invloed op het niveau van de investeringsquote van de bedrijvensector. Zowel ten opzichte van de basisperiode als ten opzichte van het voorgaande jaar is de investeringsquote van de bedrijvensector in Nederland overigens licht toegenomen. Uit figuur 2.5.3 blijkt dan ook dat de positie van Nederland internationaal gezien in 2011 iets is verbeterd.

Toegang tot financiering

De Europese Commissie heeft in 2007 en 2010 onderzoek gedaan naar de behoefte en toegang tot financiering van bedrijven in de EU. Hierdoor kan een beeld gevormd worden van de gevolgen van de bankencrisis voor ondernemingen. Is het voor bedrijven moeilijker geworden om externe financiering te vinden? In Nederland zocht ruim 13 procent van de bedrijven in 2007 externe financiering en dat steeg tot meer dan 21 procent in 2010. Dat is een grote stijging, maar in vergelijking met alle andere landen bleef Nederland onderaan staan. Van de bedrijven die een lening bij een bank aanvroegen was dit in Nederland voor bijna 7 procent van de bedrijven tevergeefs. In 2010 was dit aandeel meer dan verdrievoudigd tot bijna 23 procent. In vergelijking met andere landen was de kans op succes al

lager om in Nederland een lening te krijgen, maar door de crisis is dit nog moeilijker geworden. In 2007 verwachtte slechts 6 procent van de ondernemingen een positieve verandering in de bereidheid van banken om binnen drie jaar leningen te verstrekken. Van de dertien benchmarklanden waren alleen ondernemingen in Ierland (1,5 procent), Groot-Brittannië (3,0 procent), Griekenland (5,5 procent), en Spanje (5,6 procent) minder positief. Gezien het voorgaande is deze verwachting in ieder geval in Nederland, dan ook niet uitgekomen.

Bron: Europese Commissie, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Access_to_finance_statistics#Database

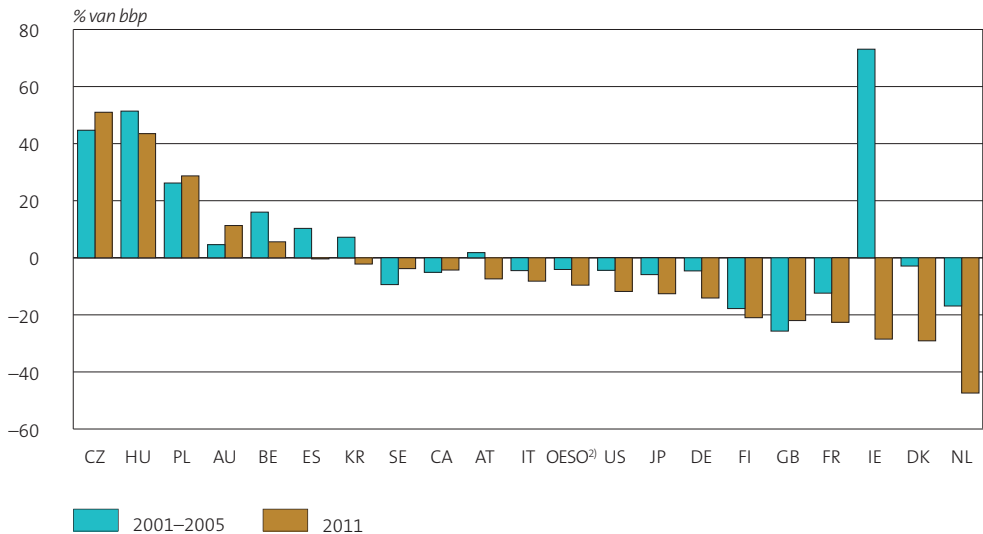
Wat betreft het financieel kapitaal wordt in het navolgende gekeken naar het geïnvesteerde durfkapitaal en de directe buitenlandse investeringen. Het in Nederland *geïnvesteerde durfkapitaal* was in 2011 beduidend minder dan in de referentieperiode 2001–2005. Dit gold overigens voor de meeste landen. Alleen in België en Polen nam het geïnvesteerde durfkapitaal iets toe. Dergelijke schommelingen zijn niet vreemd voor geïnvesteerd durfkapitaal wat uit de aard van de zaak wispelturig is en dáár wordt aangewend waar de rendementen het hoogste lijken. Durfkapitaal is immers risicodragend vermogen verleend aan niet-beursgenoteerde ondernemingen en komt meestal pas in beeld als ‘normale’ financiering via de bank niet haalbaar blijkt. Dit geldt in nog sterkere mate voor het *geïnvesteerd durfkapitaal, vroege fase*. Het betreft hier namelijk financiering van het onderzoek en de ontwikkeling van een business-case voorafgaande aan de eigenlijke oprichting van een bedrijf. Er is in die fase nog geen sprake van commerciële activiteiten. In 2001–2005 kenmerkte Nederland zich door een betrekkelijk klein deel geïnvesteerd durfkapitaal, vroege fase. Binnen het durfkapitaal werd in Nederland overwegend gekozen voor de minder ‘gedurfde’ variant, namelijk het financieren van de beginnende commerciële activiteiten van bedrijven. In 2011 was dit echter anders. Het aandeel geïnvesteerd durfkapitaal, vroege fase was fors groter dan in de periode 2001–2005. In internationaal perspectief is de positie van Nederland hier dan ook verbeterd.

Nederland investeert veel in buitenland

Het duiden van de geldstromen gepaard gaande met *directe buitenlandse investeringen* is geen eenvoudige zaak. Directe buitenlandse investeringen zijn investeringen van (rechts) personen in een bedrijf van een andere economie (land) met de bedoeling een blijvend belang te verwerven. Een 'blijvend belang' is hier geoperationaliseerd als het hebben van een aandeel van minimaal tien procent in het betreffende bedrijf. Absolute controle of een meerderheidsbelang is dus niet vereist. Net als geïnvesteerd durfkapitaal zijn directe buitenlandse investeringen wispelturig van aard en kunnen deze geldstromen in een bepaald jaar gedomineerd worden door een enkele grote transactie. Nederland onderscheidde zich ook in de referentieperiode 2001–2005 als een land met bovengemiddelde stromen van *inkomende* en *uitgaande directe buitenlandse investeringen*. In 2011 waren deze inkomende en uitgaande investeringen ten opzichte van de omvang van de economie (het bbp), iets kleiner. Hoewel de motieven van de buitenlandse investeerder niet altijd duidelijk zijn en deelnemingen van het buitenland in Nederlandse bedrijven in de media wel populistisch aangeduid worden met 'de uitverkoop van Nederland', worden inkomende directe buitenlandse investeringen toch als goed beoordeeld voor het ondernemingsklimaat in Nederland. Een zelfde redenering geldt ten aanzien van uitgaande directe buitenlandse investeringen. Hoewel dit betekent dat Nederlandse (rechts)personen investeren in een andere economie dan de Nederlandse, is de overwegende reden dat een investeerder vrij moet zijn in waar zijn geld in te investeren. In 2011 waren de uitgaande investeringen voor Nederland overigens groter dan de inkomende investeringen. De wispelturigheid van buitenlandse investeringen komt ook tot uiting in bijvoorbeeld de situatie in Ierland. In de periode 2001–2005 – een periode van jaarlijkse economische groei in Ierland – bedroegen de inkomende investeringen meer dan 15 procent van het bbp van Ierland en de uitgaande investeringen bijna zeven procent. In 2011 daarentegen was er nauwelijks nog sprake van economische groei en in de jaren 2009 en 2010 was er zelfs sprake van krimp. In 2011 waren de inkomende investeringen dan ook teruggevallen tot net iets meer dan vijf procent van het bbp, terwijl de uitgaande investeringen toenamen tot bijna 11 procent van het bbp.

Een evenwichtiger beeld wordt verkregen uit de gecumuleerde directe buitenlandse investeringen van de verschillende landen; in feite de in de loop van de jaren opgebouwde waarde van de deelnemingen in buitenlandse bedrijven en omgekeerd de gecumuleerde waarde van de deelnemingen vanuit het buitenland in bijvoorbeeld Nederlandse bedrijven. Een uitschieter in een bepaald jaar vlakkt op deze wijze iets af. Voor Nederland gold dat in 2011 het saldo van inkomende en uitgaande directe buitenlandse investeringen negatief was en een waarde vertegenwoordigde van bijna de helft van het Nederlandse bbp in 2011. Dit negatieve saldo wil dus zeggen dat Nederland in de loop der jaren meer in

2.5.2 Saldo directe buitenlandse investeringen, voorraad¹⁾

Bron: OESO.

¹⁾ Het saldo is hier berekend als: inkomende -/- uitgaande directe buitenlandse investeringen.

²⁾ 2010 i.p.v. 2011.

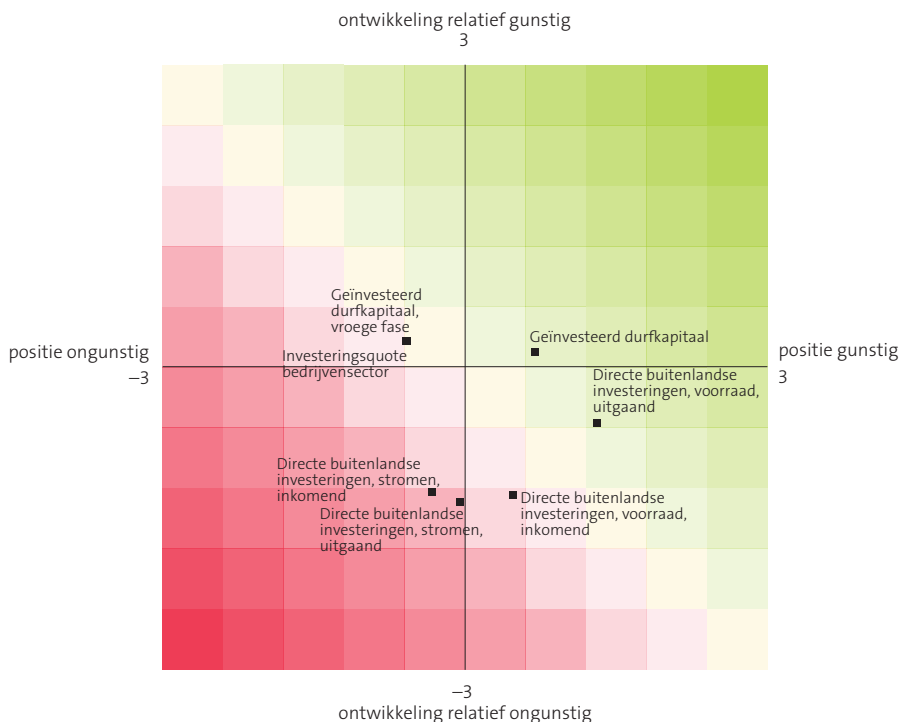
buitenlandse bedrijven heeft geïnvesteerd dan het buitenland in Nederlandse bedrijven. Dit is weliswaar hoog in vergelijking met de andere referentielanden, maar niet uniek. Ook het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Finland kenden een negatief saldo ter waarde van circa een kwart van hun bbp. Voor een deel hangt dit samen met het feit dat bedrijven en investeerders uit gevestigde economieën deelnemingen nemen in ondernemingen in de opkomende economieën als China, Brazilië en Rusland. De rendementen lijken daar hoger. Ook kiezen grotere multinationale ondernemingen uit gevestigde economieën ervoor om in dergelijke opkomende economieën 'aanwezig' te willen zijn bijvoorbeeld in de vorm van een researchafdeling. Wat opvalt, maar wel begrijpelijk is, is dat opkomende economieën binnen de EU zoals die van Tsjechië, Hongarije en Polen, wel een positief saldo hebben opgebouwd. Per saldo wordt vanuit het buitenland dus meer in de bedrijven van deze landen geïnvesteerd dan omgekeerd. Ierland is, zoals hiervoor ook al gememoreerd, een voorbeeld van hoe het 'sentiment' van buitenlandse investeerders opeens om kan slaan. In de referentieperiode 2001-2005 kende Ierland nog een positief saldo van gecumuleerde inkomende en uitgaande investeringen ter waarde van driekwart van het bbp in Ierland. Door het terugtrekken van buitenlandse investeringen in de laatste jaren is dit in 2011 omgeslagen naar een negatief saldo ter waarde van bijna 30 procent van het bbp van Ierland. Omdat de omvang van de Ierse economie vele malen kleiner is dan die van bijvoorbeeld de Verenigde Staten of het Verenigd Koninkrijk, is het veel gevoeliger voor grote schommelingen in deze inkomende en uitgaande directe buitenlandse investeringen. Ook

Denemarken kende de laatste jaren per saldo meer uitgaande directe buitenlandse investeringen, dan inkomende. Dit resulteerde in een snel toegenomen gecumuleerd belang in het buitenland ter waarde van bijna 30 procent van het Deense bbp. De wispelturigheid van internationaal actieve investeerders lijkt hiermee nogmaals geïllustreerd.

Conclusie

De investeringsquote van de bedrijvensector is in Nederland niet bijzonder hoog maar heeft zich in internationaal perspectief wel iets verbeterd. Wat betreft het financieel kapitaal is het geïnvesteerde durfkapitaal in Nederland beduidend afgenomen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat het aandeel durfkapitaal, vroege fase wel is toegenomen. Op dit punt is de positie van Nederland dan ook verbeterd. De in- en uitgaande directe buitenlandse investeringen zijn voor Nederland bovengemiddeld. Door de jaren heen is de balans dat er vanuit Nederland meer in buitenlandse bedrijven is geïnvesteerd dan omgekeerd. In 2011 was dit saldo voor Nederland het grootste van alle referentielanden. De mogelijkheden voor bedrijven om externe financiering van banken te verkrijgen waren door de financiële crisis verminderd.

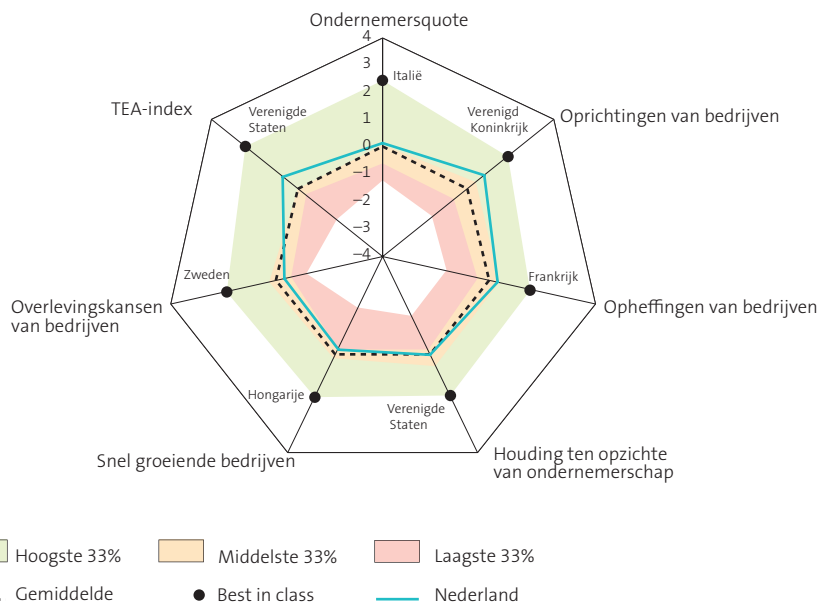
2.5.3 Kapitaal; positie en ontwikkeling van Nederland binnen groep van referentielanden

2.6 Ondernemerschap

Naast innovatie raakt het thema ondernemerschap het hart van deze publicatie. Een overheid kan nog zo haar best doen om gunstige randvoorwaarden te creëren, de in het verleden behaalde economische prestaties kunnen nog zo goed zijn, uiteindelijk is het toch de bedrijvensector die de primaire bron is voor welvaartscreatie en economische groei. Nieuw ondernemerschap is van belang voor een economie. Nieuwe ondernemingen zijn vaak innovatiever dan zittende ondernemingen, ontwikkelen daardoor nieuwe producten en nieuwe vormen van organisatie en productie. De zittende ondernemingen worden op deze manier op de proef gesteld en moeten zich ook aanpassen op straffe van verdrijving van de markt. In deze paragraaf wordt (nieuw) ondernemerschap in Nederland de maat genomen aan de hand van indicatoren als de oprichting en opheffing van bedrijven, overlevingskansen van nieuwe bedrijven en het aantal snel groeiende bedrijven.

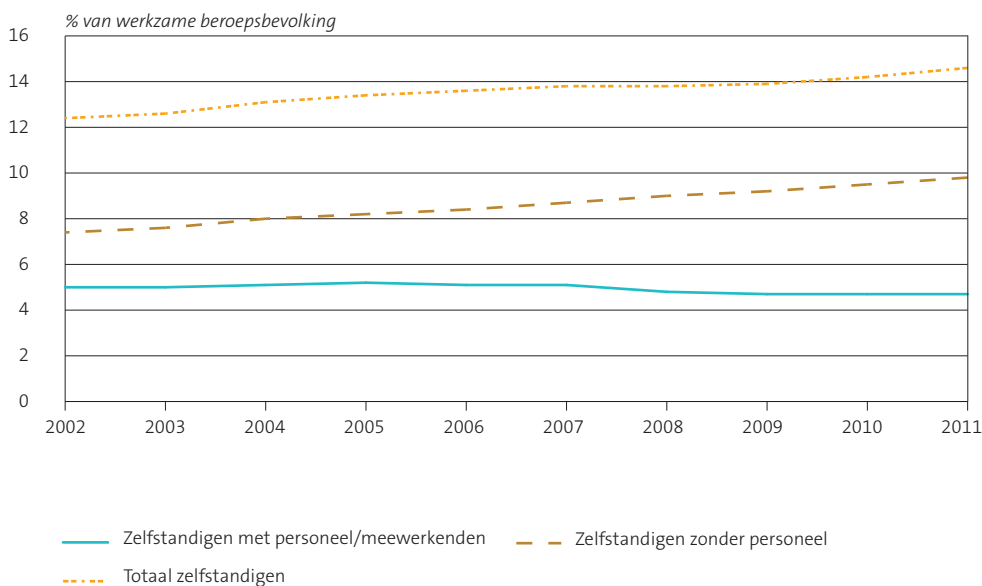
2.6.1 Ondernemerschap; positie van Nederland binnen groep van referentielanden

De *ondernemersquote* in Nederland lag in 2009 internationaal gezien hoger dan in de periode 2002–2005. Het aantal personen dat als ondernemer werkzaam is, is dus toegenomen. Ook in vergelijking met 2008 is de ondernemersquote in Nederland toegenomen. De internationale positie van Nederland op dit punt is dan ook verbeterd en ligt inmiddels boven het gemiddelde van de groep van referentielanden. In 2009 lag de

ondernemersquote in Nederland praktisch op hetzelfde niveau als het gemiddelde van de OESO-landen en de EU-15. Het lag boven het niveau van de EU-27. Wat opvalt is dat de ondernemersquote in landen als Finland, Zweden en Denemarken, landen die op tal van punten als internationaal voorbeeld gelden, tot de laagste van de referentielanden behoren. Daarnaast is de ondernemersquote van tal van Europese landen, waaronder Nederland, hoger dan die in het land dat wel aangeduid wordt als ‘de kampioen van de vrije markt’: de Verenigde Staten. In 2009 lag de ondernemersquote in de Verenigde Staten onder het gemiddelde van de periode 2002–2005. In Nederland is zowel het aantal *vrouwelijke ondernemers* als het aantal *mannelijke ondernemers* ten opzichte van de basisperiode, toegenomen. Ten opzichte van het voorgaande jaar is het aantal mannelijke ondernemers echter iets gedaald. Het besef dat ondernemerschap een reële mogelijkheid is om economisch actief te zijn lijkt in Nederland – wellicht niet altijd uit luxe – wel terrein te winnen. Voor praktisch alle landen geldt overigens dat het aantal werkzame mannen dat als ondernemer werkzaam is, groter is dan het aantal vrouwen.

2.6.2 Zelfstandigen met en zonder personeel

Bron: CBS.

In figuur 2.6.2 is de ontwikkeling van het aantal werkzame personen dat als zelfstandige werkzaam is, weergegeven voor de periode 2002–2011. Het betreft hier de nationale definitie van wat onder een werkzame persoon en een zelfstandige wordt verstaan. Deze wijken iets af van hetgeen in internationaal verband wordt gepubliceerd. Voor de nuancing die figuur 2.6.2 beoogt te maken is dit echter geen bezwaar. In Nederland komt de

toename van het aantal zelfstandigen praktisch volledig voor rekening van de zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers). Deze groep omvat inmiddels ook ruim twee derde van alle zelfstandigen. Het overgrote deel van deze groep zzp'ers betreft zelfstandigen die diensten aanbieden – veelal hun eigen diensten – aan 'echte' bedrijven of de overheid. Het zijn zelf dus geen 'echte' bedrijven die uiteindelijk bijdragen aan de werkgelegenheid, anders dan die van henzelf, of op grote schaal producten zullen gaan exporteren. Het ontbreekt aan vergelijkbare cijfers van andere landen om te beoordelen in hoeverre dit een typisch Nederlands verschijnsel is.

Op het punt van *aankomend en jong ondernemerschap* behoorde Nederland in 2011 tot de voorhoede van de referentielanden. Ook hier geldt dat deze indicator zowel ten opzichte van de periode 2001–2005 als ten opzichte van het voorgaande jaar, voor Nederland is toegenomen. In 2011 stond Nederland hiermee op een derde plaats; achter de Verenigde Staten en Australië. Het betreft hier een indicator die aangeeft hoeveel mensen er bezig zijn met het oprichten van een bedrijf of korter dan 3,5 jaar eigenaar of leider zijn van een nieuw bedrijf. Ook op dit punt heeft Nederland zijn internationale positie verbeterd. Het aantal ondernemers en het aankomend ondernemerschap in Nederland hebben zich dus gunstig ontwikkeld. Deze ontwikkeling stemt overeen met de veranderde *houding ten opzichte van ondernemerschap* in Nederland. In 2009 gaf meer dan 40 procent van de ondervraagden in Nederland aan zelfstandig ondernemerschap te verkiezen boven een baan als werknemer. In 2007 en 2004 was dit nog circa een derde. In de Verenigde Staten gaf 55 procent van de ondervraagden aan zelfstandig ondernemerschap te verkiezen boven een baan als werknemer, terwijl uit de gepresenteerde cijfers blijkt dat de Verenigde Staten op het punt van het aantal ondernemers niet beter presteren dan Nederland en een aantal andere Europese landen. In landen als Ierland en Spanje is de houding ten aanzien van ondernemerschap in 2009 veel minder positief dan in 2004. Dit zijn landen die niet of nauwelijks nog economische groei realiseerden in de periode 2006–2011 en de werkloosheid fors zagen toenemen (zie paragraaf 2.2). Ondernemerschap als alternatieve broodwinning lijkt in deze landen vooralsnog niet als mogelijke oplossing te worden gezien. In Nederland lijkt zelfstandig ondernemerschap in tijden van mindere economische groei juist wel als alternatief voor werknemer (of werkloosheid) te worden gezien. De motieven om als zelfstandige werkzaam te willen zijn, zijn niet altijd eenduidig. In perioden van economische voorspoed lijkt de kans van slagen groter, maar is de noodzaak minder omdat ook een baan als werknemer makkelijk te vinden is. In perioden van economische tegenspoed is de noodzaak soms groter, bijvoorbeeld omdat werkloosheid dreigt, maar is de kans op succes kleiner.

Ondernemerschap neemt toe

In 2010 bedroeg het aantal *oprichtingen van bedrijven* in Nederland uitgedrukt als percentage van het totale aantal bedrijven ruim 11 procent. Dit was hoger dan in de referentieperiode 2001–2005, de toename was ook hoger dan in veel andere landen. Deze ontwikkeling is dus consistent met de hiervoor gesignaleerde toename van het aantal ondernemers in Nederland. Door deze ontwikkeling behoorde Nederland in 2010 tot de betere landen binnen de referentiegroep. De gemiddelde *bedrijfsgrootte bij oprichting* lag in Nederland boven de twee werkzame personen. In internationaal perspectief is dit 'groot'. Onder oprichtingen vallen ook nieuwe of afgesplitste dochterondernemingen van bestaande bedrijven.

Bij het aantal *opheffingen van bedrijven* behoort Nederland in 2010 tot de middengroep van de referentielanden. Het aantal opheffingen lag in 2010 iets hoger dan in de periode 2001–2005. De internationale positie van Nederland is hier iets verslechterd. Wat betreft de *overlevingskansen van bedrijven*; bedrijven die twee jaar na oprichting nog actief zijn, zijn er maar van weinig landen gegevens. Van de acht landen waarvoor dit gegeven beschikbaar is was het aantal 'overlevers' in Zweden het hoogste (86,6 procent). Nederland behoorde met ruim 69 procent tot de middengroep. In de referentieperiode 2003–2005 gold nog dat 73 procent van de nieuw opgerichte bedrijven na twee jaar nog actief was (zie figuur 5.10 in annex 5 van de statistische bijlage). De overlevingskansen van nieuw opgerichte bedrijven zijn echter zeer conjunctuurgevoelig. Desondanks is de internationale positie van Nederland op dit punt wel verbeterd. Het aantal *snel groeiende bedrijven* in Nederland was in 2009 praktisch gelijk aan dat in de basisperiode 2001–2005. Ten opzichte van het voorgaande jaar 2008 was het aantal snel groeiende bedrijven in Nederland afgenomen. Nederland behoorde in 2009 tot de middengroep van de referentielanden. Dit is overigens een indicator waar de crisis duidelijk in naar voren lijkt te komen. In 2009 waren er maar een paar landen waar het aantal snel groeiende bedrijven hoger lag dan in de basisperiode 2001–2005: Hongarije, Polen en Oostenrijk. In de andere landen lag het aandeel snelle groeiers in 2009 lager tot veel lager in vergelijking met de basisperiode.

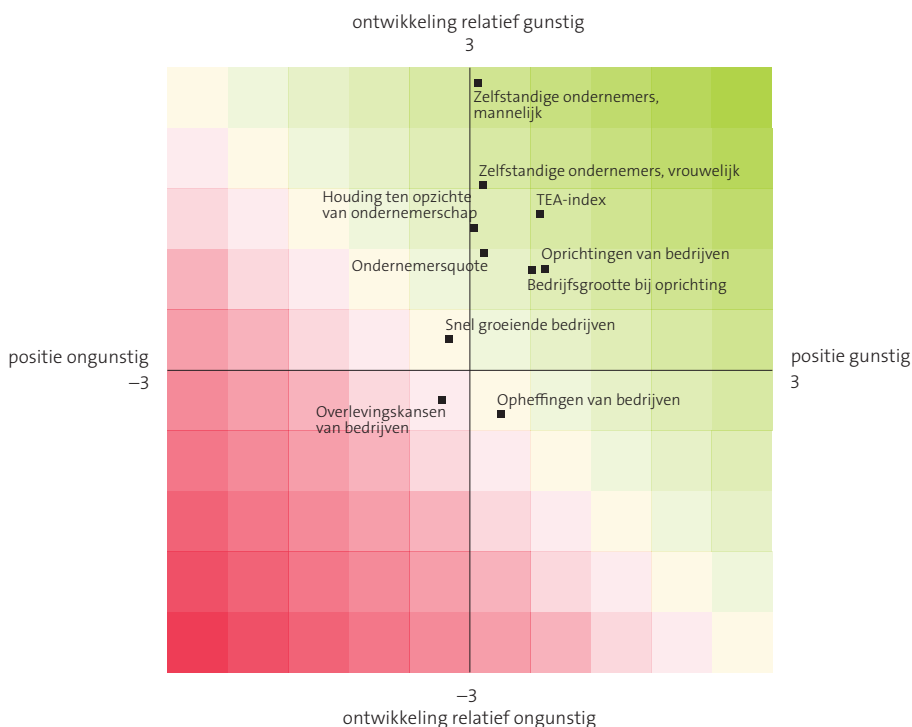
Als het gehele spectrum van het oprichten en opheffen van bedrijven wordt overzien dan is de bedrijvendynamiek in Nederland toegenomen: meer oprichtingen, maar ook meer opheffingen. Het aantal snelle groeiers is stabiel gebleven. De 'prijs' die Nederland lijkt te betalen voor deze grotere bedrijvendynamiek is een daling van de overlevingskansen van nieuw opgerichte bedrijven. Er lijkt iets meer risico genomen te worden bij het starten van een nieuw bedrijf of het kiezen voor zelfstandig ondernemerschap dan enkele jaren geleden. Anderzijds zat de conjunctuur in 2009 ook niet mee.

Conclusie

Het aantal personen dat zelfstandig ondernemer is, is in Nederland toegenomen en wel zodanig dat ook de positie binnen de groep van referentielanden is verbeterd. Ook het aantal nieuw opgerichte bedrijven is toegenomen, maar dit ging tevens gepaard met een toename van het aantal opheffingen. Het lijkt erop dat nieuwe ondernemers wat meer

risico durven te nemen dan voorheen. De overlevingskansen van nieuwe bedrijven zijn in Nederland modaal. Het aandeel snelle groeiers is zowel ten opzichte van de basisperiode als ten opzichte van het voorgaande jaar, iets afgenomen. De totale bedrijvendynamiek in Nederland in positieve en negatieve zin, lijkt de laatste jaren wat groter dan in de periode 2001–2005. Het aantal zelfstandigen in Nederland en ook de groei hiervan, bestond echter voor het overgrote deel uit zelfstandigen zonder personeel.

2.6.3 Ondernemerschap; positie en ontwikkeling van Nederland binnen groep van referentielanden

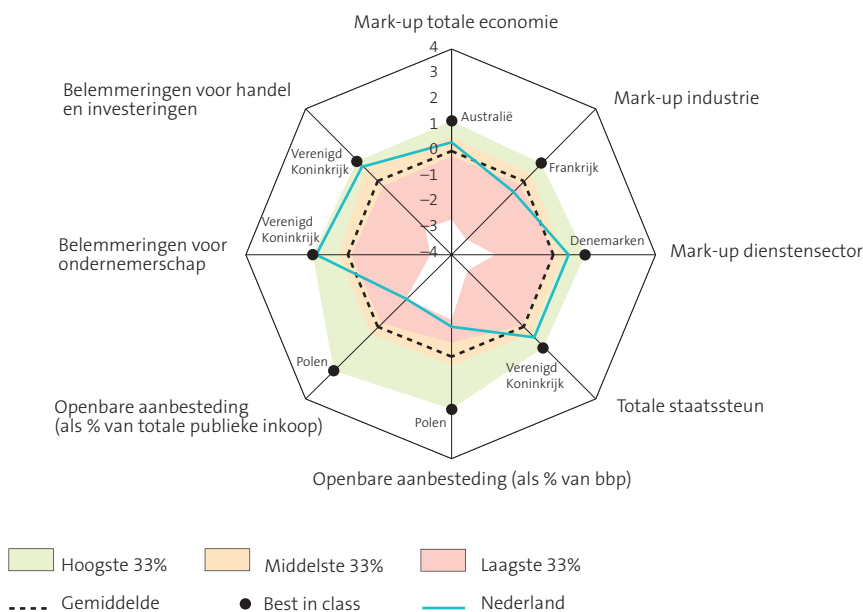

2.7 Marktwerking

Marktwerking wordt gezien als een drijvende kracht die zorg draagt voor een efficiënte allocatie van productiemiddelen. Voldoende marktwerking draagt bij aan redelijke prijzen voor de consument en voldoende vernieuwing van producten om te voldoen aan de veranderende vraag van diezelfde consument. Dit houdt onder andere in dat het voor nieuwe ondernemingen mogelijk moet zijn toe te treden tot markten om zo te kunnen

concurreren met de zittende ondernemingen. De overheid kan zelf een bijdrage leveren aan de marktwerking door de eigen opdrachten zo veel mogelijk via openbare aanbesteding toe te wijzen aan die bedrijven die dit het beste lijken te kunnen. Ook een zekere flexibiliteit op de arbeidsmarkt draagt er toe bij dat ondernemingen voldoende ruimte hebben om die mensen aan te trekken die ze het meeste nodig menen te hebben. Via een aantal indicatoren zal de positie en de ontwikkeling van Nederland op deze punten worden gepresenteerd.

2.7.1 Marktwerking; positie van Nederland binnen groep van referentielanden

De *mark-up* lag in 2011 in Nederland op hetzelfde niveau als in de periode 2001–2005. Het lag hiermee ook op eenzelfde niveau als de EU-15 en de EU-27. De internationale positie van Nederland is op dit punt dan ook niet veel veranderd. De *mark-up* in Ierland was in 2011 fors lager in vergelijking met de periode 2001–2005. Ierland kende in het begin van het millennium dan ook een onstuimige groei van het bbp. De laatste jaren is deze groei echter afgenomen waardoor de ‘marges’ letterlijk en figuurlijk tijdelijk wat meer onder druk komen te staan.

Gemiddeld genomen ligt de *mark-up* in de *industrie* iets hoger dan die in de *dienstensector*. Dit komt deels door het feit dat de industrie in het algemeen wat kapitaalsintensiever is. Daartegenover staat dat de industrie veel meer onderhevig is aan internationale concurrentie dan de dienstensector. Deze situatie gold in 2011 ook voor Nederland. In 2011 was de *mark-up* van de industrie in Nederland hoger dan die van de dienstensector. De

mark-up van de industrie was, in vergelijking met de basisperiode 2001–2005, ook toegenomen terwijl die van de dienstensector gelijk bleef. Op het punt van de mark-up in de industrie bevond Nederland zich in 2011 dan ook in een minder gunstige positie. Voor de dienstensector geldt dat de mark-up in Nederland tot één van de laagste van de referentielanden behoort. Afgaande op deze mark-up lijkt de marktwerking in de dienstensector in Nederland betrekkelijk scherp. De verschillen tussen de landen zijn overigens toegenomen in vergelijking met de basisperiode 2001–2005. Frankrijk en Duitsland kenden in 2011 de laagste mark-up in de industrie en het verschil met Nederland is groter geworden. Denemarken, het Verenigd Koninkrijk en Zweden kenden in 2011 de laagste mark-up in de dienstensector. Hier is het verschil met Nederland echter praktisch gelijkgebleven. In tijden van fluctuerende economische groei, wat in de periode 2006–2011 voor praktisch alle referentielanden het geval was, kan er een tijdelijke discrepantie ontstaan tussen het bbp en de arbeidskosten. Landen die een periode van hogere economische groei kennen of net achter de rug hebben, kennen vaak (nog) een wat hogere mark-up. Dit geldt voor Polen, Tsjechië maar bijvoorbeeld ook voor Zuid-Korea. De dienstensector in Ierland is een voorbeeld van het plotsklaps ‘inzakken’ van de mark-up. De toegevoegde waarde van deze sector neemt fors af, de arbeidsinzet en daarmee de arbeidskosten passen zich hierbij pas later aan. In beide situaties geldt dat onder andere door marktwerking de mark-up zich na verloop van tijd stabiliseert op een soort evenwichtsniveau, totdat er weer nieuwe gebeurtenissen zullen plaatsvinden die het evenwicht tijdelijk zullen verstoren.

De overheid kan zelf bijdragen aan de transparantie van de markt door haar eigen investeringsprojecten en andere opdrachten via openbare aanbesteding te ‘gunnen’ aan marktpartijen die deze het beste kunnen realiseren. Binnen de EU zijn er ook verplichtingen op het punt van openbare aanbesteding. De Nederlandse collectieve sector blinkt echter niet uit in het openbaar aanbesteden van haar opdrachten. De omvang van de *openbare aanbesteding* van de collectieve sector in Nederland bedroeg in 2010 nog geen twee procent van het bbp. Dit was wel meer dan in de referentieperiode 2001–2005, maar in internationaal perspectief betrekkelijk laag. Het aandeel van de openbaar aanbestede overheidsopdrachten in de economie was vooral in Hongarije, Polen en Tsjechië hoog. Dit heeft vermoedelijk te maken met de recente historie van deze landen. Maar ook in meer vergelijkbare landen als het Verenigd Koninkrijk, Finland en Zweden was dit aandeel beduidend hoger dan in Nederland. Indirect zit in de *openbare uitbesteding als percentage van het bbp*, de omvang van de overheidsuitgaven verwerkt. Een aanvullende maatstaf is dan ook de *openbare aanbesteding als percentage van de totale publieke inkoop*. Ook hier geldt echter dat dit in Nederland maar een gering percentage bedraagt; net iets meer dan zes procent. Het gemiddelde in de EU-27 lag meer dan driemaal zo hoog. En ook hier geldt dat Hongarije en Polen, maar ook landen als het Verenigd Koninkrijk en Denemarken veel hoger scoren dan Nederland.

Openbare aanbesteding laag

Op het terrein van de staatssteun gedroeg de Nederlandse overheid zich tot voor kort bijzonder ingetogen. Dit geldt voor de sectorale en ad hoc staatssteun (zie paragraaf 2.9), maar ook voor de *totale staatssteun*. In de basisperiode was de staatssteun in praktisch alle referentielanden uit de EU, minder dan één procent. Op grond van hun geschiedenis – de overgang van een door de overheid geleide economie naar een markteconomie – waren Polen, Hongarije en Tsjechië samen met Finland, de enige uitzonderingen. De ‘verleiding’ om in te grijpen in de uitkomsten van het economische proces werd door de Nederlandse overheid in vergelijking met andere landen, goed weerstaan. In een aantal landen was de totale staatssteun in 2010 overigens hoger dan in de basisperiode. Nederland was een van die landen. Het blijft echter om kleine bedragen gaan (een half procent van het bbp). Door het terugdringen van de staatssteun in een aantal andere landen is de internationale positie van Nederland op dit punt wel verslechterd. De (tijdelijke) financiële steun die overheden in verschillende landen de afgelopen jaren aan de financiële sector hebben gegeven wordt overigens niet tot de hier behandelde staatssteun gerekend. Uit het oogpunt van marktwerking is staatssteun minder gewenst en het betekent ook een verzwarend van de financiële lasten voor de overheid.

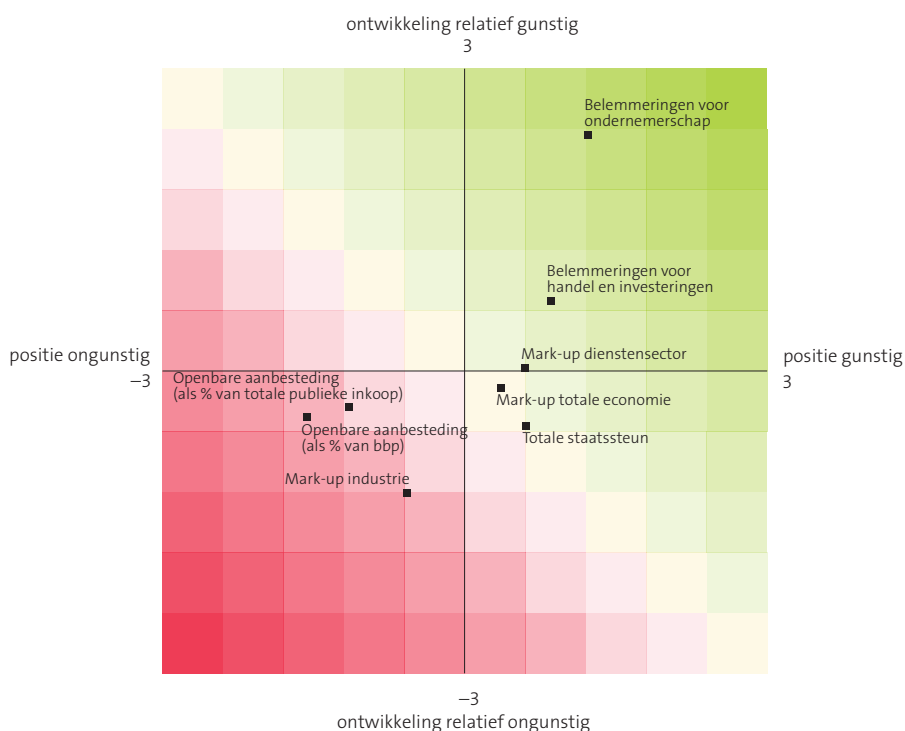
Op het punt van het terugdringen van de *belemmeringen voor ondernemerschap* heeft Nederland zicht sterk verbeterd ten opzichte van 2003. Zaken als onduidelijke wet- en regelgeving, administratieve lasten en andere beperkende regelgeving op het gebied van marktwerking zijn in Nederland sterk verminderd. De internationale positie van Nederland is hier dan ook verbeterd; na het Verenigd Koninkrijk kende Nederland binnen de referentielanden in 2008 de minste belemmeringen voor ondernemerschap. Ook *belemmeringen voor handel en investeringen* waren in 2008 in Nederland laag. Dit was in 2003 overigens ook al zo. Het gaat hier om wet- en regelgeving die vooral internationale handel en grensoverschrijdende investeringen bemoeilijken of discriminerend zijn voor buitenlandse ondernemingen. Voor beide indicatoren geldt overigens dat Tsjechië en Polen in de staartgroep van de referentielanden zitten (meer dan Hongarije). Deze landen zijn kennelijk nog bezig met het afbouwen van wet- en regelgeving die ondernemerschap en grensoverschrijdende handel en investeringen in de weg staan.

Conclusie

De mark-up van de Nederlandse economie verhoudt zich tot die in de andere landen. Dit suggereert dat de markten in Nederland voldoende functioneren. Dit lijkt overigens meer te gelden voor de dienstensector in Nederland dan voor de industrie. De Nederlandse publieke sector draagt zelf maar in geringe mate bij aan transparante marktwerking; het deel van de publieke inkoop dat openbaar wordt aanbesteed ligt in Nederland hardnekkig

laag. Ook zag de Nederlandse overheid in 2010 de verleende staatssteun toenemen. Hierbij blijft het om kleine bedragen gaan, mede doordat de tijdelijke financiële staatssteun aan de financiële sector niet tot de hier gepubliceerde staatssteun wordt gerekend. De internationale positie van Nederland is op dit punt wel verslechterd. De belemmeringen voor ondernemerschap zijn sterk teruggedrongen en in vergelijking met de andere referentielanden in Nederland inmiddels laag te noemen.

2.7.2 Marktwerking; positie en ontwikkeling van Nederland binnen groep van referentielanden

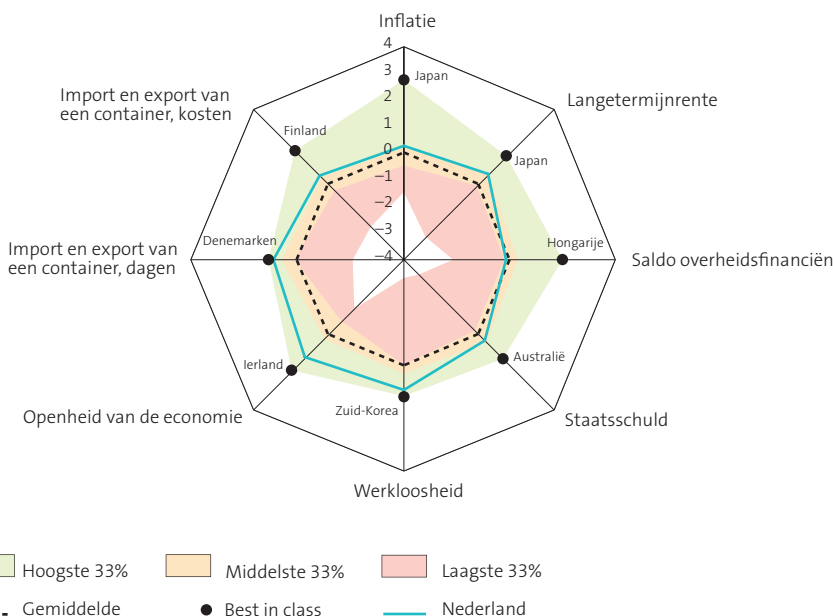

2.8 Macro-economische condities

Het macro-economische klimaat in een land of economie is van invloed op het gedrag van de individuele ondernemer. In onzekere tijden zullen ondernemers eerder geneigd zijn bepaalde beslissingen uit te stellen, dan wanneer de economie een stabiele en evenwichtige groei vertoont. Immers, wanneer een economie niet stabiel is, brengt dat extra

onzekerheid met zich mee en ontstaan extra risico's. Dit bemoeilijkt voor ondernemers het nemen van beslissingen op de middellange termijn. Elementen die het macro-economische klimaat bepalen zijn inflatie, langetermijnrente, het saldo overheidsfinanciën, staatsschuld, werkloosheid en de openheid van de economie.

2.8.1 Macro-economische condities; posities van Nederland binnen groep referentielan

De *inflatie* is een stijging van het gemiddelde prijspeil. Dit betekent dat voor het aanschaffen van een goed of dienst meer euro's nodig zijn dan voorheen. Er wordt in dit verband daarom ook wel gesproken over geldontwaarding. In 2011 bedroeg de inflatie in Nederland 2,5 procent. Van de landen waar in 2011 sprake was van inflatie, was dit een betrekkelijk laag cijfer. Japan kende in 2011 een negatieve inflatie. Ten opzichte van de gemiddelde inflatie in de basisperiode 2001–2005 lag de inflatie in Nederland in 2011 iets lager. De positie van Nederland binnen de groep referentielanden is op het punt van inflatie dan ook verbeterd. Naast het niveau van inflatie is een belangrijk kenmerk van de inflatie de mate van fluctuaties van jaar op jaar; eigenlijk dus de 'voorspelbaarheid' van de inflatie. In de periode 2001–2011 zijn behoorlijke schommelingen waarneembaar in het Nederlandse inflatiepercentage. Dit resulteert in een relatief hoge *volatiliteit van de inflatie* in Nederland. Alleen Polen, Tsjechië en Hongarije maar vooral ook Ierland, kenden in de periode 2001–2011 een grotere volatiliteit dan Nederland.

De hoogte van de *langetermijnrente* bepaalt indirect de kosten voor het lenen van geld en is zodoende van invloed op beslissingen omtrent het doen van investeringen, uitgaven en besparingen. Forse economische groei leidt over het algemeen tot het aantrekken van de rente; economische teruggang tot een dalende rente. Het rendement op een 10-jaarsstaatsobligatie is gebruikt om de ontwikkelingen op de kapitaalmarkt te vergelijken. De verschillen in de langetermijnrente onder Europese landen zijn in vergelijking met de basisperiode 2001–2005 groter geworden. Dit heeft onder andere te maken met de financiële crisis. De langetermijnrente wordt ook medebepaald door de zekerheid waarmee ‘de markt’ denkt dat een land zijn nieuwe en bestaande rente- en aflossingsverplichtingen zal nakomen. In economisch stabielere tijden is dit geen aanleiding voor grote verschillen tussen landen. Echter, ten tijde van een financiële crisis die landen op uiteenlopende wijze ‘verteren’, brengt dit wel extra verschillen met zich mee. Voor landen als Duitsland, Zweden, Denemarken en Nederland is de langetermijnrente in 2011 gedaald ten opzichte van de basisperiode. Voor andere landen is dit niet of nauwelijks het geval. De langetermijnrente in Ierland was in 2011 beduidend hoger dan in de periode 2001–2005. Ierland was dan ook een van de eerste landen waar de economische groei sterk terugviel en de overheidsfinanciën in snel tempo verslechterden. Polen zag de langetermijnrente wel dalen hoewel deze zich met zes procent nog op een relatief hoog niveau bevond. Gerelateerd aan de financiële crisis werd de kredietwaardigheid van Polen in 2011 hoger aangeslagen dan die van Ierland.

Achterliggende oorzaken voor deze toenemende verschillen in de langetermijnrente tussen landen zijn de ontwikkelingen van de overheidsfinanciën. Het *saldo overheidsfinanciën* geeft het saldo van inkomsten en uitgaven van de collectieve sector weer. Het is van belang voor een economisch stabiel klimaat omdat structurele tekorten de financiële speelruimte van de overheid kunnen beperken. Dit kan ook de ondernemer raken. Immers, om het tekort terug te dringen kan de overheid besluiten belastingen als btw of vennootschapsbelasting te verhogen of grootscheepse bezuinigingen op de overheidsuitgaven door te voeren. In de basisperiode 2001–2005 kende Nederland een negatief saldo overheidsfinanciën van min 1,5 procent. In de jaren 2006, 2007 en 2008 kende Nederland een licht positief saldo overheidsfinanciën. Deels door het onverwachts ‘moeten’ verlenen van staatssteun, maar meer nog door het teruglopen van de overheidsinkomsten door de verminderde economische groei, is deze situatie in 2011 in Nederland en praktisch alle andere referentielanden, drastisch veranderd. In 2011 voldeed slechts een minderheid van de landen aan de toetredingseis tot de eurolanden, namelijk een overheidstekort van maximaal 3 procent van het bbp. Nederland behoorde met een tekort van min 4,7 procent niet tot deze landen. In 2011 bedroeg het financieringstekort in Nederland hiermee driemaal zoveel als in de periode 2001–2005. De Verenigde Staten kenden in 2011 een tekort van bijna tien procent van het bbp. Ierland spande de kroon met een financieringstekort van ruim tien procent van het bbp.

Overheidsfinanciën verslechterd

Naast het saldo overheidsfinanciën is ook de *staatsschuld* van invloed op de financiële positie van de overheid. De Nederlandse staatsschuld bedroeg in 2011 ruim 65 procent van het bbp en zou daarmee niet meer voldoen aan de toenmalige toetredingseis tot de eurozone op dit punt (namelijk maximaal 60 procent van het bbp). Met deze staatsschuld neemt Nederland een middenpositie in onder de referentielanden. Japan heeft te maken met de hoogste staatsschuld onder de referentielanden namelijk tweemaal de omvang van het bbp. Australië kende in 2011 de laagste staatsschuld van 'maar' 27 procent van het bbp. Een grote staatsschuld belast in de vorm van rente- en aflossingsverplichtingen de overheidsfinanciën voor een langere periode. De benodigde (extra) financiële middelen worden idealiter gecreëerd door economische groei. Mocht dit zoals de laatste jaren het geval, niet voldoende zijn, dan is er de keuze tussen lastenverzwaringen voor bedrijven en burgers of bezuinigen op de overheidsuitgaven. Deze laatste twee opties zijn indirect van invloed op het ondernemingsklimaat in een land.

De *werkloosheid* hangt nauw samen met de economische ontwikkelingen in een land en geeft aan in hoeverre de capaciteit van mensen die willen werken wordt benut. Ook is de werkloosheid van invloed op de verhouding tussen actieven en niet-actieven in een samenleving en daarmee op de (financiering van de) inkomensherverdeling tussen deze twee groepen. In 2011 had Nederland na Zuid-Korea en Oostenrijk de laagste werkloosheid onder de referentielanden. De werkloosheid lag in Nederland ruim boven de vier procent in 2011. In de basisperiode 2001–2005 was dit nog net iets minder dan vier procent. In de meeste landen lag de werkloosheid in 2011 echter veel hoger dan in de basisperiode 2001–2005. Uitschieters zijn hier Spanje en Ierland die de werkloosheid zagen oplopen tot respectievelijk meer dan 20 en ruim 14 procent. Positieve uitzonderingen zijn Polen, Duitsland en in iets mindere mate Tsjechië en Finland. In deze landen lag de werkloosheid in 2011 substantieel lager dan in de periode 2001–2005.

De *openheid van de economie* geeft onder andere aan in hoeverre een economie te maken heeft met import- en exportbelemmeringen. In algemene zin is een open economie gunstig voor de groei van het bbp. Het zorgt voor concurrentiedruk (wat op haar beurt kan leiden tot prikkels voor innovatie), toegankelijkheid tot nieuwe technologieën en geeft landen de mogelijkheid haar comparatieve kostenvoordeel uit te buiten. Het is letterlijk de manier om de inkoop- en afzetmarkt te vergroten. Nederland behoorde in 2011 samen met België, Hongarije, Ierland en Tsjechië tot de meest open economieën onder de referentielanden. De som van de Nederlandse export en import bedroeg in 2011 ruim 157 procent van het bbp. De Nederlandse economie is ten opzichte van de basisperiode opener geworden. Gemiddeld bedroeg de som van de import en export in de periode 2001–2005 ruim 125 procent van het bbp in Nederland. Ierland was de meest open economie in 2011; de Verenigde Staten de minst open economie. De 'kleinere' landen zijn meer open dan de

'grote'. Dat is niet verbazingwekkend omdat grote landen in de meeste gevallen meer zelfvoorzienend zijn. Bijna alle referentielanden zijn in 2011 opener geworden dan in de basisperiode. Alleen Canada vormt hierop een uitzondering. Zuid-Korea heeft ook in 2011 weer een stap gezet op dit punt en staat in 2011 op de zesde plek. In de basisperiode 2001–2005 bekleedde Zuid-Korea nog de elfde plaats.

Naast de som van import en export ten opzichte van de omvang van de economie van een land (het bbp), geven ook de kosten en benodigde tijd die internationaal zaken doen met zich meebrengen een indicatie voor de openheid van de economie of de drempels hierbij. De *kosten voor de import van een container* in Nederland liggen in 2012 behoorlijk onder het gemiddelde van de referentielanden. In Canada is het importeren van een container het duurste, in Finland het goedkoopste. De kosten in Nederland voor de import van een container zijn in 2012 ten opzichte van 2006 nagenoeg gelijkgebleven. In Canada zijn de kosten fors toegenomen. Voor Zuid-Korea zijn de kosten juist fors lager geworden in 2012. De *kosten voor het exporteren van een container* liggen in 2012 in Nederland ook ruim onder het gemiddelde van de referentielanden. Van de referentielanden is het exporteren van een container het duurste in België en Canada en het goedkoopste in Finland. In Canada zijn de kosten dan ook fors toegenomen. De kosten voor het exporteren van een container zijn in Nederland in 2012 ten opzichte van 2006 nauwelijks gestegen. Alleen in Zuid-Korea zijn de kosten gedaald. Dit beeld sluit aan bij hetgeen hiervoor is geconstateerd op het punt van de openheid van de economie. In Canada is deze openheid afgenomen, in Zuid-Korea juist toegenomen. Kennelijk is er in deze landen sprake van een verschil in beleid of omstandigheden.

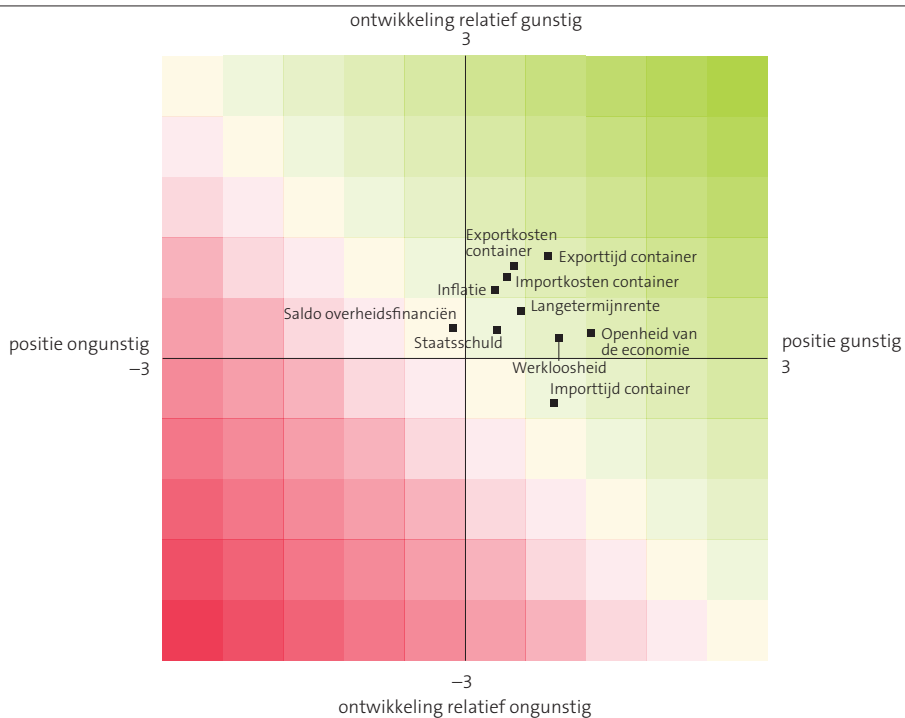
Het *aantal dagen benodigd voor het importeren van een container* is in 2012 relatief laag in Nederland (6 kalenderdagen). Van de referentielanden duurt dit alleen in de Verenigde Staten en Denemarken korter. Voor Nederland is het aantal dagen in 2012 gelijkgebleven ten opzichte van 2006. Voor de meeste landen geldt dat het aantal dagen benodigd voor import gelijk is gebleven of is verminderd. Alleen Tsjechië vormt hierop een uitzondering. Met name Frankrijk, Australië, weer Zuid-Korea en het Verenigd Koninkrijk wisten het aantal dagen benodigd voor de import van een container fors terug te brengen in 2012. In 2006 vergde dit in deze landen dan ook een meer dan gemiddeld aantal dagen. Ook het *aantal dagen benodigd voor het exporteren van een container* is in 2012 relatief laag in Nederland (6 kalenderdagen). Alleen in Denemarken duurt dit korter. In Italië duurt het exporteren van een container het langst namelijk 20 kalenderdagen. Het aantal dagen voor de export van een container in 2012 is ten opzichte van 2006 gelijkgebleven in Nederland. Alleen in Tsjechië is het aantal dagen benodigd voor export van een container toegenomen van 2006 naar 2012. Ook hier onderscheiden de bij de importtijd genoemde landen zich door het fors terugdringen van de exporttijd van een container. Kennelijk hebben deze landen de regelgeving en procedures op dit punt nog eens onder de loep genomen. De positie van Nederland op het punt van de kosten die gepaard gaan met het importeren en exporteren van een container was internationaal al gunstig en is ook niet verslechterd. Op het punt van de hiermee gemoeide tijdsduur heeft een aantal landen dit fors terug weten te

brenge echter zonder dat Nederland hierbij is voorbijgestreefd. De positie van Nederland is dan ook onveranderd gunstig.

Conclusie

Op het terrein van de macro-economische condities behoort Nederland tot de betere landen binnen de groep van referentielanden. Op punten als inflatie en werkloosheid behoorde Nederland al tot de best scorende landen en deze positie is geconsolideerd. Het saldo overheidsfinanciën en de staatsschuld hebben zich negatief ontwikkeld, maar voor de meeste andere landen was het beeld nog slechter. Als Nederland alleen vergeleken wordt met Zweden, Finland, Denemarken en Duitsland op het punt van de overheidsfinanciën (saldo overheidsfinanciën, staatsschuld, langetermijnrente), dan doet Nederland het in 2011 alleen op het punt van de staatsschuld beter dan één van deze landen (Duitsland). De openheid van de economie is hoog in Nederland en dit wordt ondersteund door het betrekkelijke gemak uitgedrukt in kosten en tijd waarmee in Nederland containers kunnen worden geëxporteerd dan wel geïmporteerd.

2.8.2 Macro-economische condities; posities en ontwikkeling van Nederland binnen groep van referentielanden

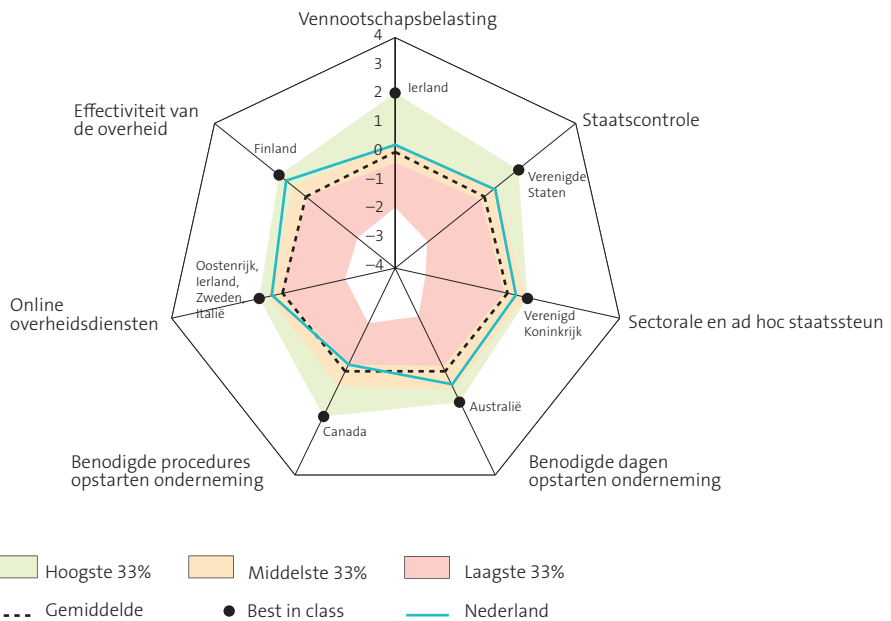

2.9 Functioneren van de overheid

De overheid heeft in diverse hoedanigheden een relatie met een ondernemer. In essentie gaat het daarbij om twee rollen van de overheid. Ten eerste de regulerende rol van de overheid en de ruimte die daarmee wordt gecreëerd voor ondernemerschap. Het gaat dan bijvoorbeeld om staatscontrole, staatssteun en wet- en regelgeving en bijvoorbeeld zaken als de hoogte van de vennootschapsbelasting. Ten tweede de faciliterende overheidsrol als dienstverlener, bijvoorbeeld in de vorm van het aanbieden van publieke diensten via internet of de dienstverlening bij het starten van een onderneming.

Grote verschillen in de organisatie van de overheid maken het moeilijk het functioneren van de overheid in internationaal opzicht goed te vergelijken. Sommige landen hebben een sterke centrale overheid, in andere landen kennen decentrale overheden meer verantwoordelijkheden.

2.9.1 Functioneren overheid; positie van Nederland binnen groep referentielanden

Vennootschapsbelasting is een voorbeeld van een overheidsmaatregel die direct van invloed is op het ondernemingsklimaat in een land, namelijk op de winsten van bedrijven. Een lage belasting op bedrijfswinsten draagt ertoe bij dat bedrijven meer geld kunnen investeren. Het in vergelijking met de referentielanden modale tarief van de vennootschapsbelasting in Nederland is potentieel aantrekkelijk voor (buitenlandse) bedrijven. Het

percentage vennootschapsbelasting lag in 2012 in Nederland op 25 procent. Ten opzichte van het gemiddelde percentage over de basisperiode 2001–2005 is de vennootschapsbelasting negen procentpunten gedaald.

Ook andere landen verlaagden de vennootschapsbelasting met een vergelijkbaar aantal procentpunten. Ten opzichte van de basisperiode is de hoogte van de vennootschapsbelasting in Nederland internationaal gezien concurrerender geworden. Hongarije was het enige land dat de vennootschapsbelasting verhoogde ten opzichte van de periode 2001–2005. Enkele grotere landen zoals Japan, de Verenigde Staten en Frankrijk handhaafden in 2012 hun toch al hoge belastingtarief. Ierland, Polen en ook Hongarije handhaafden hun relatief gunstige belastingvoorwaarden. Een land als Ierland ziet het verhogen van de vennootschapsbelasting dus vooralsnog niet als een middel om de overheidsfinanciën meer in evenwicht te brengen.

Vennootschapsbelasting concurrerend

De overheid kan de markt ook direct beïnvloeden door het voeren van *staatscontrole in de vorm van staatsbetrokkenheid of -eigendom* in of van bedrijven. De staatscontrole is in Nederland in de periode 2003 en 2008 licht afgenomen. De afname van de overheidsinmenging past in een internationale trend, waarin in veel landen de overheidsbemoeyenis met de economie is verminderd. De Nederlandse positie is hierdoor onveranderd gebleven binnen de groep referentielanden: op enige afstand van economieën als de Verenigde Staten, Canada en Japan en inlopend op het Verenigd Koninkrijk, waar de staatsbemoeyenis juist toenam. Opvallend is dat enkele referentielanden met relatief veel staatsinvloed in 2003 (Japan, Spanje en Hongarije) de sterkste vermindering van staatscontrole hebben gerealiseerd tussen 2003 en 2008.

Naast staatscontrole kan de overheid ook direct invloed uitoefenen op de uitkomsten van het economische proces, namelijk door het verlenen van staatssteun. In deze paragraaf gaat het om *ad hoc en sectorale staatssteun*, oftewel de staatssteun die de overheid op incidentele basis of aan specifieke bedrijfstakken verleent. Onder ad hoc staatssteun valt onder andere steun aan individuele bedrijven om een faillissement te voorkomen, of een reorganisatie te financieren. De Nederlandse overheid kende jarenlang relatief weinig ad hoc en sectorale staatssteun toe; gemiddeld 0,01 procent van het bruto binnenlands product (bbp) in de basisperiode 2001–2005. Dit kwam ook al naar voren in paragraaf 2.7 bij de ontwikkeling van de totale staatssteun, waar de ad hoc en sectorale staatssteun een onderdeel van is. In bijna alle landen van de EU was ad hoc en sectorale staatssteun afgenomen tussen 2001–2005 en 2010. Binnen deze neerwaartse trend was Frankrijk het

enige land dat deze vorm van staatssteun zag toenemen in de hier beschouwde periode. Hongarije was het enige land waar deze staatssteun in 2010 de één procent van het bbp te boven ging. Tsjechië en Polen kenden in de jaren voorafgaand aan hun toetreding tot de EU in 2004 nog een relatief hoge staatssteun. Na de toetreding in 2004 is de steun sterk gereduceerd. Voor lidstaten van de EU is het verlenen van staatssteun onderhevig aan EU-regelgeving en het is daarom verklaarbaar dat er zeker tussen deze landen een zekere nivellering optreedt. Zoals ook al gememoreerd bij de totale staatssteun wordt de tijdelijke financiële overheidssteun die in tal van landen aan de financiële sector is verleend, niet tot de staatssteun gerekend. Desalniettemin is de internationale positie van Nederland op dit punt verslechterd.

Staatssteun aan de financiële sector naar aanleiding van de financiële crisis

Om methodologische redenen en om een verstoord beeld van de uitgaven aan staatssteun te voorkomen, maakt de Europese Commissie onderscheid tussen niet aan de financiële crisis gerelateerde staatssteun. Dit is staatssteun waarvoor de 'normale' EU-regels betreffende staatssteun gelden. Dit is ook de staatssteun waarover in deze publicatie wordt gerapporteerd (figuren 6.6 en 8.5 in de statistische bijlage). Daarnaast was er de afgelopen jaren in verschillende landen sprake van tijdelijke steunmaatregelen aan de financiële sector naar aanleiding van de financiële crisis in deze sector. Deze tijdelijke steunmaatregelen zijn echter wel degelijk van invloed op

de economie en de overheidsfinanciën van de betrokken landen. Ook zou het weglaten van een beschrijving van aard en omvang van deze steunmaatregelen ten onrechte de suggestie wekken dat de tijd voorbij is dat overheden zouden ingrijpen in de uitkomsten van het economisch proces van in dit geval de financiële sector. In de onderstaande staat zijn gegevens over steun aan financiële instellingen opgenomen zodat een completer beeld wordt verkregen van de staatssteun. Het betreft hier niet altijd daadwerkelijk uitgekeerde staatssteun, maar bijvoorbeeld ook 'gereserveerde' staatssteun in de vorm van garantstellingen.

	2008		2009		2010	
	toegezegd	gebruikt	toegezegd	gebruikt	toegezegd	gebruikt
	<i>% van bbp</i>					
België	83,7	2,6	10,1	13,0	0,7	8,3
Denemarken	250,7	62,4	6,4	4,1	0,2	11,4
Duitsland	22,2	0,9	2,0	5,6	0,8	5,5
EU-27	27,7	4,8	4,6	7,5	3,1	8,0
Finland	27,1	0,1	2,3	0,0	–	–
Frankrijk	17,8	0,4	0,3	4,9	0,1	4,7
Hongarije	–	–	6,9	2,3	3,9	1,1
Ierland	208,9	200,0	7,8	165,4	75,4	207,2
Italië	1,3	–	–	–	–	–
Nederland	38,0	2,4	4,0	11,6	10,8	8,3
Oostenrijk	31,8	0,9	0,4	5,3	0,0	6,8
Polen	–	–	3,0	–	–	–
Spanje	21,1	0,2	–	5,3	10,1	7,0
Tsjechië	–	–	–	–	–	–
Verenigd Koninkrijk	25,8	1,8	23,5	10,6	0,8	9,9
Zweden	47,1	0,1	1,6	4,9	–	5,7

NB: 'Toegezegd' vertegenwoordigt het totale maximumbedrag aan staatssteunmaatregelen zoals ingericht door de lidstaten en goedgekeurd door de Europese Commissie. 'Gebruikt' vertegenwoordigt het bedrag aan staatssteun dat daadwerkelijk is geïmplementeerd.

Bron: Eurostat (http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/expenditure.html en http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/2011_autumn_working_paper_en.pdf).

Het aantal *benodigde dagen voor het opstarten van een nieuwe onderneming* is een graadmeter voor het gemak waarmee in de verschillende referentielanden een onderneming kan worden gestart. In 2012 bedroeg deze doorlooptijd in Nederland acht dagen. Dit is een dag minder dan het gemiddelde in de basisperiode 2003–2005. In Nederland kennen startende ondernemingen weliswaar een relatief korte aanlooperperiode, maar in een aantal andere landen is deze aanlooptijd tussen 2012 en de referentieperiode 2003–2005 fors teruggebracht. Nederland is onder andere voorbijgestreefd door België, Frankrijk en Italië. De variatie tussen de landen is gedaald. Kennelijk is er een collectief bewustzijn om wet- en regelgeving op dit punt efficiënter te maken. In 2012 liep de benodigde tijd voor het opstarten van een onderneming uiteen van 32 dagen in Polen tot twee dagen in Australië. De positie van Nederland was en is relatief gunstig.

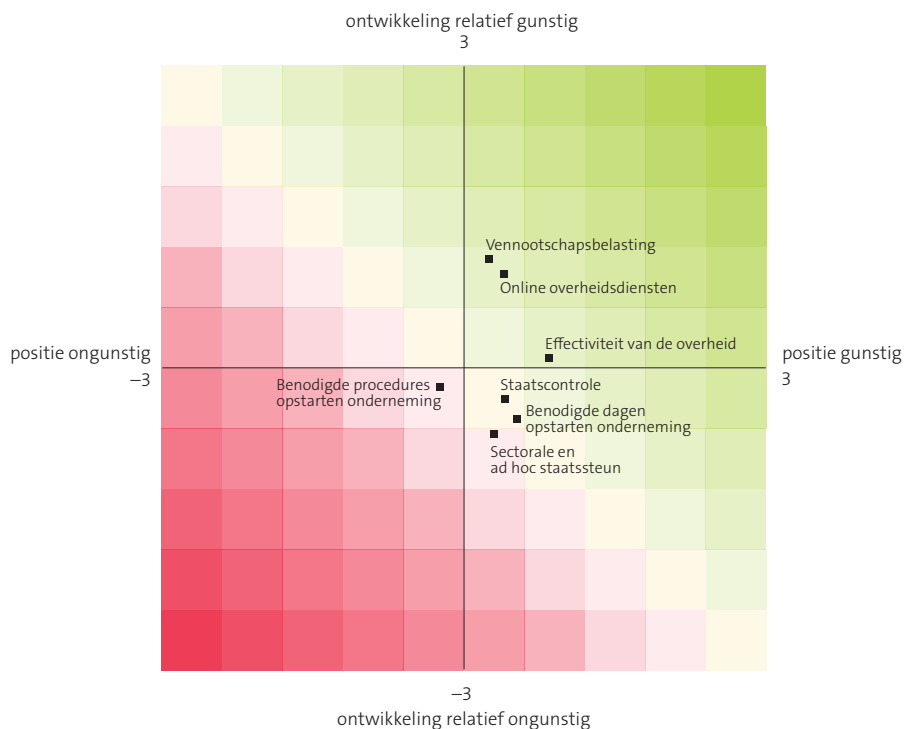
Het aantal *procedures bij het opstarten van een nieuwe onderneming* geeft een indruk van de moeite die het kost om een onderneming op te starten. De indicator omvat uitsluitend procedures die – vooraf en na oprichting – voor alle ondernemingen benodigd zijn. Procedures die specifiek zijn voor een bepaalde branche of bedrijfstak blijven buiten beschouwing. In 2012 was het aantal benodigde procedures in Nederland gemiddeld ten opzichte van de overige referentielanden. Deze middenpositie voor Nederland is sinds 2003–2005 nagenoeg ongewijzigd gebleven. De scores op het aantal benodigde dagen en op procedures maken duidelijk dat ondernemers met name in Canada en Australië vlot kunnen beginnen. Afgaande op deze indicatoren kunnen bedrijven tevens een snellere start maken vlakbij Nederland; namelijk in België. Ook bij het aantal procedures is het internationale patroon er één van vermindering. In alle hier beschouwde landen is het aantal procedures afgenomen of gelijkgebleven. In geen enkel land is dit toegenomen.

Het *aanbod van elementaire overheidsdiensten op internet* vormt een aanwijzing voor de inspanningen van de overheid om met behulp van ICT haar dienstverlening efficiënter te maken. Deze basisdiensten bestaan uit door burgers en bedrijven veel gevraagde standaarddiensten, zoals belastingaangiften of het aanvragen van vergunningen. De Nederlandse overheid liep in de basisperiode 2001–2004 niet voorop met het online aanbieden van diensten. In 2010 is het online aanbod van de geselecteerde overheidsdiensten echter 95 procent. Nederland vond met die score aansluiting bij de internationale middenmoot. Een aantal landen heeft in 2010 echter de maximale score van 100 procent bereikt. In vrijwel alle referentielanden is de afgelopen jaren de elektronische dienstverlening door de overheid gegroeid. De groei in Nederland was echter zodanig dat de mindere positie binnen de groep van referentielanden in de basisperiode, in 2010 sterk is verbeterd.

Een andere maat voor de kwaliteit van de dienstverlening van de overheid aan burgers en bedrijven is de *effectiviteit van de overheid*. Hieronder vallen zaken als de competentie van de overheid in de vorm van onder andere betrouwbaarheid, politieke stabiliteit en transparant beleid. Immers, een voorspelbare en betrouwbare overheid is belangrijk voor bedrijven omdat dit bijdraagt aan een stabiel ondernemingsklimaat. De Nederlandse

overheid presteert goed ten opzichte van de overige referentielanden. De onderlinge verschillen tussen de landen zijn overigens klein en niet altijd significant. Nederland bekleedt een positie vlak onder de top, die wordt gevormd door de Scandinavische landen en Canada. Landen die in negatieve zin opvallen zijn Spanje, Tsjechië, Hongarije, Polen en Italië.

2.9.2 Functioneren overheid; positie en ontwikkeling van Nederland binnen groep van referentielanden

Conclusie

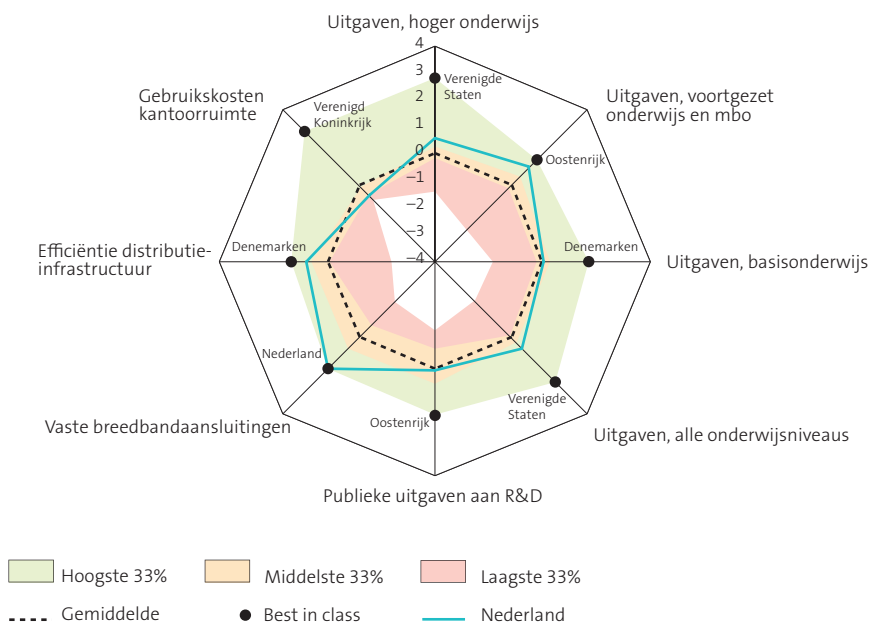
De Nederlandse overheid kenmerkte zich door een geringe mate van staatsbemoeyenis met het economische proces in de vorm van staatscontrole van bedrijven of het verlenen van ad hoc staatssteun. Op dit laatste punt is in 2010 de situatie in Nederland wel verslechterd doordat in een aantal andere landen waar tot voor kort nog sprake was van relatief hoge staatssteun, deze in rap tempo is afgebouwd. De vennootschapsbelasting in Nederland is internationaal concurrerender geworden. Binnen de groep van referentielanden wordt de effectiviteit van de Nederlandse overheid nog immer hoog aangeslagen. Als aanbieder van online overheidsdiensten heeft Nederland de achterstand die het in de

basisperiode 2001–2004 nog had, ingelopen. Ook wordt er nog kritisch gekeken naar de tijd en procedures benodigd voor het starten van een onderneming. In vergelijking met de basisperiode 2003–2005 zijn deze in absolute zin iets verminderd, maar niet meer dan in andere landen. Het aantal te doorlopen procedures voor het opstarten van een nieuwe onderneming was in 2012 voor Nederland dan ook niet meer waard dan een plaats in de middenmoot van de referentielanden.

2.10 Infrastructuur

Een belangrijke basis voor een gunstig ondernemingsklimaat is een goede en samenhangende infrastructuur. Er zijn daarbij drie vormen te onderscheiden: fysieke infrastructuur voor transport van goederen, diensten en personen, ICT-infrastructuur voor transport van informatie en kennisinfrastructuur voor verspreiding van kennis binnen de samenleving. Van kwalitatief hoogwaardige infrastructuren gaat een zekere aantrekkingskracht uit op bedrijvigheid en ze leveren een belangrijke bijdrage aan economische groei en toename van arbeidsproductiviteit in een land. Een goede infrastructuur verhoogt het rendement van de investeringen van individuele bedrijven.

2.10.1 Infrastructuur; positie van Nederland binnen groep van referentielanden

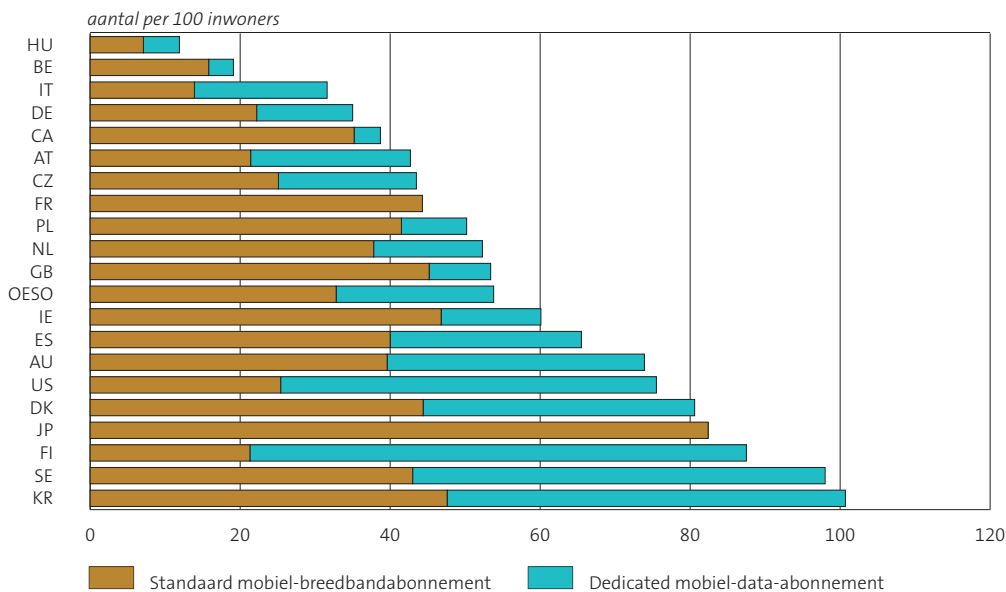

De *efficiëntie van de distributie-infrastructuur* voor goederen en diensten geeft een indicatie van de capaciteit en verbondenheid van vervoerstelsels over land, over water en door de lucht en de daarbij behorende knooppunten zoals stations en havens. Het gaat daarbij niet louter om kilometers asfalt of staal, maar met name om de vraag of de infrastructuur voldoet aan de kwaliteitseisen van bedrijven en burgers. Nederland scoorde in 2012 bovengemiddeld op deze indicator in vergelijking met de referentielanden. Managers van grote, internationaal opererende ondernemingen gaven Nederland in 2012 een cijfer van 8,9 (op een schaal van 1–10). De waardering voor de doelmatigheid van de distributie-infrastructuur was hiermee 1,7 punt hoger dan het gemiddelde cijfer in de basisperiode 2001–2005. De positie van Nederland binnen de referentielanden is dan ook iets verbeterd. Voor vrijwel alle landen gold overigens dat de infrastructuur in 2012 positiever werd beoordeeld dan in de periode 2001–2005. Italië was in 2012 van alle referentielanden het land met de minst gewaardeerde infrastructuur (6,0).

Beschikbaarheid van grond en bedrijfsruimte op een geschikte locatie is een belangrijke voorwaarde om te kunnen ondernemen. De *gebruikskosten van kantoorruimte* geven de huurkosten van kantoorruimte in dollars per vierkante meter per jaar weer op de belangrijkste kantoorlocatie van het land. Voor Nederland is Amsterdam gekozen. Hoge gebruikskosten vormen enerzijds een teken van economische aantrekkingskracht, maar anderzijds kunnen hoge kosten om zich ergens te vestigen ondernemers afschrikken. In Nederland zijn de gebruikskosten van kantoorruimte relatief laag. Hoewel deze kosten, in lijn met het internationale beeld, fors zijn gestegen in de periode 2001–2012 in Amsterdam, blijft Nederland behoren tot de staartgroep onder de referentielanden. Afgaande op de gebruikskosten is Amsterdam internationaal gezien geen ‘toplocatie’.

Wat betreft de ICT-infrastructuur is Nederland hoog gepositioneerd. Op het punt van het aantal *vaste breedbandaansluitingen* neemt Nederland een internationale koppositie in. Nederland was eind 2011 het land met het grootste aantal vaste breedbandaansluitingen per 100 inwoners. In alle referentielanden is het aantal aansluitingen fors gestegen in 2011 ten opzichte van het basisjaar 2005. Belangrijk hierbij is dat vrijwel alle Nederlandse huishoudens door tenminste twee concurrerende breedbandinfrastructuren worden bereikt, namelijk kabel en DSL. Dit komt de marktwerking ten goede. Voor bedrijven is een hoogwaardige en bedrijfszekere ICT-infrastructuur van groot belang. Dit vergroot de mogelijkheden om de bedrijfsvoering te optimaliseren en bijvoorbeeld innovaties te realiseren. Een wijd verspreid breedbandinternet biedt ook meer mogelijkheden voor de afzet van geavanceerde internetdiensten.

2.10.2 Mobiel breedbandinternet, december 2011

Bron: OECD, Broadband Statistics 2011.

In figuur 2.10.2 is ook de situatie op het punt van mobiel breedbandinternet weergegeven. Hier neemt Nederland in 2011 slechts een gemiddelde positie in met ruim 50 mobiele breedbandabbonnementen per 100 inwoners. Dit ligt niet aan de dekking van 3G in Nederland. Deze is namelijk praktisch volledig. Iedereen die in Nederland woont heeft in zijn of haar gebied voldoende signaal voor mobiel internet met hoge snelheid. In Zweden en Zuid-Korea beschikt gemiddeld genomen elke inwoner over een mobiel breedbandabbonnement. Dit betekent onder andere dat de (binnenlandse) markt voor mobiele breedbanddiensten in deze landen groter is dan in Nederland. Dit is een voordeel voor bedrijven die mobiele breedbanddiensten ontwikkelen en kan deze landen een (tijdelijke) voorsprong opleveren op dit punt.

Gezien de effecten van ICT op de economische groei zijn de *ICT-bestedingen* gekozen als maatstaf voor de investeringen in en het gebruik van nieuwe technologie. De indicator bestaat uit de componenten uitgaven aan telecommunicatie en uitgaven aan informatietechnologie. De Nederlandse ICT-bestedingen lagen in 2010 praktisch op het gemiddelde van de landen van de EU-27 en de EU-15. In de basisperiode 2003–2005 lagen de ICT-bestedingen in Nederland nog ruim boven dit gemiddelde en behoorde Nederland ook tot de landen met de hoogste ICT-bestedingen. Daling van de ICT-bestedingen in Nederland (-1,5 procentpunt in 2010 ten opzichte van het gemiddelde niveau in de basisperiode) heeft er mede voor gezorgd dat de uitgaven in Nederland in 2010 lager waren dan

in een land als Hongarije. Bij dergelijke landen kan overigens sprake zijn van een inhaal-effect; men is later in ICT gaan investeren en daardoor liggen de uitgaven nog op een wat hoger niveau dat overeenkomt met dat van bijvoorbeeld Nederland, maar dan enkele jaren terug. Hier staat tegenover dat in landen als het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten de ICT-bestedingen in 2010 niet of nauwelijks afnamen en daarmee beduidend hoger kwamen te liggen dan die in Nederland. De internationale positie van Nederland is ten opzichte van de basisperiode dan ook verslechterd.

De overheid speelt in de meeste landen een belangrijke rol bij het investeren in de kennisinfrastructuur. De indicator *publieke uitgaven aan R&D* als percentage van het bbp geeft de directe overheidsuitgaven aan onderzoek en ontwikkeling weer. Nederland neemt hier een gemiddelde positie in met publieke uitgaven aan R&D die op eenzelfde niveau lagen als in de basisperiode 2001–2005. Echter, landen die toch al voorlagen op Nederland zagen de publieke uitgaven aan R&D wel toenemen in vergelijking met de basisperiode (Oostenrijk, Zweden, Finland, Denemarken). Landen die in 2001–2005 nog ruim achter bleven bij Nederland kwamen dichterbij (Tsjechië, Spanje en Ierland). De ontwikkeling van de publieke uitgaven aan R&D in Nederland zijn in internationaal perspectief dan ook niet gunstig te noemen.

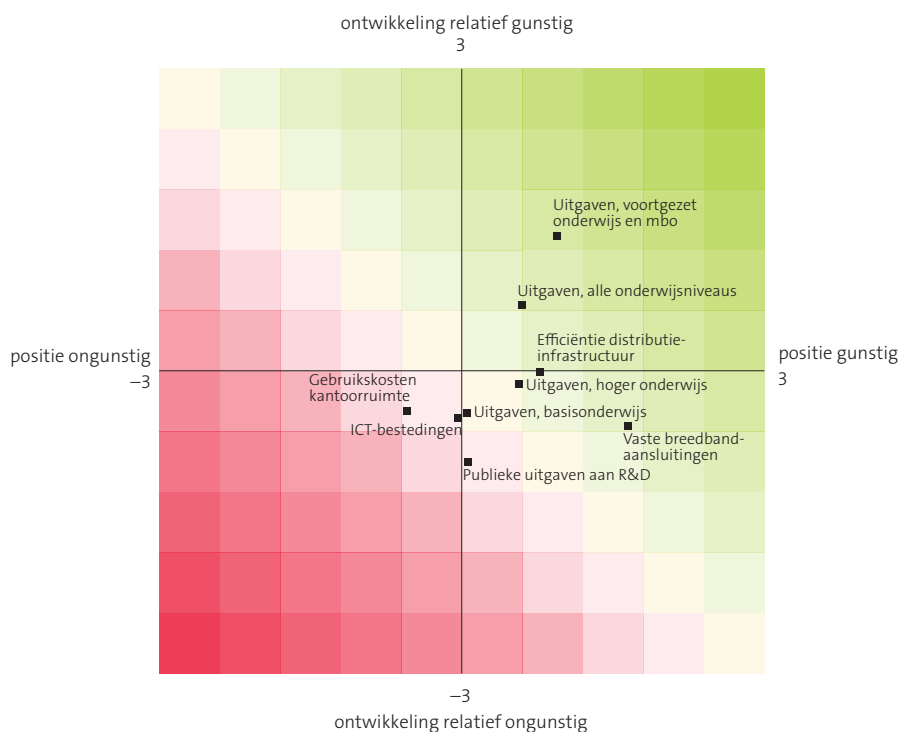
De uitgaven aan onderwijs vormen een goede maatstaf voor de investeringen in de onderwijs- en kennisinfrastructuur. De hoogte van de onderwijsuitgaven hoeft overigens niet alles te zeggen over de kwaliteit van het onderwijs. Een efficiënt onderwijssysteem kan met relatief minder geld ook goed onderwijs verzorgen. De totale *uitgaven per leerling, alle onderwijsniveaus* zijn in Nederland bovengemiddeld in vergelijking met de referentielanden. Dit was in de basisperiode nog niet het geval. De internationale positie van Nederland is op dit punt dan ook verbeterd. De toename van de onderwijsuitgaven per leerling kan grotendeels op het conto van de *uitgaven per leerling, voortgezet onderwijs en mbo* worden geschreven. De *uitgaven per leerling, basisonderwijs* en de *uitgaven per student, hoger onderwijs* namen weliswaar ook toe, maar niet meer dan in de andere referentielanden. De bovengemiddelde internationale positie van Nederland is overigens wel mede te danken aan de uitgaven in het hoger onderwijs. Hier nam Nederland in 2009 de vierde positie in. De uitgaven voor het basisonderwijs zijn in Nederland modaal. Voor het hoger onderwijs waren de uitgaven per leerling in de Verenigde Staten het hoogste. In het voortgezet onderwijs gaf Oostenrijk het meeste geld uit per leerling. In het basisonderwijs gaf Denemarken het hoogste bedrag per leerling uit.

Conclusie

De kwaliteit van de fysieke infrastructuur in Nederland is niet opvallend hoog in verhouding tot de overige referentielanden al nam Nederland in 2012 een bovengemiddelde positie in. Binnen Nederland mag Amsterdam een dure plek zijn om een bedrijf te

huisvesten, afgaande op de gebruikskosten van kantoorruimte is Amsterdam in internationaal perspectief niet een 'toplocatie'. De Nederlandse kennisinfrastructuur vertoont een wisselend beeld. De publieke uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling (R&D) liggen weliswaar op een gemiddeld niveau, maar groeien niet. Wat de onderwijsuitgaven betreft is over de gehele linie zichtbaar dat de onderwijsuitgaven per leerling in Nederland toenemen. Dit heeft voor het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs inmiddels tot een bovengemiddelde positie voor Nederland geleid. De ICT-bestedingen blijven achter bij het bbp en de andere referentielanden. De verspreiding van vast breedbandinternet is in Nederland daarentegen wel bijzonder goed. Dit geldt in mindere mate voor de verspreiding van mobiel breedbandinternet.

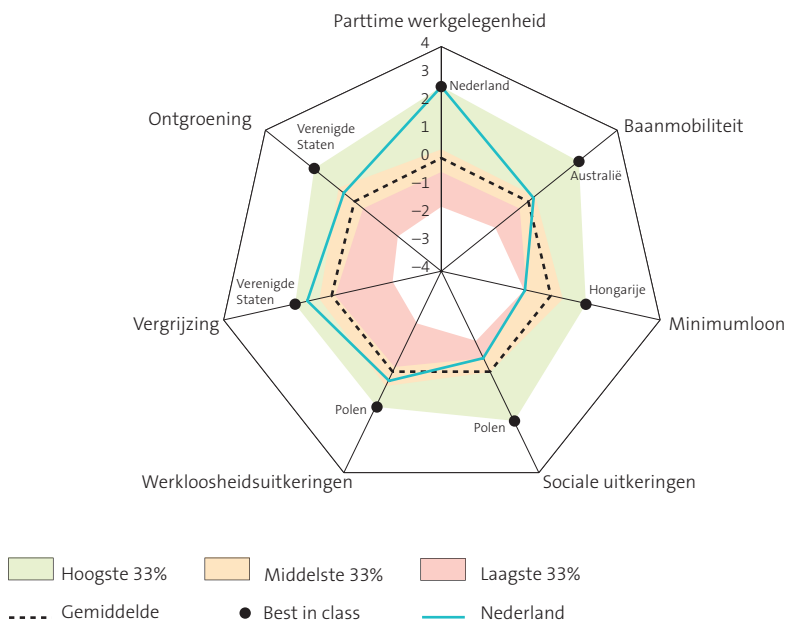
2.10.3 Infrastructuur; positie en ontwikkeling van Nederland binnen groep van referentielanden

2.11 Maatschappij

Onder het thema ‘maatschappij’ is een aantal indicatoren samengebracht dat een beeld geeft van de grenzen waarbinnen ondernemingen, werkenden en niet-werkenden kunnen of mogen opereren. Het betreft hier indicatoren als parttime werkgelegenheid, het al dan niet voorkomen van een wettelijk minimumloon en de baanmobiliteit. Daarnaast wordt ingegaan op de inkomensherverdeling die via sociale uitkeringen gestalte krijgt. Dit zijn indicatoren die aangeven welke minimale randvoorwaarden een samenleving zichzelf oplegt ten aanzien van de uitkomsten van het economisch proces. Hiermee zijn ze ook enigszins politiek getint. Zo zijn er landen die een wettelijk minimumloon kennen en andere landen die dit aan werkgevers en werknemers overlaten. Een aantal van deze zaken heeft directe invloed op de individuele onderneming; het te betalen minimumloon en de te betalen sociale premies zijn hier voorbeelden van. Ook is de bevolkingsopbouw van de samenleving in deze paragraaf opgenomen. Dit geeft een indicatie van de toekomstige verhoudingen tussen actieven en niet-actieven en het aanbod op de arbeidsmarkt.

2.11.1 Maatschappij; positie van Nederland binnen groep van referentielanden

Het aantal werkzame personen dat dit slechts parttime doet (*parttime werkgelegenheid*) is in Nederland verreweg het hoogste van alle referentielanden. Hoewel niet in alle branches in gelijke mate, is het in Nederland betrekkelijk gangbaar om ‘slechts’ parttime te werken.

In 2011 werkte in Nederland ruim één op de drie werkzame personen parttime. Het verschil met andere landen is soms zeer groot. In Nederland werkten in 2011 ruim tweemaal zoveel mensen parttime dan gemiddeld in alle OESO-landen. Het verschil met de landen die nog het dichtste bij Nederland in de buurt komen (Australië, Verenigd Koninkrijk, Ierland en Duitsland) is meer dan tien procentpunten. In landen als Hongarije en Tsjechië bedroeg het aandeel van de parttime werkgelegenheid minder dan tien procent. Hoewel in 2011 in praktisch alle referentielanden de parttime werkgelegenheid toenam, is het verschil tussen Nederland en deze landen in de meeste gevallen alleen nog maar toegenomen. In paragraaf 2.2 is uiteengezet wat deze parttime werkgelegenheid Nederland 'oplevert': een hoge arbeidsparticipatie met behoud van een concurrerende arbeidsproductiviteit per uur.

Baanmobiliteit toegenomen

In 2011 was de *baanmobiliteit* in Nederland groter dan in de periode 2001–2005. Baanmobiliteit is hier uitgedrukt als het aandeel werkzame personen dat de huidige (hoofd)baan vijf jaar of langer bekleedt. In Italië waren de werkzame personen het meest honkvast; 69 procent van de werkenden bekleedde de huidige (hoofd)baan 5 jaar of meer. In 2011 gold dit in Nederland voor 57 procent van de werkzame personen. Nederland bevond zich hiermee in een groep van landen met een meer dan gemiddelde baanmobiliteit (Polen, Finland, Zweden). Ten opzichte van de periode 2001–2005 is de positie van Nederland binnen de referentielanden in 2011 verbeterd. Canada, Denemarken en Australië waren de landen waar de baanmobiliteit het grootste was in 2011. Minder dan de helft van de werknemers bekleedde de hoofdbaan vijf jaar of langer. Ook in de referentieperiode waren dit de drie landen met de grootste baanmobiliteit. In 2011 bedroeg het verschil met Nederland 10 tot 15 procentpunten. Mobiliteit van werknemers draagt onder andere bij aan de diffusie van kennis binnen de samenleving.

Niet alle landen kennen een van overheidswege vastgesteld wettelijk *minimumloon*. Dat wil niet zeggen dat er geen sprake is van een minimumloon, maar in sommige landen wordt dit bijvoorbeeld overgelaten aan de werkgevers en werknemers van de betreffende bedrijfstakken (vergelijkbaar met de CAO-afspraken in Nederland). Van de landen die een wettelijk minimumloon kennen was dat in Ierland in 2012 het hoogste en ook fors toegenomen ten opzichte van de periode 2001–2005. Dit kan nog een 'erfenis' zijn van de periode van grote economische groei in de periode 2001–2005. Hierna volgen Nederland en België. Ook in landen als Hongarije, Tsjechië en Polen is sprake van een wettelijk minimumloon. Dit ligt weliswaar vele malen lager dan dat in Nederland, maar is in 2012 fors toegenomen. Het verschil tussen Nederland en naburige landen met een vergelijkbare levensstandaard, zoals België en Frankrijk is overigens niet groot en in vergelijking met de basisperiode in feite kleiner geworden.

Nederland kent een gemiddeld niveau van *sociale uitkeringen* uitgedrukt als percentage van het bbp. De omvang van deze sociale uitkeringen zijn een indicatie voor de omvang van de inkomensherverdeling tussen de verschillende groepen in de samenleving. Het betreft hier sociale uitkeringen als pensioenen, werkloosheidsuitkeringen, bijstand en kinderbijslag. In Nederland bedroegen deze sociale uitkeringen in 2009 bijna 30 procent van het bbp. Dit is bijna vier procentpunten meer dan in de periode 2001–2005. In Denemarken waren deze uitkeringen het hoogste en bedroegen ruim 32 procent van het bbp. In Tsjechië en Polen waren deze sociale uitkeringen het laagste en lagen zowel in 2001–2005 als in 2009 rond de twintig procent. De *werkloosheidsuitkeringen* zijn een bijzonder geval van de genoemde sociale uitkeringen, bijvoorbeeld omdat ze meer dan andere uitkeringen aan conjuncturele schommelingen onderhevig zijn. Voor de werkloosheidsuitkeringen geldt dat Nederland een gunstige positie binnen de groep van referentielanden innam. Voor alle landen geldt overigens dat de werkloosheidsuitkeringen maar een gering deel van de totale sociale uitkeringen omvatten. De omvang van de sociale uitkeringen zegt niet uitsluitend iets over het aantal personen die op dergelijke uitkeringen een beroep doen, maar ook iets over de hoogte van deze uitkeringen.

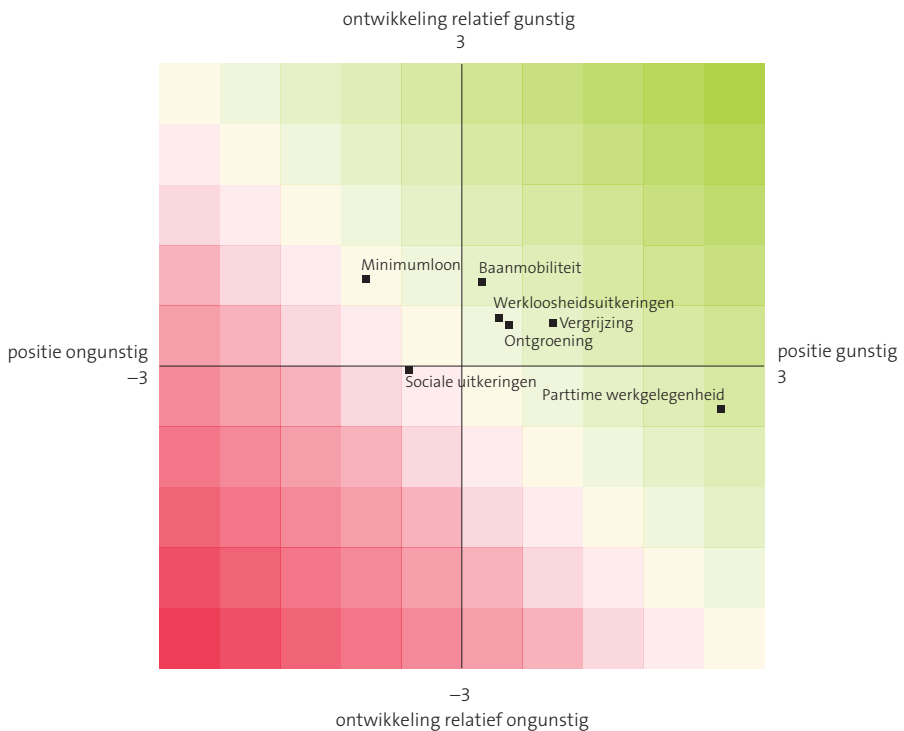
De ontwikkeling van de bevolkingsopbouw is betrekkelijk structureel van aard en op korte termijn niet makkelijk te beïnvloeden. Daarnaast is het patroon voor alle referentielanden, zowel binnen als buiten Europa, gelijk. In praktisch alle landen is sprake van een toenemend aantal mensen van 65 jaar en ouder (*vergrijzing*) en een afnemend aantal personen van 0 tot 14 jaar (*ontgroening*). De vergrijzing heeft invloed op de toekomstige verhouding tussen actieven en niet-actieven en daaraan gekoppeld de economische solidariteit tussen deze twee groepen. De ontgroening is van invloed op het toekomstige aanbod op de arbeidsmarkt. Beide kengetallen werpen hun schaduw vooruit op de toekomstige economische groeimogelijkheden van 'hun' samenleving. Afgezien van de richting waarin deze indicatoren zich bewegen zijn er wel verschillen in het 'gewicht' van het probleem in de verschillende landen. Nederland zit hier op het punt van de vergrijzing aan de goede kant van de score; wel vergrijzing, maar minder dan in de meeste andere landen. In 2000 was de verhouding tussen de bevolking van 15 tot 65 jaar en het aantal mensen van 65 jaar of ouder in Nederland vijf staat tot één. Met andere woorden: op elke vijf 15- tot 65-jarigen was er één persoon van 65 jaar of ouder. In 2050 is dit in Nederland naar verwachting opgelopen tot vijf staat tot twee. Dit is echter beduidend minder scheef dan in vele andere landen. In landen als Japan, Zuid-Korea, Spanje en Italië bijvoorbeeld zal de verhouding tussen de bevolking van 15 tot 65 jaar en die van 65 jaar en ouder in 2050 naar verwachting vier staat tot drie bedragen.

Ook voor de ontgroening geldt dat het aandeel jongeren van 0–14 jaar afneemt ten opzichte van de 15- tot 65-jarigen. Maar ook hier lijkt het beeld voor Nederland relatief gunstig. In 2000 was de verhouding tussen het aantal 0–14-jarigen en de bevolking van 15 tot 65 jaar één staat tot vier. Dit zal naar verwachting in 2050 ook zo zijn. Voor landen als Spanje, Duitsland, Zuid-Korea en Japan zal dit naar verwachting hooguit één staat tot vijf zijn.

Conclusie

Nederland scoort opvallend op het punt van de parttime werkgelegenheid. Dit is in Nederland veel hoger dan in andere landen en het verschil lijkt alleen maar toe te nemen. De Nederlandse werknemers zijn in 2011 mobieler geworden; minder werkenden bekleedden hun (hoofd)baan vijf jaar of meer. Nederland kenmerkt zich als een gemiddeld sociale samenleving met een wettelijk minimumloon en sociale uitkeringen die zich qua omvang niet echt onderscheiden van die van andere landen. Net als praktisch alle andere referentielanden heeft Nederland bij de bevolkingsopbouw te maken met een toenemende vergrijzing (meer ouderen) en een zekere ontgroening (minder jongeren). De (toekomstige) verhoudingen binnen de bevolkingspiramide lijken voor Nederland echter minder scheef te zullen zijn dan voor de meeste andere landen.

2.11.2 Maatschappij; positie en ontwikkeling van Nederland binnen groep van referentielanden

Literatuur

Carree, M.A. en A.R. Thurik (2002). *The Impact of Entrepreneurship on Economic Growth*, in Acs, Z en D. Audretsch (eds.), *International Handbook of Entrepreneurship Research*.

CBS (2010). *De Nederlandse economie 2009*. Den Haag / Heerlen.

Dialogic (2005). *Benchmarking the benchmarks in entrepreneurship, innovation and competitiveness*.

EC (2003). *Groenboek Ondernemerschap in Europa*, DG Ondernemingen: Brussel.

EZ (2002). *Toets op het Concurrentievermogen; Benchmarken om te groeien*, Ministerie van Economische Zaken: Den Haag.

Gelauff, G., L. Klomp, S. Raes en T. Roelandt (2004). *Fostering productivity: patterns, determinants and policy implications*, Contributions to Economic Analysis 263, Elsevier: Amsterdam.

Heertje, A. (2010). *Integrale economie, ESB*, jaargang 95, blz. 788–789.

Mankiw, N.G., D. Romer en D. Weil (1992). *A contribution to the empirics of economic growth*, Quarterly Journal of Economics, jaargang 107, blz. 407–437.

OESO (2003). *The sources of economic growth in OECD countries*, Paris.

Solow, R.M. (1956). *A contribution to the theory of economic growth*, Quarterly Journal of Economics, jaargang 70, blz. 6594.

Stern, N. en H.P. Lankes (1998). *Making the most of markets: The role of IFIs*, volume 3(2), blz. 104 in: European Investment Bank, *International financial institutions in the 21st century*, European Investment Bank: Luxembourg.

Wereldbank (2005). *Development Outreach, A better investment climate for everyone*: World Bank: Washington D.C.

Statistische bijlage

Statistische bijlage

Annex 1	Prestaties Nederlandse economie
Annex 2	Menselijk kapitaal en arbeidsaanbod
Annex 3	Innovatie
Annex 4	Kapitaal
Annex 5	Ondernemerschap
Annex 6	Marktwerking
Annex 7	Macro-economische condities
Annex 8	Functioneren van de overheid
Annex 9	Infrastructuur
Annex 10	Maatschappij

Annex 1

Prestaties Nederlandse economie

1.1 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; Prestaties Nederlandse economie (samenvatting)

	Ontwikkeling ten opzichte van basisperiode		Ontwikkeling ten opzichte van voorgaande jaar	
	indicator	benchmark ¹⁾	indicator	benchmark ¹⁾
Bbp per capita	verbeterd	verbeterd	verbeterd	gelijk
Bbp per gewerkt uur	verbeterd	gelijk	verbeterd	gelijk
Arbeidsparticipatie	verbeterd	verbeterd	verbeterd	gelijk
Gewerkte uren per werkzame persoon	verslechterd	gelijk	verslechterd	gelijk
Levensverwachting bij geboorte	verbeterd	verbeterd	verbeterd	gelijk
Inkomenskwintilaandeelratio	verbeterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd
Energieverbruik	verbeterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd
Uitstoot CO ₂	verbeterd	verslechterd	verbeterd	verslechterd
Bbp per werkzame persoon	verbeterd	verbeterd	verbeterd	gelijk
Arbeidsparticipatie, mannen	verslechterd	gelijk	verslechterd	verslechterd
Arbeidsparticipatie, vrouwen	verbeterd	verbeterd	verbeterd	gelijk
Arbeidsparticipatie, 15- tot 25-jarigen	verslechterd	gelijk	verbeterd	gelijk
Arbeidsparticipatie, 25- tot 55-jarigen	verbeterd	verbeterd	verslechterd	verslechterd
Arbeidsparticipatie, 55- tot 65-jarigen	verbeterd	gelijk	verbeterd	gelijk
Levensverwachting, mannen	verbeterd	verbeterd	verbeterd	gelijk
Levensverwachting, vrouwen	verbeterd	verslechterd	gelijk	verslechterd
Elektriciteitsverbruik uit duurzame bronnen	verbeterd	gelijk	verbeterd	gelijk

¹⁾ Positie van Nederland (NL) binnen de groep van referentielanden.

1.2 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; Prestaties Nederlandse economie (metadata)

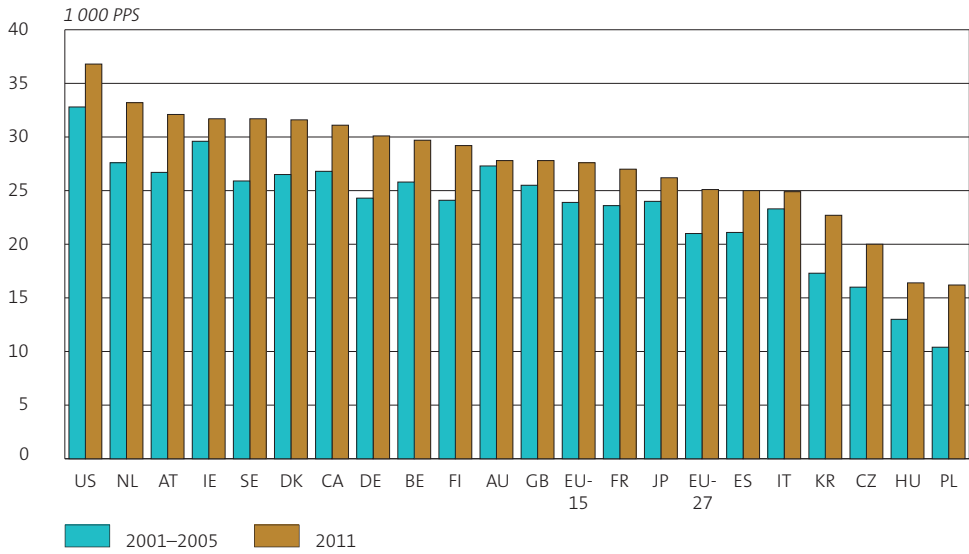
	Basisperiode	Recentste jaar	Aantal referentielanden
Bbp per capita	2001–2005	2011	20
Bbp per gewerkt uur ¹⁾	2001–2005	2011	20
Gewerkte uren per werkzame persoon ¹⁾	2001–2005	2011	20
Bbp per werkzame persoon	2001–2005	2011	20
Levensverwachting bij geboorte ²⁾	2001–2005	2010	20
Arbeidsparticipatie	2001–2005	2011	20
Arbeidsparticipatie, mannen	2001–2005	2011	20
Arbeidsparticipatie, vrouwen	2001–2005	2011	20
Arbeidsparticipatie, 15- tot 25-jarigen	2001–2005	2011	20
Arbeidsparticipatie, 25- tot 55-jarigen	2001–2005	2011	20
Arbeidsparticipatie, 55- tot 65-jarigen	2001–2005	2011	20
Inkomenskwintilaandeelratio	2005	2010	15
Levensverwachting, mannen ²⁾	2001–2005	2010	20
Levensverwachting, vrouwen ²⁾	2001–2005	2010	20
Energieverbruik ³⁾	2001–2005	2010	17
Elektriciteitsverbruik uit duurzame bronnen	2001–2005	2010	15
Uitstoot CO ₂	2001–2005	2009	20

¹⁾ KR: gewerkte uren in 2011 is een schatting.

²⁾ CA: 2008 i.p.v. 2010; IT: 2009 i.p.v. 2010.

³⁾ US, JP en GB: 2009 i.p.v. 2010.

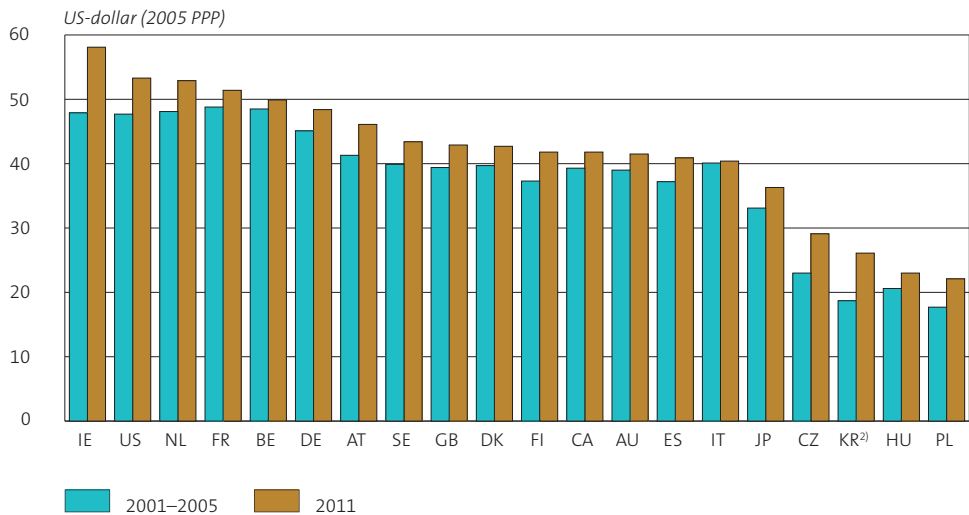
1.3 Bbp per capita¹⁾

Bron: Europese Commissie, AMECO-database.

¹⁾ Bbp tegen marktprijzen, uitgedrukt in koopkrachteenheden (PPS).

1.4 Bbp per gewerkt uur¹⁾

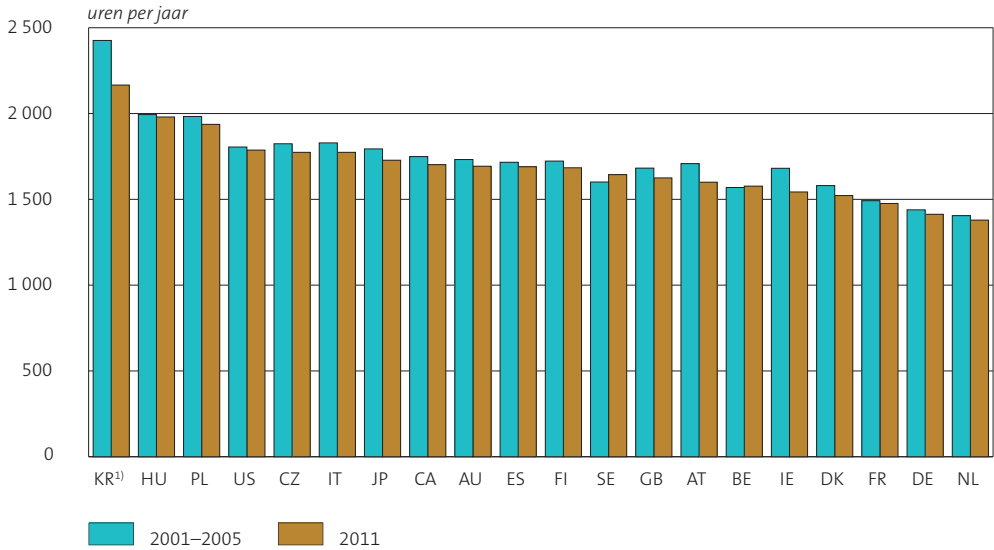

Bron: OECD Economic Outlook No 91; OECD Labour Force Statistics.

¹⁾ Bbp, volume, US-dollar (2005 PPP).

²⁾ Gewerkte uren in 2011 is een schatting.

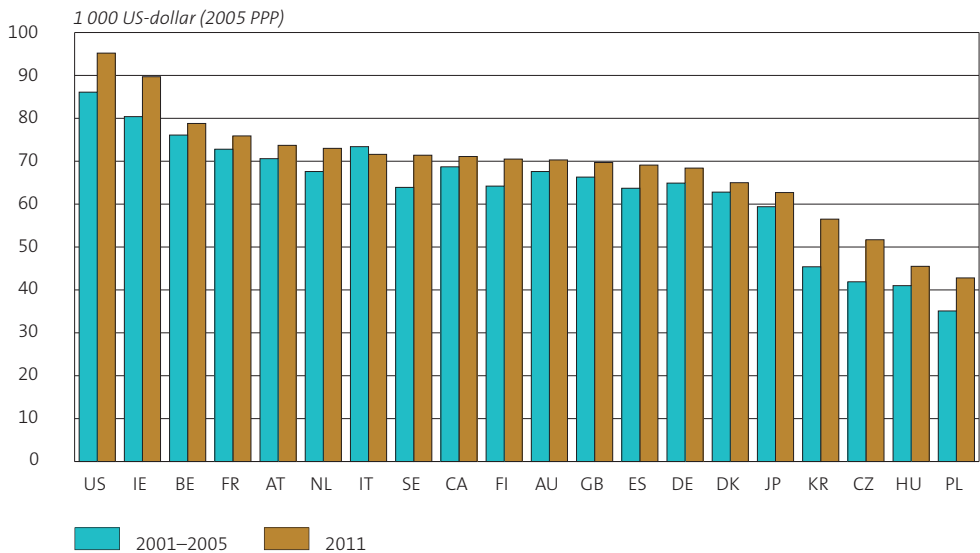
1.5 Gewerkte uren per werkzame persoon

Bron: OECD Labour Force Statistics.

¹⁾ Gewerkte uren in 2011 is een schatting.

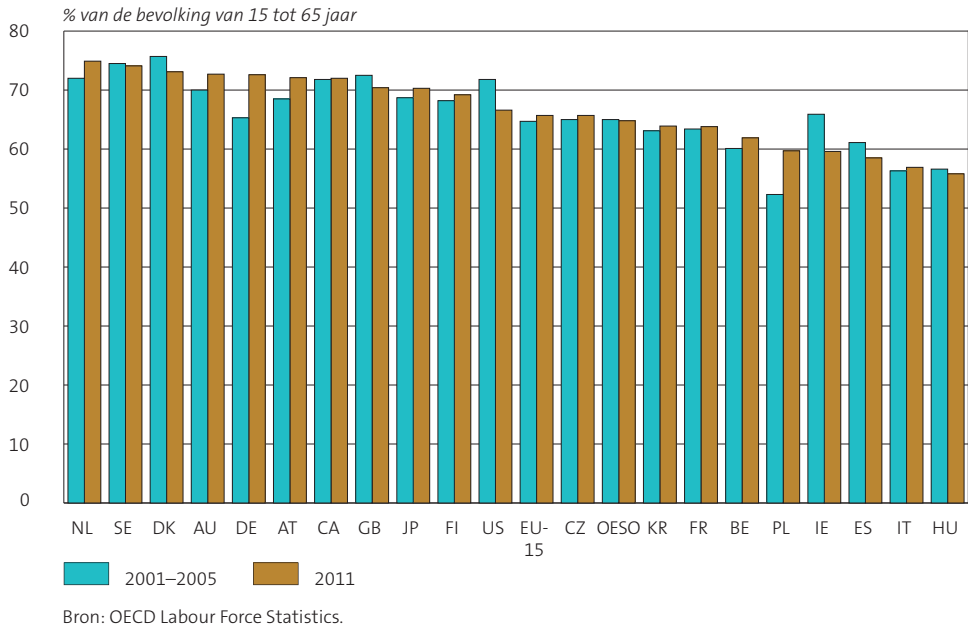
1.6 Bbp per werkzame persoon¹⁾

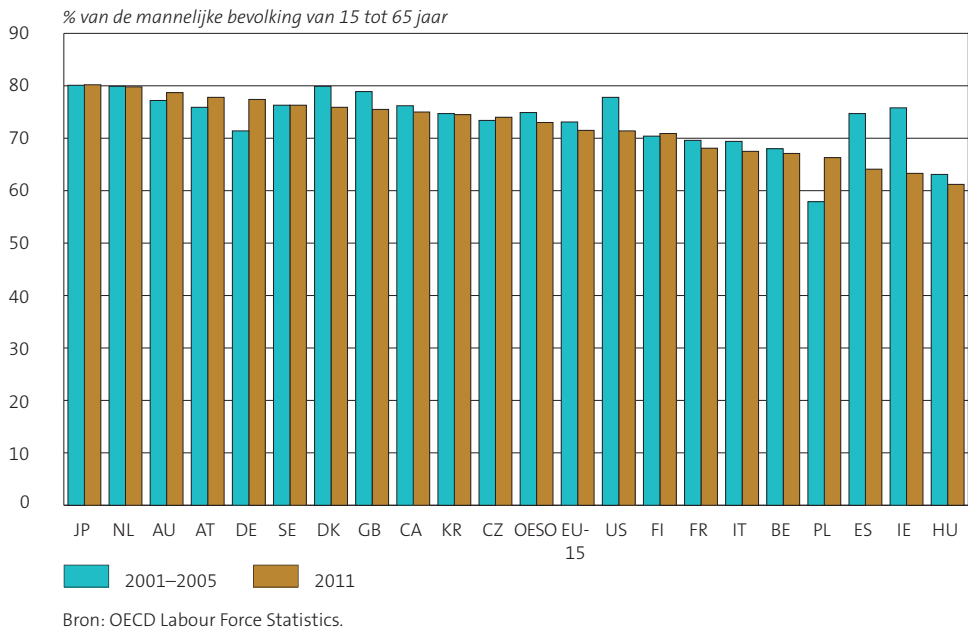
Bron: OECD Economic Outlook No 91; OECD Labour Force Statistics.

¹⁾ Bbp, volume, US-dollar (2005 PPP).

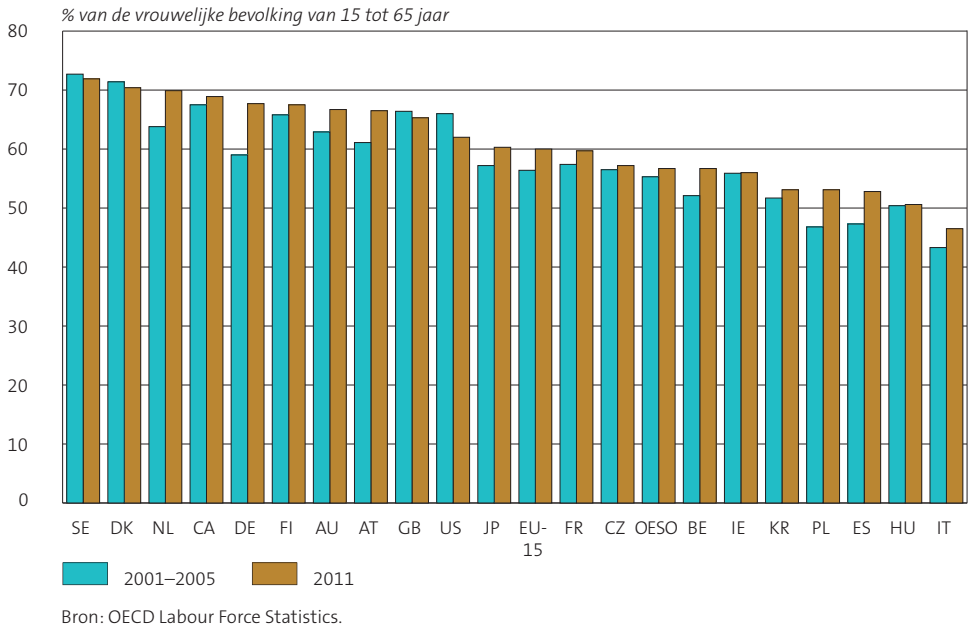
1.7 Arbeidsparticipatie

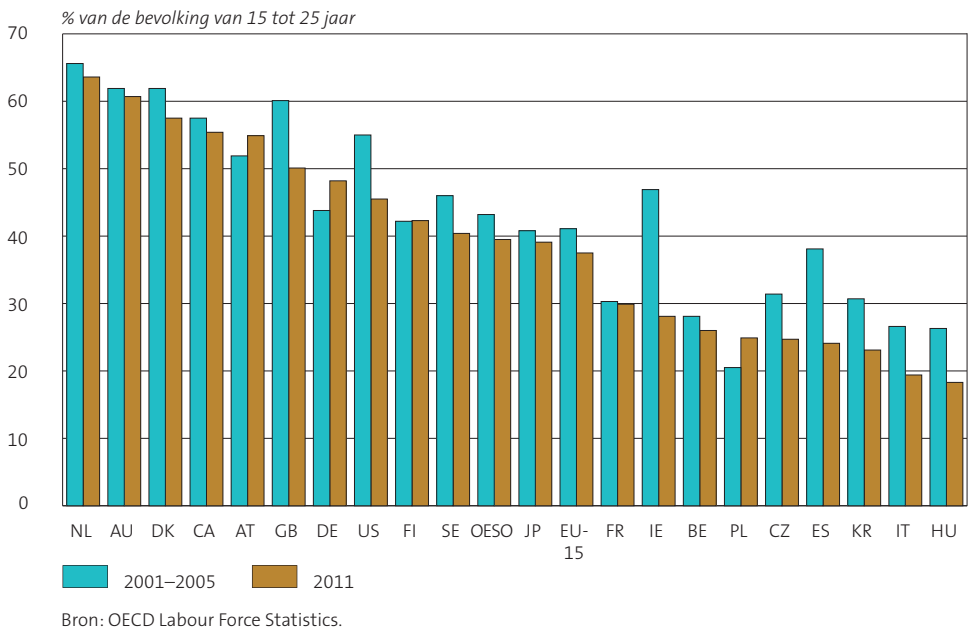
1.8 Arbeidsparticipatie, mannen

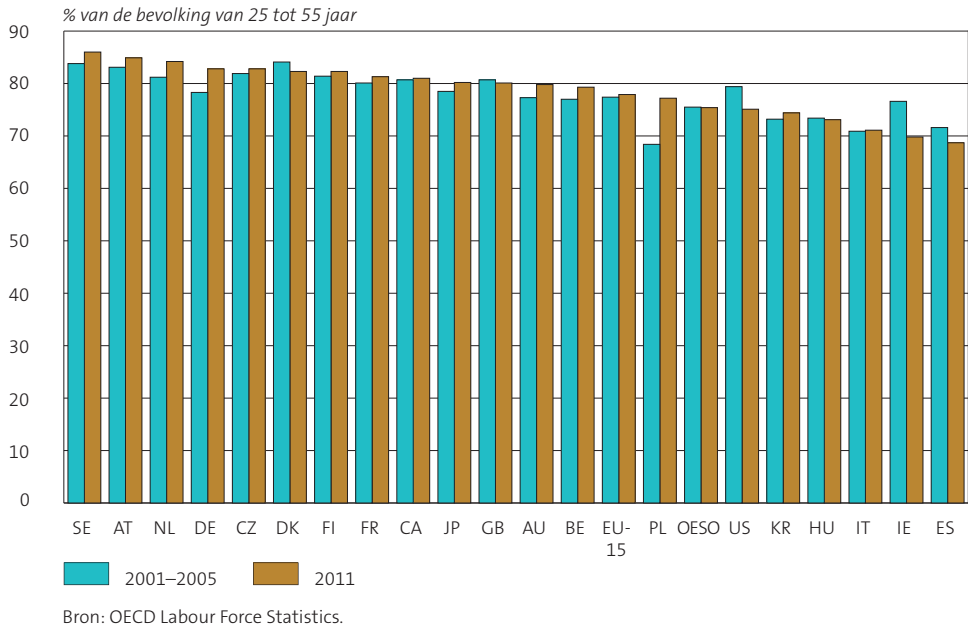
1.9 Arbeidsparticipatie, vrouwen

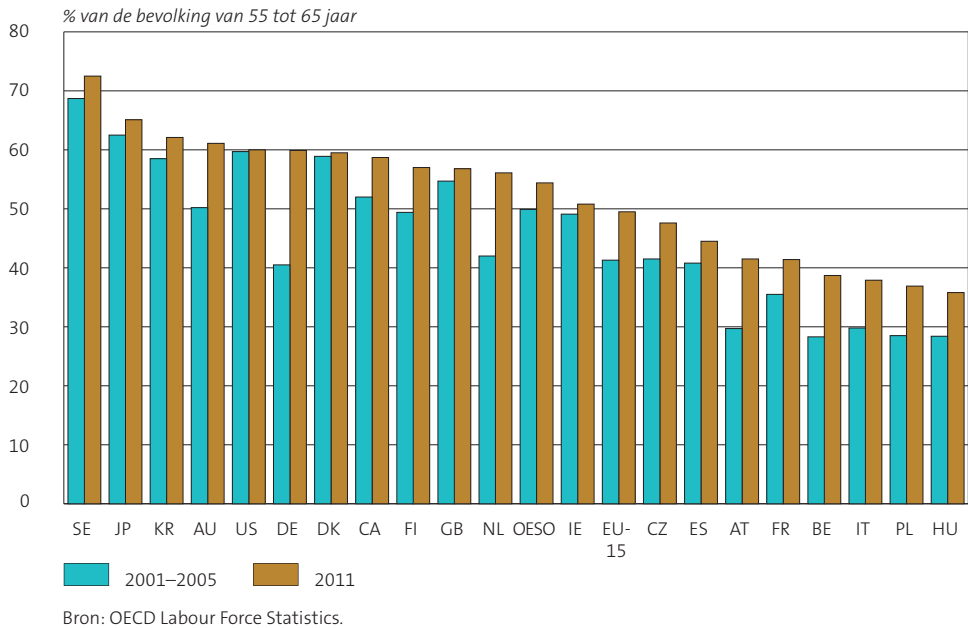
1.10 Arbeidsparticipatie, 15- tot 25-jarigen

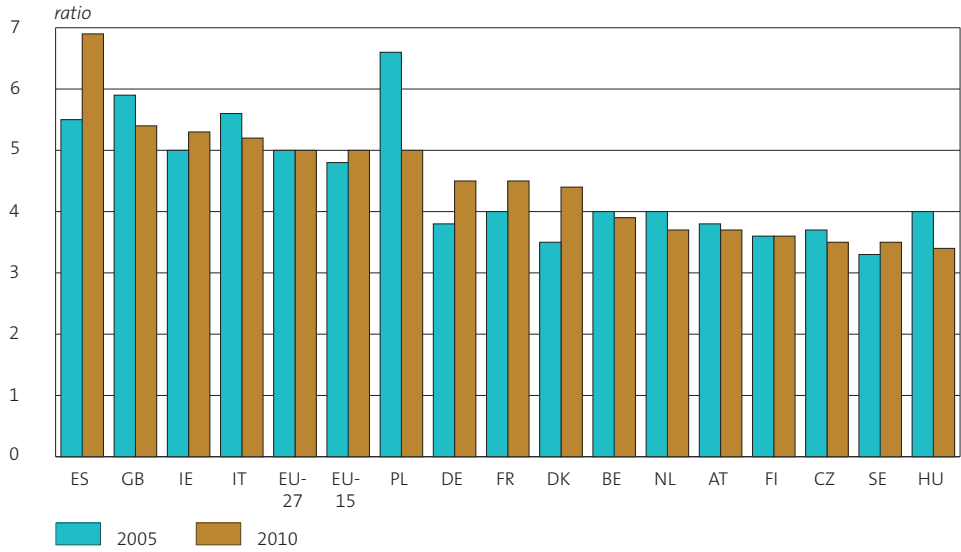
1.11 Arbeidsparticipatie, 25- tot 55-jarigen

1.12 Arbeidsparticipatie, 55- tot 65-jarigen

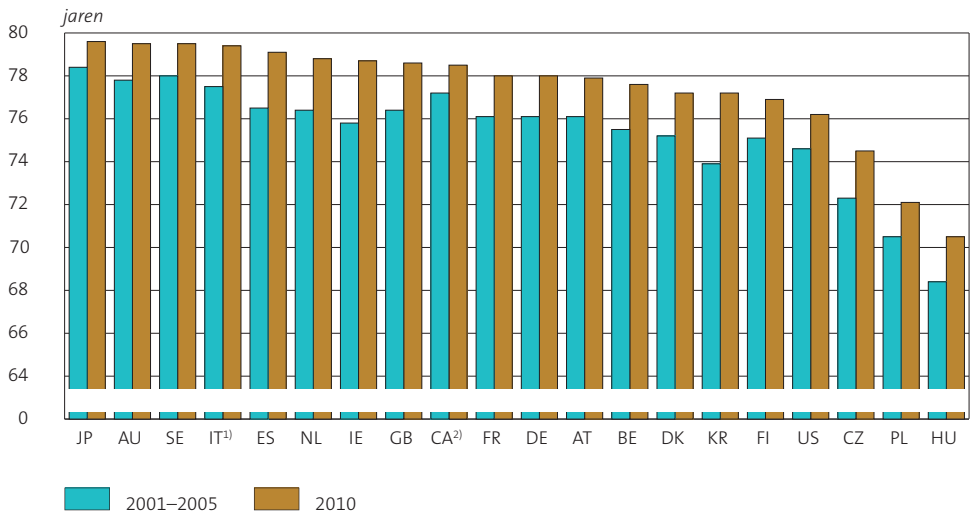
1.13 Inkomenskwieltielaandeelratio¹⁾

Bron: Eurostat.

¹⁾ Som van de 20 procent hoogste inkomens gedeeld door de som van de 20 procent laagste inkomens.

1.14 Levensverwachting bij geboorte, mannen

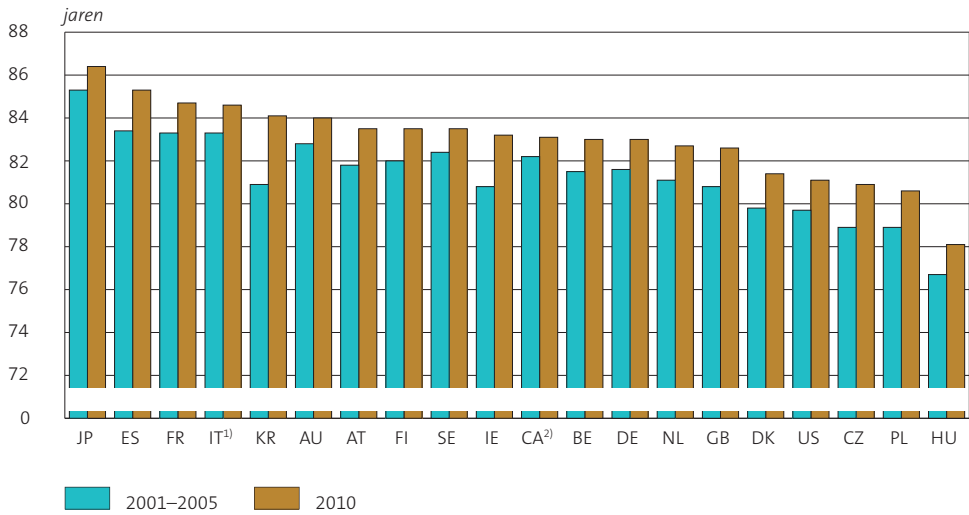

Bron: OECD Health Status.

¹⁾ 2009 i.p.v. 2010.

²⁾ 2008 i.p.v. 2010.

1.15 Levensverwachting bij geboorte, vrouwen

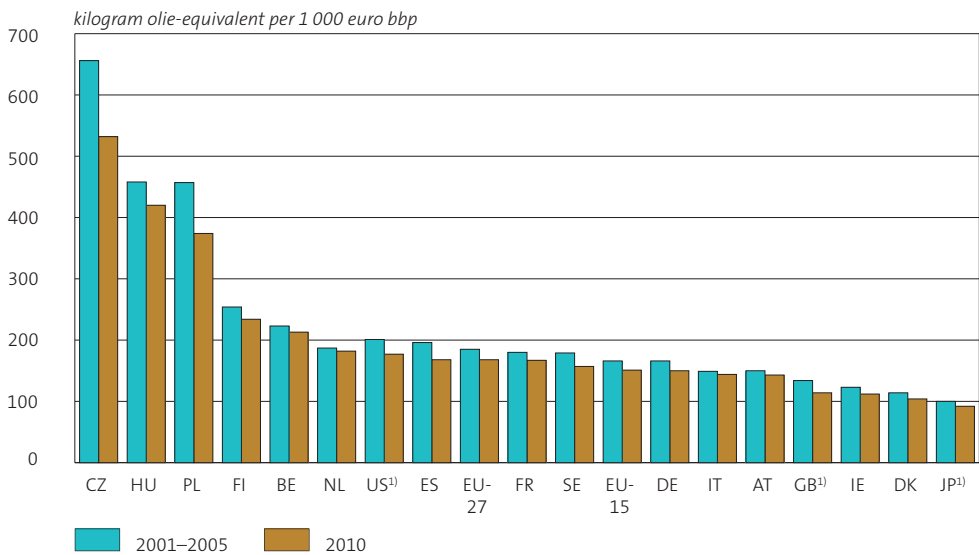

Bron: OECD Health Status.

¹) 2009 i.p.v. 2010.

²) 2008 i.p.v. 2010.

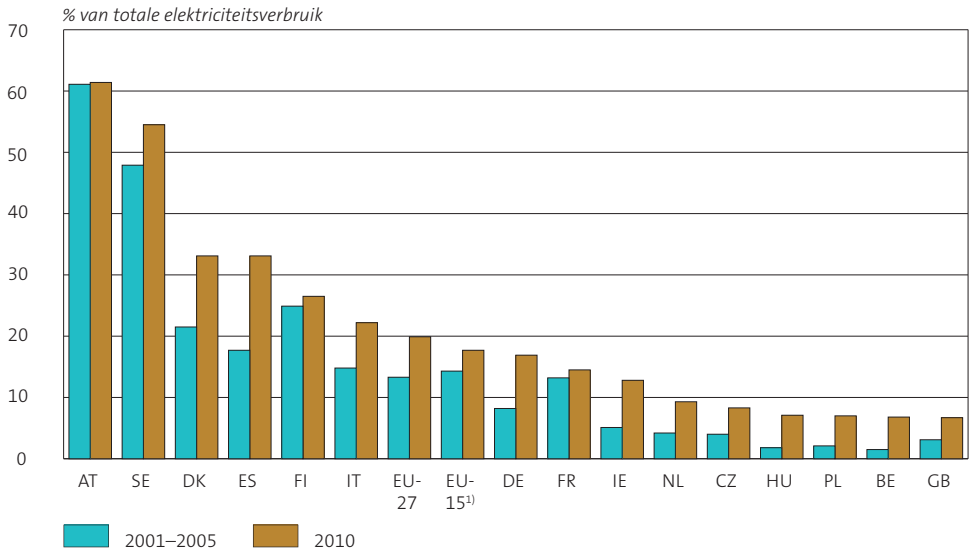
1.16 Energieverbruik

Bron: Eurostat.

¹) 2009 i.p.v. 2010.

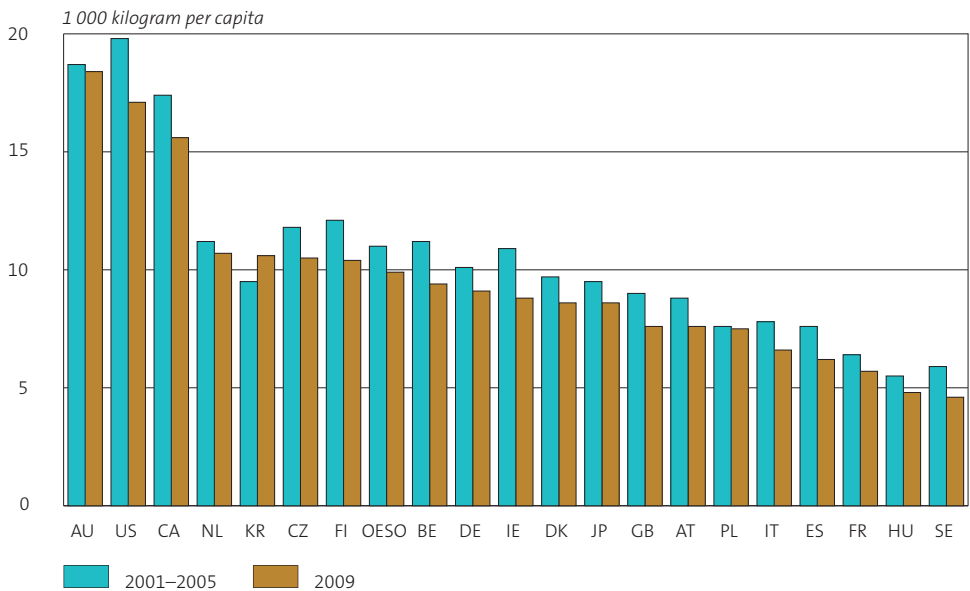
1.17 Elektriciteitsverbruik uit duurzame bronnen

Bron: Eurostat.

¹⁾ 2008 i.p.v. 2010.

1.18 Uitstoot van CO₂

Bron: OESO.

Annex 2

Menselijk kapitaal en arbeidsaanbod

2.1 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; menselijk kapitaal en arbeidsaanbod (samenvatting)

	Ontwikkeling ten opzichte van basisperiode		Ontwikkeling ten opzichte van voorgaande jaar	
	indicator	benchmark ¹⁾	indicator	benchmark ¹⁾
HRST-kern	verbeterd	verslechterd	gelijk	verslechterd
HRST-kern dienstensector	verbeterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd
HRST-kern industrie	verbeterd	gelijk	verbeterd	verslechterd
Wiskundeprestaties van 15-jarigen ²⁾	verslechterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd
Prestaties natuurwetenschappen van 15-jarigen ²⁾	verslechterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd
Leesprestaties van 15-jarigen ²⁾	verbeterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd
Leerprestaties van 15-jarigen (gemiddelde) ²⁾	verslechterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd
Hoogopgeleiden van 25 tot 65 jaar	verbeterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd
Afgestudeerden in een bètarichting	verslechterd	verslechterd	verslechterd	gelijk
Arbeitsparticipatie, laagopgeleiden	verbeterd	verbeterd	verslechterd	gelijk
Arbeitsparticipatie, middelbaar opgeleiden	verbeterd	verbeterd	verslechterd	verslechterd
Arbeitsparticipatie, hoogopgeleiden	verbeterd	verbeterd	verslechterd	verslechterd
Werkloosheid, laagopgeleiden	verslechterd	gelijk	verslechterd	gelijk
Werkloosheid, middelbaar opgeleiden	verslechterd	verbeterd	verslechterd	gelijk
Werkloosheid, hoogopgeleiden	verslechterd	verbeterd	verslechterd	gelijk
Volwassenen die deelnemen aan onderwijs en trainingen	verbeterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd
Arbeitskosten per eenheid product	verslechterd	verbeterd	verslechterd	gelijk

¹⁾ Positie van Nederland (NL) binnen de groep van referentielanden.

²⁾ Het voorgaande jaar betreft hier t-3. Het PISA-onderzoek wordt eens in de drie jaar gehouden.

2.2 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; menselijk kapitaal en arbeidsaanbod (metadata)

	Basisperiode	Recentste jaar	Aantal referentielanden
HRST-kern	2001–2005	2011	15
HRST-kern dienstensector ¹⁾²⁾	2001–2005	2011	15
HRST-kern industrie ¹⁾²⁾	2001–2005	2011	15
Wiskundeprestaties van 15-jarigen	2003	2009	20
Prestaties natuurwetenschappen van 15-jarigen	2003	2009	20
Leesprestaties van 15-jarigen	2003	2009	20
Leerprestaties van 15-jarigen (gemiddelde)	2003	2009	20
Hoogopgeleiden van 25 tot 65 jaar	2001–2005	2010	20
Afgestudeerden in een bètarichting ³⁾	2001–2005	2010	20
Arbeidsparticipatie, laagopgeleiden	2001–2005	2010	19
Arbeidsparticipatie, middelbaar opgeleiden	2001–2005	2010	20
Arbeidsparticipatie, hoogopgeleiden	2001–2005	2010	20
Werkloosheid, laagopgeleiden	2001–2005	2010	19
Werkloosheid, middelbaar opgeleiden	2001–2005	2010	20
Werkloosheid, hoogopgeleiden	2001–2005	2010	20
Volwassenen die deelnemen aan onderwijs en trainingen ⁴⁾	2001–2005	2011	15
Arbeidskosten per eenheid product	2001–2005	2011	20

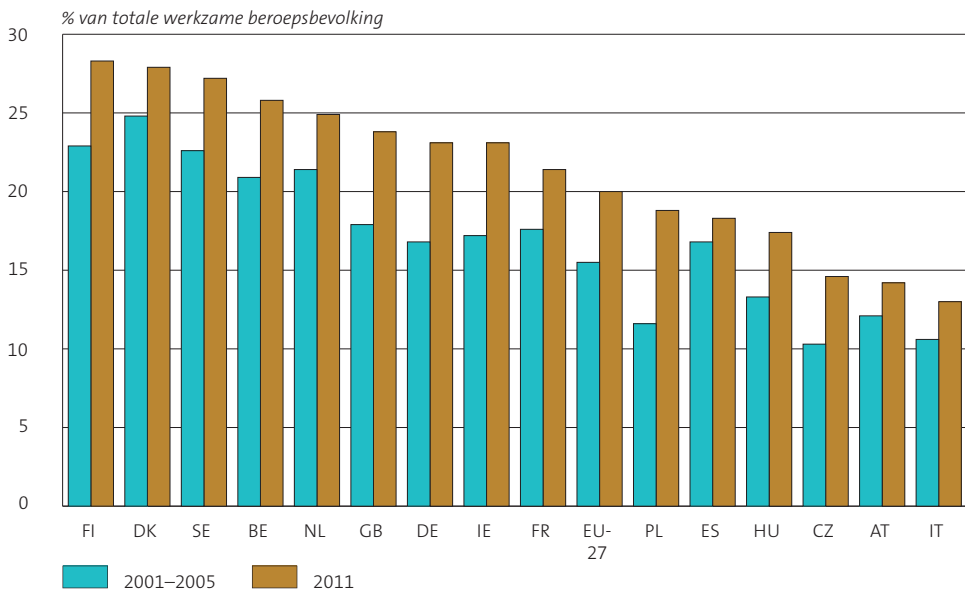
¹⁾ Indeling 2001–2005 gebaseerd op NACE Rev. 1.1. Indeling 2011 gebaseerd op NACE Rev. 2.

²⁾ PL: 2004–2005 i.p.v. 2001–2005.

³⁾ FR: 2009 i.p.v. 2010; CA 2004–2005 i.p.v. 2001–2005; GB: 2001, 2003 en 2005 i.p.v. 2001–2005; US: 2001 en 2003–2005 i.p.v. 2001–2005.

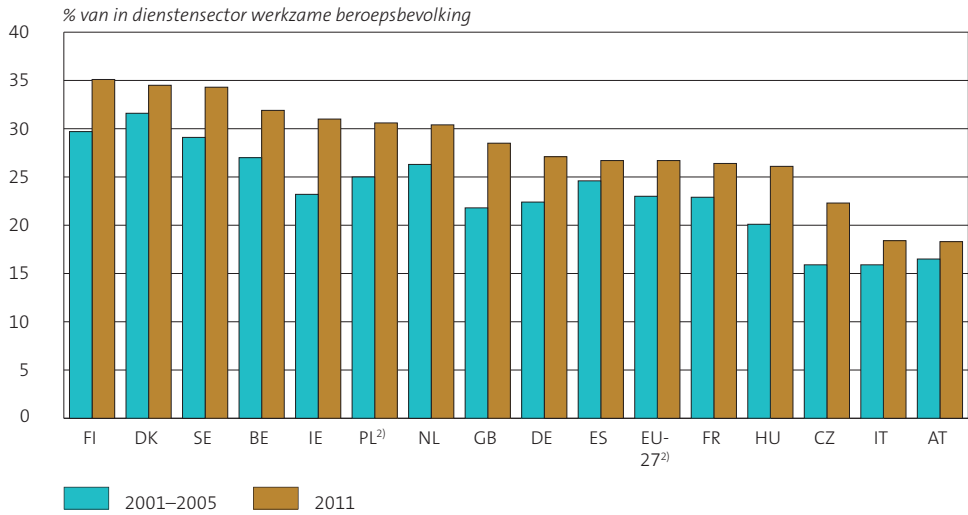
⁴⁾ CZ en IE 2002–2005 i.p.v. 2001–2005; SE 2001, 2002 en 2005 i.p.v. 2001–2005.

2.3 HRST-kern; hoogopgeleiden werkzaam in wetenschap en technologie

Bron: Eurostat.

2.4 HRST-kern in de dienstensector¹⁾

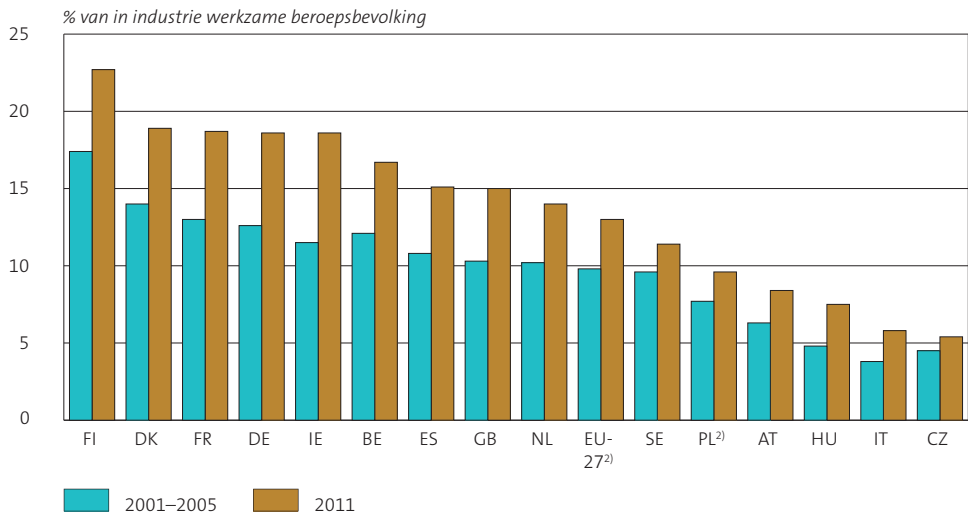

Bron: Eurostat.

¹⁾ Dienstensector 2001-2005 gebaseerd op NACE Rev. 1.1; Dienstensector 2011 gebaseerd op NACE Rev. 2.

²⁾ 2004-2005 i.p.v. 2001-2005.

2.5 HRST-kern in de industrie¹⁾

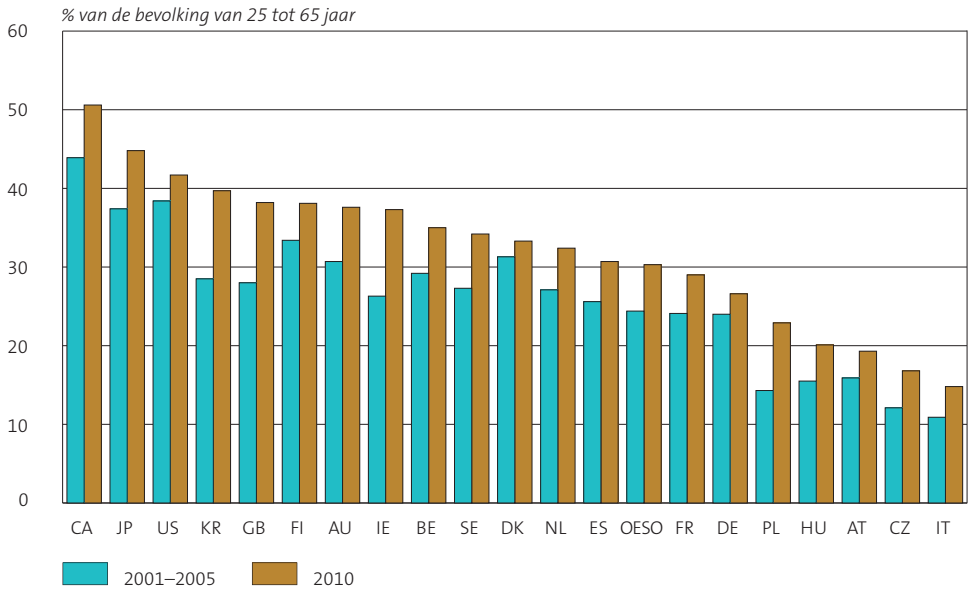

Bron: Eurostat.

¹⁾ Industrie 2001-2005 gebaseerd op NACE Rev. 1.1; Industrie 2011 gebaseerd op NACE Rev. 2.

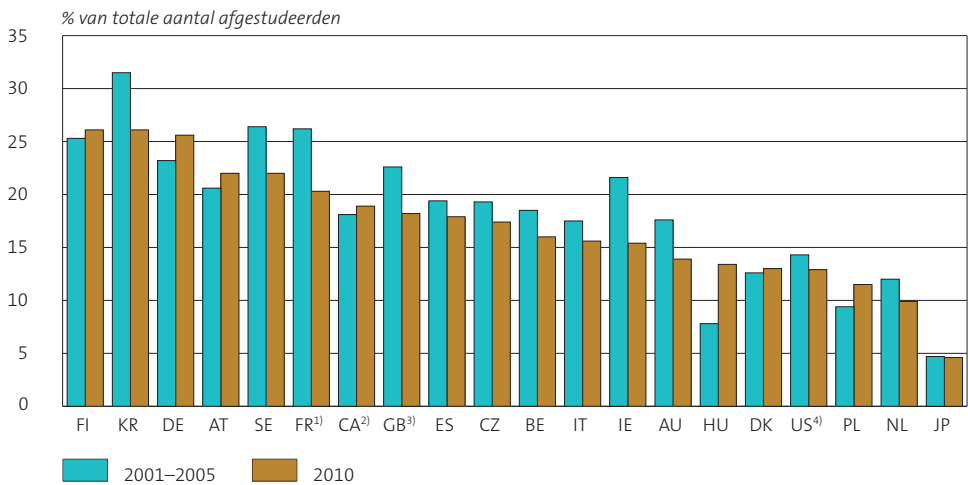
²⁾ 2004-2005 i.p.v. 2001-2005.

2.6 Hoogopgeleiden van 25 tot 65 jaar

Bron: OECD, Education at a Glance 2012.

2.7 Afgestudeerden in een bètarichting

Bron: OECD, Education Database.

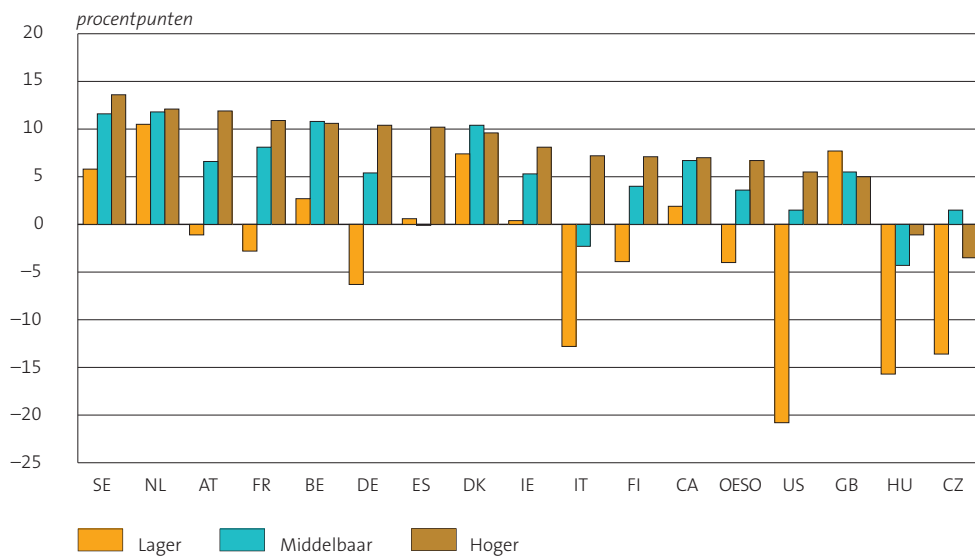
¹⁾ 2009 i.p.v. 2010.

²⁾ 2004-2005 i.p.v. 2001-2005.

³⁾ 2001, 2003 en 2005 i.p.v. 2001-2005.

⁴⁾ 2001 en 2003-2005 i.p.v. 2001-2005.

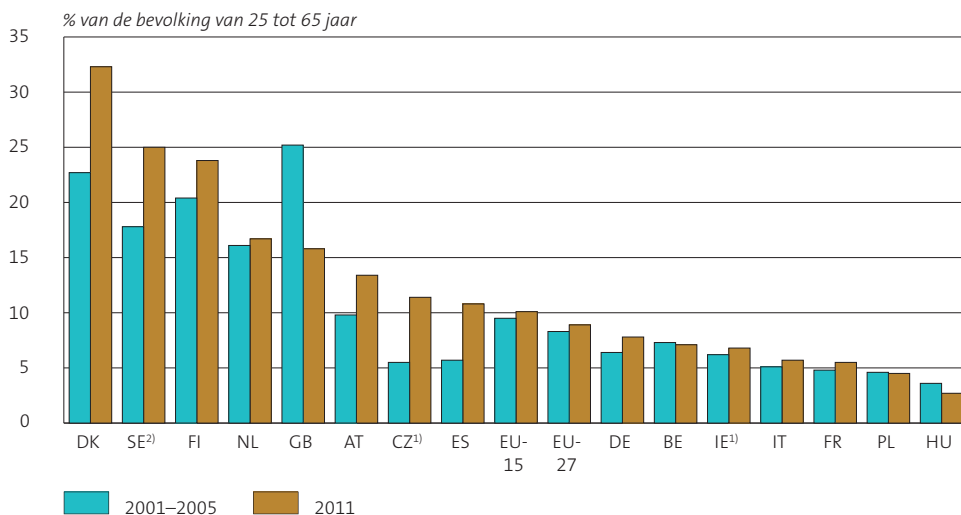
2.8 Saldo arbeidsparticipatie van autochtone bevolking en immigranten naar opleidingsniveau, 2009¹⁾

Bron: OECD Factbook 2011–2012.

¹⁾ Saldo arbeidsparticipatie is hier: arbeidsparticipatie autochtone bevolking -/- arbeidsparticipatie immigranten.

2.9 Volwassenen die deelnemen aan onderwijs en trainingen

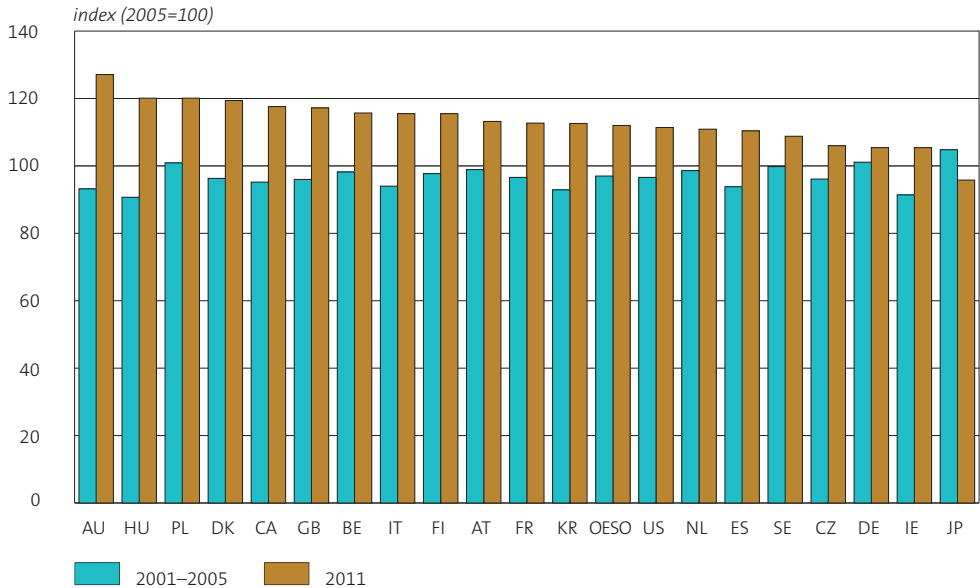

Bron: Eurostat, Structural Indicators.

¹⁾ 2002–2005 i.p.v. 2001–2005.

²⁾ 2001, 2002 en 2005 i.p.v. 2001–2005.

2.10 Arbeidskosten per eenheid product

Bron: OECD Economic Outlook No 91.

2.11 Leerprestaties 15-jarige leerlingen

	Wiskunde		Natuurwetenschappen		Lezen		Totaal	
	2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009
<i>score</i>								
Australië	520	514	527	527	513	515	520	519
België	520	515	510	507	501	506	510	509
Canada	527	527	534	529	527	524	529	527
Denemarken	513	503	496	499	494	495	501	499
Duitsland	504	513	516	520	495	497	505	510
Finland	548	541	563	554	547	536	553	544
Frankrijk	496	497	495	498	488	496	493	497
Hongarije	491	490	504	503	482	494	492	496
Ierland	501	487	508	508	517	496	509	497
Italië	462	483	475	489	469	486	469	486
Japan	523	529	531	539	498	520	517	529
Nederland	531	526	525	522	507	508	521	519
OESO	498	496	500	501	492	493	496	497
Oostenrijk	505	496	511	494	490	470	502	487
Polen	495	495	498	508	508	500	500	501
Spanje	480	483	488	488	461	481	476	484
Tsjechië	510	493	513	500	483	478	502	490
Verenigd Koninkrijk	495	492	515	514	495	494	502	500
Verenigde Staten	474	487	489	502	.	500	.	496
Zuid-Korea	547	546	522	538	556	539	542	541
Zweden	502	494	503	495	507	497	504	495

Bron: OESO, PISA-onderzoeken.

2.12 Arbeidsparticipatie 25- tot 65-jarigen naar opleidingsniveau

	2001-2005			2010		
	lager onderwijs	middelbaar onderwijs ¹⁾	hoger onderwijs ²⁾	lager onderwijs	middelbaar onderwijs ¹⁾	hoger onderwijs ²⁾
<i>% van de bevolking in de betreffende opleidingsgroep</i>						
Australië	60,9	78,6	83,5	65,1	80,5	84,0
België	48,9	73,5	84,0	48,9	74,5	84,0
Canada	55,9	76,1	82,1	55,1	74,0	81,3
Denemarken	61,7	80,2	86,1	62,9	79,1	85,7
Duitsland	50,6	70,1	83,1	55,3	76,3	86,9
Finland	57,8	74,8	84,7	55,0	74,1	84,1
Frankrijk	58,4	76,2	83,2	55,4	74,4	83,6
Hongarije	37,1	71,3	82,6	37,6	66,2	78,6
Ierland	57,5	76,4	86,5	46,8	66,4	81,1
Italië	50,8	72,8	81,5	50,4	72,6	78,3
Japan	.	72,4	79,4	.	73,3	79,5
Nederland	59,6	78,9	85,9	61,1	80,0	87,5
OESO	56,7	74,7	84,0	55,5	73,7	83,1
Oostenrijk ³⁾	53,7	74,8	84,9	56,1	77,9	85,7
Polen	38,8	62,4	83,0	39,9	65,6	84,8
Spanje	56,7	72,7	81,5	52,9	68,9	79,7
Tsjechië	44,3	75,6	86,7	43,2	74,5	83,3
Verenigd Koninkrijk	65,5	81,3	87,8	56,0	76,8	85,1
Verenigde Staten	57,4	73,8	82,9	52,1	67,9	80,0
Zuid-Korea	67,0	69,9	76,3	65,0	70,6	76,3
Zweden	67,5	81,4	86,4	63,8	82,0	88,1

Bron: OECD, Education at a Glance 2012.

¹⁾ Een diploma behaald vergelijkbaar met HAVO, VWO of MBO.

²⁾ Een diploma behaald vergelijkbaar met HBO of universiteit.

³⁾ Verandering in de methodologie van 2003 op 2004.

2.13 Werkloosheidspercentage 25- tot 65-jarigen naar opleidingsniveau

	2001–2005			2010		
	lager onderwijs	middelbaar onderwijs ¹⁾	hoger onderwijs ²⁾	lager onderwijs	middelbaar onderwijs ¹⁾	hoger onderwijs ²⁾
<i>% van de bevolking in de betreffende opleidingsgroep</i>						
Australië	6,9	4,1	2,9	6,2	3,6	2,8
België	10,7	6,4	3,5	13,2	6,6	4,0
Canada	10,4	6,3	4,9	12,4	7,5	5,4
Denemarken	6,8	4,1	4,1	9,0	6,1	4,6
Duitsland	17,5	9,9	5,0	15,9	6,9	3,1
Finland	11,4	8,2	4,4	11,6	7,5	4,4
Frankrijk	11,2	6,7	5,3	12,9	7,2	4,9
Hongarije	10,9	5,0	1,7	23,5	9,5	4,1
Ierland	5,9	2,8	2,2	19,5	13,7	6,8
Italië	8,6	5,9	5,4	9,1	6,1	5,6
Japan	.	5,2	3,4	.	5,8	3,8
Nederland	4,3	2,9	2,3	5,1	3,1	2,3
OESO	10,0	6,1	3,8	12,5	7,6	4,7
Oostenrijk	7,4	3,5	2,2	7,3	3,5	2,3
Polen	25,7	17,1	6,1	16,2	8,9	4,2
Spanje	10,6	8,8	7,1	24,7	17,4	10,4
Tsjechië	20,7	6,1	2,0	22,7	6,2	2,5
Verenigd Koninkrijk	5,5	3,4	2,2	10,3	6,2	3,4
Verenigde Staten	9,5	5,3	2,9	16,8	11,2	5,3
Zuid-Korea	2,6	3,4	3,1	3,1	3,5	3,3
Zweden	6,6	5,2	3,7	11,0	6,1	4,3

Bron: OECD, Education at a Glance 2012.

¹⁾ Een diploma behaald vergelijkbaar met HAVO, VWO of MBO.

²⁾ Een diploma behaald vergelijkbaar met HBO of universiteit.

Annex 3

Innovatie

3.1 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; innovatie (samenvatting)

	Ontwikkeling ten opzichte van basisperiode		Ontwikkeling ten opzichte van voorgaande jaar	
	indicator	benchmark ¹⁾	indicator	benchmark ¹⁾
R&D-uitgaven van bedrijven	verslechterd	verslechterd	verbeterd	gelijk
R&D-uitgaven van de industrie	verslechterd	gelijk	verbeterd	gelijk
R&D-uitgaven in de dienstensector	verbeterd	verslechterd	verbeterd	verbeterd
R&D van bedrijven gefinancierd vanuit het buitenland	verbeterd	verbeterd	verbeterd	gelijk
Technologisch innovatieve bedrijven in de industrie ²⁾				
Technologisch innovatieve bedrijven in de dienstensector ²⁾				
Werkzame personen in medium- en hightechindustrie	verslechterd	gelijk	gelijk	gelijk
Werkzame personen in hightechdienstensector	verslechterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd
Technologisch innovatieve bedrijven die hebben samengewerkt				
in de industrie ²⁾				
in de dienstensector ²⁾				
met universiteiten, industrie ²⁾				
met universiteiten, dienstensector ²⁾				
met publieke researchinstellingen, industrie ²⁾				
met publieke researchinstellingen, dienstensector ²⁾				
Aangevraagde octrooien bij het EPO	verslechterd	verslechterd	verslechterd	gelijk
Aangevraagde triadische octrooien	verslechterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd
Aandeel aangevraagde hightechoctrooien bij het EPO	verslechterd	verslechterd	verbeterd	gelijk
Omzetaandeel technologisch nieuwe en verbeterde producten				
in de industrie ²⁾				
in de dienstensector ²⁾				
Bedrijven die vormen van niet-technologische innovatie hebben doorgevoerd ²⁾				

¹⁾ Positie van Nederland (NL) binnen de groep van referentielanden.

²⁾ Voor Nederland zijn de cijfers van de Innovatie-enquête 2010 niet vergelijkbaar met die uit voorgaande edities. De ontwikkeling van Nederland ten opzichte van voorgaande jaren en ten opzichte van de referentielanden is voor deze indicatoren dan ook achterwege gelaten. Zie voor meer uitleg de box in paragraaf 2.4.

3.2 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; innovatie (metadata)

	Basisperiode	Recentste jaar	Aantal referentielanden
R&D-uitgaven van bedrijven ¹⁾	2001–2005	2010	20
R&D-uitgaven van de industrie ²⁾	2001–2005	2009	12
R&D-uitgaven in de dienstensector ³⁾	2001–2005	2009	12
R&D van bedrijven gefinancierd vanuit het buitenland ⁴⁾	2001–2005	2010	19
Technologisch innovatieve bedrijven in de industrie ⁵⁾	2004	2010	14
Technologisch innovatieve bedrijven in de dienstensector ⁵⁾	2004	2010	13
Werkzame personen in medium- en hightechindustrie	2001–2005	2011	15
Werkzame personen in hightechdienstensector	2001–2005	2011	15
Technologisch innovatieve bedrijven die hebben samengewerkt in de industrie ⁵⁾	2004	2010	14
in de dienstensector ⁵⁾	2004	2010	14
met universiteiten, industrie ⁵⁾	2004	2010	14
met universiteiten, dienstensector ⁵⁾	2004	2010	14
met publieke researchinstellingen, industrie ⁵⁾	2004	2010	14
met publieke researchinstellingen, dienstensector ⁵⁾	2004	2010	14
Aangevraagde octrooien bij het EPO ⁶⁾	2001–2005	2010	20
Aangevraagde triadische octrooien	2001–2005	2010	20
Aandeel aangevraagde hightechoctrooien bij het EPO	2001–2005	2008	20
Omzetaandeel technologisch nieuwe en verbeterde producten in de industrie ⁵⁾	2004	2010	13
in de dienstensector ⁵⁾	2004	2010	12
Bedrijven die vormen van niet-technologische innovatie hebben doorgevoerd ⁵⁾	2004	2010	7

¹⁾ SE: 2001, 2003, 2004 en 2005 i.p.v. 2001–2005; AT: 2002, 2004 en 2005 i.p.v. 2001–2005; US en AU: 2009 i.p.v. 2010.

²⁾ US en DE: 2008 i.p.v. 2009; AT: 2002–2005 i.p.v. 2001–2005.

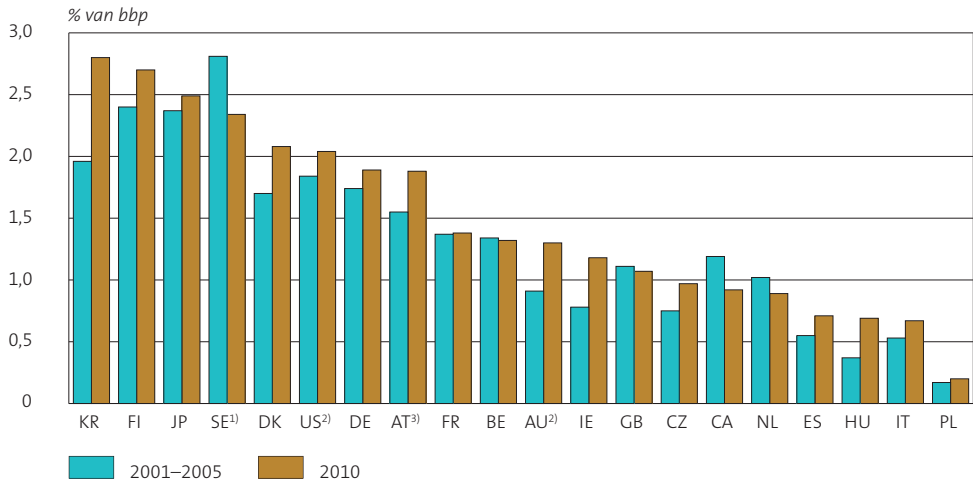
³⁾ US: 2008 i.p.v. 2009; AT: 2002–2005 i.p.v. 2001–2005.

⁴⁾ AT, AU, BE, ES, IT en NL: 2009 i.p.v. 2010; AT: 2002 en 2004 i.p.v. 2001–2005; NL: 2001–2003, 2005 i.p.v. 2001–2005; DK en SE: 2001, 2003 en 2005 i.p.v. 2001–2005.

⁵⁾ Voor Nederland zijn de cijfers van de Innovatie-enquête 2010 niet vergelijkbaar met die uit voorgaande edities. De ontwikkeling van Nederland ten opzichte van voorgaande jaren en ten opzichte van de referentielanden is voor deze indicatoren dan ook achterwege gelaten. Zie voor meer uitleg de box in paragraaf 2.4.

⁶⁾ AU, CA, JP, KR en US: 2008 i.p.v. 2010.

3.3 R&D-uitgaven van bedrijven

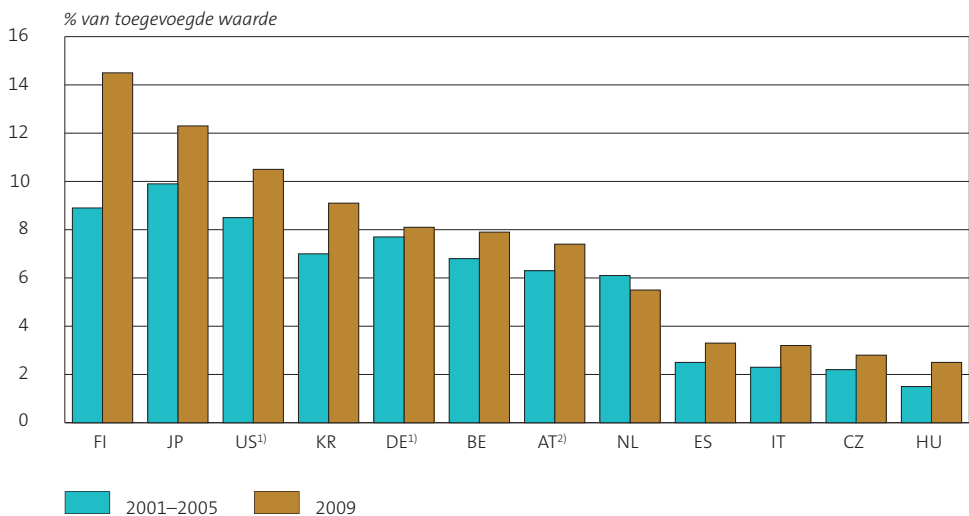
Bron: OESO.

¹⁾ 2001, 2003, 2004 en 2005 i.p.v. 2001-2005.

²⁾ 2009 i.p.v. 2010.

³⁾ 2002, 2004 en 2005 i.p.v. 2001-2005.

3.4 R&D-uitgaven van de industrie

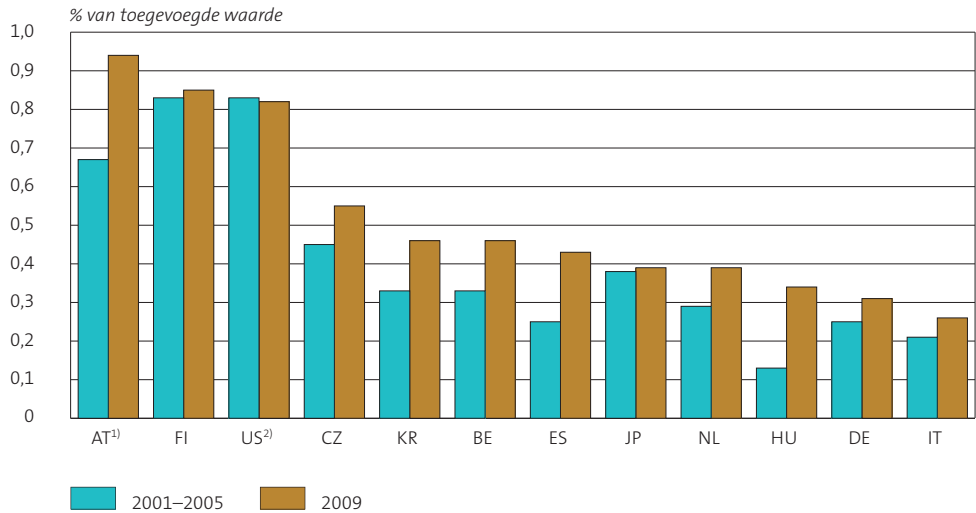

Bron: OESO; CBS.

¹⁾ 2008 i.p.v. 2009.

²⁾ 2002-2005 i.p.v. 2001-2005.

3.5 R&D-uitgaven in de dienstensector

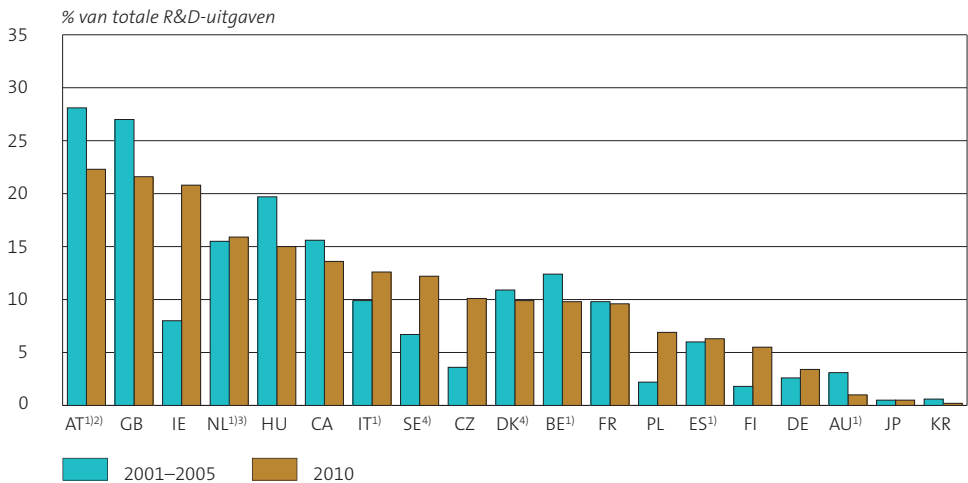

Bron: OESO; CBS.

¹⁾ 2002-2005 i.p.v. 2001-2005.

²⁾ 2008 i.p.v. 2009.

3.6 R&D van bedrijven gefinancierd vanuit het buitenland

Bron: OESO.

¹⁾ 2009 i.p.v. 2010.

²⁾ 2002 en 2004 i.p.v. 2001-2005.

³⁾ 2001-2003, 2005 i.p.v. 2001-2005.

⁴⁾ 2001, 2003 en 2005 i.p.v. 2001-2005.

3.7 Technologisch innovatieve bedrijven in de industrie²⁾

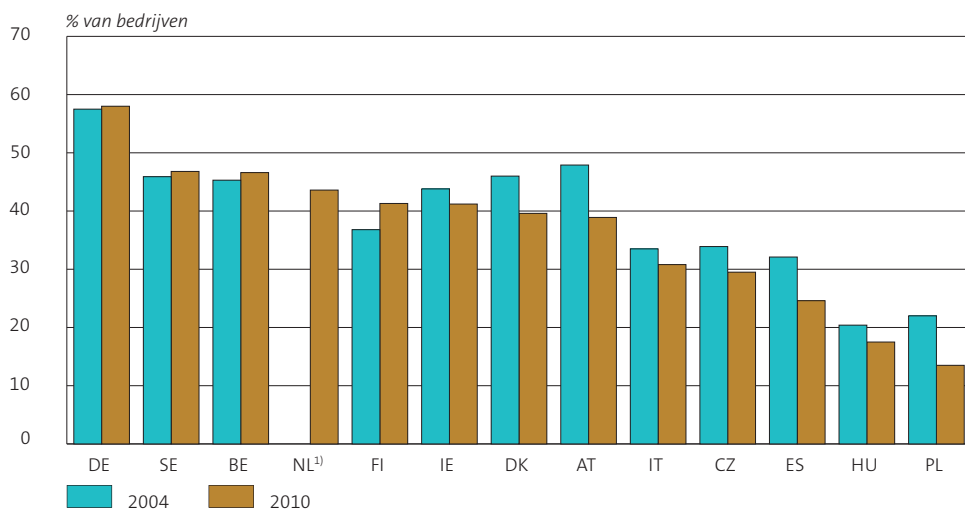

Bron: Eurostat.

¹⁾ Voor Nederland zijn de cijfers van 2010 niet vergelijkbaar met die van eerdere jaren. Zie voor meer uitleg de box in paragraaf 2.4.

²⁾ 2004 gebaseerd op NACE Rev. 1.1; 2010 gebaseerd op NACE Rev. 2.

3.8 Technologisch innovatieve bedrijven in de dienstensector²⁾

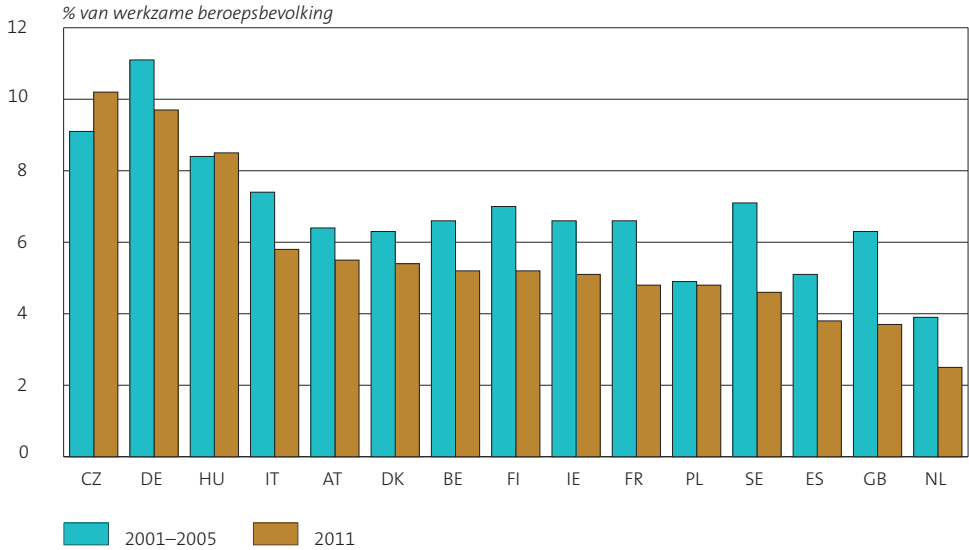

Bron: Eurostat.

¹⁾ Voor Nederland zijn de cijfers van 2010 niet vergelijkbaar met die van eerdere jaren. Zie voor meer uitleg de box in paragraaf 2.4.

²⁾ 2004 gebaseerd op NACE Rev. 1.1; 2010 gebaseerd op NACE Rev. 2.

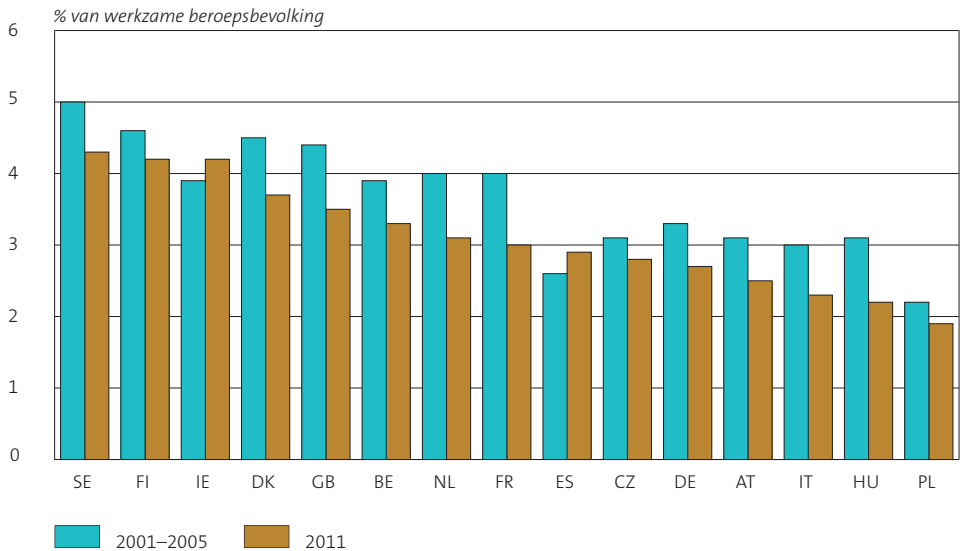
3.9 Werkzame personen in medium- en hightechindustrie¹⁾

Bron: Eurostat.

¹⁾ 2001-2005 gebaseerd op NACE Rev. 1.1; 2011 gebaseerd op NACE Rev. 2.

3.10 Werkzame personen in hightechdienstensector¹⁾

Bron: Eurostat.

¹⁾ 2001-2005 gebaseerd op NACE Rev. 1.1; 2011 gebaseerd op NACE Rev. 2.

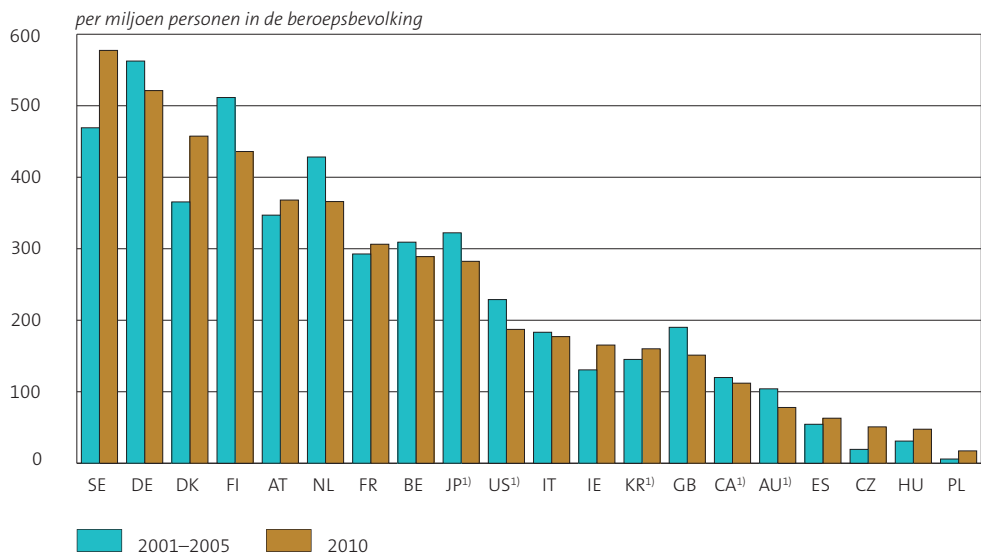
3.11 Technologisch innovatieve bedrijven die hebben samengewerkt

	Industrie						Dienstensector					
	totaal		met universiteiten		met publieke research-instellingen		totaal		met universiteiten		met publieke research-instellingen	
	2004	2010	2004	2010	2004	2010	2004	2010	2004	2010	2004	2010
	<i>% van innovatieve bedrijven in de industrie</i>						<i>% van innovatieve bedrijven in de dienstensector</i>					
Oostenrijk	18,8	50,7	10,6	24,7	6,1	11,7	33,0	50,8	9,3	18,1	4,5	6,5
België	37,8	44,7	14,9	19,6	10,7	10,8	37,2	40,7	11,3	14,6	7,3	7,9
Tsjechië	38,9	36,3	14,1	16,6	7,3	6,6	43,5	30,6	11,1	10,8	7,5	7,0
Duitsland	19,2	29,5	11,0	17,1	5,4	8,1	12,2	18,0	5,5	9,8	2,6	3,0
Denemarken	42,3	39,1	13,8	14,6	7,2	10,5	30,7	40,0	13,5	10,6	6,3	9,8
Spanje	18,6	21,8	5,0	7,3	5,7	9,7	17,5	22,5	4,0	8,3	4,2	6,9
Finland	46,4	42,8	36,5	33,8	29,6	24,8	40,3	34,8	27,3	24,6	20,5	20,7
Frankrijk	38,8	35,2	11,5	13,2	7,8	10,8	18,1	37,3	8,3	12,3	6,6	9,3
Hongarije	35,9	42,6	13,2	23,1	4,8	9,9	38,0	42,4	13,7	17,6	5,3	9,7
Ierland	33,5	32,0	15,0	13,1	8,5	10,0	34,2	25,7	3,8	7,2	2,1	4,9
Italië	11,0	10,8	4,4	5,3	1,2	2,2	15,8	15,5	5,4	5,4	2,1	2,4
Nederland ¹⁾		36,2		11,0		7,8		31,2		5,9		5,3
Polen	43,2	33,6	7,8	12,6	8,9	9,0	40,2	32,8	2,2	6,8	8,1	5,3
Zweden	47,4	44,6	22,8	18,3	9,0	8,8	37,5	33,9	11,3	9,5	3,3	5,4

Bron: Eurostat.

¹⁾ Voor Nederland zijn de cijfers van 2010 niet vergelijkbaar met die van eerdere jaren. Zie voor meer uitleg de box in paragraaf 2.4.

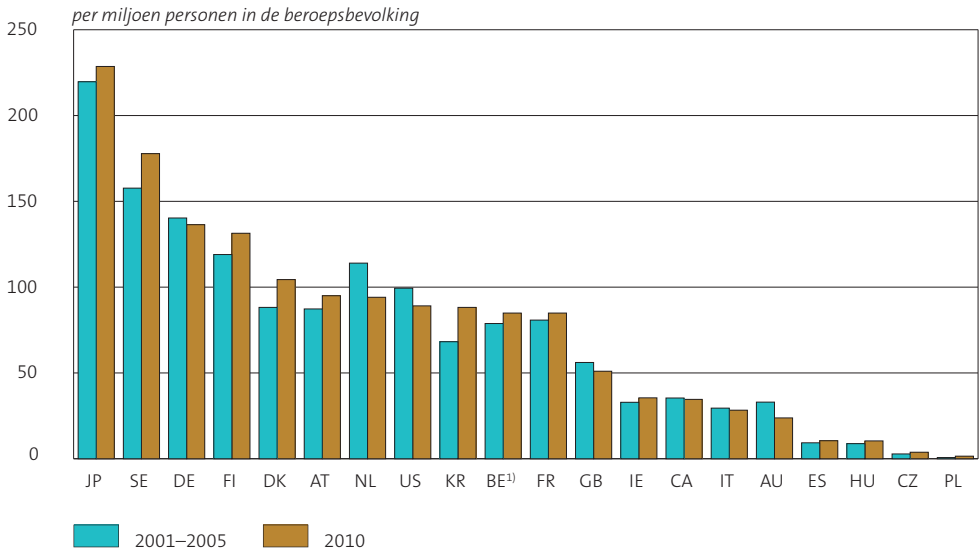
3.12 Aangevraagde octrooien bij het EPO

Bron: Eurostat.

¹⁾ 2008 i.p.v. 2010.

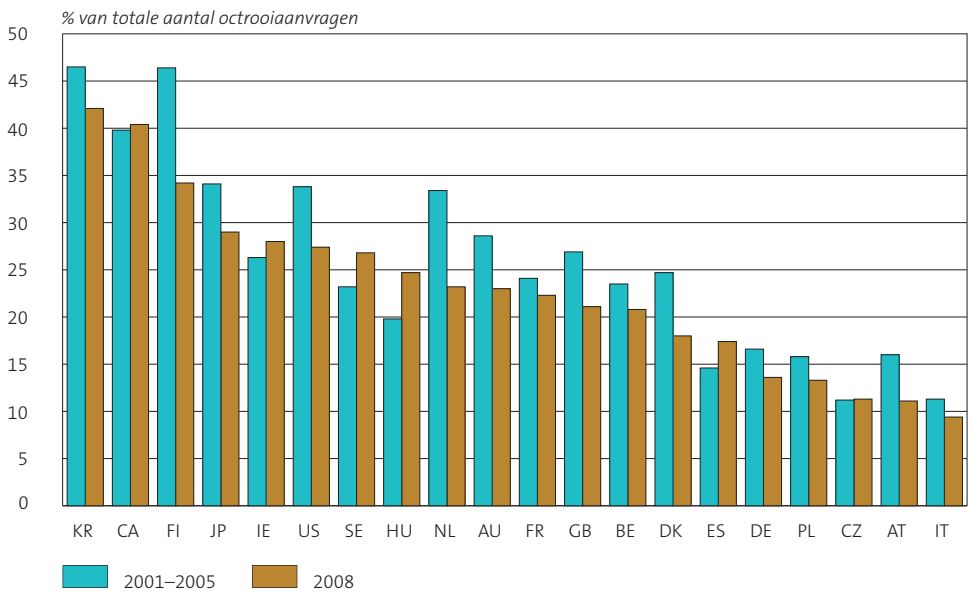
3.13 Aangevraagde triadische octrooien

Bron: OESO.

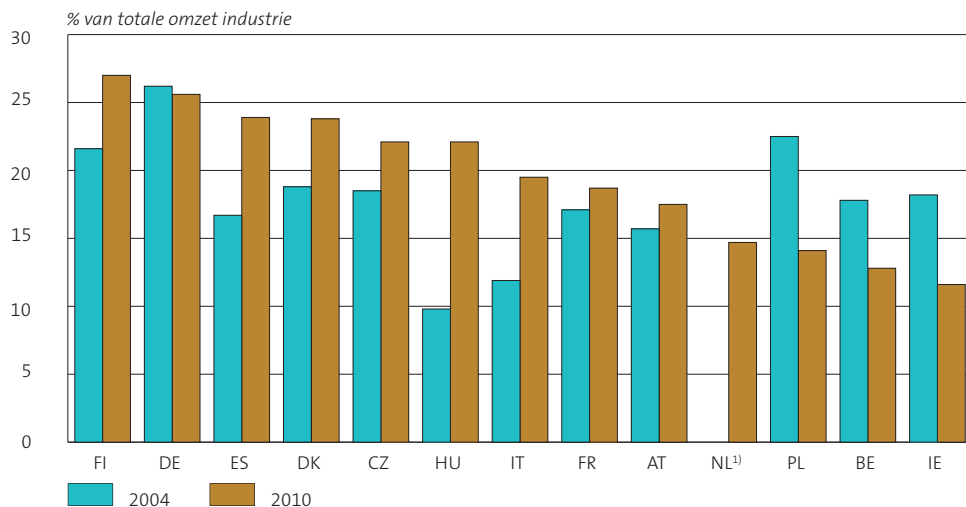
¹) Beroepsbevolking in 2010 is een schatting.

3.14 Aangevraagde hightechnoctrooien bij het EPO

Bron: Eurostat.

3.15 Omzetaandeel technologisch nieuwe en verbeterde producten in de industrie²⁾

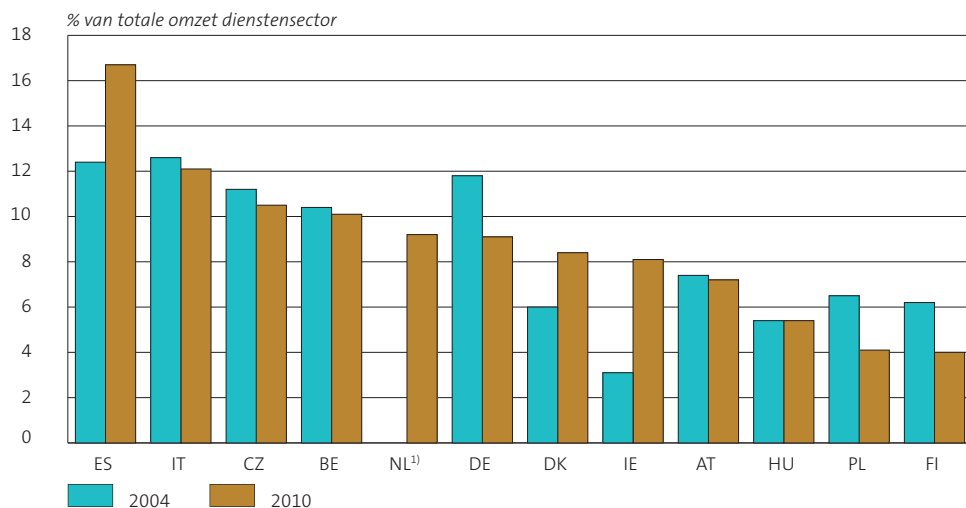

Bron: Eurostat.

¹⁾ Voor Nederland zijn de cijfers van 2010 niet vergelijkbaar met die van eerdere jaren. Zie voor meer uitleg de box in paragraaf 2.4.

²⁾ 2004 gebaseerd op NACE Rev. 1.1; 2010 gebaseerd op NACE Rev. 2.

3.16 Omzetaandeel technologisch nieuwe en verbeterde producten in de dienstensector²⁾

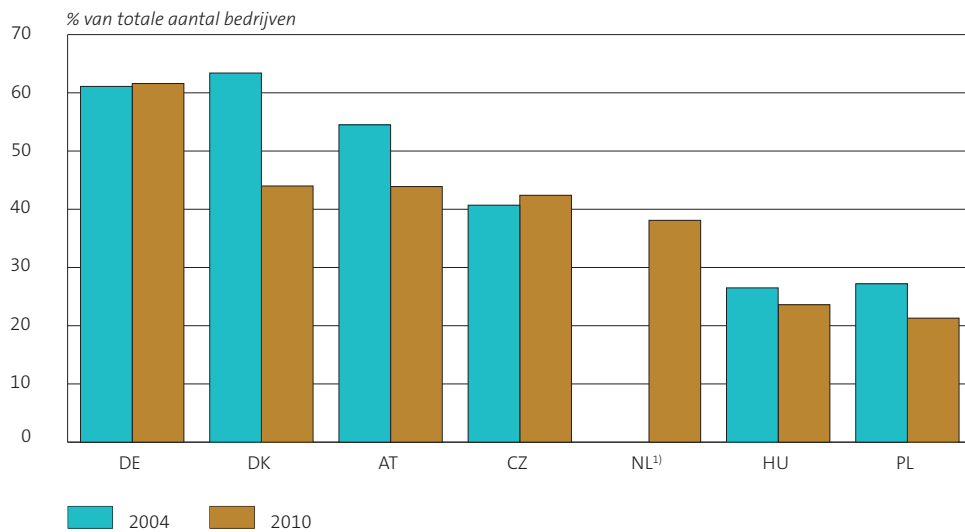

Bron: Eurostat.

¹⁾ Voor Nederland zijn de cijfers van 2010 niet vergelijkbaar met die van eerdere jaren. Zie voor meer uitleg de box in paragraaf 2.4.

²⁾ 2004 gebaseerd op NACE Rev. 1.1; 2010 gebaseerd op NACE Rev. 2.

3.17 Bedrijven die vormen van niet-technologische innovatie hebben doorgevoerd

Bron: Eurostat.

¹⁾ Voor Nederland zijn de cijfers van 2010 niet vergelijkbaar met die van eerdere jaren. Zie voor meer uitleg de box in paragraaf 2.4.

Annex 4

Kapitaal

4.1 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; kapitaal (samenvatting)

	Ontwikkeling ten opzichte van basisperiode		Ontwikkeling ten opzichte van voorgaande jaar	
	indicator	benchmark ¹⁾	indicator	benchmark ¹⁾
Investeringsquote bedrijvensector	verbeterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd
Geïnvesteerd durfkapitaal	verslechterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd
Geïnvesteerd durfkapitaal, vroege fase	verbeterd	verbeterd	verbeterd	gelijk
Direct buitenlandse investeringen:				
stromen, inkomend	verslechterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd
stromen, uitgaand	verslechterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd
voorraad, inkomend	verslechterd	gelijk	verslechterd	gelijk
voorraad, uitgaand	verbeterd	verslechterd	verslechterd	gelijk

¹⁾ Positie van Nederland (NL) binnen de groep van referentielanden.

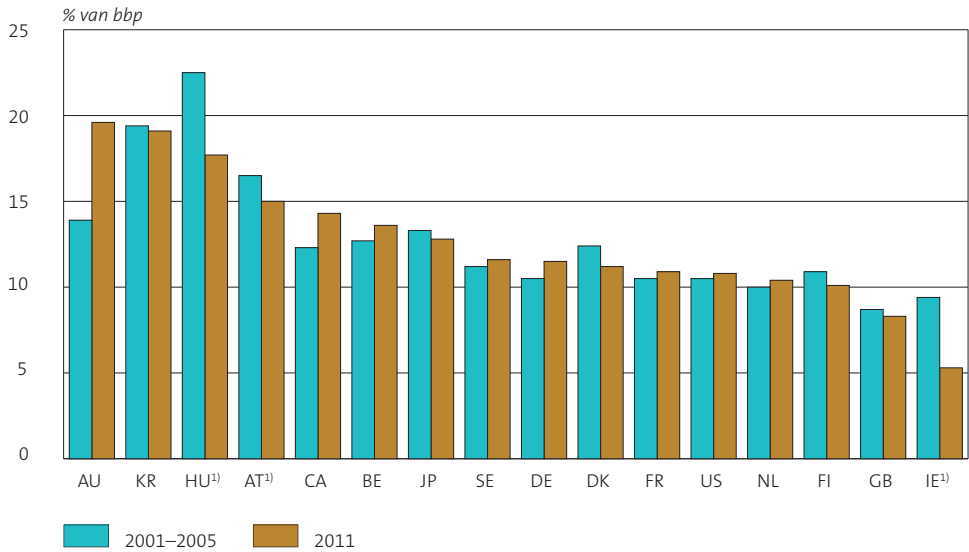
4.2 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; kapitaal (metadata)

	Basisperiode	Recentste jaar	Aantal referentielanden
Investeringsquote bedrijvensector	2001–2005	2011	16
Geïnvesteerd durfkapitaal	2001–2005	2011	15
Geïnvesteerd durfkapitaal, vroege fase	2001–2005	2011	15
Direct buitenlandse investeringen:			
stromen, inkomend ¹⁾	2001–2005	2011	20
stromen, uitgaand ²⁾	2001–2005	2011	20
voorraad, inkomend	2001–2005	2011	20
voorraad, uitgaand	2001–2005	2011	20

¹⁾ AU: 2001–2004 i.p.v. 2001–2005; BE: 2002–2005 i.p.v. 2001–2005; CA, DE en DK: 2001, 2002, 2003 en 2005 i.p.v. 2001–2005; IE: 2001–2003 i.p.v. 2001–2005; FI: 2010 i.p.v. 2011; JP: 2009 i.p.v. 2011.

²⁾ AU en CZ: 2001–2004 i.p.v. 2001–2005; BE en PL: 2002–2005 i.p.v. 2001–2005; DK: 2001, 2002, 2003 en 2005 i.p.v. 2001–2005; FI: 2001, 2002 en 2005 i.p.v. 2001–2005; IE: 2010 i.p.v. 2011.

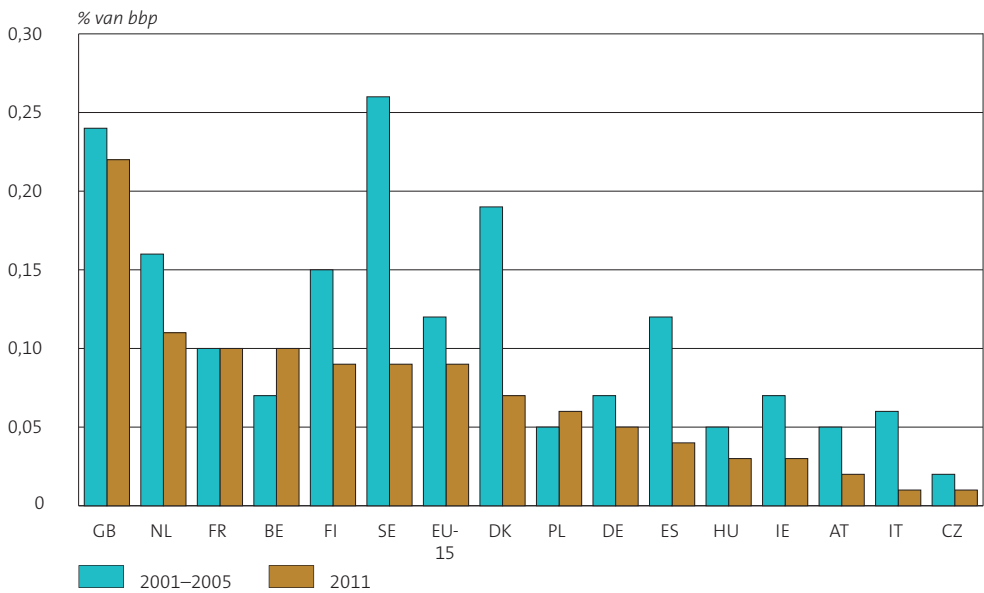
4.3 Investeringsquote bedrijvensector

Bron: OECD Economic Outlook No 91.

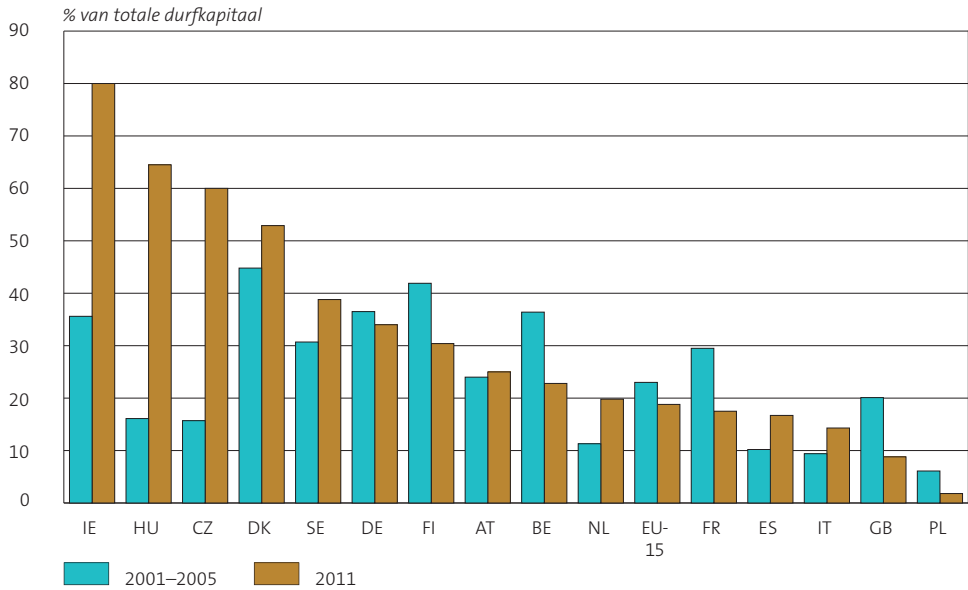
¹⁾ 2010 en 2011: OECD Economic Outlook No 90.

4.4 Geïnvesteed durfkapitaal

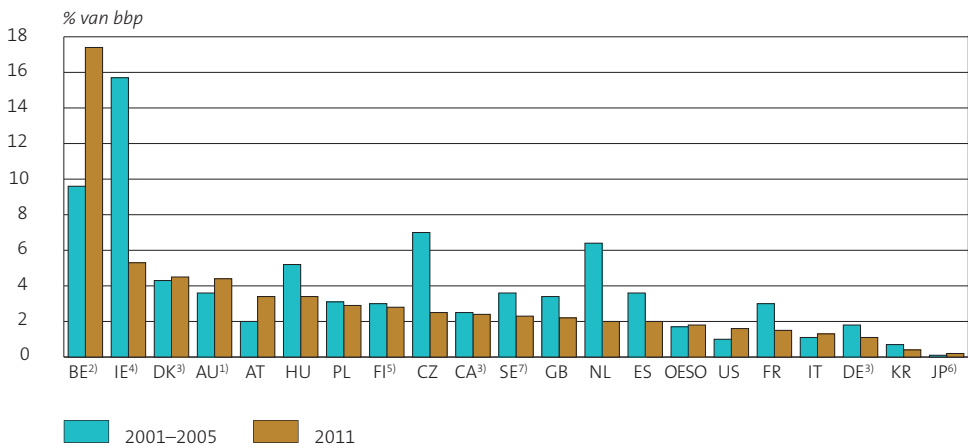
Bron: Eurostat, Structural Indicators.

4.5 Geïnvesteerd durfkapitaal, vroege fase

Bron: Eurostat, Structural Indicators.

4.6 Directe buitenlandse investeringen, stromen, inkomend

Bron: OESO.

¹⁾ 2001-2004 i.p.v. 2001-2005.

²⁾ 2002-2005 i.p.v. 2001-2005.

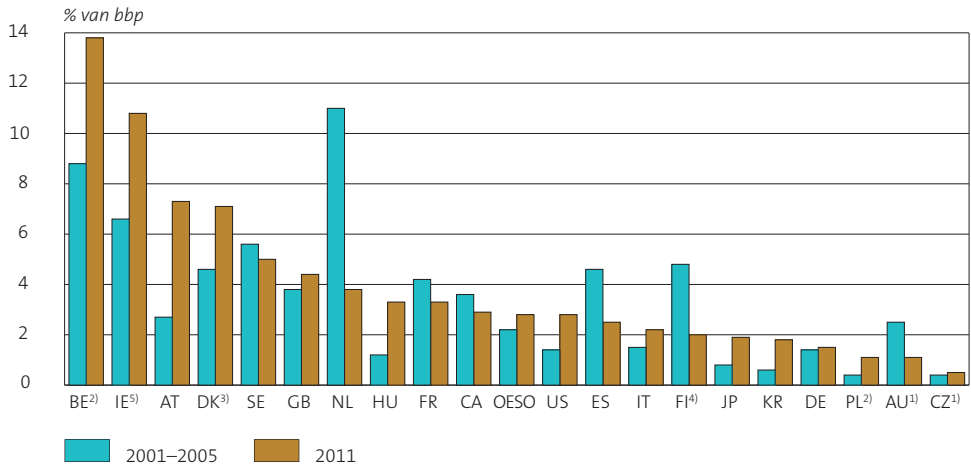
³⁾ 2001, 2002, 2003 en 2005 i.p.v. 2001-2005.

⁴⁾ 2001-2003 i.p.v. 2001-2005.

⁵⁾ 2010 i.p.v. 2011.

⁶⁾ 2009 i.p.v. 2011.

4.7 Directe buitenlandse investeringen, stromen, uitgaand

Bron: OESO.

¹⁾ 2001-2004 i.p.v. 2001-2005.

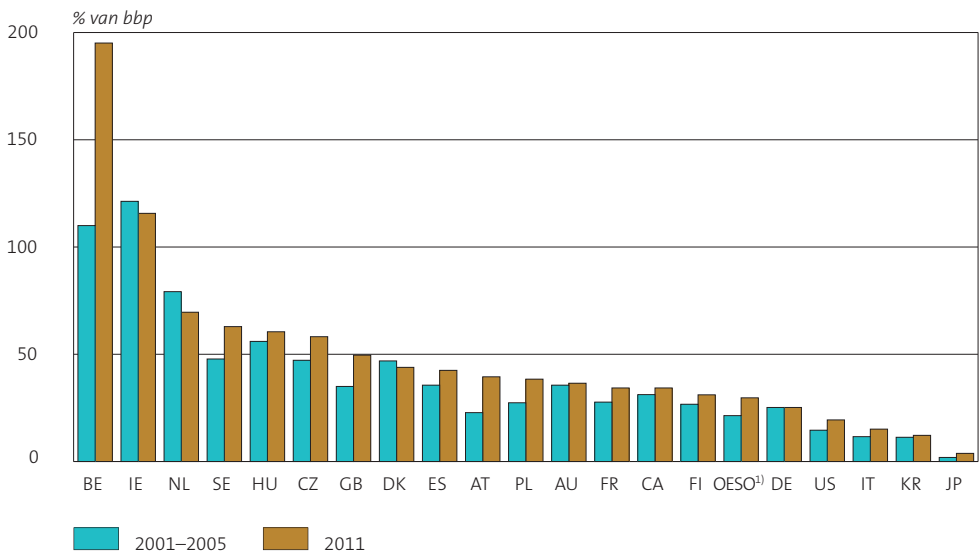
²⁾ 2002-2005 i.p.v. 2001-2005.

³⁾ 2001, 2002, 2003 en 2005 i.p.v. 2001-2005.

⁴⁾ 2001, 2002 en 2005 i.p.v. 2001-2005.

⁵⁾ 2010 i.p.v. 2011.

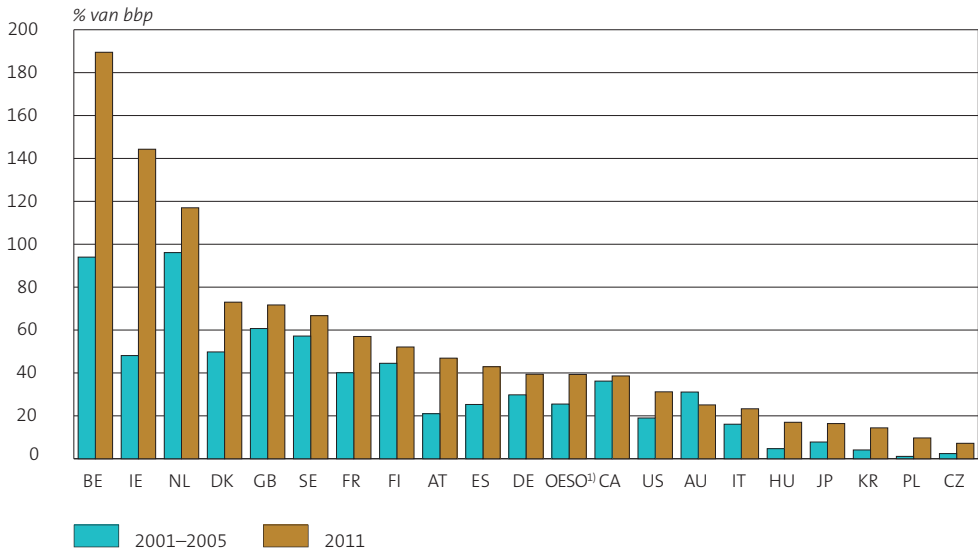
4.8 Directe buitenlandse investeringen, voorraad, inkomend

Bron: OESO.

¹⁾ 2010 i.p.v. 2011.

4.9 Directe buitenlandse investeringen, voorraad, uitgaand

Bron: OESO.

¹⁾ 2010 i.p.v. 2011.

Annex 5

Ondernemerschap

5.1 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; ondernemerschap (samenvatting)

	Ontwikkeling ten opzichte van basisperiode		Ontwikkeling ten opzichte van voorgaande jaar	
	indicator	benchmark ¹⁾	indicator	benchmark ¹⁾
Ondernemersquote	verbeterd	verbeterd	gelijk	verbeterd
Zelfstandige ondernemers, mannelijk	verbeterd	verbeterd	verslechterd	gelijk
Zelfstandige ondernemers, vrouwelijk	verbeterd	verbeterd	verbeterd	gelijk
Houding ten opzichte van ondernemerschap ²⁾	verbeterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd
Snel groeiende bedrijven	verslechterd	verbeterd	verslechterd	verslechterd
Overlevingskansen van bedrijven	verslechterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd
TEA-index (aankomend en jong ondernemerschap)	verbeterd	verbeterd	verbeterd	gelijk
Bedrijfs grootte bij oprichting	verbeterd	verbeterd	gelijk	gelijk
Oprichtingen van bedrijven	verbeterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd
Opheffingen van bedrijven	verslechterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd

¹⁾ Positie van Nederland (NL) binnen de groep van referentielanden.

²⁾ Het voorgaande jaar betreft hier t-2.

5.2 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; ondernemerschap (metadata)

	Basisperiode	Recentste jaar	Aantal referentielanden
Ondernemersquote	2002–2005	2009	20
Zelfstandige ondernemers, mannelijk ¹⁾	2001–2005	2011	20
Zelfstandige ondernemers, vrouwelijk ¹⁾	2001–2005	2011	20
Houding ten opzichte van ondernemerschap	2004	2009	16
Snel groeiende bedrijven ²⁾	2001–2005	2010	16
Overlevingskansen van bedrijven	2001–2005	2009	8
TEA-index (aankomend en jong ondernemerschap ³⁾	2001–2005	2011	16
Bedrijfs grootte bij oprichting ⁴⁾	2005	2010	15
Oprichtingen van bedrijven ⁵⁾	2001–2005	2010	16
Opheffingen van bedrijven ⁶⁾	2001–2005	2010	11

¹⁾ FR en US: 2010 i.p.v. 2011.

²⁾ HU: 2001–2004 i.p.v. 2001–2005; CZ: 2005 i.p.v. 2001–2005; SE, ES, PL en AT: 2001, 2002, 2003 en 2005 i.p.v. 2001–2005; JP: 2008 i.p.v. 2009.

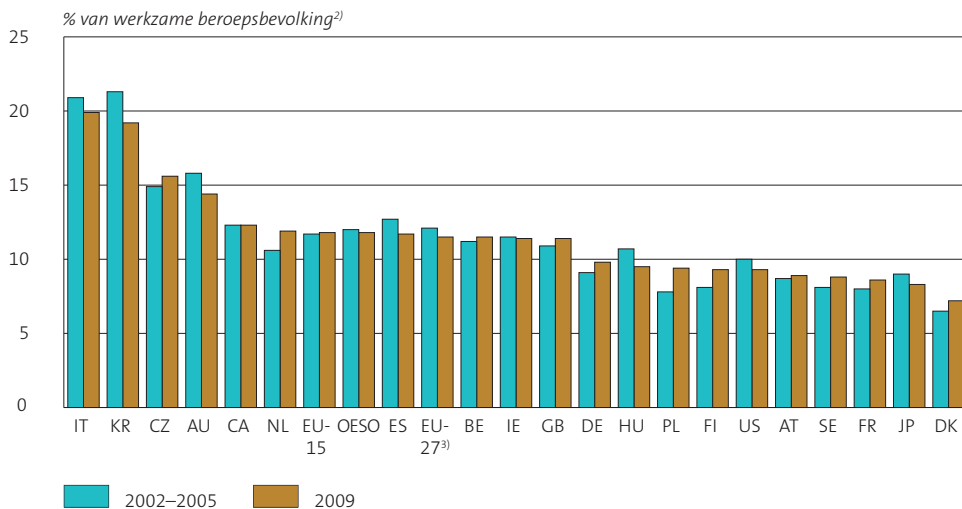
³⁾ IT en KR: 2010 i.p.v. 2011; HU: 2001, 2002, 2004 en 2005 i.p.v. 2001–2005; KR: 2001–2002 i.p.v. 2001–2005.

⁴⁾ JP, AT, HU, ES, DK, SE en CZ: 2009 i.p.v. 2010.

⁵⁾ PL, CZ, DK, HU, ES en SE: 2009 i.p.v. 2010; PL: 2004–2005 i.p.v. 2001–2005.

⁶⁾ DK: 2009 i.p.v. 2010.

5.3 Ondernemersquote¹⁾

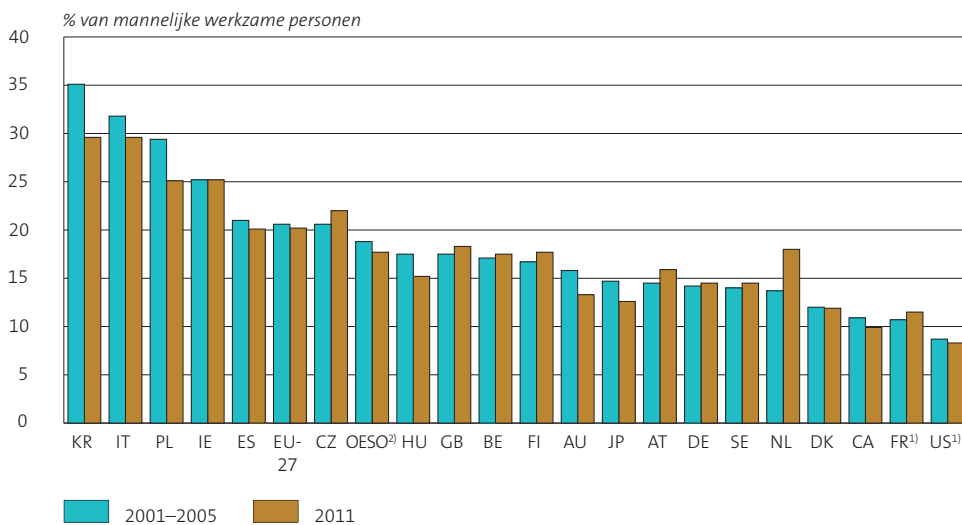
Bron: EIM.

¹⁾ Exclusief landbouwsector

²⁾ Inclusief werkzoekenden.

³⁾ 2002-2005: EU-25.

5.4 Zelfstandige ondernemers, mannelijk

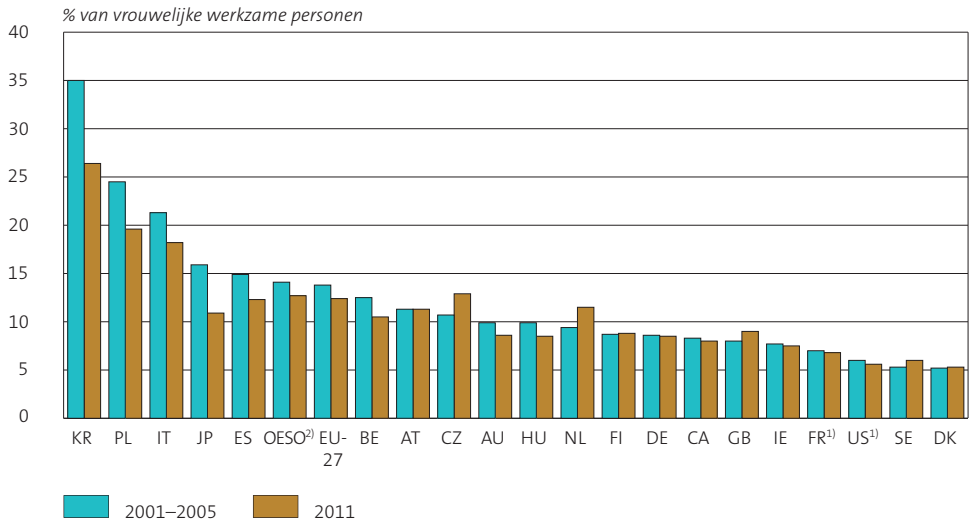

Bron: OECD Labour Force Survey.

¹⁾ 2010 i.p.v. 2011.

²⁾ 2009 i.p.v. 2011.

5.5 Zelfstandige ondernemers, vrouwelijk

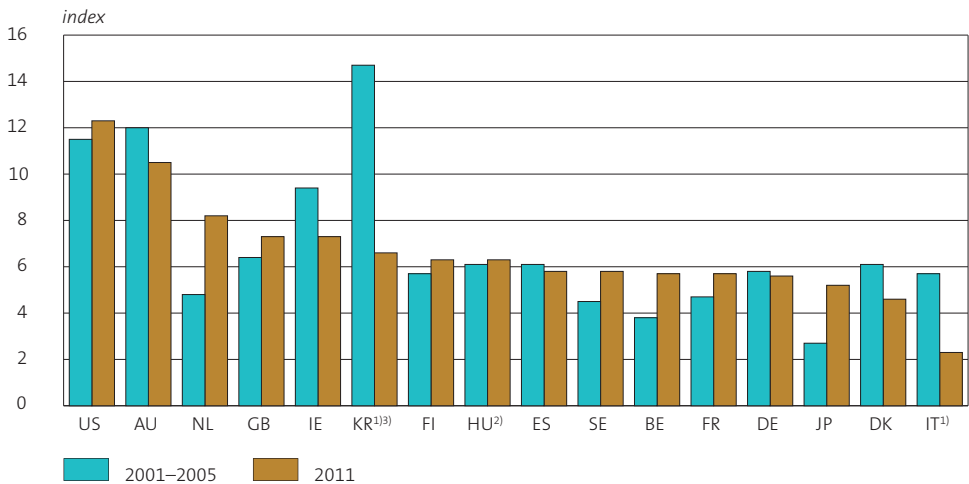

Bron: OECD Labour Force Survey.

¹⁾ 2010 i.p.v. 2011.

²⁾ 2009 i.p.v. 2011.

5.6 TEA-index; aankomend en jong ondernemerschap

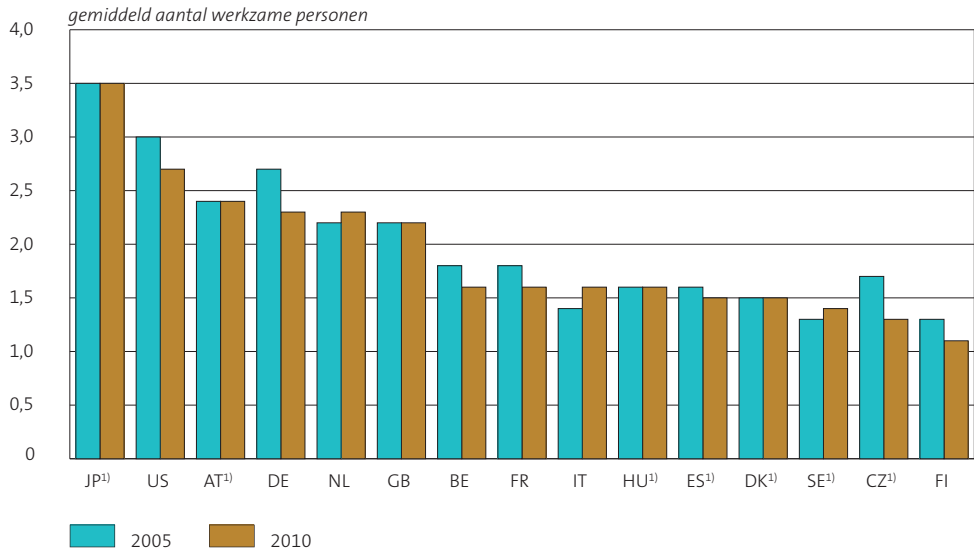
Bron: EIM.

¹⁾ 2010 i.p.v. 2011.

²⁾ 2001, 2002, 2004 en 2005 i.p.v. 2001-2005.

³⁾ 2001-2002 i.p.v. 2001-2005.

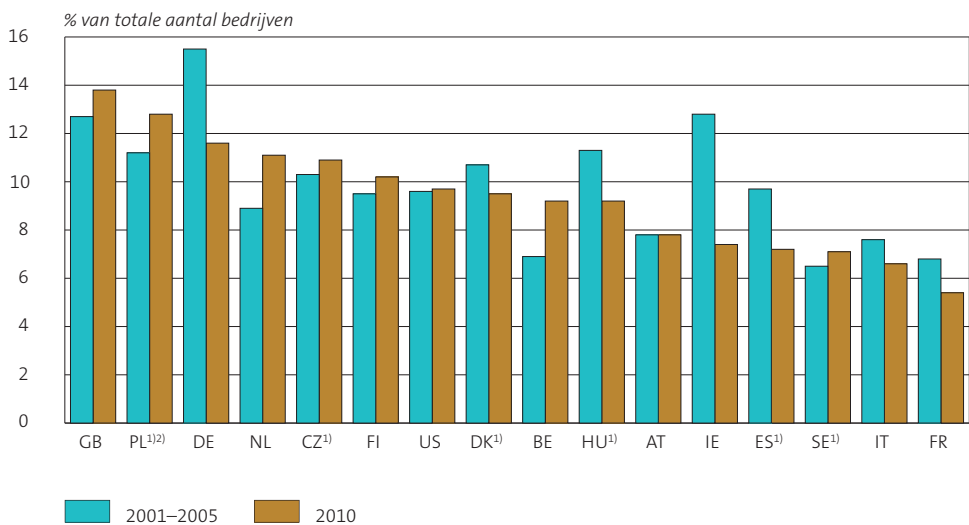
5.7 Bedrijfs grootte bij oprichting

Bron: EIM.

¹⁾ 2009 i.p.v. 2010.

5.8 Oprichting van bedrijven

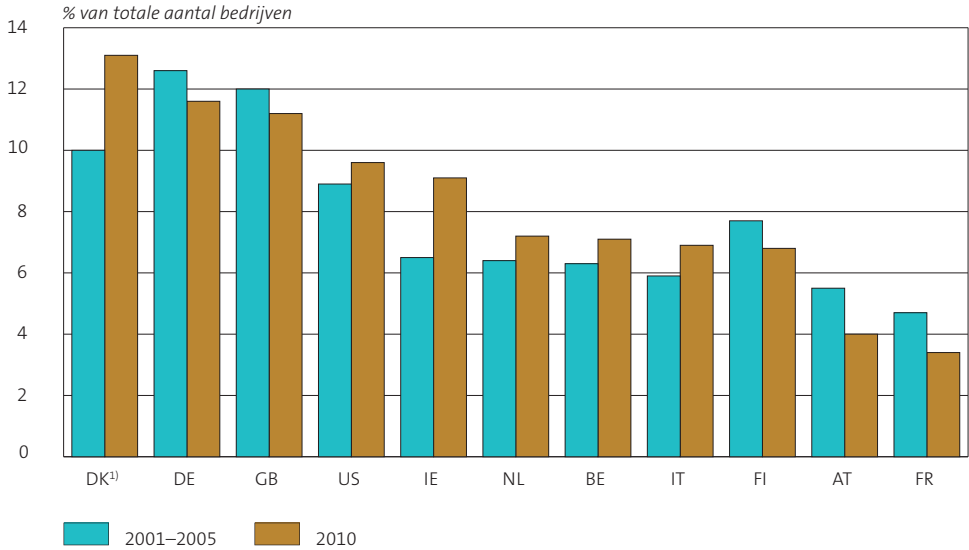

Bron: EIM.

¹⁾ 2009 i.p.v. 2010.

²⁾ 2004-2005 i.p.v. 2001-2005.

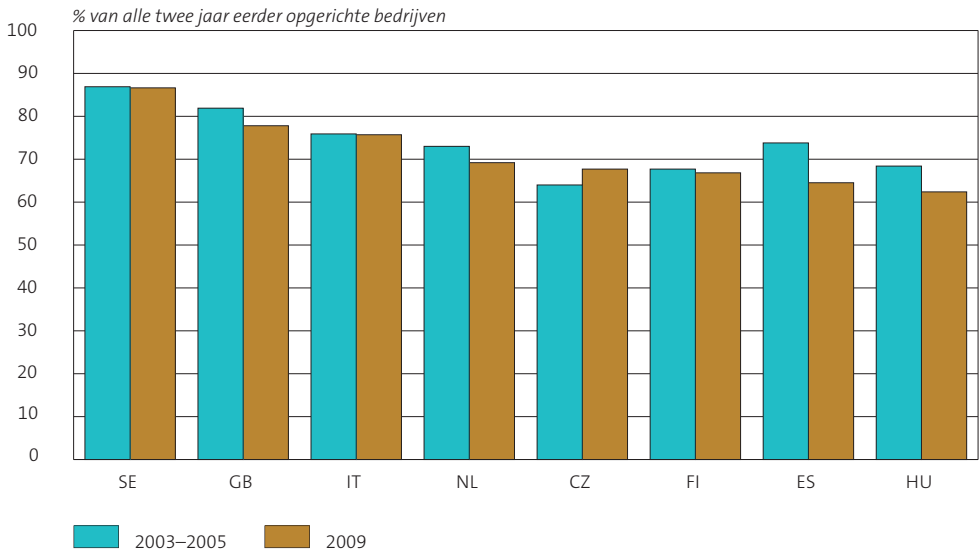
5.9 Opheffing van bedrijven

Bron: EIM.

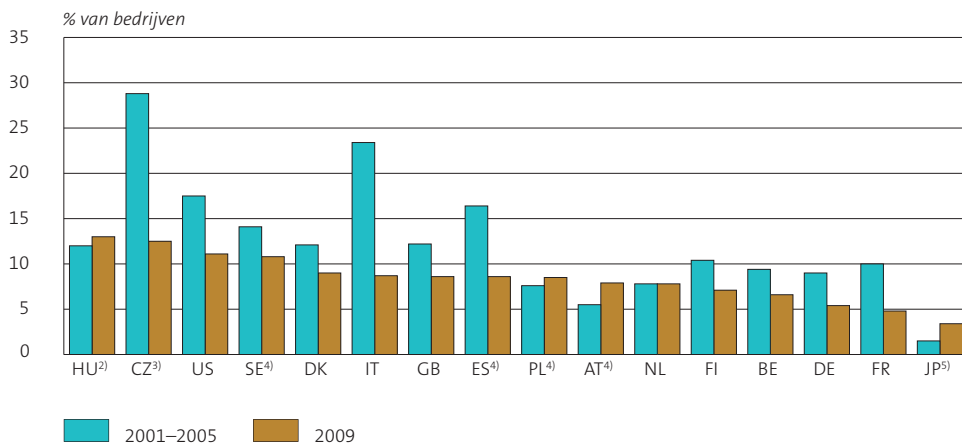
¹⁾ 2009 i.p.v. 2010.

5.10 Overlevingskansen van bedrijven; bedrijven die twee jaar na oprichting nog actief zijn

Bron: Eurostat.

5.11 Snel groeiende bedrijven¹⁾

Bron: EIM.

¹⁾ Bedrijven met 50 tot 1 000 werknemers waarvan het aantal werkzame personen in de afgelopen drie jaren met minimaal 60 procent is toegenomen.

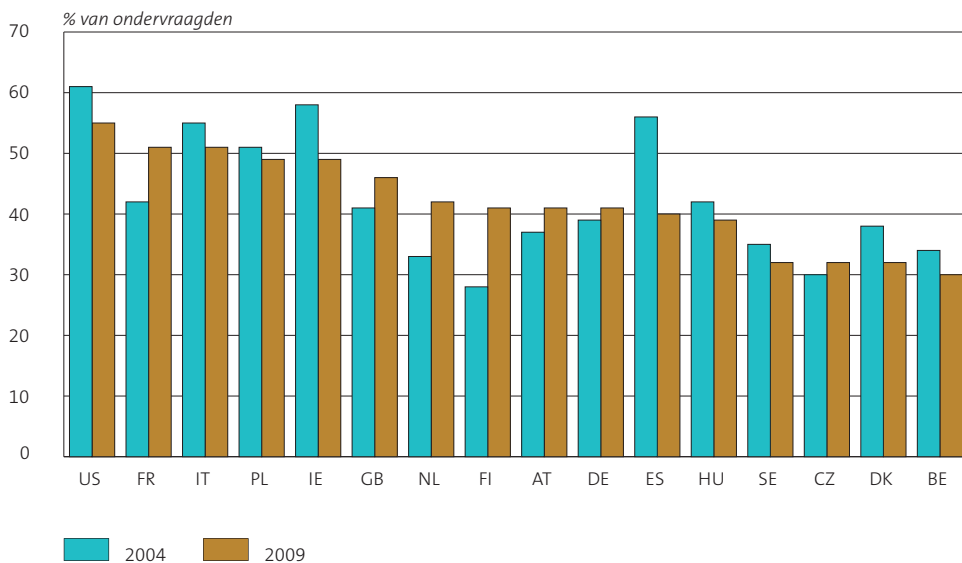
²⁾ 2001-2004 i.p.v. 2001-2005.

³⁾ 2005 i.p.v. 2001-2005.

⁴⁾ 2001, 2002 en 2003 i.p.v. 2001-2005.

⁵⁾ 2008 i.p.v. 2009.

5.12 Houding ten opzichte van ondernemerschap; deel van ondervraagden dat ondernemerschap verkiest boven een baan als werknemer

Bron: Europese Commissie / Flash Eurobarometer.

Annex 6

Marktwerking

6.1 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; marktwerking (samenvatting)

	Ontwikkeling ten opzichte van basisperiode		Ontwikkeling ten opzichte van voorgaande jaar	
	indicator	benchmark ¹⁾	indicator	benchmark ¹⁾
Mark-up totale economie	verbeterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd
Mark-up industrie	verslechterd	verslechterd	verslechterd	gelijk
Mark-up dienstensector	verbeterd	gelijk	verbeterd	verbeterd
Totale staatssteun	verslechterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd
Openbare aanbesteding (als % van bbp)	verbeterd	gelijk	verslechterd	gelijk
Openbare aanbesteding (als % van totale publieke inkoop)	verslechterd	gelijk	verslechterd	gelijk
Belemmeringen voor ondernemerschap ²⁾	verbeterd	verbeterd		
Belemmeringen voor handel en investeringen ²⁾	verbeterd	gelijk		

¹⁾ Positie van Nederland (NL) binnen de groep van referentielanden.

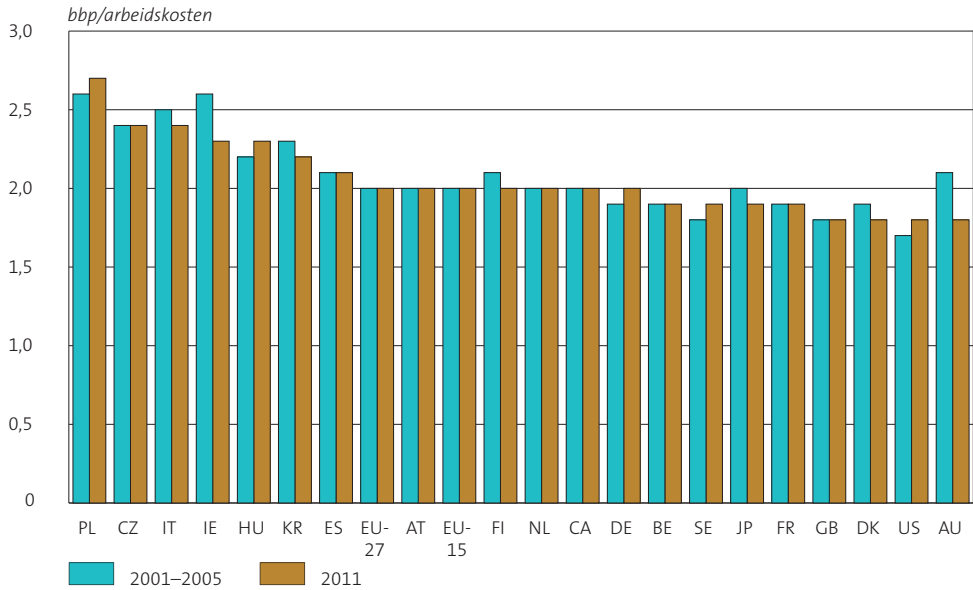
²⁾ Voor deze indicatoren is de basisperiode gelijk aan het voorgaande jaar (de voorgaande meting). Er is dan ook geen score ten opzichte van het voorgaande jaar vermeld.

6.2 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; marktwerking (metadata)

	Basisperiode	Recentste jaar	Aantal referentielanden
Mark-up totale economie	2001–2005	2011	20
Mark-up industrie ¹⁾	2001–2005	2011	15
Mark-up dienstensector ¹⁾	2001–2005	2011	15
Totale staatssteun	2001–2005	2010	15
Openbare aanbesteding (als % van bbp)	2005	2010	15
Openbare aanbesteding (als % van totale publieke inkoop)	2005	2010	15
Belemmeringen voor ondernemerschap	2003	2008	20
Belemmeringen voor handel en investeringen	2003	2008	20

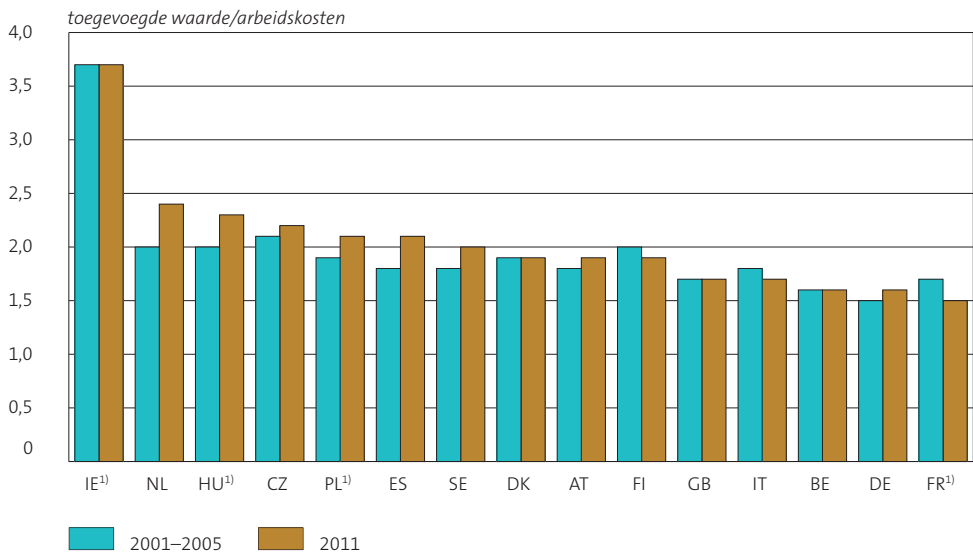
¹⁾ FR, IE, HU en PL: 2010 i.p.v. 2011.

6.3 Mark-up totale economie

Bron: Europese Commissie, AMECO-database.

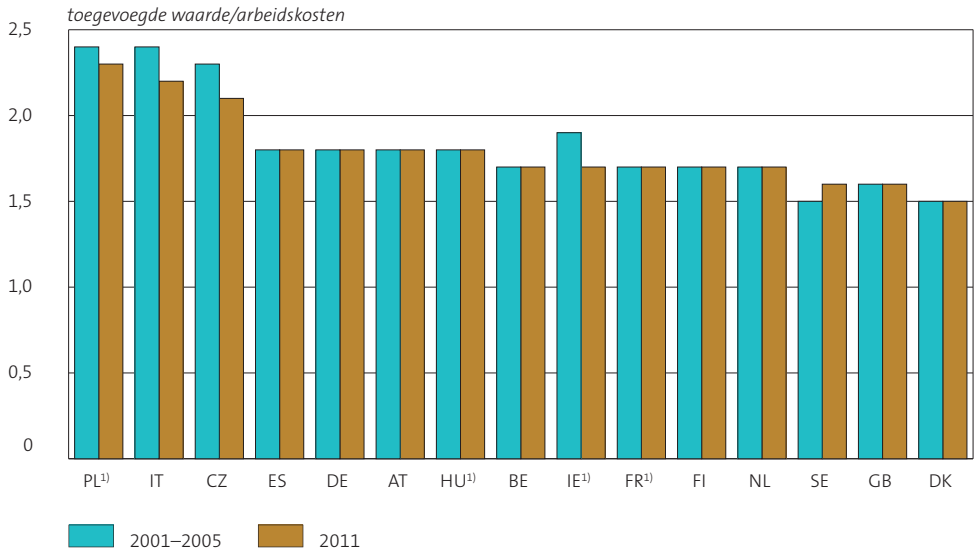
6.4 Mark-up industrie

Bron: Europese Commissie, AMECO-database.

¹⁾ 2010 in plaats van 2011.

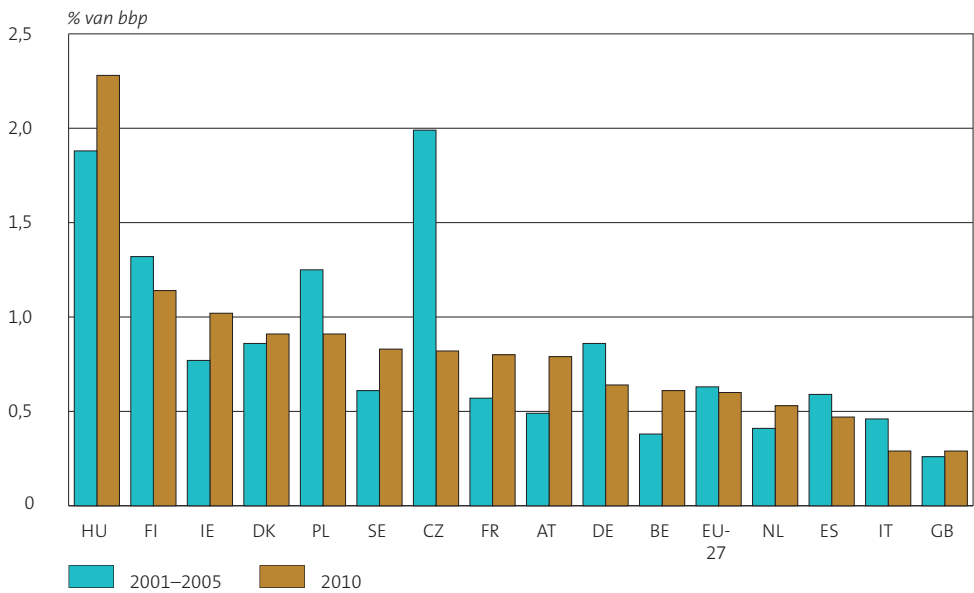
6.5 Mark-up dienstensector

Bron: Europese Commissie, AMECO-database.

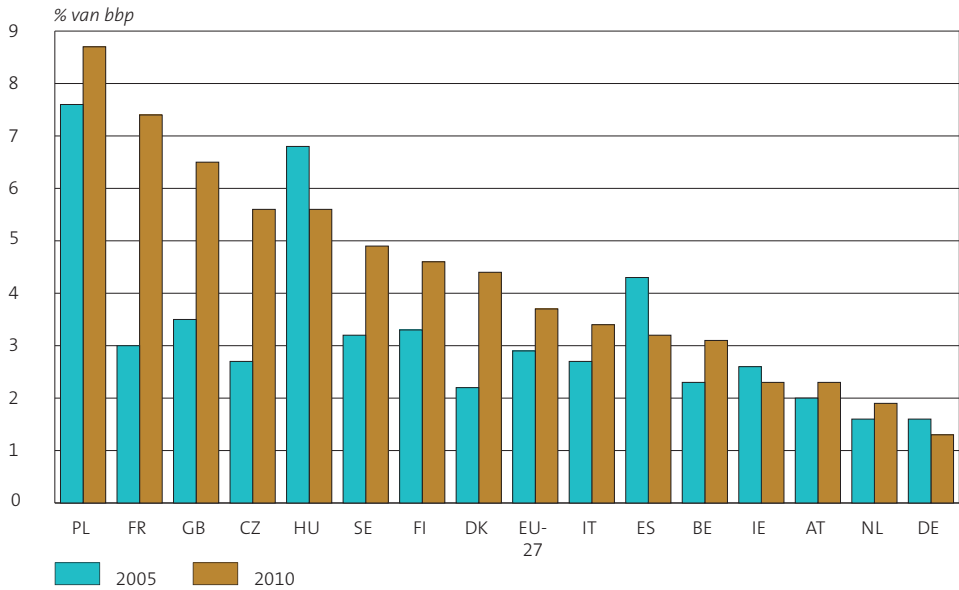
¹⁾ 2010 in plaats van 2011.

6.6 Totale staatssteun

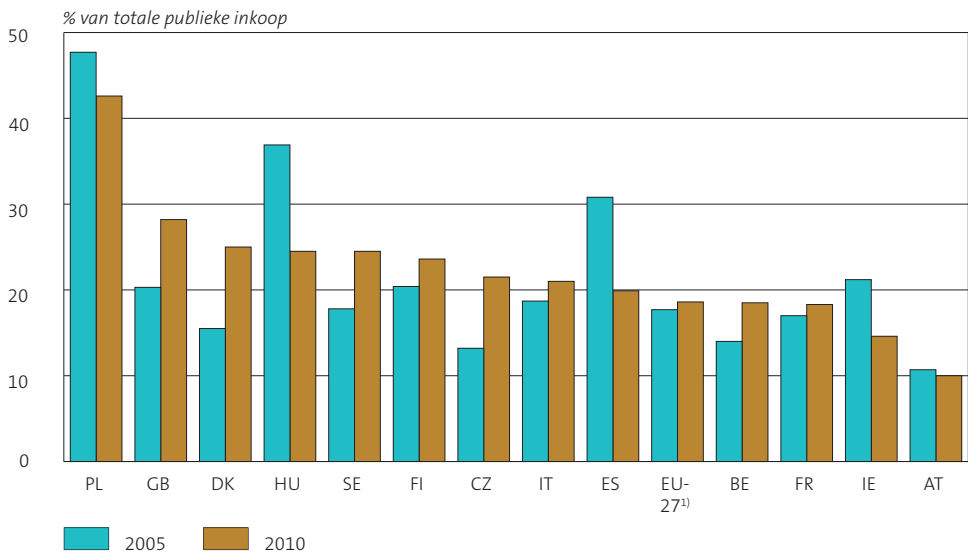
Bron: Eurostat.

6.7 Openbare aanbesteding door de overheid

Bron: Eurostat, Structural Indicators.

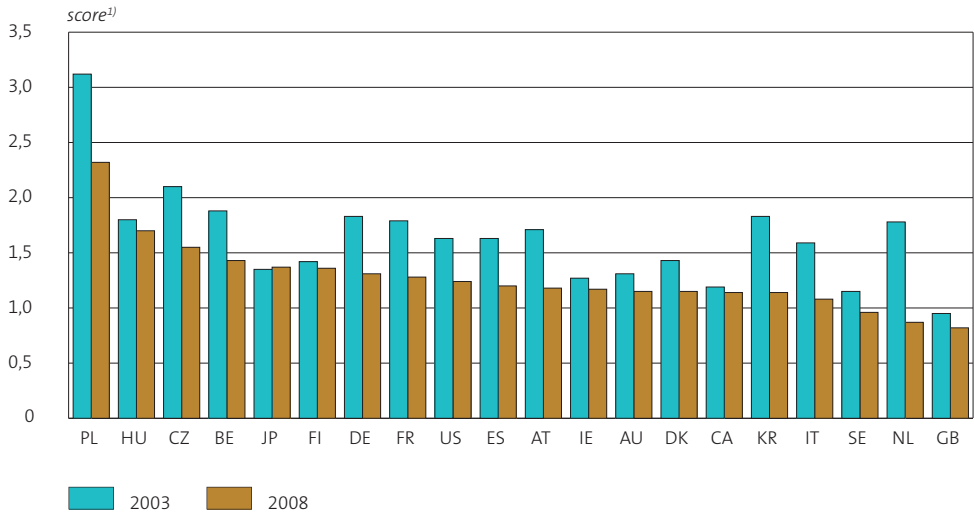
6.8 Openbare aanbesteding door de overheid

Bron: Eurostat, Structural Indicators.

¹⁾ In 2005: EU-25.

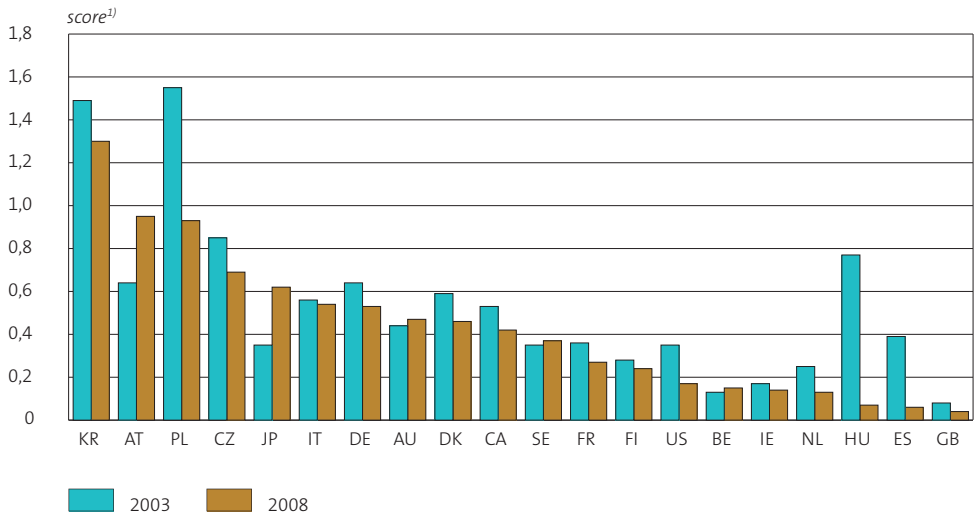
6.9 Belemmeringen voor ondernemerschap

Bron: OECD, Indicators of Product Market Regulation.

¹⁾ Schaal van 0–6. Een score van 0 duidt op weinig tot geen belemmeringen. Een score van 6 duidt op grote belemmeringen.

6.10 Belemmeringen voor handel en investeringen

Bron: OECD, Indicators of Product Market Regulation.

¹⁾ Schaal van 0–6. Een score van 0 duidt op weinig tot geen belemmeringen. Een score van 6 duidt op grote belemmeringen.

Annex 7

Macro-economische condities

7.1 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; macro-economische condities (samenvatting)

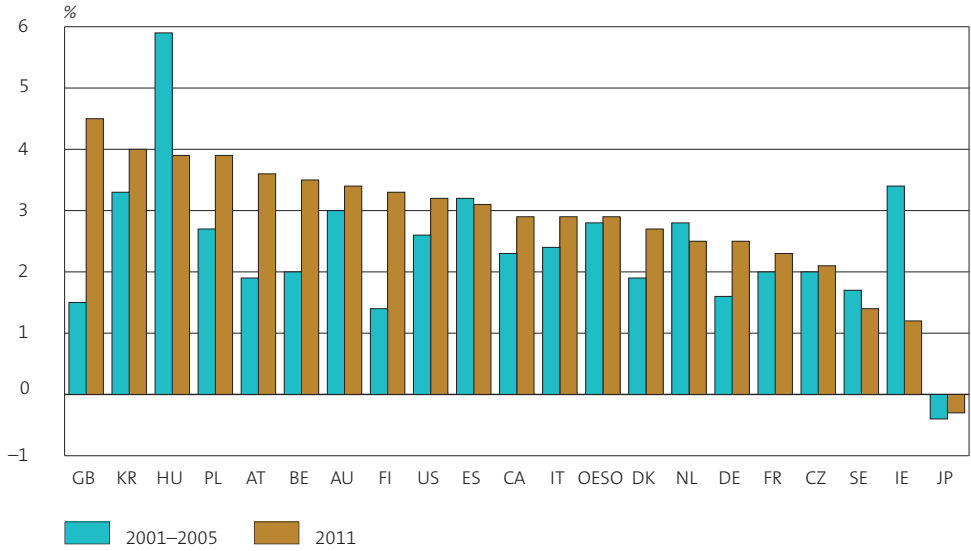
	Ontwikkeling ten opzichte van basisperiode		Ontwikkeling ten opzichte van voorgaande jaar	
	indicator	benchmark ¹⁾	indicator	benchmark ¹⁾
Inflatie	verbeterd	verbeterd	verslechterd	verslechterd
Langetermijnrente	verbeterd	verslechterd	verbeterd	verslechterd
Saldo overheidsfinanciën	verslechterd	verslechterd	verbeterd	verslechterd
Staatsschuld	verslechterd	verbeterd	verslechterd	verbeterd
Werkloosheid	verslechterd	verslechterd	verbeterd	verslechterd
Openheid van de economie	verbeterd	gelijk	verbeterd	gelijk
Exportkosten container	verslechterd	verbeterd	gelijk	verbeterd
Importkosten container	verbeterd	verbeterd	verslechterd	gelijk
Exporttijd container	gelijk	gelijk	gelijk	gelijk
Importtijd container	gelijk	gelijk	gelijk	gelijk

¹⁾ Positie van Nederland (NL) binnen de groep van referentielanden.

7.2 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; macro-economische condities (metadata)

	Basisperiode	Recentste jaar	Aantal referentielanden
Inflatie	2001–2005	2011	20
Langetermijnrente	2001–2005	2011	20
Saldo overheidsfinanciën	2001–2005	2011	20
Staatsschuld	2001–2005	2011	20
Werkloosheid	2001–2005	2011	20
Openheid van de economie	2001–2005	2011	20
Exportkosten container	2006	2012	20
Importkosten container	2006	2012	20
Exporttijd container	2006	2012	20
Importtijd container	2006	2012	20

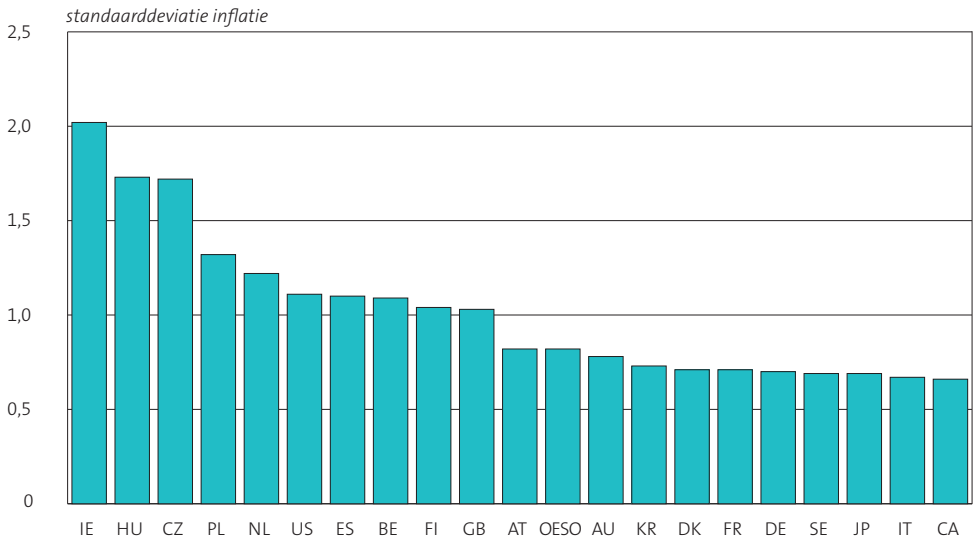
7.3 Inflatie¹⁾

Bron: Eurostat; OESO.

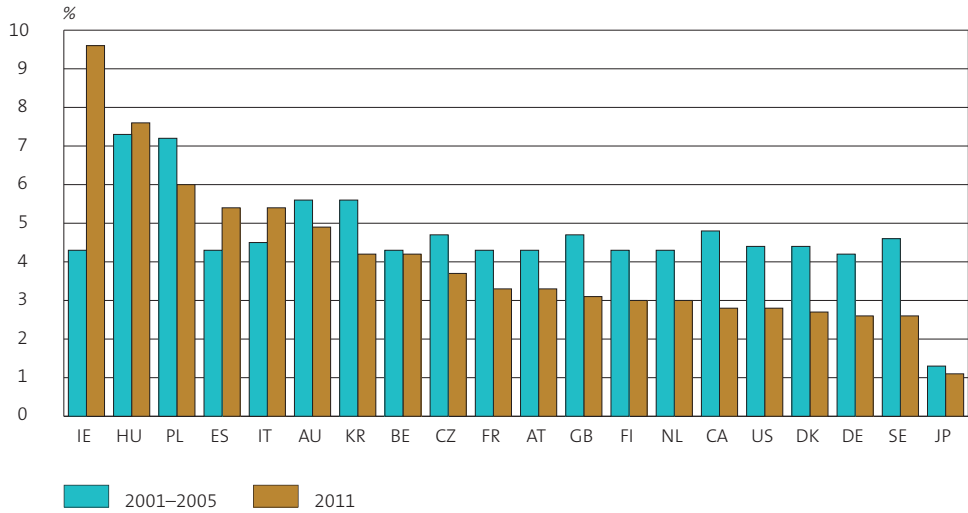
¹⁾ Gebaseerd op de Harmonized Indices of Consumer Prices (HICP), behalve voor AU, CA, KR, OESO, US en JP.

7.4 Volatiliteit van de inflatie, 2001-2011

Bron: Eurostat; OESO.

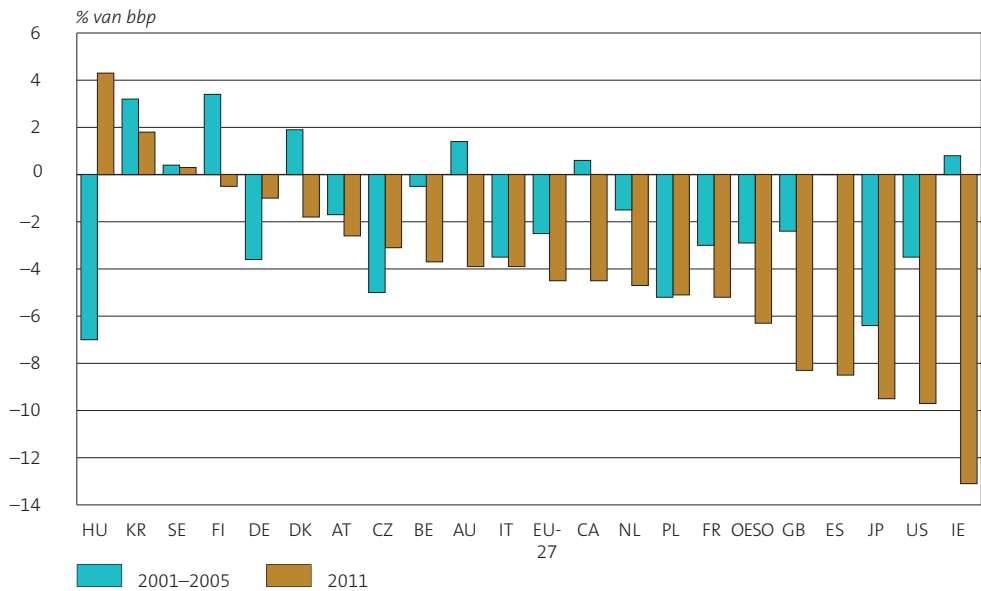
7.5 Rendement op 10-jaarsstaatsobligatie¹⁾

Bron: OECD Economic Outlook 91.

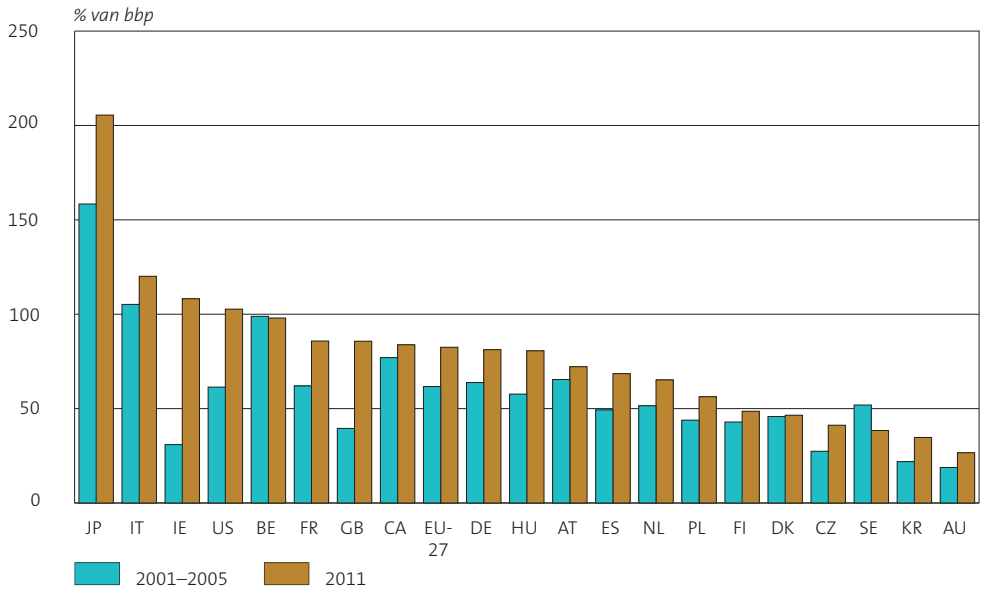
¹⁾ BE: rendement op staatsobligatie van meer dan 5 jaar; KR: rendement op 5-jaarsstaatsobligatie; DE: rendement op staatsobligatie van 9 tot 10 jaar.

7.6 Saldo overheidsfinanciën

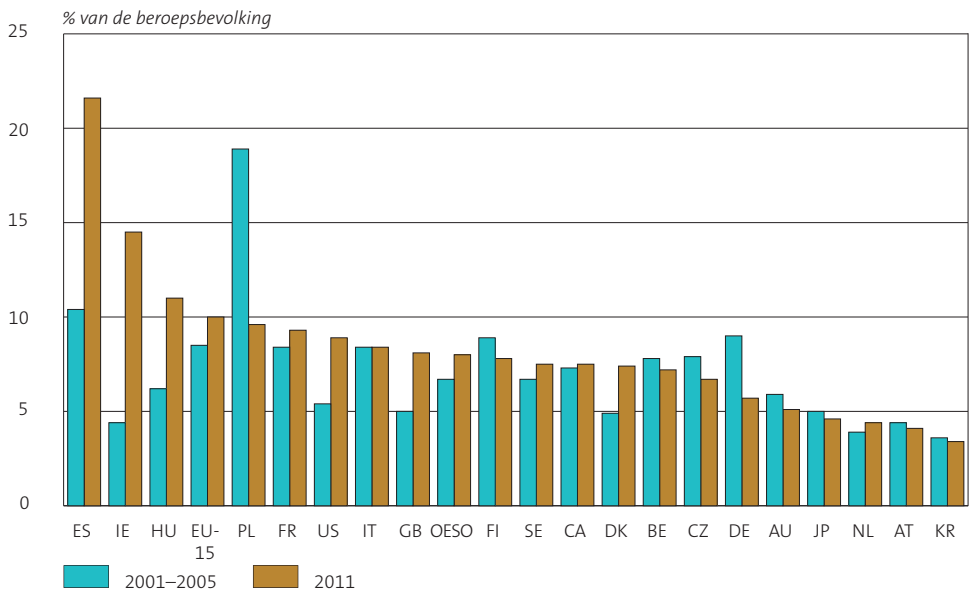
Bron: Eurostat; OECD Economic Outlook 91.

7.7 Staatsschuld

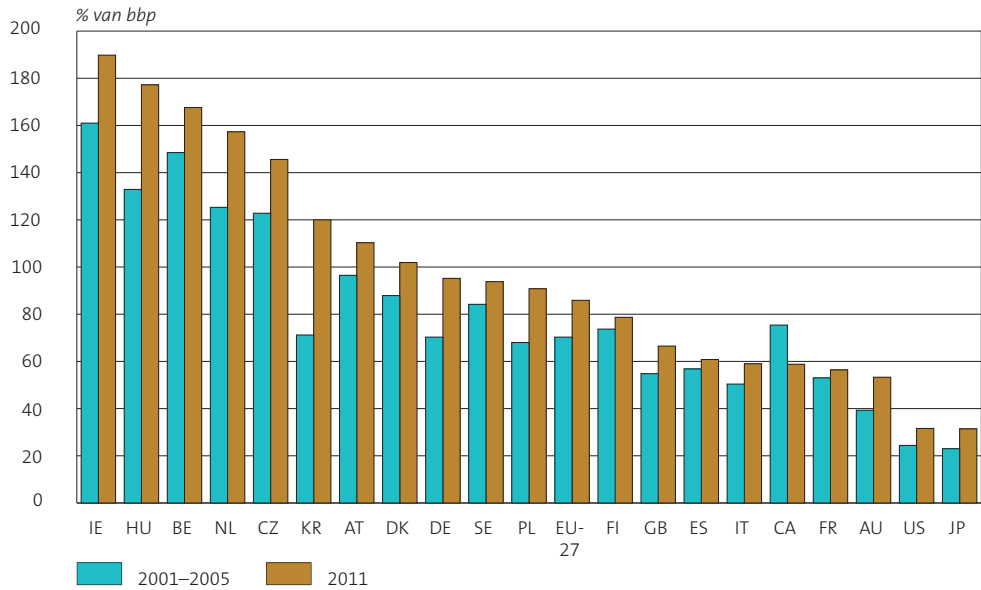
Bron: Eurostat; OECD Economic Outlook 91.

7.8 Werkloosheid

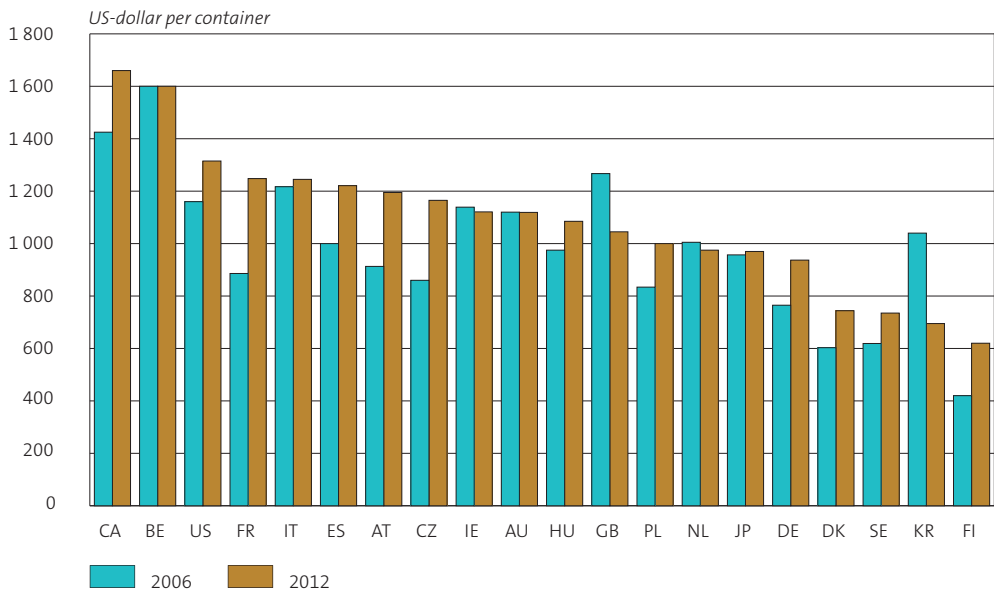
Bron: OECD Economic Outlook 91.

7.9 Openheid economie; goederen- en dienstenhandel met het buitenland

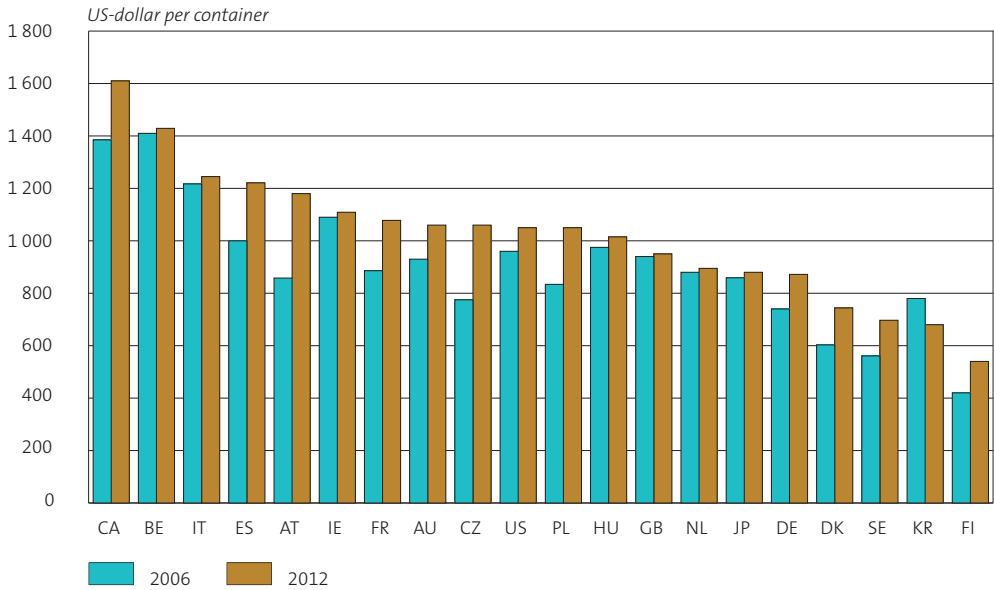
Bron: Europese Commissie, AMECO-database.

7.10 Kosten voor import van een container

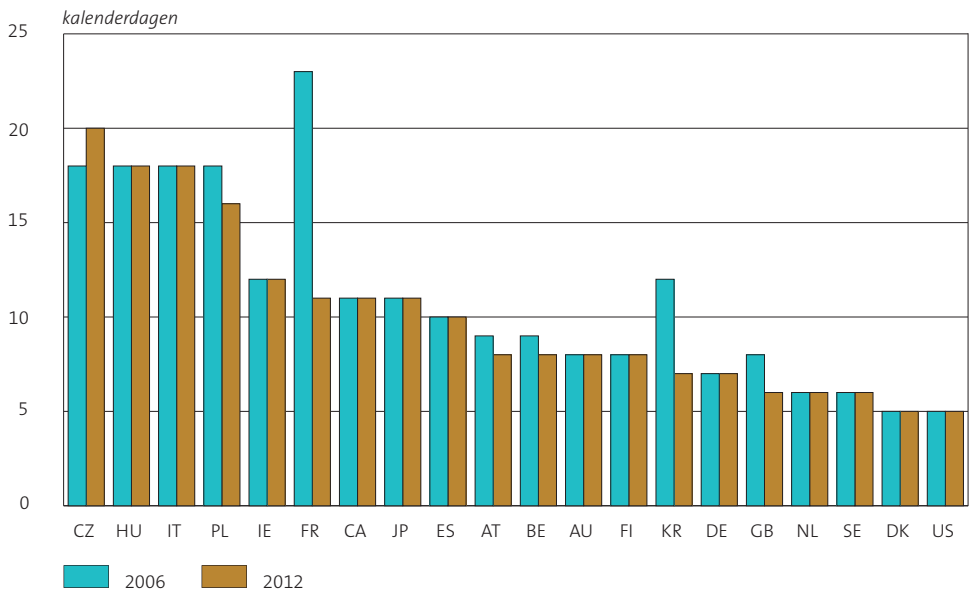
Bron: Wereldbank.

7.11 Kosten voor export van een container

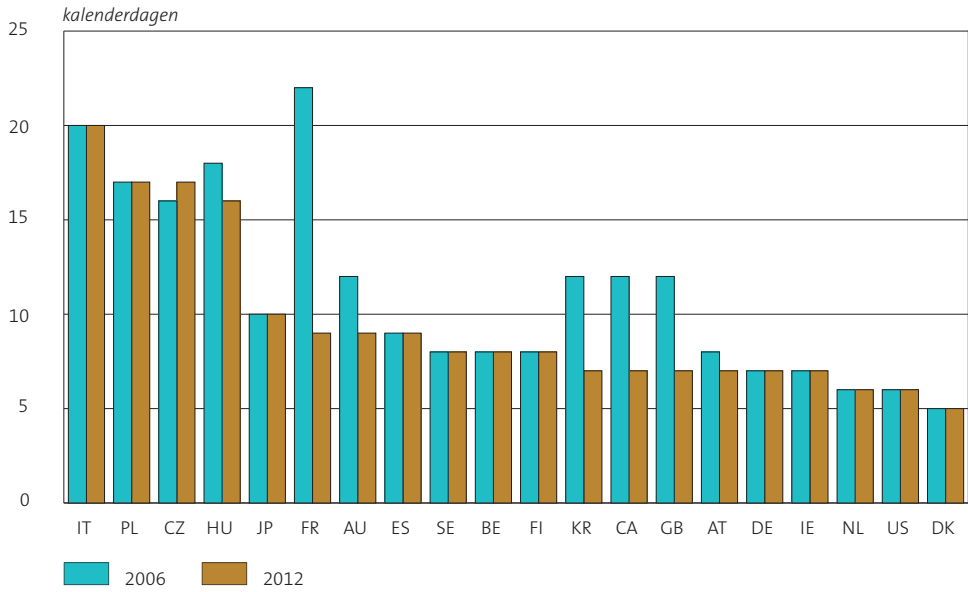
Bron: Wereldbank.

7.12 Benodigde dagen voor import van een container

Bron: Wereldbank.

7.13 Benodigde dagen voor export van een container

Bron: Wereldbank.

Annex 8

Functioneren van de overheid

8.1 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; functioneren van de overheid (samenvatting)

	Ontwikkeling ten opzichte van basisperiode		Ontwikkeling ten opzichte van voorgaande jaar	
	indicator	benchmark ¹⁾	indicator	benchmark ¹⁾
Vennootschapsbelasting	verbeterd	verbeterd	gelijk	verslechterd
Staatscontrole ²⁾	verbeterd	verslechterd		
Sectorale en ad hoc staatssteun	verbeterd	verslechterd	verslechterd	verslechterd
Benodigde dagen opstarten onderneming	verbeterd	verslechterd	gelijk	verslechterd
Benodigde procedures opstarten onderneming	verbeterd	gelijk	gelijk	verslechterd
Overheidsdiensten internet	verbeterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd
Effectiviteit van de overheid	verslechterd	verslechterd	verbeterd	verbeterd

¹⁾ Positie van Nederland (NL) binnen de groep van referentielanden.

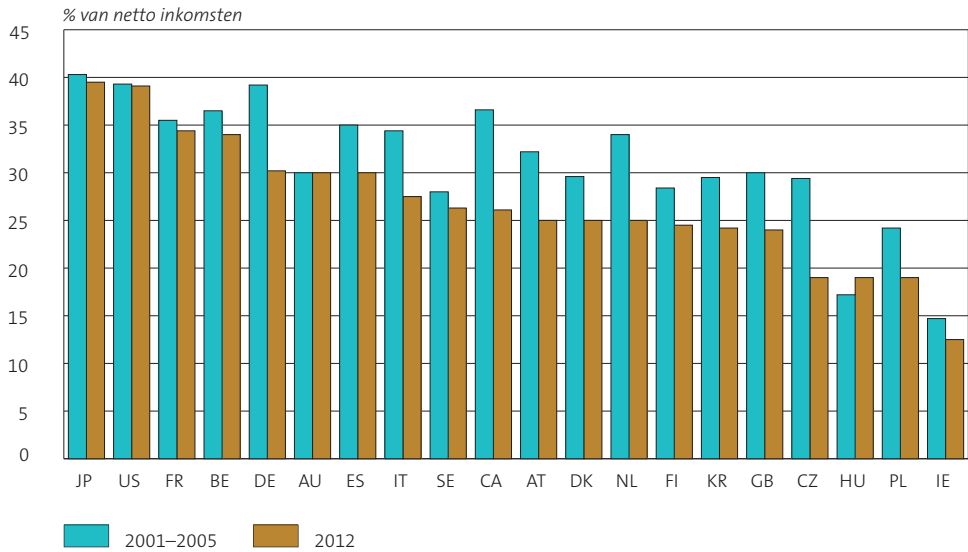
²⁾ Voorgaande jaar is ook basisperiode i.c. 2003. Bij ontwikkeling ten opzichte van voorgaande jaar is daarom geen score vermeld.

8.2 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; functioneren van de overheid (metadata)

	Basisperiode	Recentste jaar	Aantal referentielanden
Vennootschapsbelasting	2001–2005	2012	20
Staatscontrole	2003	2008	20
Sectorale en ad hoc staatssteun	2001–2005	2010	15
Benodigde dagen opstarten onderneming	2003–2005	2012	20
Benodigde procedures opstarten onderneming	2003–2005	2012	20
Online overheidsdiensten ¹⁾	2001–2004	2010	15
Effectiviteit van de overheid	2002–2005	2011	20

¹⁾ CZ, HU en PL: 2004 i.p.v. 2001–2004.

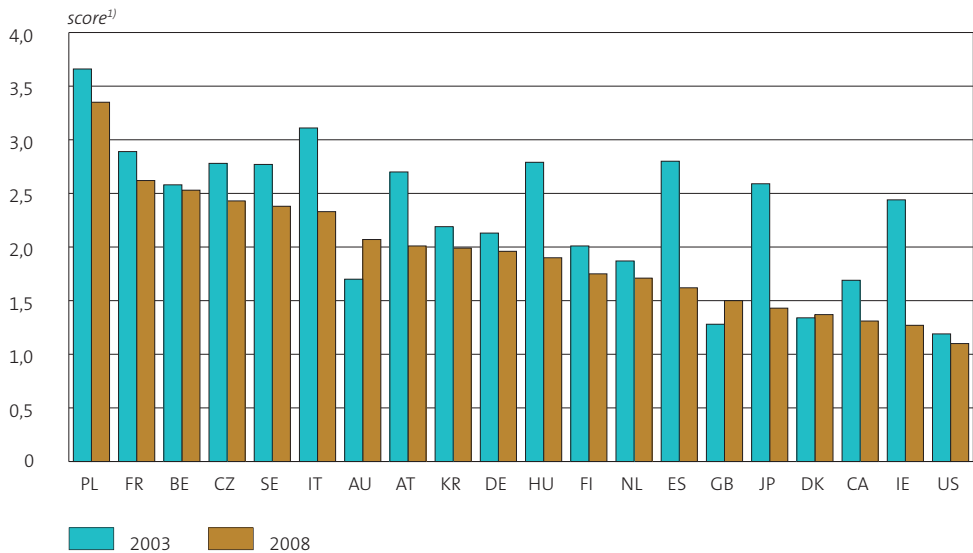
8.3 Venootschapsbelasting¹⁾

Bron: OECD Tax Database.

¹⁾ Opmerkingen bij deze figuur zijn opgenomen in de verantwoording achterin deze publicatie.

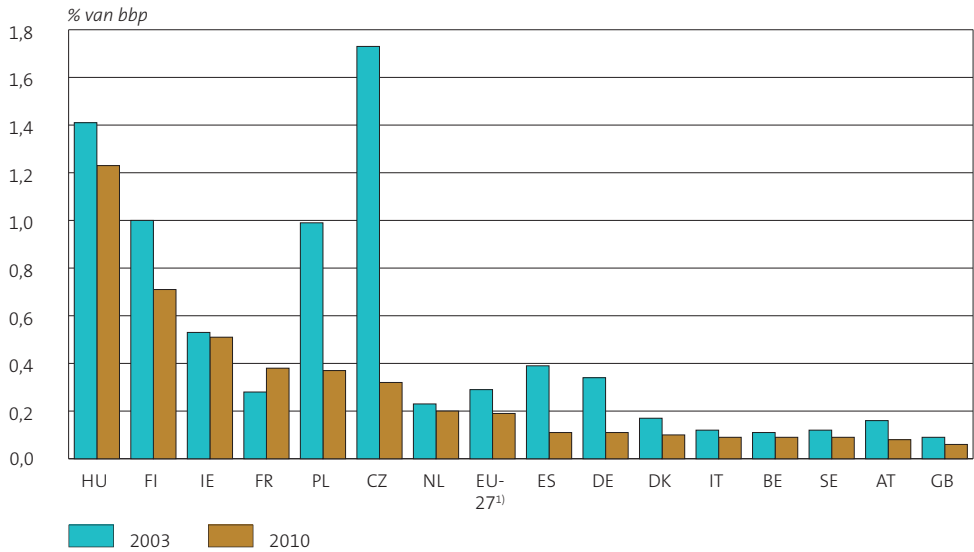
8.4 Staatscontrole in de vorm van staatsbetrokkenheid en -eigendom

Bron: OECD, Indicators of Product Market Regulation.

¹⁾ Schaal van 0-6. Score 0 duidt op weinig tot geen staatscontrole. Score 6 duidt op veel staatscontrole.

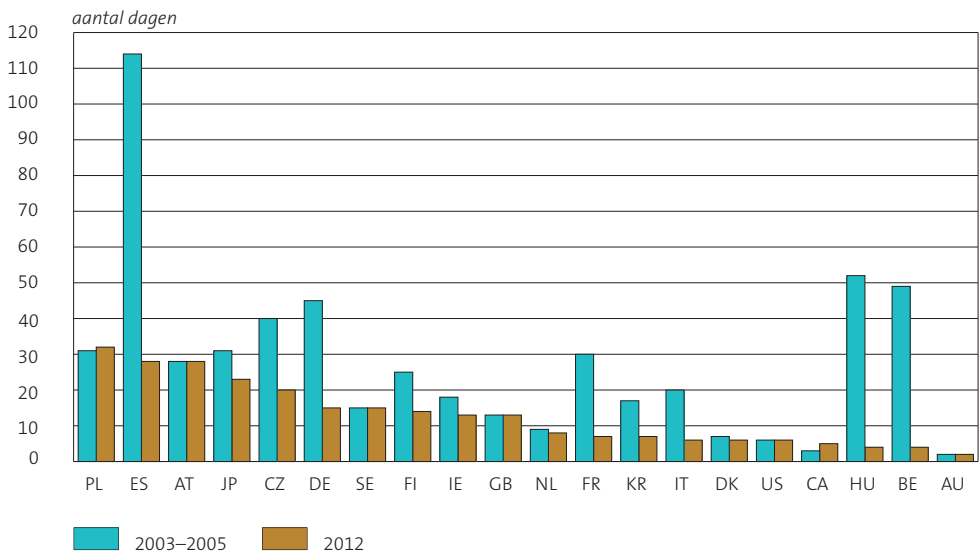
8.5 Sectorale en ad hoc staatssteun

Bron: Eurostat.

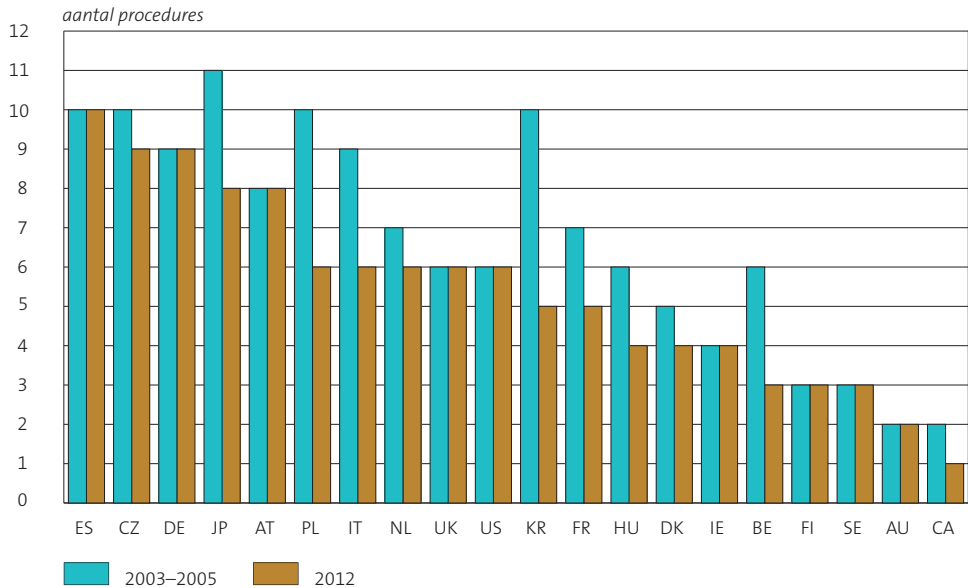
¹⁾ EU-27: 2002–2005 i.p.v. 2001–2005.

8.6 Dagen benodigd voor het opstarten van een nieuwe onderneming

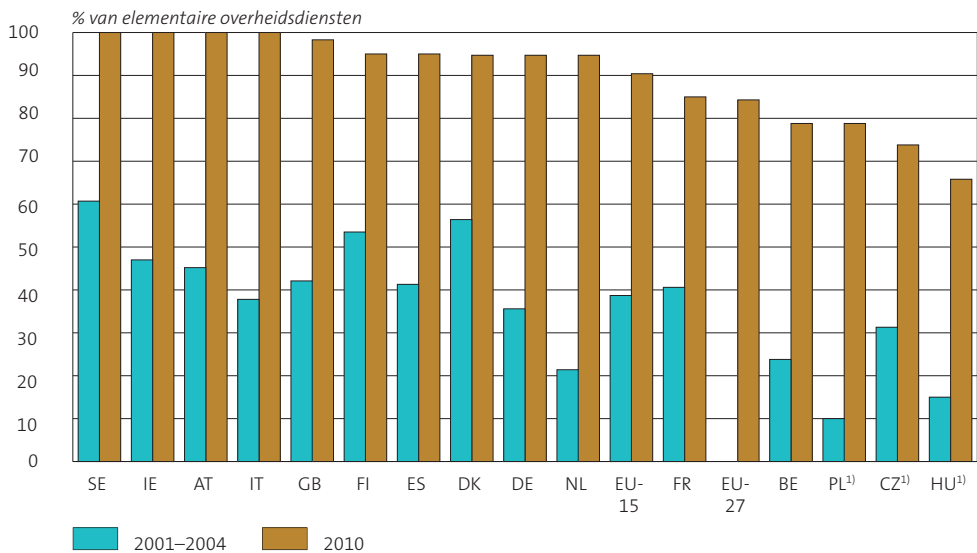
Bron: Wereldbank.

8.7 Procedures bij het opstarten van een nieuwe onderneming

Bron: Wereldbank.

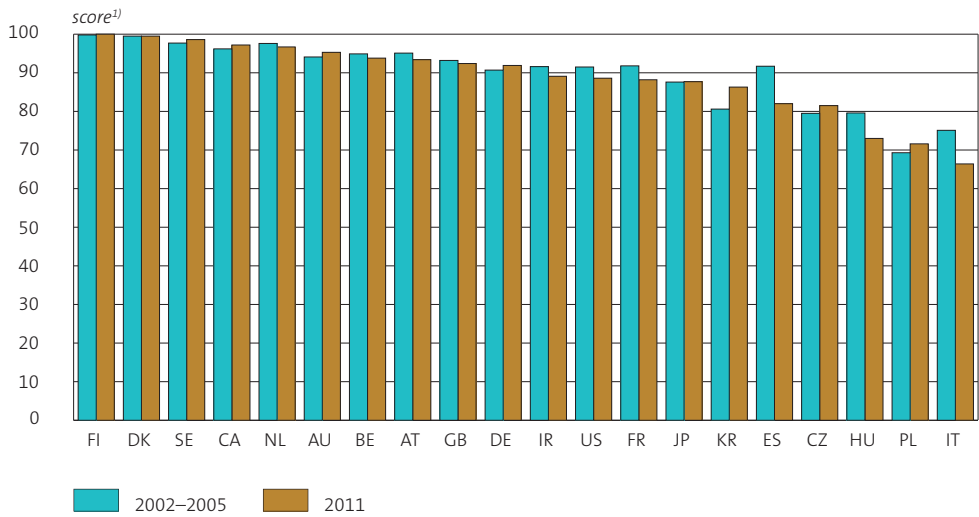
8.8 Aanbod van elementaire overheidsdiensten op internet

Bron: Eurostat.

¹⁾ 2004 i.p.v. 2001-2004.

8.9 Effectiviteit van de overheid

Bron: Wereldbank

¹⁾ Schaal van 0-100. Score 0 duidt op een geringe effectiviteit van de overheid. Score 100 duidt op een grote effectiviteit van de overheid.

Annex 9

Infrastructuur

9.1 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; infrastructuur (samenvatting)

	Ontwikkeling ten opzichte van basisperiode		Ontwikkeling ten opzichte van voorgaande jaar	
	indicator	benchmark ¹⁾	indicator	benchmark ¹⁾
Efficiëntie distributie-infrastructuur	verbeterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd
Gebruikskosten kantoorruimte ²⁾	verbeterd	verslechterd	verbeterd	gelijk
ICT-bestedingen	verslechterd	verslechterd	gelijk	verbeterd
Vaste breedbandaansluitingen	verbeterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd
Publieke uitgaven aan R&D	verslechterd	verslechterd	verbeterd	gelijk
Uitgaven, basisonderwijs	verbeterd	verslechterd	verbeterd	gelijk
Uitgaven, voortgezet onderwijs en mbo	verbeterd	verbeterd	verbeterd	verslechterd
Uitgaven, hoger onderwijs	verbeterd	gelijk	verbeterd	gelijk
Uitgaven, alle onderwijsniveaus	verbeterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd

¹⁾ Positie van Nederland (NL) binnen de groep van referentielanden.

²⁾ Voorgaande jaar is hier november 2010.

9.2 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; infrastructuur (metadata)

	Basisperiode	Recentste jaar	Aantal referentielanden
Efficiëntie distributie-infrastructuur	2001–2005	2012	20
Gebruikskosten kantoorruimte ²⁾	2001–2005	2012	18
ICT-bestedingen ³⁾	2003–2005	2010	17
Vaste breedbandaansluitingen	2005	2011	20
Publieke uitgaven aan R&D ²⁾	2001–2005	2010	20
Uitgaven, basisonderwijs	2001–2005	2009	19
Onderwijsuitgaven, voortgezet onderwijs en mbo ³⁾	2001–2005	2009	19
Onderwijsuitgaven, hoger onderwijs ⁴⁾	2001–2005	2009	19
Onderwijsuitgaven, alle onderwijsniveaus	2001–2005	2009	19

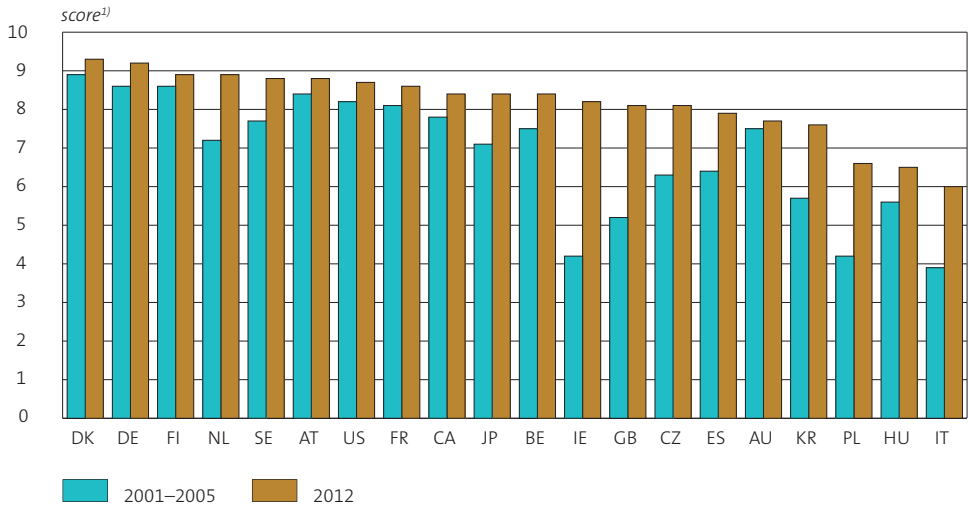
¹⁾ JP en US: 2008 i.p.v. 2010.

²⁾ AU: 2008 i.p.v. 2010. SE, US, DE, NL, CA, ES, IT en BE: 2009 i.p.v. 2010.

³⁾ PL: 2003–2005 i.p.v. 2001–2005

⁴⁾ PL: 2001–2004 i.p.v. 2001–2005.

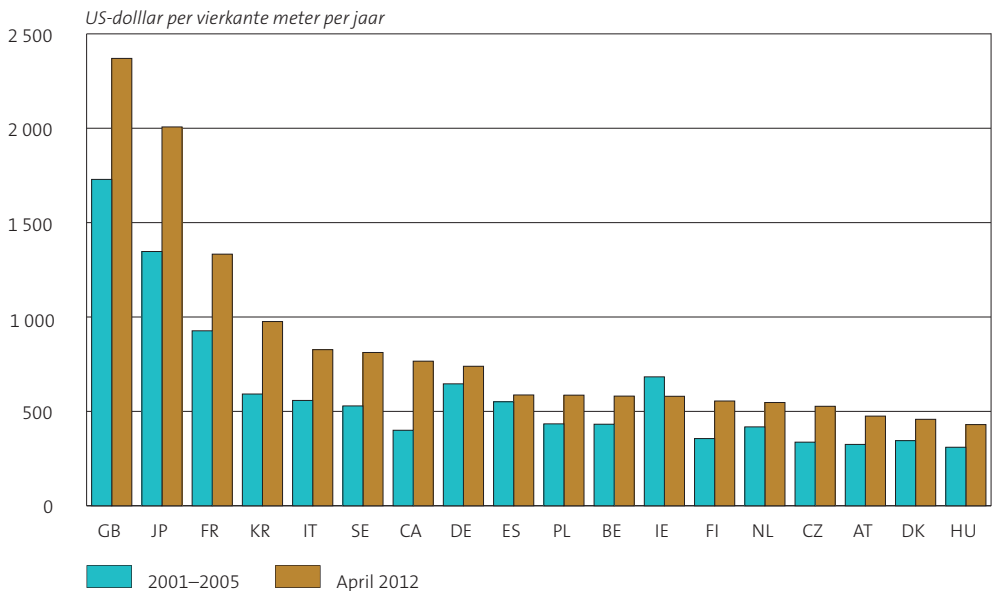
9.3 Efficiëntie van de distributie-infrastructuur

Bron: Institute of Management Development, World Competitiveness Yearbook 2012.

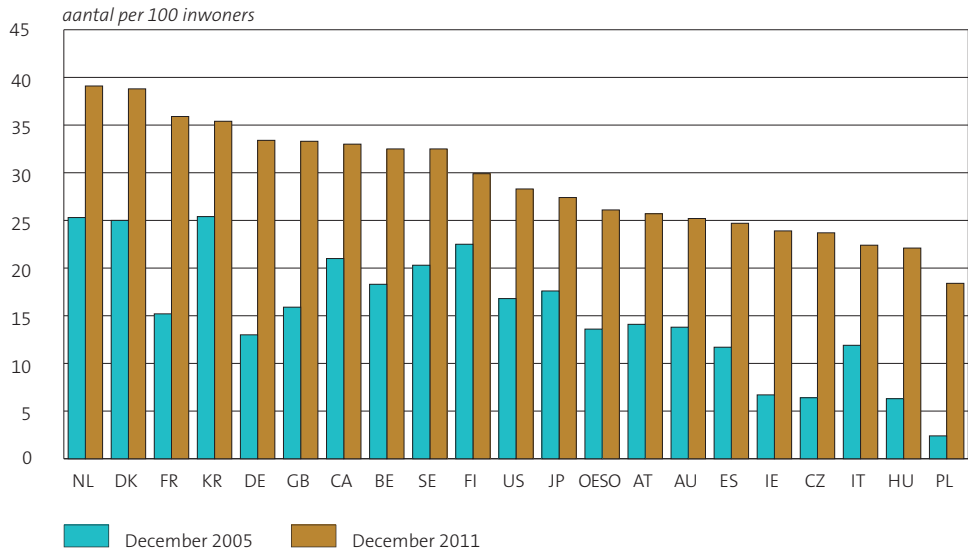
¹⁾Schaal van 1 tot en met 10. Een score van 1 duidt op een inefficiënte infrastructuur. Een score van 10 op een zeer efficiënte infrastructuur. Het betreft hier de percepties van managers van grotere, internationaal opererende ondernemingen.

9.4 Gebruikskosten kantoorruimte

Bron: Richard Ellis, Global market rents.

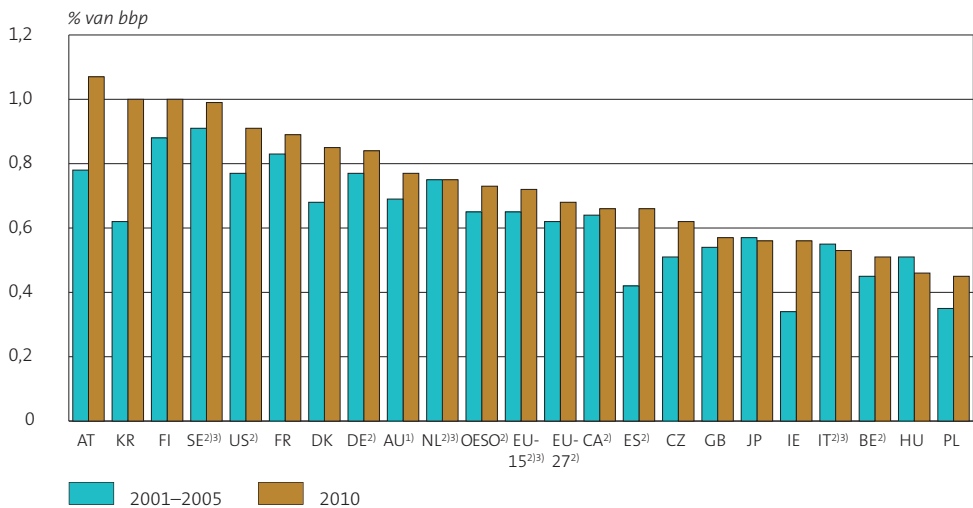
9.5 Vaste breedbandaansluitingen¹⁾

Bron: OECD, Broadband Statistics 2011.

¹⁾ Incl. fixed wireless en satelliet.

9.6 Publieke uitgaven aan R&D

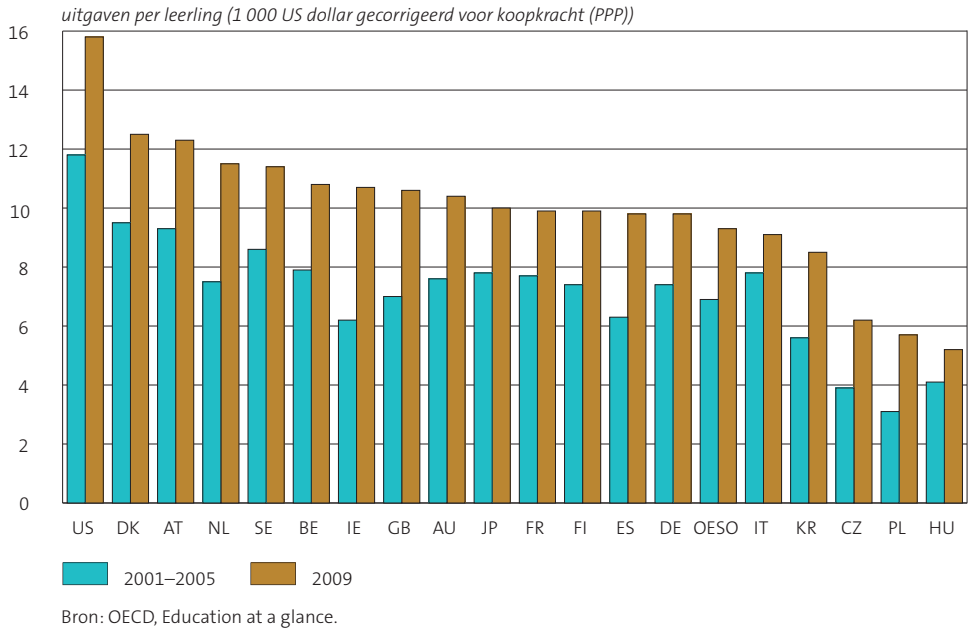
Bron: OECD, Main Science and Technology Indicators.

¹⁾ 2008 i.p.v. 2010.

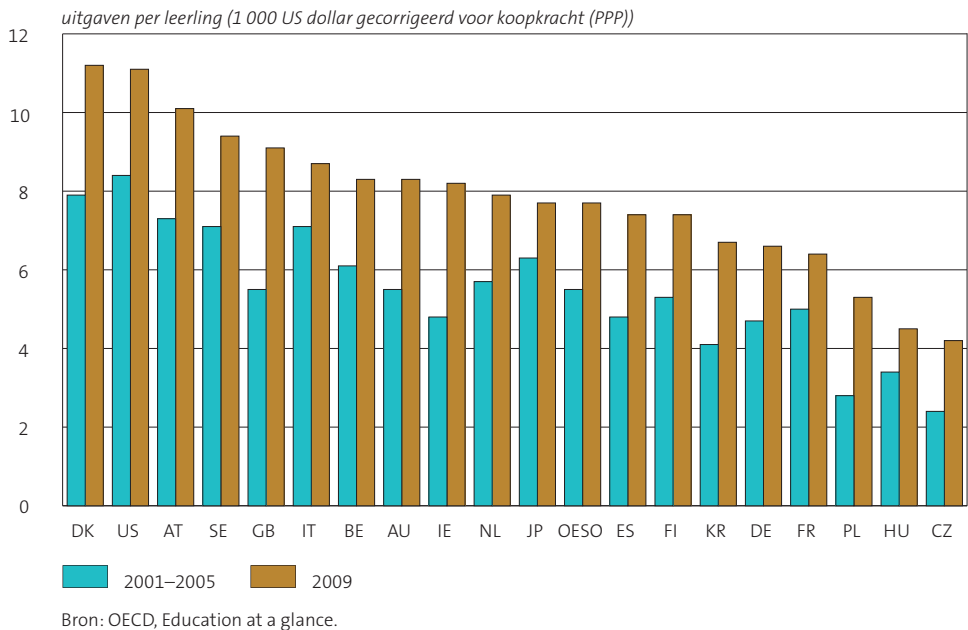
²⁾ 2009 i.p.v. 2010.

³⁾ Basisperiode niet op basis van alle jaren 2001-2005.

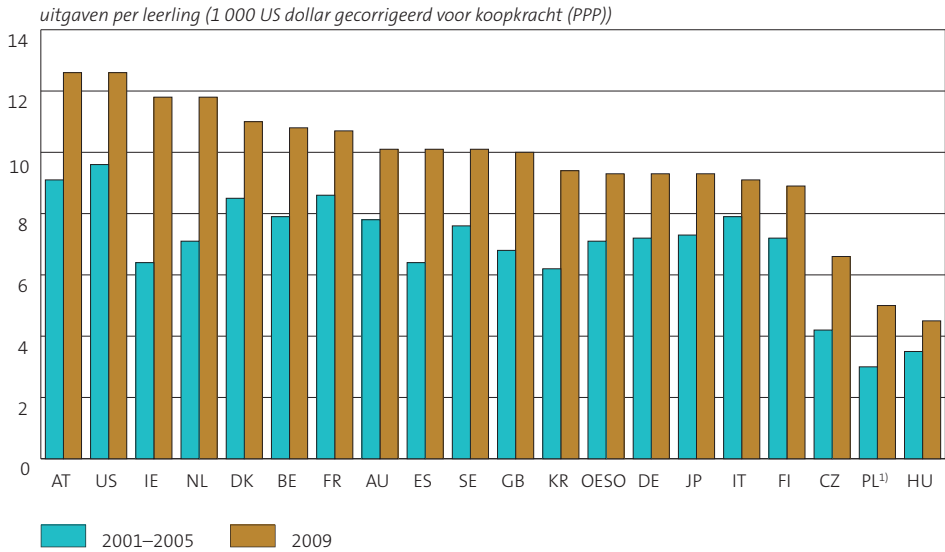
9.7 Onderwijsuitgaven, alle onderwijsniveaus

9.8 Onderwijsuitgaven, basisonderwijs

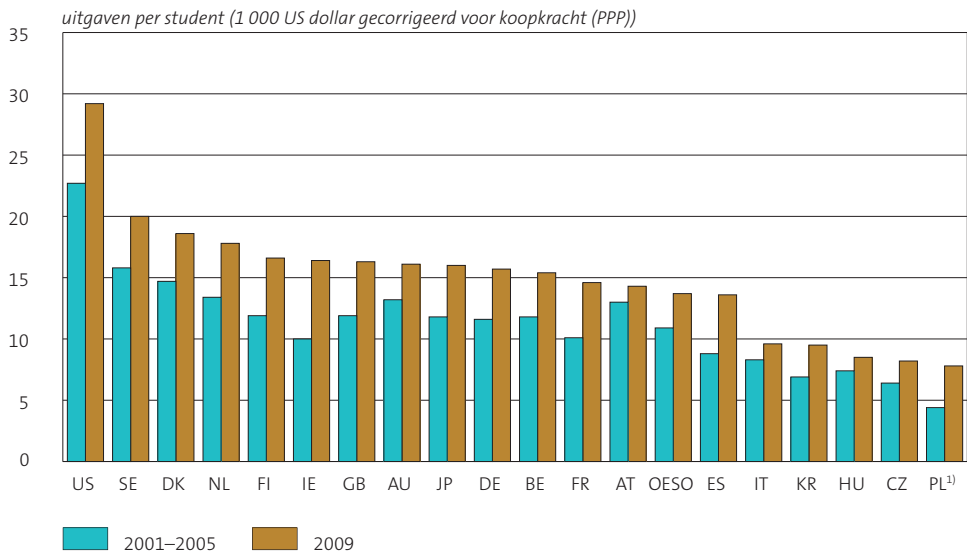
9.9 Onderwijsuitgaven, voortgezet onderwijs en mbo

Bron: OECD, Education at a glance.

¹⁾ 2003-2005 i.p.v. 2001-2005.

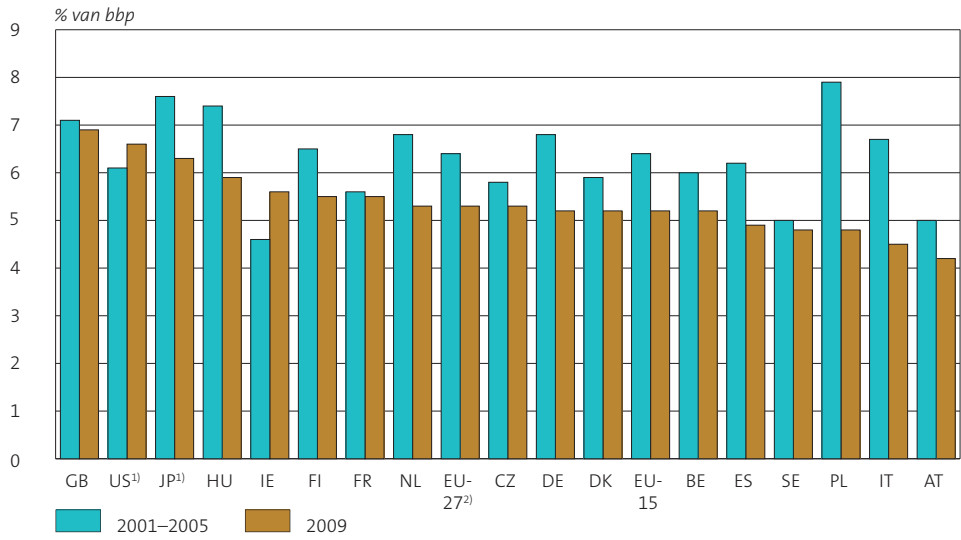
9.10 Onderwijsuitgaven, hoger onderwijs

Bron: OECD, Education at a glance.

¹⁾ 2001-2004 i.p.v. 2001-2005.

9.11 ICT-bestedingen

Bron: Eurostat, Structural indicators.

¹⁾ 2008 i.p.v. 2010.

²⁾ 2004-2005 i.p.v. 2003-2005.

Annex 10

Maatschappij

10.1 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; maatschappij (samenvatting)

	Ontwikkeling ten opzichte van basisperiode		Ontwikkeling ten opzichte van voorgaande jaar	
	indicator	benchmark ¹⁾	indicator	benchmark ¹⁾
Parttime werkgelegenheid	verbeterd	gelijk	verbeterd	gelijk
Baanmobiliteit	verbeterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd
Minimumloon	verslechterd	verbeterd	verslechterd	verbeterd
Sociale uitkeringen	verslechterd	gelijk	verslechterd	verbeterd
Werkloosheidsuitkeringen	verbeterd	gelijk	verslechterd	gelijk
Vergrijzing ²⁾	verslechterd	verbeterd	verbeterd	verbeterd
Ontgroening ²⁾	verslechterd	verbeterd	verslechterd	verslechterd

¹⁾ Positie van Nederland (NL) binnen de groep van referentielanden.

²⁾ Het voorgaande jaar betreft hier 2040.

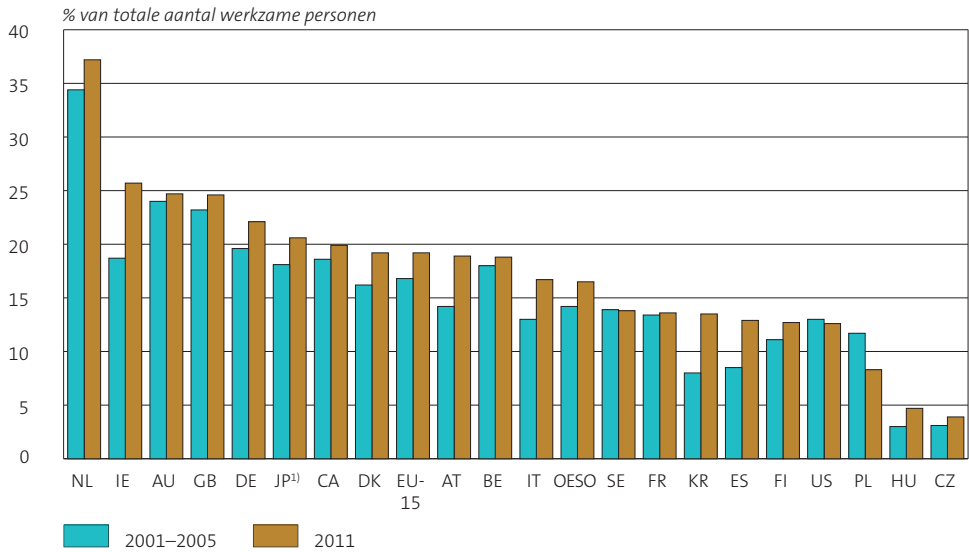
10.2 Ontwikkeling ondernemingsklimaat; maatschappij (metadata)

	Basisperiode	Recentste jaar	Aantal referentielanden
Parttime werkgelegenheid ¹⁾	2001–2005	2011	20
Baanmobiliteit ²⁾	2001–2005	2011	17
Minimumloon	2001–2005	2012	10
Sociale uitkeringen	2001–2005	2009	15
Werkloosheidsuitkeringen	2001–2005	2009	15
Vergrijzing	2000	2050	20
Ontgroening	2000	2050	20

¹⁾ JP: 2002–2005 i.p.v. 2001–2005.

²⁾ AU, CA: 2010 i.p.v. 2011; AU: 2001 en 2004 i.p.v. 2001–2005; AT: 2003, 2004 en 2005 i.p.v. 2001–2005.

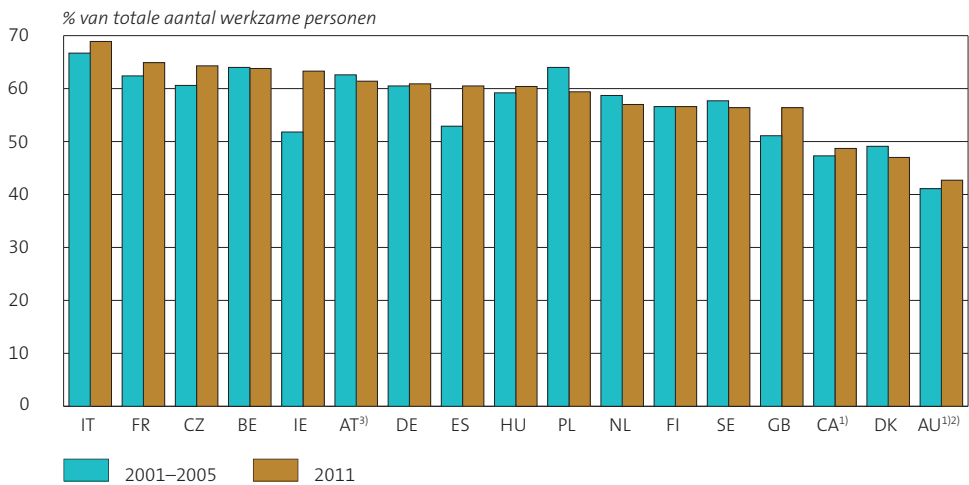
10.3 Parttime werkgelegenheid

Bron: OECD Labour Force Statistics.

¹⁾ 2002-2005 i.p.v. 2001-2005.

10.4 Baanmobiliteit; werkzame personen die hun huidige (hoofd)baan 5 jaar of langer bekleeden

Bron: OECD Labour Force Statistics.

¹⁾ 2010 i.p.v. 2011.

²⁾ 2001 en 2004 i.p.v. 2001-2005.

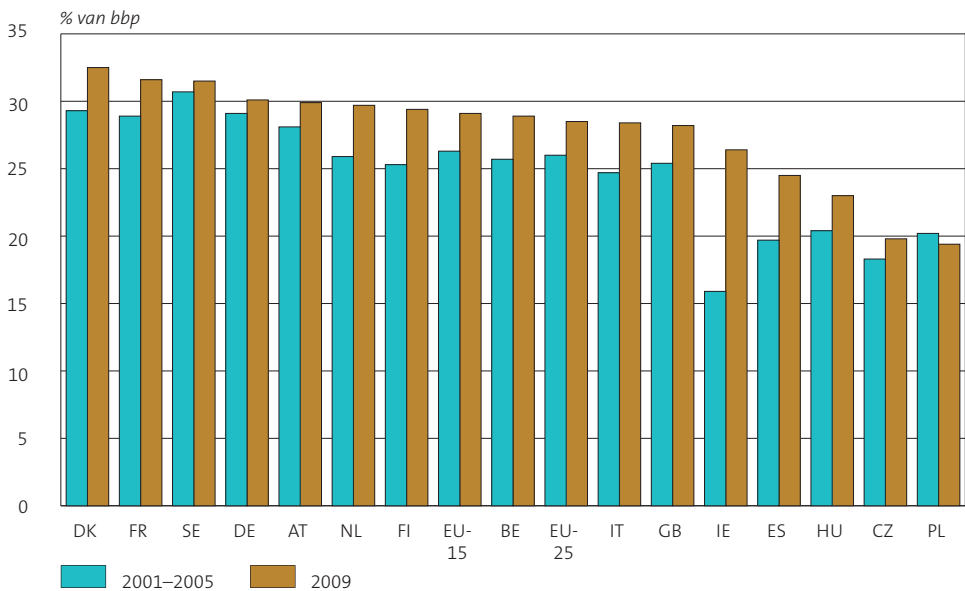
³⁾ 2003, 2004 en 2005 i.p.v. 2001-2005.

10.5 Minimumloon

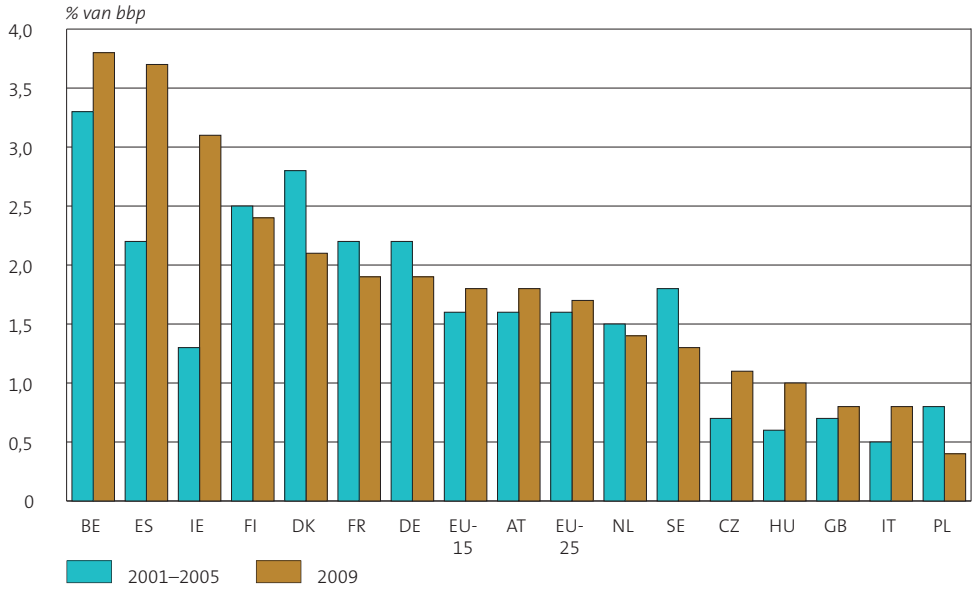
Bron: Eurostat.

10.6 Sociale uitkeringen

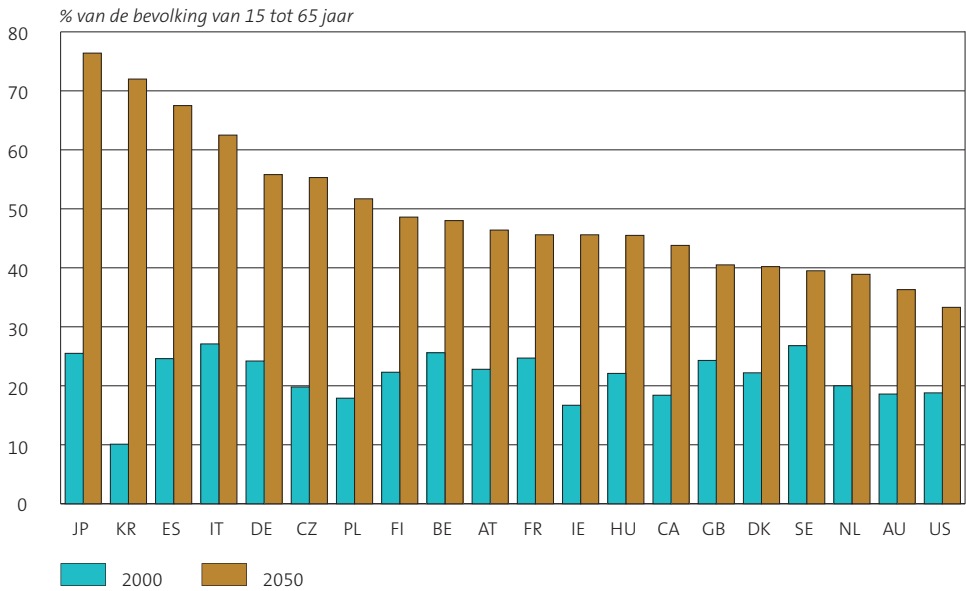
Bron: Eurostat (ESSPROS).

10.7 Werkloosheidsuitkeringen

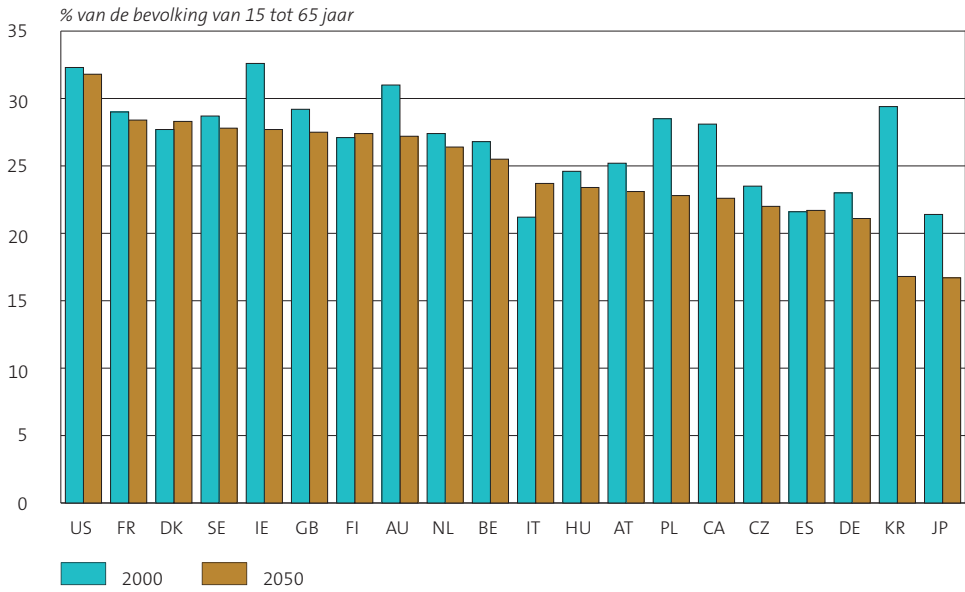
Bron: Eurostat (ESSPROS).

10.8 Vergrijzing; aantal personen van 65 jaar en ouder

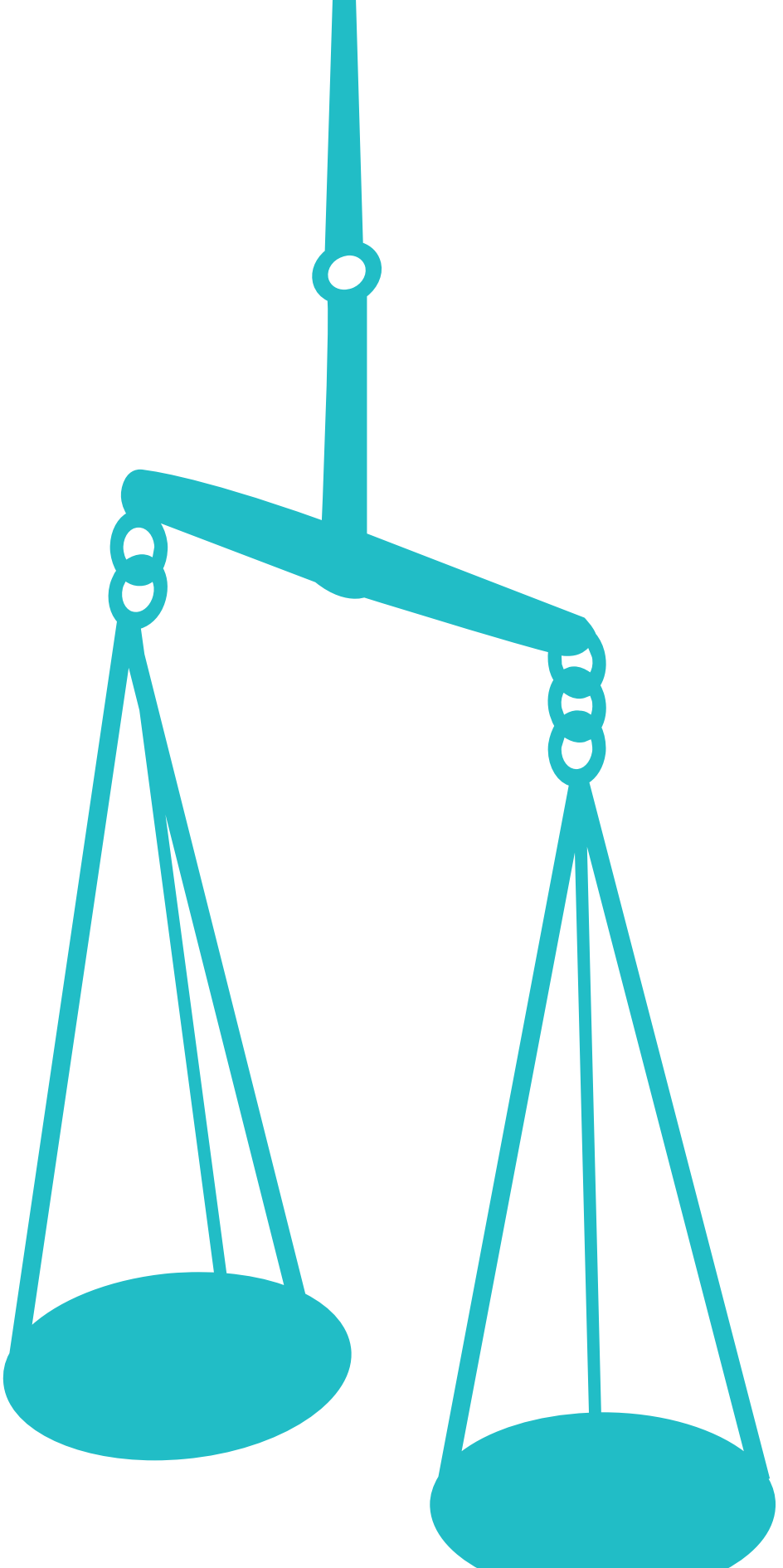
Bron: OESO.

10.9 Ontgroening; aantal 0–14-jarigen

Bron: OESO.

Verantwoor-
ding

Verantwoording

In deze bijlage worden de verschillende indicatoren beschreven. Het betreft informatie over de herkomst van de indicatoren en zaken die van belang zijn voor een goede technische interpretatie van de data. Deze informatie is ook toegankelijk via de CBS-website: www.cbs.nl/ondernemingsklimaat.

Naam	De naam van de indicator.
Gebruikt in	De staten, tabellen en figuren waarin de indicator is terug te vinden.
Definitie	Een omschrijving van de indicator.
Eenheid	De eenheid waarin de indicator is uitgedrukt.
Beschikbare periode	De jaren waarvoor gegevens beschikbaar zijn op de website.
Bron	De publicatie of instantie waaraan de cijfers ontleend zijn.
Link naar brongegevens	Indien de informatie via internet beschikbaar is wordt de link gegeven.
Ontbrekende landen	De landen binnen de groep van referentielanden waarvoor geen informatie beschikbaar is voor de indicator.
Opmerkingen	Aanvullende informatie die van belang is voor een goed begrip van de indicator en/of de scores van individuele landen.

Annex 1 Prestaties van de Nederlandse economie

Naam	Decompositie gemiddelde jaarlijkse groei bruto binnenlands product (bbp)
Gebruikt in	Figuur 2.2.1 (hoofdstuk 2, paragraaf 2.2)
Definitie	Bijdrage aan de ontwikkeling van het bbp van de arbeidsproductiviteit (bbp per gewerkt uur), het aantal werkzame personen en het aantal gewerkte uren per werkzame persoon.
Eenheid	Gemiddelde jaarlijkse groei in procenten
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	Berekeningen op basis van gegevens van de OECD Economic Outlook 91 [variabele GDPVD] en OECD Labour Force Statistics (MEI).
Link naar brongegevens	http://stats.oecd.org/index.aspx?r=206066 (via OLIS)
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Bbp is hier het bruto binnenlands product, volume, gecorrigeerd voor koopkracht ('Purchasing Power Parities') en uitgedrukt in US-dollar (2005 PPP).

Naam	Bruto binnenlands product (bbp) per capita
Gebruikt in	Figuur 1.3
Definitie	Bruto binnenlands product (bbp) tegen lopende marktprijzen, per capita, in koopkrachtequivalenten ('Purchasing Power Standards'; 'PPS') [variabele HVGDP].
Eenheid	1 000 PPS
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	Europese Commissie, AMECO database (indicator: Gross domestic product at current market prices per head of population).
Link naar brongegevens	http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/SelectSerie.cfm
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	Bruto binnenlands product (bbp) per gewerkt uur
Gebruikt in	Figuur 1.4
Definitie	Bruto binnenlands product, volume, gecorrigeerd voor koopkracht ('Purchasing Power Parities'), per gewerkt uur
Eenheid	US-dollar (2005 PPP)
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	Berekeningen op basis van gegevens van de OECD Economic Outlook 91 [variabele GDPVD] en OECD Labour Force Statistics (MEI).
Link naar brongegevens	http://stats.oecd.org/index.aspx?r=206066 (via OLIS)
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	Gewerkte uren per werkzame persoon per jaar
Gebruikt in	Figuur 1.5
Definitie	Gemiddeld aantal gewerkte uren per jaar, per werkzame persoon
Eenheid	Uren per jaar
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	OECD, Labour Force Statistics (MEI).
Link naar brongegevens	http://stats.oecd.org/index.aspx?r=206066
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	Bbp per werkzame persoon
Gebruikt in	Figuur 1.6
Definitie	Bruto binnenlands product, volume, gecorrigeerd voor koopkracht ('Purchasing Power Parities'), per werkzame persoon
Eenheid	1 000 US-dollar (2005 PPP)
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	Berekeningen op basis van gegevens van de OECD Economic Outlook 91 [variabele GDPVD] en OECD Labour Force Statistics (MEI).
Link naar brongegevens	http://stats.oecd.org/index.aspx?r=206066 (via OLIS)
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	Arbeidsparticipatie
Gebruikt in	Figuur 1.7; naar geslacht (figuren 1.8 en 1.9); naar leeftijdscategorie (figuren 1.10, 1.11 en 1.12)
Definitie	Werkzame personen van 15 tot 65 jaar binnen de totale bevolking van 15 tot 65 jaar. Een persoon wordt geteld als werkzame persoon wanneer deze in de week voorafgaand aan de enquête tenminste één uur werkzaam was.
Eenheid	% van de bevolking van 15 tot 65 jaar
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	OECD Labour Force Statistics.
Link naar brongegevens	http://stats.oecd.org/Index.aspx
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	Inkomenskwintieltaandeelratio
Gebruikt in	Figuur 1.13
Definitie	De som van de inkomens van de 20 procent van de bevolking met de hoogste inkomens, gedeeld door de som van de inkomens van de 20 procent van de bevolking met de laagste inkomens.
Eenheid	Ratio
Beschikbare periode	1995–2010
Bron	Eurostat. Income and living conditions – Indicator Inequality of income distribution [variabele income quintile share ratio]
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	Voor de bepaling van het inkomen van een persoon wordt eerst het totale beschikbare inkomen van een huishouden bepaald. Vervolgens wordt dit inkomen gecorrigeerd voor de samenstelling van het huishouden ('equivalised'). Alle personen binnen het huishouden krijgen vervolgens hetzelfde 'equivalised' inkomen toegerekend.

Naam	Levensverwachting bij geboorte
Gebruikt in	Figuur 1.14 (mannen) en figuur 1.15 (vrouwen)
Definitie	Gemiddeld aantal resterende levensjaren op een bepaalde leeftijd, gebaseerd op een gegeven verzameling van leeftijdgebonden sterftcijfers. De hier opgenomen cijfers hebben betrekking op de levensverwachting bij geboorte.
Eenheid	Jaar
Beschikbare periode	1960–2010
Bron	OECD Health Status.
Link naar brongegevens	http://stats.oecd.org/Index.aspx
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	Energieverbruik
Gebruikt in	Figuur 1.16
Definitie	Bruto binnenlandse energieconsumptie gedeeld door het bbp in constante prijzen (basisjaar 2000)
Eenheid	Kilogrammen olie-equivalent per 1 000 euro bbp
Beschikbare periode	1990–2010
Bron	Eurostat. Indicator Gross inland consumption of energy divided by GDP (kilogram of oil equivalent per 1000 Euro) [variabele tsien020]
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu/
Ontbrekende landen	AU, CA, KR
Opmerkingen	Deze indicator is de verhouding tussen het bruto binnenlands verbruik van energie en het bruto binnenlands product (bbp) voor een bepaald kalenderjaar. Het meet het energieverbruik van een economie en de totale energie-efficiëntie. Het bruto binnenlands verbruik van energie wordt berekend als de som van het bruto binnenlands verbruik van de vijf soorten energie: steenkool, elektriciteit, olie, aardgas en hernieuwbare energiebronnen. De bbp-cijfers zijn een kettingindex met als referentiejaar 2000. De energie-intensiteit wordt bepaald door het bruto binnenlands verbruik te delen door het bbp. Omdat het bruto binnenlands verbruik wordt gemeten in kgoe (kilogram olie-equivalent) en het bbp in 1 000 euro, is deze verhouding kgoe per 1 000 euro bbp.

Naam	Elektriciteitsverbruik uit duurzame bronnen
Gebruikt in	Figuur 1.17
Definitie	Aandeel van consumptie van elektriciteit die is opgewekt door duurzame energiebronnen in de totale bruto elektriciteitsconsumptie. Onder duurzame niet-fossiele energie wordt verstaan: zonne-, wind- en geothermische energie, energie opgewekt door waterkrachtcentrales en energie gewonnen uit biomassa en afval. De totale bruto nationale elektriciteitsconsumptie van een land is gedefinieerd als de totale elektriciteitsopwekking (uit alle bronnen) plus de import en minus de export van elektriciteit.
Eenheid	% van totale elektriciteitsverbruik
Beschikbare periode	1990–2010
Bron	Eurostat. Indicator: Electricity generated from renewable sources [variabele nrg_ind_333a]
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	–

Naam	Uitstoot van CO ₂
Gebruikt in	Figuur 1.18
Definitie	Uitstoot van CO ₂ (koolstofdioxide) volgens IPCC-voorschriften, per hoofd van de bevolking. Het betreft de emissies bij het verbranden van olie, kolen en gas voor energiegebruik. Emissies bij verbranding van hout en afval, en bij enkele industriële processen zoals de productie van cement, zijn hierin niet meegenomen. Zie 'The Revised 1996 IPCC Guidelines for National Greenhouse Gas Inventories'.
Eenheid	1 000 kg per capita
Beschikbare periode	2001–2009
Bron	Bron: OECD Stat-database
Link naar brongegevens	http://stats.oecd.org/Index.aspx
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Annex 2 Menselijk kapitaal en arbeidsaanbod

Naam	HRST-kern; hoogopgeleiden werkzaam in wetenschap en technologie
Gebruikt in	Figuur 2.3, figuur 2.4 (dienstensector) en figuur 2.5 (industrie)
Definitie	Personen die een opleiding in het hoger onderwijs hebben voltooid op het gebied van wetenschap en technologie en tevens werkzaam zijn op het gebied van wetenschap en technologie. De opleiding dient te vallen onder ISCED-97 klassen 5a (in Nederland o.a. doctoraal/master of hbo), 5b (o.a. kort hbo) of 6 (aio, oio of andere promotie-opleiding). Werkzaamheden dienen te vallen onder ISCO-1988 codes 2 (professionals) of 3 (technicians and associate professionals). Onder 'wetenschap en technologie' vallen, naast natuurwetenschappen en techniek, ook bijvoorbeeld medische wetenschap, landbouwonderzoek, sociale wetenschappen en onderwijs.
Eenheid	% van totale werkzame beroepsbevolking
Beschikbare periode	1994–2011
Bron	Eurostat [variabele hrst_st_ncat].
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	Volgens de ISCED-97 classificatie tellen ook enkele andere vormen van onderwijs mee als 'hoger onderwijs'. Volgens de Nederlandse interpretatie zijn dit particuliere of bedrijfsopleidingen met een duur van tenminste 2 jaar voltijd na havo/mbo-4. Denk hierbij bijvoorbeeld aan ICT- en commerciële opleidingen. Verder zijn er verschillen tussen landen in welke opleidingen tot het hoger onderwijs worden gerekend. Zie bijvoorbeeld Bernelot Moens, W.E. (2005). <i>Heeft Nederland wel zo weinig hoopopgeleiden? Associate degree vult gaten in onderwijssysteem</i> , CBS: Den Haag.

Naam	Hoogopgeleiden van 25 tot 65 jaar
Gebruikt in	Figuur 2.6
Definitie	Personen in de leeftijdsgroep van 25 tot 65 jaar, die een opleiding hebben voltooid in het hoger onderwijs. De opleiding dient te vallen onder ISCED-97 klassen 5a (in Nederland o.a. doctoraal/master of hbo), 5b (o.a. kort hbo) of 6 (aio, oio of andere promotie-opleiding).
Eenheid	% van bevolking van 25 tot 65 jaar
Beschikbare periode	1997–2010
Bron	OECD Education at a Glance 2012.
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Volgens de ISCED-97 classificatie tellen ook enkele andere vormen van onderwijs mee als 'hoger onderwijs'. Volgens de Nederlandse interpretatie zijn dit particuliere of bedrijfsopleidingen met een duur van tenminste 2 jaar voltijd na havo/mbo-4. Denk hierbij bijvoorbeeld aan ICT- en commerciële opleidingen. Verder zijn er verschillen tussen landen in welke opleidingen tot het hoger onderwijs worden gerekend. Zie bijvoorbeeld Bernelot Moens, W.E. (2005). <i>Heeft Nederland wel zo weinig hoopopgeleiden? Associate degree vult gaten in onderwijssysteem</i> , CBS: Den Haag.

Naam	Afgestudeerden in een bètarichting
Gebruikt in	Figuur 2.7
Definitie	Aantal succesvol afgestudeerden en gepromoveerden in wiskunde, natuurwetenschappen en informatica (science: ISC 4) en techniek (engineering: ISC 52) in het betreffende jaar, als aandeel van het totaal aantal afgestudeerden en gepromoveerden in tertiair onderwijs en geavanceerde researchopleidingen in dat jaar. Hoger onderwijs is hier gedefinieerd als ISCED-97 klassen 5a (in Nederland o.a. doctoraal/master en hbo), en 6 (aio, oio of andere promotie-opleiding).
Eenheid	% van totale aantal afgestudeerden
Beschikbare periode	1998–2010
Bron	OECD Education database
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Het betreft het jaar waarin studenten daadwerkelijk een diploma verwerven, met uitzondering van Denemarken, Finland, Frankrijk (tot 2002) en Italië, waar studenten zijn geregistreerd, die in het voorgaande jaar zijn afgestudeerd. Volgens de ISCED-97 classificatie tellen ook enkele andere vormen van onderwijs mee als 'hoger onderwijs'. Volgens de Nederlandse interpretatie zijn dit particuliere of bedrijfsopleidingen met een duur van tenminste 2 jaar voltijd na havo/mbo-4. Denk hierbij bijvoorbeeld aan ICT- en commerciële opleidingen. Verder zijn er verschillen tussen landen in welke opleidingen tot het hoger onderwijs worden gerekend. Zie bijvoorbeeld Bernelot Moens, W.E. (2005). <i>Heeft Nederland wel zo weinig hoopopgeleiden? Associate degree vult gaten in onderwijssysteem</i> , CBS: Den Haag.

Naam	Arbeidsparticipatie van autochtone bevolking en immigranten naar opleidingsniveau
Gebruikt in	Figuur 2.8
Definitie	Werkzame personen van 15 tot 65 jaar binnen de totale bevolking van 15 tot 65 jaar, onderverdeeld naar autochtonen (in het land geboren) en immigranten (niet in het land geboren), en onderverdeeld naar opleidingsniveau. Opleidingen zijn ingedeeld in drie klassen: 1 'lager onderwijs' (ISCED-97 niveau 0-2). In Nederland zijn dit o.a. basisschool, vmbo en de onderbouw van havo en vwo; 2 'middelbaar onderwijs' (ISCED-97 niveau 3-4). In Nederland o.a. bovenbouw havo en vwo, mbo-2,3 en 4, leerlingwezen; 3 'hoger onderwijs' (ISCED-97 niveau 5-6). Hbo, wo en promotietrajecten.
Eenheid	Een persoon wordt geteld als werkzame persoon wanneer deze in de week voorafgaand aan de enquête tenminste één uur werkzaam was.
Beschikbare periode	% van de bevolking van 15 tot 65 jaar
Bron	Incidenteel: 2007 en 2009
Link naar brongegevens	OECD Factbook 2011–2012 www.oecd.org

Ontbrekende landen	AU, JP, KR, PL
Opmerkingen	In de publicatie is het saldo van de arbeidsparticipatie van de autochtone bevolking en de immigranten, per opleidingsniveau weergegeven (in procentpunten).

Naam	Volwassenen die deelnemen aan onderwijs en trainingen
Gebruikt in	Figuur 2.9
Definitie	Personen van 25 tot 65 jaar, die aangaven dat ze in de 4 weken voorafgaand aan de enquête onderwijs hadden ontvangen of een training hadden gevolgd.
Eenheid	% van bevolking van 25 tot 65 jaar
Beschikbare periode	1992–2011
Bron	Eurostat Structural Indicators [variabele tsien080]
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	De weergegeven informatie heeft betrekking op alle vormen van onderwijs en training, ongeacht of deze van belang zijn voor de huidige of een toekomstige baan van de respondent. Dit omvat formeel onderwijs, trainingen, bedrijfstrainingen, leerlingwezen, leren terwijl men werkt, seminars, leren op afstand, avondonderwijs, en dergelijke. Vanaf 2004 wordt zelfstudie niet meer meegeteld.

Naam	Arbeidskosten per eenheid product
Gebruikt in	Figuur 2.10
Definitie	Arbeidskosten gedeeld door het bbp. De arbeidskosten zijn in nominale prijzen uitgedrukt. Het bbp wordt gecorrigeerd voor prijsontwikkelingen. Hierdoor is het mogelijk te bekijken hoe de arbeidskosten voor een standaard productie-eenheid zich door de jaren heen ontwikkelen.
Eenheid	Index (2005=100)
Beschikbare periode	1992–2011
Bron	OECD Economic Outlook, No.91 – June 2012
Link naar brongegevens	www.oecd.org/eco/Economic_Outlook
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	De index geeft per land de ontwikkeling van de arbeidskosten per eenheid product weer. De index laat niet de niveaunderschillen in arbeidskosten per eenheid product zien tussen de verschillende landen.

Naam	Leerprestaties van 15-jarige scholieren
Gebruikt in	Staat 2.11 (wiskunde, natuurwetenschappen, lezen, totaal)
Definitie	Leerprestaties van 15-jarige scholieren op het terrein van wiskunde, natuurwetenschappen, en lezen.
Eenheid	Index
Beschikbare periode	2000, 2003, 2006 en 2009
Bron	OECD Programme for International Student Assessment (PISA).
Link naar brongegevens	www.oecd.org/pisa
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	De cijfers voor Nederland voor 2003 hebben een beperkte betrouwbaarheid vanwege een kleine steekproefomvang. Het totaal is berekend als het ongewogen gemiddelde van de scores op de drie onderscheiden onderdelen.

Naam	Arbeidsparticipatie naar opleidingsniveau
Gebruikt in	Staat 2.12 (lager onderwijs, middelbaar onderwijs, hoger onderwijs)
Definitie	Werkzame personen van 25 tot 65 jaar, naar hoogst genoten opleiding. Onder werkzame personen vallen werknemers, zelfstandigen en onbetaald meewerkende familieleden, die ten minste 1 uur per week werken. Opleidingen zijn ingedeeld in drie klassen: 1 'lager onderwijs' (ISCED-97 niveau 0-2). In Nederland zijn dit o.a. basisschool, vmbo en de onderbouw van havo en vwo; 2 'middelbaar onderwijs' (ISCED-97 niveau 3-4). In Nederland o.a. bovenbouw havo en vwo, mbo-2,3 en 4, leerlingwezen; 3 'hoger onderwijs' (ISCED-97 niveau 5-6). Hbo, wo en promotietrajecten.
Eenheid	% van bevolking van 25 tot 65 jaar in de betreffende opleidingsgroep

Beschikbare periode	1991–2010
Bron	OESO, Education at a Glance 2012.
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Volgens de ISCED-97 classificatie tellen ook enkele andere vormen van onderwijs mee als 'hoger onderwijs'. Volgens de Nederlandse interpretatie zijn dit particuliere of bedrijfsopleidingen met een duur van tenminste 2 jaar voltijd na havo/mbo-4. Denk hierbij bijvoorbeeld aan ICT- en commerciële opleidingen. Verder zijn er verschillen tussen landen in welke opleidingen tot het hoger onderwijs worden gerekend. Zie bijvoorbeeld Bernelot Moens, W.E. (2005). <i>Heeft Nederland wel zo weinig hoopopgeleiden? Associate degree vult gaten in onderwijssysteem</i> , CBS: Den Haag.

Naam	Werkloosheid naar opleidingsniveau
Gebruikt in	Staat 2.13 (lager onderwijs, middelbaar onderwijs, hoger onderwijs)
Definitie	Aantal geregistreerde werklozen van 25-64 jaar, als percentage van de beroepsbevolking (25-64 jaar), naar hoogst voltooide opleiding. Opleidingen zijn ingedeeld in drie klassen: 1 'lager onderwijs' (ISCED-97 niveau 0-2). In Nederland zijn dit o.a. basisschool, vmbo en de onderbouw van havo en vwo; 2 'middelbaar onderwijs' (ISCED-97 niveau 3-4). In Nederland o.a. bovenbouw havo en vwo, mbo-2,3 en 4, leerlingwezen; 3 'hoger onderwijs' (ISCED-97 niveau 5-6). Hbo, wo en promotietrajecten. Werklozen zijn gedefinieerd als individuen zonder werk, die actief werk zoeken en momenteel beschikbaar zijn om te gaan werken.
Eenheid	% van beroepsbevolking van 25 tot 65 jaar in de betreffende opleidingsgroep
Beschikbare periode	1991–2010
Bron	OESO, Education at a glance 2012.
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Volgens de ISCED-97 classificatie tellen ook enkele andere vormen van onderwijs mee als 'hoger onderwijs'. Volgens de Nederlandse interpretatie zijn dit particuliere of bedrijfsopleidingen met een duur van tenminste 2 jaar voltijd na havo/mbo-4. Denk hierbij bijvoorbeeld aan ICT- en commerciële opleidingen. Verder zijn er verschillen tussen landen in welke opleidingen tot het hoger onderwijs worden gerekend. Zie bijvoorbeeld Bernelot Moens, W.E. (2005). <i>Heeft Nederland wel zo weinig hoopopgeleiden? Associate degree vult gaten in onderwijssysteem</i> , CBS: Den Haag.

Annex 3 Innovatie

Naam	R&D-uitgaven van bedrijven
Gebruikt in	Figuur 3.3
Definitie	Uitgaven aan onderzoek & ontwikkeling (R&D) door de sector bedrijven
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1990–2010
Bron	OECD Main Science and Technology Indicators.
Link naar brongegevens	www.oecd.org .
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	R&D-uitgaven van bedrijven
Gebruikt in	Figuur 3.4 (industrie) en figuur 3.5 (dienstensector)
Definitie	Uitgaven aan onderzoek & ontwikkeling (R&D) door de sector bedrijven
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1990–2009
Bron	OECD Main Science and Technology Indicators [variabelen C15T37 en C50T99].
Link naar brongegevens	–
Ontbrekende landen	AU, CA, DK, FR, GB, IE, PL, SE.
Opmerkingen	–

Naam	R&D van bedrijven gefinancierd vanuit het buitenland
Gebruikt in	Figuur 3.6
Definitie	Uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling (R&D) door de sector bedrijven, betaald door buitenlandse financiers.
Eenheid	% van R&D-uitgaven van bedrijven
Beschikbare periode	1990–2010
Bron	OECD Main Science and Technology Indicators.
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	US
Opmerkingen	–

Naam	Technologisch innovatieve bedrijven
Gebruikt in	Figuur 3.7 (industrie) en figuur 3.8 (dienstensector).
Definitie	Succesvolle innovatieve bedrijven met product- en/of procesvernieuwingen in de laatste drie jaar. Dit zijn bedrijven die voor de markt nieuwe of aanzienlijk verbeterde producten (goederen) of diensten introduceren, of bedrijven die nieuwe of aanzienlijk verbeterde processen implementeren. Innovaties zijn gebaseerd op de resultaten van nieuwe technologische ontwikkelingen, nieuwe combinaties van bestaande technologie of het benutten van overige kennis.
Eenheid	% van bedrijven
Beschikbare periode	1996, 2000, 2004, 2006, 2008 en 2010. Voor Nederland ook 1998 en 2002
Bron	Eurostat Community Innovation Surveys en CBS.
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US.
Opmerkingen	Gegevens zijn beschikbaar voor de industrie (NACE D) en voor de dienstensector, gedefinieerd als NACE-sectoren I en J en NACE-branches 51, 72, 74.2 en 74.3. Voor 1996 en 1998 geldt: alleen bedrijven met minstens 20 werknemers in de industrie en alleen bedrijven met minstens 10 werknemers in dienstensector. Vanaf 2000 geldt: alleen bedrijven met minstens 10 werknemers voor zowel industrie als dienstensector. Het EU-15-gemiddelde voor de industrie in 1996 is exclusief Griekenland. Het EU-15-gemiddelde in de dienstensector in 1996 is exclusief Griekenland, Spanje en Italië. Voor het jaar 2008 is de indeling in industrie en dienstensector gebaseerd op NACE Rev. 2. De industrie bestaat uit NACE-categorie C. De dienstensector bestaat uit de NACE-categorieën G46, H, J58, J61, J62, J63, K and M71.

Naam	Werkgelegenheid in hightechsectoren
Gebruikt in	Figuur 3.9 (medium- en hightechindustrie) en figuur 3.10 (hightechdienstensector).
Definitie	Werkgelegenheid in de medium- en hightech industrie; en werkgelegenheid in de kennisintensieve hightechdienstensector.
Eenheid	% van werkzame beroepsbevolking
Beschikbare periode	1994–2011
Bron	Eurostat Science and Technology Indicators [variabele htec_emp_nat2]
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, KR, JP, US
Opmerkingen	Vanaf 2008 is de indeling gebaseerd op de NACE Rev. 2. De hightechindustrie omvat: de farmaceutische industrie (21) en de vervaardiging van computers en van elektronische en optische apparatuur (26). De medium-hightechindustrie omvat: de chemische industrie (20), de vervaardiging van elektrische apparatuur (27), overige machines en apparaten (28), auto's, aanhangwagens en opleggers (29) en overige transportmiddelen (30). De kennisintensieve hightechdienstensector omvat: de informatie- en communicatiesector (excl. 58) en spoor- en ontwikkelingswerk (72). Voor 2008 was de indeling gebaseerd op de NACE Rev. 1.1.

Naam	Technologisch innovatieve bedrijven die hebben samengewerkt
Gebruikt in	Staat 3.11
Definitie	Het percentage (technologisch) innovatieve bedrijven in industrie en dienstensector, dat heeft samengewerkt met andere bedrijven en instellingen op het terrein van innovatie. Hierbij worden tevens apart onderscheiden: 'samenwerking met de overheid of publieke researchinstellingen' en 'samenwerking met universiteiten of andere instituten voor hoger onderwijs'.
Eenheid	% van innovatieve bedrijven
Beschikbare periode	1996, 1998, 2000, 2002, 2004, 2006, 2008 en 2010.
Bron	Eurostat Community Innovation Surveys en CBS.
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	Gegevens zijn beschikbaar voor de industrie (NACE D) en voor de dienstensector, gedefinieerd als NACE-sectoren I en J en NACE-branches 51, 72, 74.2 en 74.3. Voor 1996 en 1998 geldt: alleen bedrijven met minstens 20 werknemers in industrie en alleen bedrijven met minstens 10 werknemers in dienstensector. Vanaf 2000 geldt: alleen bedrijven met minstens 10 werknemers voor zowel industrie als dienstensector. Voor het jaar 2008 is de indeling in industrie en dienstensector gebaseerd op NACE Rev. 2. De industrie bestaat uit NACE-categorie C. De dienstensector bestaat uit de NACE-categorieën G46, H, J58, J61, J62, J63, K and M71.

Naam	Aangevraagde octrooien bij het EPO
Gebruikt in	Figuur 3.12
Definitie	Octrooiaanvragen bij het Europees Patentbureau (EPO). Een aanvraag wordt geteld op het moment dat deze wordt ingediend op nationaal niveau (prioriteitsjaar). Onder de getelde octrooiaanvragen vallen aanvragen onder de 'European Patent Convention', alsmede aanvragen onder de 'Patent Co-operation Treaty' (PCT), waarbij het EPO is aangewezen als hoeder (Euro-PCT). Aanvragen die alleen zijn gedaan bij nationale patentbureaus worden niet meegeteld. Het aantal aanvragen wordt geteld volgens specifieke criteria, die kijken naar het innovatieve potentieel. Derhalve komen de hier weergegeven aantallen niet overeen met bijvoorbeeld de aantallen in het 'annual report' van de EPO. In gevallen waarbij een aanvraag werd gedaan door uitvinders uit verschillende landen, is bij elk van deze landen een fractie van een aanvraag geteld. Octrooien worden alleen toegewezen indien deze nieuw zijn, een innovatieve sprong voorwaarts betekenen en industrieel toepasbaar zijn. Niet als innovatie worden gezien onder meer nieuwe wiskundige methoden, softwareverbeteringen en plantenveredeling. Dit betekent dat innovaties in de dienstensector onder de 'European Patent Convention' niet tot octrooiaanvragen kunnen leiden. Naast het totale aantal octrooien wordt ook het aandeel aangevraagde hightechpatenten als percentage van het totaal aantal aangevraagde patenten bij het Europees Patentbureau (EPO) gegeven. Hightechpatenten zijn opgenomen volgens de criteria van het Trilateral Statistical Report waarin de volgende technologiegebieden als hightech worden aangemerkt: computers en overige geautomatiseerde kantooruitrusting, micro-organische en genetische techniek, luchtvaart, communicatietechnologie, halfgeleiders en lasers (IPC-classificatie).
Eenheid	Aantal aanvragen per miljoen personen in de beroepsbevolking
Beschikbare periode	1990–2010
Bron	Eurostat [variabelen pat_ep_ntot en tsc0009110]
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Het duurt tot wel enkele jaren voordat alle procedures voor een ingediend patent volledig zijn doorlopen. Daarnaast is het mogelijk om een in één Europees land ingediend octrooi een vastgestelde periode later alsnog bij het EPO in te dienen, met behoud van het prioriteitsjaar. Cijfers op basis van het prioriteitsjaar kunnen voor de laatste paar jaar derhalve nog flink stijgen.

Naam	Aangevraagde triadische octrooien
Gebruikt in	Figuur 3.13
Definitie	Aantal aangevraagde octrooien die tegelijkertijd worden ingediend bij het Europees (EPO) en het Japans (JPO) patentbureau en toegekend worden door het Amerikaans patentbureau (USPTO), naar jaar van eerste internationale aanvraag. Gemeten op 1 januari van elk jaar. Octrooien worden geteld bij het land van herkomst van de uitvinder (niet bij het land van herkomst van de aanvrager).
Eenheid	Aantal aanvragen per miljoen personen in de beroepsbevolking
Beschikbare periode	1990–2010
Bron	OECD patent database.
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Het aantal jaren dat verstrijkt tussen het indienen van de aanvraag voor het patent en de daadwerkelijke toekenning verschilt tussen de diverse instanties. Bij de EPO en JPO kan dit tot 4 jaar duren, bij de USPTO 6 tot 10 jaar.

Naam	Omzetaandeel technologisch nieuwe en verbeterde producten
Gebruikt in	Figuur 3.15 (industrie) en figuur 3.16 (dienstensector).
Definitie	Omzetaandeel van technologisch nieuwe of sterk verbeterde producten. De producten zijn nieuw voor het bedrijf, maar niet noodzakelijkerwijs ook nieuw in de markt. Alleen bedrijven met minstens 10 werknemers.
Eenheid	% van totale omzet
Beschikbare periode	2000, 2002, 2003, 2004, 2006, 2008 en 2010.
Bron	Eurostat Community Innovation Surveys en CBS.
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	Gegevens zijn beschikbaar voor de industrie (NACE D) en voor de dienstensector, gedefinieerd als NACE-sectoren I en J en NACE-branches 51, 72, 74.2 en 74.3. Het EU-15-gemiddelde in 2000 is exclusief Ierland.

Naam	Aangevraagde hightechoctrooien bij het EPO
Gebruikt in	Figuur 3.14
Definitie	Octrooiaanvragen bij het Europees Patentbureau (EPO). Een aanvraag wordt geteld op het moment dat deze wordt ingediend op nationaal niveau (prioriteitsjaar). Onder de getelde octrooiaanvragen vallen aanvragen onder de 'European Patent Convention', alsmede aanvragen onder de 'Patent Co-operation Treaty' (PCT), waarbij het EPO is aangewezen als hoeder (Euro-PCT). Aanvragen die alleen zijn gedaan bij nationale patentbureaus worden niet meegeteld. Het aantal aanvragen wordt geteld volgens specifieke criteria, die kijken naar het innovatieve potentieel. Derhalve komen de hier weergegeven aantallen niet overeen met bijvoorbeeld de aantallen in het 'annual report' van de EPO. In gevallen waarbij een aanvraag werd gedaan door uitvinders uit verschillende landen, is bij elk van deze landen een fractie van een aanvraag geteld. Octrooien worden alleen toegewezen indien deze nieuw zijn, een innovatieve sprong voorwaarts betekenen en industrieel toepasbaar zijn. Niet als innovatie worden gezien onder meer nieuwe wiskundige methoden, softwareverbeteringen en plantenveredeling. Dit betekent dat innovaties in de dienstensector onder de 'European Patent Convention' niet tot octrooiaanvragen kunnen leiden. Naast het totale aantal octrooien wordt ook het aandeel aangevraagde hightechpatenten als percentage van het totaal aantal aangevraagde patenten bij het Europees Patentbureau (EPO) gegeven. Hightechpatenten zijn opgenomen volgens de criteria van het Trilateral Statistical Report waarin de volgende technologiegebieden als hightech worden aangemerkt: computers en overige geautomatiseerde kantooruitrusting, micro-organische en genetische techniek, luchtvaart, communicatietechnologie, halfgeleiders en lasers (IPC-classificatie).
Eenheid	Percentage aanvragen hightechoctrooien op totaal aantal aanvragen octrooien
Beschikbare periode	1990–2008
Bron	Eurostat [variabelen pat_ep_ntot en tsc0009110]
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	–

Opmerkingen	Het duurt tot wel enkele jaren voordat alle procedures voor een ingediend patent volledig zijn doorlopen. Daarnaast is het mogelijk om een in één Europees land ingediend octrooi een vastgestelde periode later alsnog bij het EPO in te dienen, met behoud van het prioriteitsjaar. Cijfers op basis van het prioriteitsjaar kunnen voor de laatste paar jaar derhalve nog flink stijgen.
-------------	---

Naam Gebruikt in Definitie	Bedrijven die vormen van niet-technologische innovatie hebben doorgevoerd Figuur 3.17 Het percentage bedrijven dat niet-technologische innovatie heeft doorgevoerd op de volgende terreinen: strategie, management, organisatie, marketing en esthetische aanpassingen van producten. 'Strategie' betreft de implementatie of wijziging van de (langetermijn)doelen van een bedrijf. 'Management' refereert aan het toepassen van geavanceerde, niet eerder door het bedrijf gebruikte managementtechnieken. 'Organisatie' heeft betrekking op het doorvoeren van ingrijpende veranderingen in de organisatiestructuur van het bedrijf. 'Marketing' betreft de toepassing of ontwikkeling van wezenlijk nieuwe marketingconcepten. 'Esthetische productaanpassingen' zijn niet-technische veranderingen in uiterlijk of voorkomen van producten, zoals wijziging van kleur of verpakking.
Eenheid	% van totale aantal bedrijven
Beschikbare periode	1996, 1998, 2000, 2002, 2004, 2006, 2008 en 2010.
Bron	Eurostat Community Innovation Survey en CBS.
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, IE, JP, KR, US
Opmerkingen	–

Annex 4 Kapitaal

Naam Gebruikt in Definitie	Investeringsquote bedrijvensector Figuur 4.3 Bruto kapitaalinvesteringen in vaste activa door de bedrijvensector gedeeld door het bbp (in prijzen van 2000).
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	OECD Economic Outlook no. 90 en 91
Link naar brongegevens	www.oecd.org/eco/Economic_Outlook
Ontbrekende landen	CZ, IT, ES, PL
Opmerkingen	–

Naam Gebruikt in Definitie	Geïnvesteed durfkapitaal Figuur 4.4 en figuur 4,5 (vroeg fase) Risicodragend vermogen ter beschikking gesteld aan niet-beursgenoteerde ondernemingen. De gegevens zijn onderverdeeld in twee groepen: de vroeg fase ('aanloop' en 'opstart') en de vervolgfase ('uitbreiding' en 'vervanging'). Onder 'aanloop' ('seed') wordt verstaan: financiering van onderzoek, beoordeling en ontwikkeling van de businesscase voorafgaande aan de opstartfase. Bij 'opstart' gaat het om financiering van productontwikkeling en de eerste activiteiten op het gebied van marketing, productie en verkoop. 'Uitbreiding' betreft de financiering van uitbreiding van de productiecapaciteit en verdere ontwikkeling van producten en markten en/of additioneel werkkapitaal. 'Vervanging' duidt op de aankoop van bestaande aandelen in een onderneming. Hiertoe behoort ook de herfinanciering van schulden aan een bank.
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	Eurostat Structural Indicators
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	–

Naam	Directe buitenlandse investeringen: stromen
Gebruikt in	Figuur 4.6 (inkomend) en figuur 4.7 (uitgaand)
Definitie	DBI worden gedefinieerd als een directe investering van een (rechts)persoon in een bedrijf van een andere economie met de bedoeling een blijvend belang te verwerven. Het 'blijvend belang' betekent dat er een langdurige band tussen de investeerder en de onderneming ontstaat en een aanzienlijke mate van invloed door de investeerder op de leiding van de onderneming. De directe investering heeft betrekking op zowel de eerste investering als alle daaropvolgende transacties tussen beide (rechts)personen. Absolute controle door de buitenlandse investeerder is niet vereist; een aandeel van minimaal 10% houdt in dat de investeerder de leiding van het bedrijf kan beïnvloeden, of direct aan de leiding kan deelnemen. Stromen hebben betrekking op de jaarlijkse geldstromen betrekking hebbende op directe buitenlandse investeringen.
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	OECD International direct investment database; bestand "Most recent FDI statistics for OECD and G20 countries".
Link naar brongegevens	www.sourceoecd.org/factbook ; www.oecd.org/investment/statistics
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Vergelijkbaarheid: Ondanks verbeteringen in het toepassen van internationale standaarden in recente jaren, bestaan er nog steeds methodologische verschillen tussen landen. In een gezamenlijke enquête van IMF en OESO is de mate onderzocht waarin de internationale standaarden worden toegepast in de OESO landen en ook een dertigtal niet-OESO landen. Verwijzingen naar resultaten van dit onderzoek zijn te vinden bij het OECD Factbook.

Naam	Directe buitenlandse investeringen: voorraad
Gebruikt in	Figuur 4.8 (inkomend) en figuur 4.9 (uitgaand).
Definitie	DBI worden gedefinieerd als een directe investering van een (rechts)persoon in een bedrijf van een andere economie met de bedoeling een blijvend belang te verwerven. Het 'blijvend belang' betekent dat er een langdurige band tussen de investeerder en de onderneming ontstaat en een aanzienlijke mate van invloed door de investeerder op de leiding van de onderneming. De directe investering heeft betrekking op zowel de eerste investering als alle daaropvolgende transacties tussen beide (rechts)personen. Absolute controle door de buitenlandse investeerder is niet vereist; een aandeel van minimaal 10% houdt in dat de investeerder de leiding van het bedrijf kan beïnvloeden, of direct aan de leiding kan deelnemen. De voorraad heeft betrekking op de totale actuele waarde van de in de loop van de jaren gedane investeringen.
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	OECD International direct investment database; bestand "Most recent FDI statistics for OECD and G20 countries".
Link naar brongegevens	www.oecd.org/investment/statistics
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Volgens internationale standaarden worden activa en geldelijke verplichtingen (assets and liabilities) gewaardeerd tegen de marktprijs. De cumulatieve buitenlandse investeringen kunnen dus ook door koersmutaties veranderen.

Annex 5 Ondernemerschap

Naam	Ondernemersquote
Gebruikt in	Figuur 5.3
Definitie	De ondernemersquote is gedefinieerd als het aantal ondernemers als percentage van de werkzame en werkzoekende beroepsbevolking. Als definitie van ondernemerschap geldt: alle eigenaren van bedrijven die tevens het bedrijf leiden en waarbij ondernemerschap voor de betreffende personen de hoofdactiviteit is. Onder deze definitie vallen derhalve zowel zelfstandigen van niet-rechtspersonen, als directeur/grotaandeelhouders (dga's) van rechtspersonen. Ondernemers in de landbouw en visserij zijn buiten de analyse gebleven.
Eenheid	% van de werkzame en werkzoekende beroepsbevolking

Beschikbare periode	1972 – 2009
Bron	EIM, op basis van de Labour Force Statistics database (LFS) van de OESO en aanvullende gegevens van Eurostat.
Link naar brongegevens	www.EIM.net
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	De OESO hanteert in de LFS geen uniforme definitie van een ondernemer, maar gaat uit van de definitie die het betreffende land hanteert, met als gevolg dat niet alle cijfers tussen landen onderling vergelijkbaar zijn. Daarnaast bevat de statistiek veel reeksbreuken. EIM heeft een methode ontwikkeld om gegevens uit diverse landen met elkaar te vergelijken op basis van een uniforme definitie. EIM heeft nagegaan welke definitie van ondernemer door de diverse landen in de diverse statistieken gebruikt is. Er zijn toen voor een recent jaar ophoog-, c.q. afsplitsfactoren per land vastgesteld (veelal 1992) om tot een uniforme definitie te komen. In sommige landen (w.o. Nederland en de VS) zijn bijschattingen verricht voor de dga's, terwijl voor enkele andere landen schattingen zijn gemaakt van de zogenaamde meewerkende gezinsleden die op de aantallen ondernemers in de statistiek in mindering zijn gebracht. De ophoog- en afsplitsfactoren zijn bij gebrek aan informatie per jaar voor een aantal landen in de tijd constant gehouden. Tevens zijn correcties aangebracht voor de reeksbreuken in het materiaal van de OESO door in het jaar van de reeksbreuk als groeicijfer de gemiddelde ontwikkeling van het voorafgaande jaar en het navolgende jaar te nemen.

Naam	Aandeel zelfstandige ondernemers, mannelijk
Gebruikt in	Figuur 5.4 (mannen) en figuur 5.5 (vrouwen)
Definitie	Deel van werkzame personen dat zelfstandig ondernemer is. Onder 'zelfstandige ondernemers' vallen onder andere werkgevers, ZZP'ers, en onbetaald meewerkende gezinsleden (deze laatste groep komt vooral veel voor in kleinschalige landbouw en detailhandel). Directeuren op de loonlijst van grote bedrijven worden niet als zelfstandige ondernemers gezien. Een werkzame persoon is hier gedefinieerd als iemand van 15 jaar of ouder, die minstens 1 uur per week betaald werk heeft verricht.
Eenheid	% van werkzame personen
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	OECD Factbook 2011-2012
Link naar brongegevens	www.sourceoecd.org/factbook
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	TEA-index; aankomend en jong ondernemerschap
Gebruikt in	Figuur 5.6
Definitie	Het aantal personen dat bezig is een bedrijf te starten of dat een bedrijf bezit/leidt dat minder dan 3,5 jaar bestaat, in verhouding tot de beroepsbevolking
Eenheid	Index
Beschikbare periode	2001–2011
Bron	Global Entrepreneurship Monitor (GEM)
Link naar brongegevens	www.EIM.net
Ontbrekende landen	CA, CZ, PL, AT
Opmerkingen	De TEA is een index voor de mate van nieuw ondernemerschap per land en wordt berekend als het percentage van mensen die dergelijke activiteiten ondernemen ten opzichte van de beroepsbevolking (bevolking tussen 18 en 64 jaar). De GEM is in 1999 van start gegaan op initiatief van 10 landen. Sinds 2001 neemt het EIM binnen het programma 'MKB en Ondernemerschap' deel aan de GEM. Jaarlijks zijn nu ruim dertig landen, waaronder 20 OESO-landen, betrokken bij dit onderzoek, zodat een goede internationale vergelijking mogelijk is van de mate van nieuw ondernemerschap en van het ondernemersklimaat.

Naam	Bedrijfsgrootte bij oprichting
Gebruikt in	Figuur 5.7
Definitie	Gemiddelde aantal personen werkzaam bij oprichting van een bedrijf.
Eenheid	personen
Beschikbare periode	2000–2010
Bron	EIM, Internationale Benchmark Ondernemerschap
Link naar brongegevens	www.EIM.net
Ontbrekende landen	AU, PL, KR, CA, CZ
Opmerkingen	–

Naam	Oprichtingen van bedrijven
Gebruikt in	Figuur 5.8
Definitie	<p>De hier gebruikte definities voor oprichtingen en opheffingen van bedrijven verschillen sterk van de definities die worden gebruikt bij elders door het CBS voor alleen Nederland gepubliceerde cijfers. Zo worden in de nationale CBS cijfers bijvoorbeeld alleen bedrijven geteld wanneer er tenminste 1 persoon 15 uur of meer per week werkzaam is. In deze internationale vergelijking wordt een bedrijf geteld wanneer er minstens 1 persoon 1 uur per week werkt. Onderstaand overzicht geeft de voornaamste verschillen weer.</p> <p>Internationale vergelijking (deze publicatie): Populatie: Gehele bedrijfsleven exclusief landbouw en visserij (NACE C-K; N-O). Gezondheidszorg maakt hier wel deel van uit; overheid en onderwijs niet. Eenheid: Juridische onderneming Definitie oprichting: Starters en nieuwe dochters, voorzover actief. Definitie opheffing: Algemene opheffingen van actieve bedrijven en faillissementen van actieve bedrijven. Fusies en overnames zijn niet meegerekend, behalve voor eenmanszaken. Definitie actief bedrijf: Tenminste 1 persoon werkt tenminste 1 uur per week in de onderneming. Nationale CBS-cijfers (elders gepubliceerd): Populatie: Bedrijfsleven exclusief opvoeringen in de landbouw, visserij, financiële instellingen, openbaar bestuur en de gesubsidieerde sector. Eenheid: Bedrijf Definitie oprichting: Nieuwe economisch actieve bedrijven; voortzettingen van een of meer bestaande bedrijven (fusie, overname, verzelfstandiging, eigenaarwisseling, naamswijziging e.d.) worden niet als nieuw beschouwd. Definitie opheffing: Er is sprake van een opheffing als een bedrijf in jaar (t+1) niet meer tot de populatie actieve bedrijven behoort, terwijl dit in het vorige jaar (t) wel het geval was. Voor een opheffing geldt als aanvullende voorwaarde dat er geen andere bedrijven bij de gebeurtenis zijn betrokken. M.a.w. een structuurwijziging (fusie, overname, afsplitsing, uiteenvallen) leidt niet tot een opheffing. Definitie actief bedrijf: Tenminste 1 persoon is 15 uur of meer per week werkzaam.</p> <p>N.B.: Het saldo van fusies en afsplitsingen ligt jaarlijks gemiddeld rond de 0,75-1% van het aantal bedrijven. Het aandeel oprichtingen en opheffingen waarbij de ondernemer minder dan 15 uur actief is in het bedrijf schommelt voor Nederland jaarlijks tussen de 15% en 20% (bron: EIM).</p>
Eenheid	Beschikbaar als percentage van het totale aantal bedrijven en in absolute aantallen
Beschikbare periode	1995–2010
Bron	EIM, Internationale Benchmark Ondernemerschap
Link naar brongegevens	www.EIM.net
Ontbrekende landen	AU, CA, KR, PL
Opmerkingen	<p>Als bronnen worden door het EIM doorgaans het Handelsregister en/of het BTW-register gehanteerd. Een drietal landen - Frankrijk, de VS en Japan - hanteert een statistiekregister. Voorzover landen een andere afbakening van toe- en uitredingen hanteren, heeft EIM deze volgens een vaste procedure geüniformeerd. Hiervoor is primair naar Nederlandse verhoudingscijfers gekeken. Internationaal zijn correcties nodig voor o.a. niet-actief, en het meetellen van verhuizingen en overdrachten. Zie de 'Internationale Benchmark Ondernemerschap' van het EIM voor een exacte beschrijving van de procedure per land.</p>

Naam	Opheffingen van bedrijven
Gebruikt in	Figuur 5.9
Definitie	<p>De hier gebruikte definities voor oprichtingen en opheffingen van bedrijven verschillen sterk van de definities die worden gebruikt bij elders door het CBS voor alleen Nederland gepubliceerde cijfers. Zo worden in de nationale CBS cijfers bijvoorbeeld alleen bedrijven geteld wanneer er tenminste 1 persoon 15 uur of meer per week werkzaam is. In deze internationale vergelijking wordt een bedrijf geteld wanneer er minstens 1 persoon 1 uur per week werkt. Onderstaand overzicht geeft de voornaamste verschillen weer.</p> <p>Internationale vergelijking (deze publicatie): Populatie: Gehele bedrijfsleven exclusief landbouw en visserij (NACE C-K; N-O). Gezondheidszorg maakt hier wel deel van uit; overheid en onderwijs niet. Eenheid: Juridische onderneming Definitie oprichting: Starters en nieuwe dochters, voorzover actief. Definitie opheffing: Algemene opheffingen van actieve bedrijven en faillissementen van actieve bedrijven. Fusies en overnames zijn niet meegerekend, behalve voor eenmanszaken. Definitie actief bedrijf: Tenminste 1 persoon werkt tenminste 1 uur per week in de onderneming. Nationale CBS-cijfers (elders gepubliceerd): Populatie: Bedrijfsleven exclusief opvoeringen in de landbouw, visserij, financiële instellingen, openbaar bestuur en de gesubsidieerde sector. Eenheid: Bedrijf Definitie oprichting: Nieuwe economisch actieve bedrijven; voortzettingen van een of meer bestaande bedrijven (fusie, overname, verzelfstandiging, eigenaarwisseling, naamswijziging e.d.) worden niet als nieuw beschouwd. Definitie opheffing: Er is sprake van een opheffing als een bedrijf in jaar (t+1) niet meer tot de populatie actieve bedrijven behoort, terwijl dit in het vorige jaar (t) wel het geval was. Voor een opheffing geldt als aanvullende voorwaarde dat er geen andere bedrijven bij de gebeurtenis zijn betrokken. M.a.w. een structuurwijziging (fusie, overname, afsplitsing, uiteenvallen) leidt niet tot een opheffing. Definitie actief bedrijf: Tenminste 1 persoon is 15 uur of meer per week werkzaam.</p> <p>N.B.: Het saldo van fusies en afsplitsingen ligt jaarlijks gemiddeld rond de 0,75-1% van het aantal bedrijven. Het aandeel oprichtingen en opheffingen waarbij de ondernemer minder dan 15 uur actief is in het bedrijf schommelt voor Nederland jaarlijks tussen de 15% en 20% (bron: EIM).</p>
Eenheid	Beschikbaar als percentage van het totale aantal bedrijven en in absolute aantallen
Beschikbare periode	1995–2010
Bron	EIM
Link naar brongegevens	www.EIM.net / www.ondernemerschap.nl
Ontbrekende landen	AU, CA, KR, PL
Opmerkingen	<p>Als bronnen worden door het EIM doorgaans het Handelsregister en/of het BTW-register gehanteerd. Een drietal landen - Frankrijk, de VS en Japan - hanteert een statistiekregister. Voorzover landen een andere afbakening van toe- en uitredingen hanteren, heeft EIM deze volgens een vaste procedure geüniformeerd. Hiervoor is primair naar Nederlandse verhoudingscijfers gekeken. Internationaal zijn correcties nodig voor o.a. niet-actief, en het meetellen van verhuizingen en overdrachten. Zie de 'Internationale Benchmark Ondernemerschap' van het EIM voor een exacte beschrijving van de procedure per land.</p>

Naam	Overlevingskansen van bedrijven: bedrijven die 2 jaar na oprichting nog actief zijn
Gebruikt in	Figuur 5.10
Definitie	<p>Percentage van alle opgerichte ondernemingen in een bepaald jaar, dat nog altijd actief is in termen van werkgelegenheid en/of omzet 2 jaar na de oprichting. Een bedrijf is alleen opgericht als deze 'from scratch' start met activiteiten. De populatie omvat de private sector (NACE-sectoren C tot en met K).</p>
Eenheid	% van alle twee jaar eerder opgerichte bedrijven
Beschikbare periode	2000–2009
Bron	Eurostat
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, AT, BE, CA, DE, DK, IE, JP, KR, PL, US
Opmerkingen	–

Naam	Snel groeiende ondernemingen
Gebruikt in	Figuur 5.11
Definitie	Een snelle groeier is een bedrijf dat in een periode van 3 jaar minimaal 60% groeit in werkgelegenheid. Het betreft hier middelgrote ondernemingen (50–1 000 werknemers).
Eenheid	% van bedrijven
Beschikbare periode	1995–2009
Bron	EIM Internationale benchmark ondernemerschap, internationale benchmark snelgroeiende bedrijven
Link naar brongegevens	www.EIM.net
Ontbrekende landen	AU, CA, KR
Opmerkingen	EIM maakte voor de berekeningen rond de snelle groeiers gebruik van gegevens uit gedeponeerde jaarrekeningen. De bron voor de Europese landen is AMADEUS van Bureau Van Dijk. Voor Japan werd een vergelijkbare database van Bureau Van Dijk gebruikt (JADE). Voor de VS heeft EIM gebruik gemaakt van de database COMPUSTAT van Standard & Poor's. Voor de VS kan een zekere bias optreden ten opzichte van de andere landen, omdat in de VS alleen de bedrijven moeten deponeren die genoteerd zijn aan een van de beurzen in de VS. ICT en industrie zijn er oververtegenwoordigd. Er wordt gedeponeerd bij de 'waakhond' SEC. Bij de andere landen wordt gedeponeerd in verband met de rechtsvorm en deels de omvang. Om het aandeel snelle groeiers te bepalen, is per land een selectie van bedrijven gemaakt. Het betreft hier bedrijven die in 2003 tussen de 50 en 1 000 werknemers hadden in de nijverheid (NACE C-F), de handel (NACE G-H) en de tertiaire dienstverlening (NACE I en K). Als variabelen zijn meegenomen de omzet, de werkgelegenheid en de loonkosten. De absolute aantallen bedrijven per sector en grootteklasse zijn ontleend aan officiële statistieken. Voor Europa is dit 'New Cronos' van Eurostat; voor de Verenigde Staten de 'Census of Enterprises' van het U.S. Census Bureau en de US Small Business Administration; voor Japan de 'Census of Enterprises' van het Japanse statistische bureau.

Naam	Houding ten opzichte van ondernemerschap
Gebruikt in	Figuur 5.12
Definitie	Percentage van ondervraagden dat ondernemerschap verkiest boven werknemer zijn. De exacte vraagstelling luidde: "Suppose you could choose between different kinds of jobs, which one would you prefer: being an employee; being selfemployed; none of these".
Eenheid	% van ondervraagden
Beschikbare periode	2000–2009
Bron	Europese Commissie; Flash Eurobarometer.
Link naar brongegevens	http://europa.eu.int/
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR
Opmerkingen	–

Annex 6 Marktwerking

Naam	Mark-up
Gebruikt in	Figuur 6.3, figuur 6.4 (industrie) en figuur 6.5 (dienstensector)
Definitie	Bbp gedeeld door de arbeidskosten (loonsom plus sociale lasten) van werkzame personen.
Eenheid	bbp / arbeidskosten. Naar bedrijfstak: toegevoegde waarde / arbeidskosten
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	Europese Commissie, AMECO database
Link naar brongegevens	http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user
Ontbrekende landen	Voor industrie en diensten: AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	Het betreft alleen de arbeidskosten van werknemers. Virtueel loon van zelfstandigen is niet meegerekend.

Naam	Totale staatssteun
Gebruikt in	Figuur 6.6
Definitie	Staatssteun aan specifieke bedrijfstakken (landbouw, visserij, industrie, steenkool, transport excl. spoorwegen en overige dienstverlening), en staatssteun die op ad hoc basis wordt gegeven aan individuele bedrijven, bijvoorbeeld om een bedrijf te redden of te reorganiseren. Tevens subsidies voor R&D, milieusubsidies, subsidies voor specifieke regio's, subsidies voor kleine bedrijven, en subsidies voor het creëren van banen. Om methodologische redenen is staatssteun aan de financiële sector, niet opgenomen in deze cijfers. Steun aan de financiële sector wordt door Eurostat namelijk beschouwd als crisismaatregel die een juist beeld over uitgaven voor overheidssteun aan de industrie en dienstverlening verstoort. Zie voor meer informatie over de staatssteun aan de financiële sector: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/2011_autumn_working_paper_en.pdf
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1992–2010
Bron	Eurostat
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	–

Naam	Openbare aanbesteding door de overheid
Gebruikt in	Figuur 6.7 en figuur 6.8
Definitie	Waarde van het deel van de publieke inkoop van goederen of diensten dat openbaar wordt aanbesteed via het 'Official Journal of the European Communities, Supplement S'. De indicator wordt uitgedrukt als percentage van het bbp, en als percentage van alle publieke inkoop. De totale publieke inkoop wordt hierbij gedefinieerd als de som van de waarde van inkoop voor openbare voorzieningen, en intermediair verbruik (ESA 95 P2), investeringen (P51) en sociale transfers m.b.t. uitgaven voor producten die aan huishoudens worden geleverd via marktpartijen (D6311_D63121_D63131PAY) voor de sector overheid (S.13 van tabel 2 ("main aggregates of general government") uit het ESA95 transmission programme).
Eenheid	% van bbp; % van totale publieke inkoop
Beschikbare periode	1993–2010
Bron	Eurostat
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	–

Naam	Belemmeringen voor ondernemerschap
Gebruikt in	Figuur 6.9
Definitie	Gewogen gemiddelde van indicatoren op een lager niveau in het OECD PMR-schema, te weten 'Ondoorzichtigheid op het gebied van regelgeving en bestuur', 'Administratieve lasten voor beginnende ondernemers' en 'Beperkingen van de marktwerking'.
Eenheid	Score. Schaal van 0-6. Een score van 0 duidt op weinig tot geen belemmeringen, een score van 6 duidt op grote belemmeringen.
Beschikbare periode	1998, 2003 en 2008
Bron	OECD Indicators of Product Market Regulation
Link naar brongegevens	www.oecd.org/eco/pmr
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	De weging van de OECD PMR-indicatoren is herzien. Hierdoor zijn ook de cijfers van 1998 en 2003 ingrijpend gewijzigd.

Naam	Belemmeringen voor handel en investeringen
Gebruikt in	Figuur 6.10
Definitie	Gewogen gemiddelde van indicatoren op een lager niveau in het OECD PMR-schema, te weten 'Expliciete barrières voor handel en investeringen' (barrières tegen buitenlands bezit van ondernemingen, procedures discriminerend voor buitenlandse ondernemingen, importheffingen en dergelijke) en 'Overige belemmeringen voor internationale handel' (met name regelgeving).
Eenheid	Score. Schaal van 0–6. Een score van 0 duidt op weinig tot geen belemmeringen, een score van 6 duidt op grote belemmeringen.
Beschikbare periode	1998, 2003 en 2008
Bron	OECD Indicators of Product Market Regulation
Link naar brongegevens	www.oecd.org/eco/pmr
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	De weging van de OECD PMR-indicatoren is herzien. Hierdoor zijn ook de cijfers van 1998 en 2003 ingrijpend gewijzigd.

Annex 7 Macro-economische condities

Naam	Inflatie
Gebruikt in	Figuur 7.3 en figuur 7.4
Definitie	Ontwikkeling algemeen prijspeil gebaseerd op de Europese geharmoniseerde consumentenprijsindex (Harmonized Index of Consumer Prices; HICP).
Eenheid	%
Beschikbare periode	1997–2011
Bron	Eurostat, OECD
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu , www.oecd.org/std/mei
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	De cijfers voor Australië, Canada, Japan, Zuid-Korea en de Verenigde Staten en OESO zijn niet geharmoniseerd met de Europese indices, en dus niet direct hiermee vergelijkbaar. Het betreft nationale prijsindices.

Naam	Langtermijnrente
Gebruikt in	Figuur 7.5
Definitie	Rendement van 10-jarige staatsobligaties
Eenheid	%
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	OECD Economic Outlook 91
Link naar brongegevens	www.oecd.org/eco/Economic_Outlook
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	België: rendement op staatsobligatie van meer dan 5 jaar, Zuid-Korea; rendement op 5-jaarsstaatsobligatie, Duitsland: rendement op staatsobligatie van 9 tot 10 jaar.

Naam	Saldo overheidsfinanciën
Gebruikt in	Figuur 7.6
Definitie	Saldo van lenen en uitlenen door de collectieve sector. Hierin zijn inkomsten en uitgaven met een kapitaalkarakter verwerkt, zoals aan- en verkopen van grond, de verkoop van UMTS-licenties, investeringen, investeringsbijdragen, opbrengsten uit de verkoop van gas. Financiële transacties als de verkoop van deelnemingen of het verstrekken van kredieten, bijvoorbeeld aan bedrijven of studenten, worden echter niet als voor het saldo relevante inkomsten of uitgaven gezien.
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	Eurostat, OECD Economic Outlook 91
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu , www.oecd.org/eco/Economic_Outlook
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	Staatsschuld
Gebruikt in	Figuur 7.7
Definitie	Bruto schuld van de overheid; nominale waarde op 31 december van het betreffende jaar. Onder 'overheid' vallen de rijksoverheid, lokale overheden en de fondsen voor sociale zekerheid.
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	Eurostat, OECD Economic Outlook 91
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu , www.oecd.org/eco/Economic_Outlook
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Er zijn verschillen tussen nationale definities van staatsschuld, en de EU-definitie (EMU-schuld). In deze data is, voor de EU-landen, de EU-definitie aangehouden.

Naam	Werkloosheid
Gebruikt in	Figuur 7.8
Definitie	Aantal geregistreerde werklozen.
Eenheid	% van beroepsbevolking
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	OECD Economic Outlook 91
Link naar brongegevens	www.oecd.org/eco/Economic_Outlook
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	Openheid van de economie
Gebruikt in	Figuur 7.9
Definitie	(Exporten tegen lopende prijzen + importen tegen lopende prijzen) gedeeld door (bbp tegen marktprijzen);
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	Europese Commissie: AMECO database
Link naar brongegevens	http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	Kosten voor import en export van een container
Gebruikt in	Figuur 7.10 (import) en figuur 7.11 (export)
Definitie	Kosten die gemaakt worden voor de import/export van een container met standaard goederen. Kosten bestaan uit procedurekosten, overslagkosten en transportkosten. Voor import wordt gerekend vanaf het moment dat de container de haven binnenkomt tot het moment dat het bij de fabriek/ groothandel is voor verdere verwerking, bij export geldt vanaf het moment van inladen bij de fabriek tot het vertrek uit de haven. De importerende of exporterende onderneming heeft 60 of meer werknemers, is gevestigd in de grootste handelsstad van het land, is een private onderneming die niet opereert in de 'export processing zone' of een industriële staat met speciale export- of importprivileges. De onderneming is 'domestically owned' en exporteert meer dan 10% van haar verkopen. De verhandelde goederen worden droog verscheept in een 20 foot volledig beladen container. De goederen zijn niet gevaarlijk, geen militaire items, hoeven niet gekoeld te worden of een andere speciale behandeling te ondergaan, en behoren tot de belangrijkste export- of importgoederen van het land.
Eenheid	US-dollar per container
Beschikbare periode	2006–2012
Bron	Wereldbank
Link naar brongegevens	www.doingbusiness.org
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	De cijfers over de jaren 2006 t/m 2012 zijn gebaseerd op bedrijven die meer dan 60 werknemers hebben. In eerdere edities van deze publicatie zijn cijfers gepubliceerd over bedrijven die meer dan 100 werknemers hebben.

Naam	Aantal dagen benodigd voor import en export van een container
Gebruikt in	Figuur 7.12 (import) en figuur 7.13 (export)
Definitie	Aantal dagen dat een container met standaard goederen nodig heeft om de procedures te doorlopen, van aankomst in de haven tot de aankomst bij de fabriek of groothandel (respectievelijk van het inladen bij de fabriek tot het vertrek uit de haven). De importerende of exporterende onderneming heeft 60 of meer werknemers, is gevestigd in de grootste handelsstad van het land, is een private onderneming die niet opereert in de 'export processing zone' of een industriële staat met speciale export- of importprivileges. De onderneming is 'domestically owned' en exporteert meer dan 10% van haar verkopen. De verhandelde goederen worden droog verscheept in een 20 foot volledig beladen container. De goederen zijn niet gevaarlijk, geen militaire items, hoeven niet gekoeld te worden of een andere speciale behandeling te ondergaan, en behoren tot de belangrijkste export- of importgoederen van het land.
Eenheid	kalenderdagen
Beschikbare periode	2006–2012
Bron	Wereldbank
Link naar brongegevens	www.doingbusiness.org
Ontbrekende landen	
Opmerkingen	De cijfers over de jaren 2006 t/m 2012 zijn gebaseerd op bedrijven die meer dan 60 werknemers hebben. In eerdere edities van deze publicatie zijn cijfers gepubliceerd over bedrijven die meer dan 100 werknemers hebben.

Annex 8 Functioneren van de overheid

Naam	Vennootschapsbelasting
Gebruikt in	Figuur 8.3
Definitie	De som van de wettelijk voorgeschreven belastingen door de nationale en lagere overheden op de inkomsten (winsten) van bedrijven. In het geval dat in een land een progressief tariefstelsel wordt gehanteerd, waarbij bijvoorbeeld over winst beneden een bepaalde fiscale grens een lager tarief dient te worden afgedragen, is alleen het toptarief weergegeven.
Eenheid	% van de netto inkomsten
Beschikbare periode	2000–2012
Bron	OECD Tax Database
Link naar brongegevens	http://www.oecd.org/ctp/taxdatabase
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	AU, GB: Belastingjaren lopen niet gelijk met kalenderjaar. De gegeven waarden behoren respectievelijk bij de situatie ingaande 1 juli en 5 april. BE (vanaf 2006): De vennootschapsbelasting kan deels gecompenseerd worden door de zogenaamde 'notionele interestaftrek'. De hoogte van deze aftrek is niet gerelateerd aan het gedrag of de resultaten van de onderneming, maar is alleen afhankelijk van de hoogte van het vermogen en de opbrengst op langetermijnoverheidsobligaties. Door deze aftrek leidt een relatief laag resultaat (voor belastingen) op het netto vermogen van een bedrijf tot een lager effectief belastingtarief. De effectieve belastingvoet is de helft van de nominale belastingvoet wanneer het aandelenvermogen voor belastingaftrek tweemaal het notionele interest percentage (3.0% in 2012) bedraagt. FR: Het tarief is inclusief toeslagen (omzet gebaseerd op de Contribution de Solidarité) maar exclusief lokale bedrijfsbelastingen (Contribution économique territoriale, een nieuwe belasting die de voormalige Taxe professionnelle vervangt) of de 5% tijdelijke opcenten die van toepassing is op de standaard vennootschapsbelasting voor grote ondernemingen met een omzet van meer dan EUR 250 miljoen. DE: Inclusief regionale bedrijfsbelasting (Gewerbesteuer) en toeslagen. HU: exclusief omzetafhankelijke lokale bedrijfsbelasting, exclusief innovatiebelasting (vanaf 2004), exclusief speciale toeslagen voor financiële en kredietinstellingen (vanaf 2005), en exclusief de energieleveranciers toeslag (vanaf 2009) en crisisbelasting (vanaf 2010). IT: Exclusief regionale bedrijfsbelasting (Imposta Regionale sulle Attività Produttive; IRAP). NL (vanaf 2008): Heeft betrekking op belastbaar inkomen boven EUR 200,000. PL (vanaf 2008): Er is geen decentrale overheidsbelasting, maar lokale autoriteiten delen in belastingopbrengsten tegen een bepaald percentage (voor alle lokale autoriteiten). US: Het tarief van de staten is een gewogen gemiddelde van het door de afzonderlijke staten geheven 'state corporate marginal income tax rate'.

Naam	Staatscontrole
Gebruikt in	Figuur 8.4
Definitie	Staatseigendom, betrokkenheid bij en regulering van bedrijvigheid.
Eenheid	Schaal van 0-6. Score 0 duidt op weinig tot geen staatscontrole. Score 6 duidt op veel staatscontrole.
Beschikbare periode	1998, 2003 en 2008
Bron	OECD Indicators of Product Market Regulation
Link naar brongegevens	www.oecd.org/eco/pmr
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	Sectorale en ad hoc staatssteun
Gebruikt in	Figuur 8.5
Definitie	Staatssteun die op ad hoc basis wordt gegeven aan individuele bedrijven, bijvoorbeeld om een bedrijf te redden of te reorganiseren en staatssteun aan specifieke bedrijfstakken (landbouw, visserij, industrie, steenkool, transport excl. spoorwegen en overige dienstverlening). Om methodologische redenen is staatssteun aan de financiële sector, niet opgenomen in deze cijfers. Steun aan de financiële sector wordt door Eurostat namelijk beschouwd als crisismaatregel die een juist beeld over uitgaven voor overheidssteun aan de industrie en dienstverlening verstoort. Zie voor meer informatie over de staatssteun aan de financiële sector: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/2011_autumn_working_paper_en.pdf
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1990–2010
Bron	Eurostat Structural Indicators
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	–

Naam	Aantal benodigde dagen voor het opstarten van een nieuwe onderneming
Gebruikt in	Figuur 8.6
Definitie	Benodigde aantal dagen voor het opstarten van een nieuwe onderneming. Het gaat daarbij om het voldoen aan de wettelijke vereisten, bijvoorbeeld inschrijving bij de Kamer van Koophandel en de Belastingdienst.
Eenheid	aantal dagen
Beschikbare periode	2003–2012
Bron	Wereldbank.
Link naar brongegevens	http://www.doingbusiness.org/data/exploretopics/starting-a-business
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Aannames: De onderneming: <ul style="list-style-type: none"> • Is een bedrijf met beperkte aansprakelijkheid. Indien er meerdere bedrijfsvormen met beperkte aansprakelijkheid bestaan in een land, is de vorm gekozen die in het land het meest populair is. Informatie over de meest populaire vorm is verkregen van bedrijfsjuristen of het statistisch bureau. De tijd is geregistreerd in kalenderdagen. De meting betreft de mediaan van de duur die bedrijfsjuristen noemen als noodzakelijk voor het volbrengen van een procedure met een minimale follow-up met overheidsinstanties, en geen extra betalingen.

Naam	Aantal te doorlopen procedures voor het opstarten van een onderneming
Gebruikt in	Figuur 8.7
Definitie	Een procedure is gedefinieerd als een interactie van de oprichter van de onderneming met externe partijen (bijvoorbeeld overheidslichamen, juristen, accountants of notarissen). Interacties tussen de oprichters of functionarissen en medewerkers van de onderneming worden niet als procedures meegeteld. Procedures die volbracht moeten worden in hetzelfde gebouw maar in verschillende kantoren, worden geteld als afzonderlijke procedures. Indien de oprichters hetzelfde kantoor verscheidene keren moeten bezoeken voor verschillende opeenvolgende procedures, wordt elk bezoek afzonderlijk geteld. Er wordt aangenomen dat de oprichters alle procedures zelf moeten volbrengen, zonder tussenpersonen, helpers, accountants of juristen, tenzij de inbreng van een derde partij door de wet is opgelegd. Indien de diensten van professionals benodigd zijn, worden de procedures die namens de onderneming door deze professionals worden uitgevoerd, afzonderlijk geteld. Zowel de voorafgaand aan de oprichting voor een ondernemer officieel benodigde procedures om een onderneming formeel tot stand te brengen, als de procedures die na de oprichting moeten worden volbracht, worden geteld. Procedures die benodigd zijn voor officiële correspondentie of transacties met openbare instanties worden eveneens meegerekend. Indien bijvoorbeeld een bedrijfszegel of -stempel benodigd is op officiële documenten zoals belastingaangiftes, wordt het verkrijgen van deze zegel of stempel ook geteld. Indien een onderneming een bankrekening moet openen voorafgaand aan het opgeven van omzetbelasting of BTW wordt deze transactie evenzeer meegenomen als een procedure. Besparingen worden uitsluitend meegenomen indien deze aan vier criteria voldoen: ze zijn legaal, ze zijn publiekelijk beschikbaar, ze worden door de meerderheid van de bedrijven gebruikt, en ze vermijden veroorzaakt een substantiële vertraging. Uitsluitend procedures die voor alle ondernemingen benodigd zijn, worden meegenomen. Procedures die specifiek zijn voor een bepaalde branche worden niet meegenomen. Procedures om te voldoen aan milieuwetten worden bijvoorbeeld uitsluitend meegeteld wanneer zij van toepassing zijn op alle bedrijven die algemene commerciële of industriële activiteiten ondernemen. Procedures die de onderneming doorloopt om elektriciteits-, water- en gasaansluitingen te bewerkstelligen en om afvalverwerking te realiseren, worden niet meegeteld.
Eenheid	aantal procedures
Beschikbare periode	2003–2012
Bron	Wereldbank.
Link naar brongegevens	http://www.doingbusiness.org/data/exploretopics/starting-a-business
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Aannames: De onderneming: <ul style="list-style-type: none"> • Is een bedrijf met beperkte aansprakelijkheid. Indien er meerdere bedrijfsvormen met beperkte aansprakelijkheid bestaan in een land, is de vorm gekozen die in het land het meest populair is. Informatie over de meest populaire vorm is verkregen van bedrijfsjuristen of het statistisch bureau.

Naam	Aanbod elementaire overheidsdiensten op internet
Gebruikt in	Figuur 8.8
Definitie	Online beschikbaarheid van 20 elementaire overheidsdiensten voor personen en bedrijven. Hierbij dient de volledige afhandeling online te kunnen plaatsvinden. Elementaire diensten zijn bijvoorbeeld de belastingaangifte, het aanvragen van vergunningen, of de aanvraag van een uittreksel uit het geboorteregister.
Eenheid	% van elementaire overheidsdiensten
Beschikbare periode	2001–2010
Bron	Eurostat.
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsiir120
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	–

Naam	Effectiviteit van de overheid
Gebruikt in	Figuur 8.9
Definitie	Samengestelde index gebaseerd op indicatoren over onder andere de hoeveelheid bureaucratie, kwaliteit van de overheidsdienstverlening, politieke stabiliteit, betrouwbaarheid van de overheid, en transparantie en consistentie van beleid.
Eenheid	Score. Schaal van 0–100. Score 0 duidt op een geringe effectiviteit van de overheid. Score 100 duidt op een grote effectiviteit van de overheid.
Beschikbare periode	1996, 1998, 2000, 2002–2011
Bron	Wereldbank.
Link naar brongegevens	http://info.worldbank.org/governance/wgi/mc_chart.asp
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Verschillen tussen landen zijn gering en lang niet altijd significant.

Annex 9 Infrastructuur

Naam	Efficiëntie van de distributie-infrastructuur
Gebruikt in	Figuur 9.3
Definitie	De doelmatigheid van de distributie-infrastructuur voor goederen en diensten (lucht-, weg-, rail- en waterwegen).
Eenheid	Tot en met 1992: Schaal van 0 (inefficiënt) – 100 (efficiënt). Voor de jaren daarna: Schaal van 0 (inefficiënt) – 10 (efficiënt).
Beschikbare periode	1991–2012
Bron	World Competitiveness Yearbook, International Institute for Management Development (IMD)
Link naar brongegevens	http://www.imd.ch/wcc/yearbook
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Cijfers betreffen de percepties van managers van grotere, internationaal opererende ondernemingen en die in het betreffende land hebben gewoond en gewerkt.

Naam	Gebruikskosten van kantoorruimte
Gebruikt in	Figuur 9.4
Definitie	De huurkosten van kantoorruimte, inclusief servicekosten en onroerende zaakbelasting. De indicator voor het betreffende land is gebaseerd op de huurprijs van kantoorruimte van hoge kwaliteit (klasse A) op de belangrijkste kantoorlocatie in het betreffende land, zoals West End in Londen of Manhattan in New York. Voor Nederland is Amsterdam gekozen.
Eenheid	US-dollar per vierkante meter per jaar/Euro per vierkante meter per jaar
Beschikbare periode	januari 2001 – april 2012
Bron	CB Richard Ellis, 'Global Market Rents'
Link naar brongegevens	www.cbre.com/USA/Research/Market+Reports/Global+Market+Rents
Ontbrekende landen	AU, US
Opmerkingen	Meestal is de hoofdstad van een land gekozen als 'belangrijkste kantoorlocatie'. Uitzonderingen: Australië: Sydney; Canada: Calgary (vanaf november 2006-editie, daarvoor Toronto - Central Business District); Duitsland: Frankfurt am Main; Italië: Milaan; Japan: Tokyo Inner Central; Verenigd Koninkrijk: Londen West End; Verenigde Staten: New York midtown Manhattan. Deze (delen van) steden hebben de hoogste gebruikskosten van kantoorruimte in het land. De cijfers voor november 2011 zijn niet bekend, waardoor de meest recente cijfers in 2012 (Q1) gebruikt zijn. Het rapport verschijnt vanaf Q1 2012 halfjaarlijks.

Naam	Vaste breedbandaansluitingen
Gebruikt in	Figuur 9.5
Definitie	Breedbandaansluitingen op het Internet, eind juni en eind december van het meetjaar. De transmissiecapaciteit (som van upstream- en downstreamcapaciteit) van de aansluiting dient tenminste 256 kbit/s te bedragen. Omvat xDSL, kabel, satelliet breedband Internet, glasvezel, ethernet LAN's en vaste draadloze abonnees. Dit is exclusief mobiele toegang zoals UMTS.
Eenheid	Aansluitingen per 100 inwoners
Beschikbare periode	2001–2011
Bron	OECD Broadband Statistics
Link naar brongegevens	www.oecd.org/sti/ict/broadband ; www.oecd.org/sti/ICTindicators
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	Publieke uitgaven aan R&D
Gebruikt in	Figuur 9.6
Definitie	Bruto binnenlandse uitgaven aan Onderzoek & Ontwikkeling (R&D), publiek gefinancierd.
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1990–2010
Bron	OECD Main Science and Technology Indicators (MSTI)
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Cijfers 2010 voor niet alle landen beschikbaar, enkele landen publiceren tweejaarlijks de cijfers.

Naam	Onderwijsuitgaven per leerling, alle onderwijsniveaus
Gebruikt in	Figuur 9.7
Definitie	Uitgaven aan publieke en private onderwijsinstellingen, per leerling/student (in voltijdequivalenten). Het betreft hier zowel publieke (overheids-) uitgaven, als uitgaven door private organisaties of particulieren. Het betreft hier de onderwijsniveaus van basisonderwijs tot en met hoger onderwijs (ISCED niveaus 1 tot en met 6).
Eenheid	US-dollar, gecorrigeerd voor koopkracht (PPP), tevens gerelateerd aan bbp per capita
Beschikbare periode	1997–2009
Bron	OECD Education at a Glance
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Het gaat hier om uitgaven aan educatieve instellingen (scholen, universiteiten), en uitgaven die aan particulieren worden gedaan, die ze vervolgens weer aanwenden om collegegeld o.i.d. te betalen. In het geval van bijvoorbeeld een studiebeurs aan een student, wordt alleen het gedeelte van de beurs dat de student aanwendt om zijn collegegeld te betalen bij deze indicator geteld. Het gedeelte van zijn beurs dat de student aanwendt om bijvoorbeeld de huur van de studentenkamer te betalen, wordt niet bij deze indicator geteld. Voor meer informatie, zie OECD Education at a Glance 2007, p.170.

Naam	Onderwijsuitgaven per leerling, basisonderwijs
Gebruikt in	Figuur 9.8
Definitie	Uitgaven aan publieke en private onderwijsinstellingen, per leerling (in voltijdequivalenten), in het basisonderwijs (ISCED niveau 1). Het betreft hier zowel publieke (overheids-) uitgaven, als uitgaven door private organisaties of particulieren.
Eenheid	US-dollar, gecorrigeerd voor koopkracht (PPP)
Beschikbare periode	1997–2009
Bron	OECD Education at a Glance
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Het gaat hier om uitgaven aan educatieve instellingen (scholen, universiteiten), en uitgaven die aan particulieren worden gedaan, die ze vervolgens weer aanwenden om collegegeld o.i.d. te betalen. In het geval van bijvoorbeeld een studiebeurs aan een student, wordt alleen het gedeelte van de beurs dat de student aanwendt om zijn collegegeld te betalen bij deze indicator geteld. Het gedeelte van zijn beurs dat de student aanwendt om bijvoorbeeld de huur van de studentenkamer te betalen, wordt niet bij deze indicator geteld. Voor meer informatie, zie OECD Education at a Glance 2007, p.170.

Naam	Onderwijsuitgaven per leerling, voortgezet onderwijs en mbo
Gebruikt in	Figuur 9.9
Definitie	Uitgaven aan publieke en private onderwijsinstellingen, per leerling (in voltijdequivalenten), in het voortgezet onderwijs en mbo (ISCED niveaus 2 en 3). Het betreft hier zowel publieke (overheids-) uitgaven, als uitgaven door private organisaties of particulieren.
Eenheid	US-dollar, gecorrigeerd voor koopkracht (PPP)
Beschikbare periode	1997–2009
Bron	OECD Education at a Glance
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Het gaat hier om uitgaven aan educatieve instellingen (scholen, universiteiten), en uitgaven die aan particulieren worden gedaan, die ze vervolgens weer aanwenden om collegegeld o.i.d. te betalen. In het geval van bijvoorbeeld een studiebeurs aan een student, wordt alleen het gedeelte van de beurs dat de student aanwendt om zijn collegegeld te betalen bij deze indicator geteld. Het gedeelte van zijn beurs dat de student aanwendt om bijvoorbeeld de huur van de studentenkamer te betalen, wordt niet bij deze indicator geteld. Voor meer informatie, zie OECD Education at a Glance 2007, p.170.

Naam	Onderwijsuitgaven per leerling, hoger onderwijs
Gebruikt in	Figuur 9.10
Definitie	Uitgaven aan publieke en private onderwijsinstellingen, per leerling/student (in voltijdequivalenten), in het hoger onderwijs (ISCED niveaus 5 en 6). Het betreft hier zowel publieke (overheids-) uitgaven, als uitgaven door private organisaties of particulieren. R&D-activiteiten aan universiteiten vallen hier ook onder.
Eenheid	US-dollar, gecorrigeerd voor koopkracht (PPP)
Beschikbare periode	1997–2009
Bron	OECD Education at a Glance
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	Het gaat hier om uitgaven aan educatieve instellingen (scholen, universiteiten), en uitgaven die aan particulieren worden gedaan, die ze vervolgens weer aanwenden om collegegeld o.i.d. te betalen. In het geval van bijvoorbeeld een studiebeurs aan een student, wordt alleen het gedeelte van de beurs dat de student aanwendt om zijn collegegeld te betalen bij deze indicator geteld. Het gedeelte van zijn beurs dat de student aanwendt om bijvoorbeeld de huur van de studentenkamer te betalen, wordt niet bij deze indicator geteld. Voor meer informatie, zie OECD Education at a glance 2007, p.170.

Naam	Bestedingen aan ICT
Gebruikt in	Figuur 2.11
Definitie	Investerings-, intermediair verbruik en consumptie van ICT-goederen (hardware en software) en ICT-diensten. ICT staat voor informatie- en (tele)communicatietechnologie.
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	2000–2010
Bron	Eurostat Structural Indicators
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, KR
Opmerkingen	–

Annex 10 Maatschappij

Naam	Parttime werkgelegenheid
Gebruikt in	Figuur 10.3
Definitie	Werkzame personen, die in hun hoofdbaan een werkweek hebben van minder dan 30 uur per week.
Eenheid	% van het totale aantal werkzame personen
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	OESO, Labour Force Statistics; OESO, 1997, International comparisons of part-time work (Economic studies no. 29, 1997/II); OECD.Stat (april 2009).
Link naar brongegevens	www.oecd.org ; www.sourceoecd.org/factbook .
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	Baanmobiliteit
Gebruikt in	Figuur 10.4
Definitie	Werkzame personen die hun huidige (hoofd)baan 5 of meer jaar bekleeden (inclusief zelfstandigen).
Eenheid	% van totale aantal werkzame personen
Beschikbare periode	1990–2011
Bron	OESO, Labour Force Statistics.
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	JP, KR, US
Opmerkingen	–

Naam	Minimumloon
Gebruikt in	Figuur 10.5
Definitie	Wettelijk vastgesteld bruto minimumloon.
Eenheid	euro per maand
Beschikbare periode	1999–2012
Bron	Eurostat
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu (population and social conditions/labour market/ earnings/minimum wages/monthly wages-bi-annual)
Ontbrekende landen	AU, AT, CA, DE, DK, FI, IT, JP, KR, SE.
Opmerkingen	Op dit minimumloon zijn uitzonderingen mogelijk; zo is in Nederland het loon voor jongeren bijvoorbeeld lager (minimumjeugdloon). In de Verenigde Staten kunnen afzonderlijke staten een hoger minimumloon verplicht stellen dan het (hier weergegeven) federale minimum. Denemarken, Duitsland, Oostenrijk, Italië, Zweden en Finland kennen geen wettelijk vastgelegd minimumloon. Hier wordt per sector een minimum afgesproken tussen werknemers en werkgevers.

Naam	Sociale uitkeringen
Gebruikt in	Figuur 10.6
Definitie	Totale uitgaven aan sociale uitkeringen. Hieronder vallen inkomsten- en overige financiële of materiële bijstand voor ziekte en gezondheidszorg, invaliditeit, pensioen en weduwen en weduwnaren. Daarnaast ook financiële of materiële ondersteuning (exclusief gezondheidszorg) voor familie (o.a. kinderen), werkloosheid, huisvesting en sociaal zwakkeren.
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1990–2009
Bron	Eurostat
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	–

Naam	Werkloosheidsuitkeringen
Gebruikt in	Figuur 10.7
Definitie	Uitgaven in de vorm van uitkeringen op het vlak van volledige of gedeeltelijke werkloosheid, vervroegde pensioenuitkeringen (VUT), toelage beroepstraining, compensatie gedwongen ontslag en overige financiële uitkeringen (bijstand voor met name langdurig werklozen). Daarnaast uitkeringen in natura. bevordering arbeidsmobiliteit en herplaatsing, beroepstraining voor werklozen of personen met een hoog risico op baanverlies, en overige uitkeringen, gericht op elementaire levensbehoeften.
Eenheid	% van bbp
Beschikbare periode	1990–2009
Bron	Eurostat
Link naar brongegevens	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Ontbrekende landen	AU, CA, JP, KR, US
Opmerkingen	–

Naam	Ontgroening; aantal 0–14-jarigen
Gebruikt in	Figuur 10.8
Definitie	Groene druk; verhouding tussen de jonge bevolking 0–14 jaar (niet-actieve leeftijd) en de bevolking van 15 tot 65 jaar.
Eenheid	% van de bevolking van 15 tot 65 jaar
Beschikbare periode	2000–2050
Bron	OESO
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Naam	Vergrijzing; aantal personen van 65 jaar en ouder
Gebruikt in	Figuur 10.9
Definitie	De verhouding tussen het aantal personen van 65 jaar of ouder ten opzichte van de personen in de zogenaamde 'productieve' leeftijdsgroep van 15 tot 65 jaar.
Eenheid	% van de bevolking van 15 tot 65 jaar
Beschikbare periode	2000–2050
Bron	OESO
Link naar brongegevens	www.oecd.org
Ontbrekende landen	–
Opmerkingen	–

Medewerkers publicatie

Medewerkers

drs. H.J. Dorland
drs. H.N. de Heij
ir. A.D. Kuipers
drs. E.R. Schürmann
N. Vellekoop MSc.
mevr. drs. L. Wielenga-van der Pijl

Eindredactie

ir. A.D. Kuipers
akps@cbs.nl

